

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БРАХ ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

Примірник №1
УДК 37(092)(477)КАРИШИНА(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ
ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ А. КАРИШИНА**

(1912–1987 РР.)

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття науково ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Ю. В. Брах

Науковий керівник: **ПЕТРЕНКО Леся Миколаївна**, доктор
педагогічних наук, професор

Полтава – 2026

АНОТАЦІЯ

Брах Ю. В. «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України, Полтава, 2026.

Дисертація присвячена цілісному теоретичному аналізу педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду діяльності А. Каришина, обґрунтуванню перспективних напрямів використання досвіду діяльності вченого у сучасних умовах.

Обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, розкрито об'єкт, предмет і методи дослідження, схарактеризовано хронологічні межі дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими планами й програмами, презентовано джерельну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації й упровадження результатів дослідження в практику.

Аргументовано доцільність вивчення педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду діяльності А. Каришина задля подальшого їх використання в сучасній педагогічній науці і практиці. Констатовано, що науково-педагогічна спадщина вченого-хіміка, декана природничого факультету Полтавського педагогічного університету, організатора освітньої й дослідницької діяльності, кандидата хімічних наук, доцента Андрія Потаповича Каришина (1912–1987 рр.) заслуговує на особливу увагу.

Методологічну основу дослідження становлять загальноприйняті положення теорії наукового пізнання; застосовано комплекс взаємодоповнювальних підходів (цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного,

парадигмального, аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно-соціального, середовищного) та принципів (науковості, об'єктивності, історизму, системності, гуманізації, педагогічної компетентності, поєднання логічного та історичного). Для досягнення мети та розв'язання завдань використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення) та історико-педагогічних (персоналогічно-біографічного, порівняльно-історичного, хронологічного, історико-ретроспективного, порівняльно-зіставного) методів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*: здійснено цілісний аналіз педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду А. Каришина;

– схарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми (виокремлено п'ять напрямів: 1) нормативно-правовий; 2) науково-теоретичний; 3) архівний; 4) біографічно-мемуарний; 5) практико-зорієнтований) та загальну методику дослідження (дослідження здійснювалося на основі комплексу взаємодоповнювальних науково-дослідницьких підходів: історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного та парадигмального; реалізація зазначених підходів спиралася на систему загальнонаукових методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, поєднання логічного та історичного, гуманізації виховного процесу, педагогічної компетентності, виховного оптимізму та конструктивного лідерства; залучено комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналізу і синтезу, історико-структурного, конструктивно-генетичного, порівняльно-зіставного, ретроспективного, біографічного, хронологічного аналізу, класифікації та систематизації);

– проаналізовано розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (заклад незмінно зберігав свою визначальну місію: підготовку висококваліфікованих педагогічних

кадрів і поступово утверджувався як центр педагогічної освіти і науки регіону), визначено внесок А. Каришина у процес становлення й розвитку університету як провідного закладу вищої педагогічної освіти (багатовимірний внесок у його розвиток: здійснював керівництво кафедрою хімії та природничим факультетом в організаційно-управлінському вимірі; започаткував перспективні наукові дослідження в галузі органічної хімії у науково-дослідницькому вимірі; цілеспрямовано виховував у студентській молоді любов до науки й поваги до праці у педагогічно-виховному вимірі; сприяв формуванню стабільного наукового середовища на кафедрі хімії у кадровому вимірі; поглибив внесок у розбудову природничо-наукової освіти);

– виявлено соціально-педагогічні передумови (революційні події 1905–1907 рр., Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р.; національно-демократична революція (1917–1921) в Україні; встановлення радянської влади та радянська українізація українського суспільства; Друга світова війна (1939–1945); період «хрущовської відлиги») формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина та з'ясовано ключові чинники (сім'я та родинне виховання; соціальне середовище сільської громади; студентське оточення та викладацький колектив Полтавського педагогічного інституту; власна самоосвіта та наукова самовідданість) становлення його педагогічного світогляду; виокремлено основні етапи й напрями організаційно-управлінської діяльності вченого (I етап – пошуково-світоглядний (1912–1932) (напрями: морально-ціннісний, трудово-практичний, пізнавально-освітній, громадсько-соціальний, світоглядно-формувальний); II етап – науково-педагогічний (1932–1945) (напрями: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, громадянсько-патріотичний, самоосвітньо-пізнавальний); III етап – організаційно-управлінський (1945–1970) (напрями: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, навчально-інфраструктурний, науково-керівний, виховно-просвітницький); IV етап – дослідницько-узагальнювальний (1970–1987) (напрями: експериментально-дослідницький,

науково-керівний, навчально-викладацький, навчально-інфраструктурний, організаційно-методичний, виховно-особистісний) та систематизовано педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу (перша група – науково-дослідницькі ідеї – охоплює ідеї, пов'язані з організацією наукової діяльності та підготовкою дослідницьких кадрів: практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству; творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога; підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками; ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності; наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності; друга група – дидактичні ідеї – об'єднує ідеї, що стосуються безпосередньої організації навчального процесу у вищій педагогічній школі: формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою; міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності; індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного здобувача освіти; мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу; третя група – виховні ідеї – представлена ідеями, спрямованими на всебічний розвиток особистості майбутнього педагога: розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя; духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога; трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя; екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури);

– обґрунтовано перспективні напрями (науково-дослідницький; гуманістично-виховний; екологічно-просвітницький) актуалізації педагогічної спадщини та використання організаційно-управлінського досвіду А. Каришина у сучасних умовах, що органічно узгоджуються з чинною

нормативно-правовою базою у сфері освіти й відповідають стратегічним пріоритетам розвитку національної системи вищої педагогічної освіти;

уточнено: біографічні дані А. Каришина (матеріали щодо родинного виховання, зміст наукової, викладацької та організаційно-управлінської діяльності тощо);

подальшого розвитку набули: наукові положення щодо розвитку вищої педагогічної освіти на Полтавщині як осередку формування науково-педагогічних традицій, а також інтеграції дослідницької, навчальної й виховної діяльності у вищій школі як цілісної системи підготовки майбутніх учителів у повоєнний період та другій половині ХХ століття;

уведено до наукового обігу: маловідомі та невідомі архівні матеріали й документи (78 найменувань), пов'язані з життям і організаційно-управлінською діяльністю А. Каришина.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю використання його результатів для збагачення й уточнення історико-педагогічного знання про розвиток вітчизняної освіти та педагогічної думки ХХ століття; з метою творчого впровадження окремих педагогічних ідей і організаційно-управлінського досвіду А. Каришина в сучасну теорію й практику управління освітніми закладами; для підготовки підручників, навчальних посібників, спецкурсів і спецсемінарів з історії педагогіки, теорії управління освітою, а також методик їх викладання; у процесі неперервної підготовки педагогічних і управлінських кадрів у закладах вищої освіти та інститутах післядипломної педагогічної освіти; для застосування керівниками закладів освіти та педагогами з метою підвищення ефективності організації освітнього процесу в сучасних умовах. Із цією метою на основі отриманих результатів дослідження розроблено авторський спецкурс «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах», зміст якого може бути використаний для доповнення варіативних складників освітніх програм підготовки педагогічних і управлінських кадрів у педагогічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: А. П. Каришин, педагогічні ідеї, організаційно-управлінська діяльність, спадщина вченого, педагогічна концепція, гуманістична педагогіка, історико-педагогічний досвід, освіта, заклад загальної середньої освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, майбутні фахівці, професійна підготовка, педагогічні інновації, науково-дослідницька діяльність, професійна діяльність та ін.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Петренко Л., Брах Ю. Соціально-педагогічні передумови формування наукової спадщини А. Каришина. *Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education*, (15), (2024). С. 33–40.
2. Петренко Л., Брах Ю. Ключові чинники становлення науково-педагогічних ідей А. П. Каришина. «Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка». Вип. 20 (39), 2025. URL : <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/756>
3. Брах Ю. Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності А. П. Каришина. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 36. 2025. С. 22–27.
4. Брах Ю. Актуалізація педагогічних ідей та досвіду організаційно-управлінської діяльності А. Каришина в практику сучасної системи освіти України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2025. № 3. С. 249–258.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Брах Ю. Педагогічна діяльність А. Каришина. *Дидакал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства», 15–16 лист. 2022 р.

Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. № 23. 431 с. С. 125–127.

6. Брах Ю. Педагогічна постать А. Каришина: погляд із сьогодення. *Дидаскал* : часопис: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейський вектор розвитку вищої освіти України», 14–15 листоп. 2023 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2023. № 24. 390 с. С. 225–227.

7. Брах Ю. Наукова спадщина А. Каришина в історичному вимірі. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXXI Каришинські читання)* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 110 річниці університету (м. Полтава, 30–31 травня 2024 р.) / за заг. ред. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2024. 208 с. С. 54–56.

8. Петренко Л., Брах Ю. Становлення педагогічної постаті А.П. Каришина. *Тенденції розвитку педагогіки та освіти в умовах цифрових трансформацій (ByteEd-2025)* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 17–19 квітня 2025 року) / за заг. ред. І. В. Таможської; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 401 с. С. 186–188.

9. Брах Ю. Напрями організаційно-управлінської діяльності вченого А. Каришина. *Дидаскал* : часопис: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру в Україні й світі», 19–20 листоп. 2024 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2024. № 25. 311 с. С. 216–218.

ABSTRACT

Brakh Yu. V. “Pedagogical Ideas and Organizational and Managerial Experience of A. Karyshyn (1912–1987)”. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Philosophy doctor on a specialty 011 Educational, pedagogical sciences, branches of knowledge

01 Education/Pedagogy. – Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2026.

The dissertation provides a comprehensive theoretical analysis of A. Karyshyn's pedagogical ideas and organizational-managerial experience, substantiating promising directions for implementing the scientist's professional legacy in contemporary conditions.

The relevance of the chosen topic is determined; the goal and objectives are formulated; the object, subject, and research methods are disclosed. The study characterizes the chronological boundaries of the research, highlights the connection of the work with scientific plans and programs, presents the source base, reveals the scientific novelty and practical significance of the results obtained, and reflects the forms of approbation and implementation of the research results into practice.

The expediency of studying A. Karyshyn's pedagogical ideas and organizational-managerial experience for their further application in modern pedagogical science and practice is argued. It is stated that the scientific and pedagogical legacy of Andrii Potapovych Karyshyn (1912–1987) – a chemist, Dean of the Faculty of Natural Sciences at Poltava Pedagogical University, organizer of educational and research activities, Candidate of Chemical Sciences, and Associate Professor – merits particular attention.

The methodological foundation of the study is comprised of the generally accepted tenets of the theory of scientific cognition; a complex of complementary approaches (civilizational, personalistic, biographical, socio-cultural, phenomenological, hermeneutic, paradigmatic, axiological, activity-based, competence-based, personality-social, and environmental) and principles (scientificity, objectivity, historicism, consistency, humanization, pedagogical competence, and the combination of logical and historical) has been applied. To achieve the goal and fulfill the objectives, a set of general scientific methods (analysis, synthesis, systematization, generalization) and historical-pedagogical methods (personological-biographical, comparative-historical, chronological, historical-retrospective, and comparative-contrastive) were utilized.

The scientific novelty of the obtained research results lies in the fact that, *for the first time*:

- a comprehensive analysis of A. Karyshyn's pedagogical ideas and organizational-managerial experience has been conducted;
- the degree of scientific development of the problem has been characterized (identifying five key areas: 1) regulatory and legal; 2) scientific-theoretical; 3) archival; 4) biographical and memoir-based; 5) practice-oriented);
- the development of education and pedagogical thought in Ukraine during the 20th century has been analyzed through the prism of the activity of V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (the institution consistently maintained its pivotal mission: the training of highly qualified pedagogical personnel and gradually established itself as a regional center for pedagogical education and science); A. Karyshyn's contribution to the establishment and development of the university as a leading institution of higher pedagogical education has been determined (a multidimensional contribution to its development: providing leadership for the Department of Chemistry and the Faculty of Natural Sciences in the organizational-managerial dimension; initiating promising scientific research in the field of organic chemistry in the research-scientific dimension; purposefully fostering a love for science and respect for labor among students in the pedagogical-educational dimension; facilitating the formation of a stable scientific environment at the Department of Chemistry in the personnel dimension; and deepening the contribution to the advancement of natural science education);
- socio-pedagogical preconditions for the formation and development of A. Karyshyn's pedagogical ideas have been identified (the revolutionary events of 1905–1907, World War I, and the October Coup of 1917; the National Democratic Revolution (1917–1921) in Ukraine; the establishment of Soviet power and the Sovietization of Ukrainian society; World War II (1939–1945); and the Khrushchev Thaw period), and key factors in the shaping of his pedagogical worldview have

been clarified (family and domestic upbringing; the social environment of the rural community; the student milieu and the teaching staff of the Poltava Pedagogical Institute; personal self-education and scientific dedication);

– the main stages and directions of the scientist's organizational-managerial activity have been distinguished: Stage I – Search-Worldview (1912–1932) (directions: moral-value, labor-practical, cognitive-educational, social-community, worldview-formative); Stage II – Scientific-Pedagogical (1932–1945) (directions: research-scientific, educational-teaching, organizational-managerial, civic-patriotic, self-educational-cognitive); Stage III – Organizational-Managerial (1945–1970) (directions: research-scientific, educational-teaching, organizational-managerial, educational-infrastructure, scientific-leadership, educational-enlightenment); Stage IV – Research-Generalizing (1970–1987) (directions: experimental-research, scientific-leadership, educational-teaching, educational-infrastructure, organizational-methodological, educational-personal); and A. Karyshyn's pedagogical ideas regarding the organization of the educational process have been systematized: the first group – research-scientific ideas – encompasses ideas related to the organization of scientific activity and the training of research personnel: the practical orientation of scientific research and its service to society; creative research dedication as the highest calling of a scientist-educator; the training of highly qualified specialists with advanced research skills; early specialized preparation of gifted youth for scientific activity; and scientific integrity as the fundamental basis of research and pedagogical activity; the second group – didactic ideas – combines ideas concerning the direct organization of the learning process in higher pedagogical schools: forming the pedagogical mastery of future teachers through the integration of theory and practice; the solidity and systematic nature of knowledge acquisition as a guarantee of successful professional activity; an individual approach to developing the personal potential of every learner; and speech etiquette as a powerful pedagogical tool of educational influence; the third group – educational ideas – is represented by ideas aimed at the comprehensive development of the future educator's personality: the development of student self-

government as an effective tool for preparing for independent responsible life; spiritual and moral education of students as the basis for forming a highly qualified teacher; labor education as the central link in a holistic system of future teacher training; and environmental education of the future teacher as a carrier of ecological culture;

– promising directions (research-scientific; humanistic-educational; ecological-enlightenment) for the actualization of A. Karyshyn's pedagogical legacy and the utilization of his organizational-managerial experience in contemporary conditions have been substantiated, which organically align with the current regulatory and legal framework in the sphere of education and correspond to the strategic priorities of the national higher pedagogical education system's development;

refined: biographical data of A. Karyshyn (materials regarding family upbringing, the content of scientific, teaching, and organizational-managerial activities, etc.);

further developed: scientific tenets regarding the development of higher pedagogical education in the Poltava region as a center for the formation of scientific-pedagogical traditions, as well as the integration of research, teaching, and educational activities in higher education as a holistic system for training future teachers in the post-war period and the second half of the 20th century;

introduced into scientific circulation: little-known and previously unknown archival materials and documents (78 items) related to the life and organizational-managerial activity of A. Karyshyn.

The practical significance of the research results is determined by the possibility of using its findings to enrich and refine historical-pedagogical knowledge regarding the development of national education and pedagogical thought in the 20th century; for the purpose of the creative implementation of A. Karyshyn's specific pedagogical ideas and organizational-managerial experience into modern theory and practice of educational institution management; for the preparation of textbooks, study guides, special courses, and special seminars on the

history of pedagogy, education management theory, and their teaching methodologies; in the process of continuous training of pedagogical and managerial personnel in higher education institutions and institutes of postgraduate pedagogical education; and for application by educational institution leaders and educators to increase the effectiveness of the educational process organization in contemporary conditions. To this end, based on the research results, an original special course titled «Actualization of A. Karyshyn's Pedagogical Ideas and Ways of Its Application in Contemporary Conditions» has been developed, the content of which can be used to supplement the variable components of educational programs for training pedagogical and managerial personnel in higher pedagogical education institutions.

Key words: *A. P. Karyshyn, pedagogical ideas, organizational and managerial activity, scientist's legacy, pedagogical concept, humanistic pedagogy, historical and pedagogical experience, education, general secondary education institution, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, future specialists, professional training, pedagogical innovations, research and scientific activity, professional activity, etc.*

THE MAIN CONTENT OF DISSERTATION IS REFLECTED IN THE FOLLOWING PUBLICATIONS

Research papers in which the main research results of the thesis are published

1. Petrenko L., Brakh Yu. (2024). Sotsialno-pedahohichni peredumovy formuvannia naukovoï spadshchyny A. Karyshyna [Socio-Pedagogical Prerequisites for the Formation of A. Karyshyn's Scientific Heritage]. *Ukrainska profesiina osvita [Ukrainian Professional Education]*, 15, pp. 33–40.

2. Petrenko L., Brakh Yu. (2025). Kliuchovi chynnyky stanovlennia naukovo-pedahohichnykh idei A. P. Karyshyna [Key Factors in the Formation of A. P. Karyshyn's Scientific and Pedagogical Ideas]. *Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriiia "Pedahohika" [Adaptive Management: Theory and Practice. Series "Pedagogy"]*, 20 (39), URL : <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/756>

3. Brakh Yu. (2025). Osnovni etapy ta napriamy orhanizatsiino-upravlinskoi diialnosti A. P. Karyshyna [Main Stages and Directions of A. P. Karyshyn's Organizational and Managerial Activity]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of Pedagogical Skill]*, 36, pp. 22–27.

4. Brakh Yu. (2025). Aktualizatsiia pedahohichnykh idei ta dosvidu orhanizatsiino-pedahohichnoi diialnosti A. Karyshyna v praktyku suchasnoi systemy osvity Ukrainy [Actualization of A. Karyshyn's Pedagogical Ideas and Organizational and Managerial Experience in the Practice of Ukraine's Modern Education System]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies]*. Sumy, 3, pp. 249–258.

Research papers which certify the approbation of the materials of the thesis

5. Brakh Yu. (2022). Pedahohichna diialnist A. Karyshyna [Pedagogical Activity of A. Karyshyn]. *Dydaskal: magazine: materials of the International Scientific and Practical Conference “Reforming Higher Education in the Context of Ensuring Sustainable Societal Development”*, V. G. Korolenko PNP. Poltava, vol. 23, pp. 125–127.

6. Brakh Yu. (2023). Pedahohichna postat A. Karyshyna: pohliad i siohodennia [A. Karyshyn's Pedagogical Figure: a View from Today]. *Dydaskal: magazine: materials of the International Scientific and Practical Conference “European Vector of Higher Education Development in Ukraine”*, V. G. Korolenko PNP. Poltava, vol. 24, pp. 225–227.

7. Brakh Yu. (2024). Naukova spadshchyna A. Karyshyna v istorychnomu vymiri [A. Karyshyn's Scientific Heritage in a Historical Dimension]. *Metoduka navchannia pryrodnych dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli (XXXI Karyshynski chytannia) [Methodology of Teaching Natural Sciences in Secondary and Higher Education (XXXI Karyshyn Readings)]* : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 110th anniversary of the University (Poltava, May 30–31, 2024) / Edited by M. V. Hrynova. Poltava: V. G. Korolenko PNP, pp. 54–56.

8. Petrenko L., Brakh Yu. (2025). Stanovlennia pedahohichnoi postati A. Karyshyna [The formation of A. P. Karyshyn's pedagogical figure]. *Tendentsii rozvytku pedahohiky ta osvity v umovakh tsyfrovyykh transformatsii (ByteEd-2025) [Trends in the Development of Pedagogy and Education under Conditions of Digital Transformations (ByteEd-2025)] : materials of the II International Scientific and Practical Conference. Kharkiv : V. N. Karazin KNU*, pp. 186–188.

9. Brakh Yu. (2024). Napriamy orhanizatsiino-upravlinskoi diialnosti vchenoho A. Karyshyna [Directions of the Organizational and Managerial Activity of the Scientist A. Karyshyn]. *Dydaskal: magazine: materials of the International Scientific and Practical Conference “Fundamental Principles and Implementation of Peace Pedagogy in Ukraine and Worldwide”*, V. G. Korolenko PNP. Poltava, vol. 25, pp. 216–218.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	8
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ	
СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ТА	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
А. КАРИШИНА	31
1.1. Ступінь наукової розробки проблеми дослідження	31
1.2. Загальна методика дослідження	50
1.3. Розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету	64
Висновки до першого розділу.....	86
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ТА	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ	
А. КАРИШИНА	91
2.1. Соціально-педагогічні передумови формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина та ключові чинники становлення його педагогічного світогляду	91
2.2. Основні етапи й напрями організаційно-управлінської діяльності вченого	110
2.3. Педагогічні ідеї щодо організації освітнього процесу в науково-педагогічній діяльності А. Каришина	135
Висновки до другого розділу.....	169

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОГО ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ А. КАРИШИНА У СУЧАСНИХ УМОВАХ	175
3.1. Перспективні напрями використання організаційно- управлінського досвіду діяльності А. Карішина у сучасних умовах.....	175
Висновки до третього розділу.....	189
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти;

ЗВПО – заклад вищої педагогічної освіти;

ПВІ – Полтавський вчительський інститут;

ПДПУ – Полтавський державний педагогічний інститут;

ПНО – Полтавський інститут народної освіти;

ПІСВ – Полтавський інститут соціального виховання;

ПНПУ – Полтавський національний педагогічний інститут;

ППІ – Полтавський педагогічний інститут;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;

УНР – Українська Народна Республіка;

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка;

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Сучасна система вищої освіти одним із стратегічних напрямів розвитку визначає принципово інші вимоги до підготовки кваліфікованих кадрів, здатних сприймати інновації, мислити стратегічно, системно, формувати у здобувачів освіти новий стиль мислення, адекватний вимогам сучасного інформаційного суспільства. Педагог ХХІ сторіччя повинен розуміти взаємозв'язки і взаємозалежність у суспільному й особистісному розвитку здобувачів, забезпечити їх професійну компетентність та високий рівень креативності як фахівців. Сьогодні гостро стоїть питання необхідності покращення підготовки майбутніх педагогів на теоретико-методичному рівні, поглибленні змісту психолого-педагогічних знань, формуванні професійної компетентності у використанні інноваційних ІТ-технологій в освітньому процесі у поєднанні з процесом творчості та умінням застосовувати теорію на практиці. Це свідчить про спрямованість навчання на особистісно професійно-діяльнісний контекст підготовки майбутніх педагогів, на розвиток умінь самостійно працювати над підвищенням рівня компетентності, в тому числі і шляхом активної участі у заходах неперервної системи освіти впродовж життя.

Особливе значення у підготовці педагога має наявність необхідних педагогічних та психологічних знань, що дозволить йому застосовувати інтегрований підхід при розв'язанні проблем освітньо-виховного процесу, оскільки формалізм у навчанні та вихованні підростаючого покоління відбувається через відсутність психологічної освіти у педагога. Професійна майстерність характеризується індивідуальним стилем діяльності і поведінки особистості, яка виявляється у вмотивованості особистісних дій і вчинків, гнучкості, креативності способу педагогічного мислення, здатності до високоорганізованого, самовідданого змісту особистої наукової, практичної діяльності, вибору нестандартних, оригінальних методів впливу на здобувачів при наявності самоповаги і власної гідності. Саме ці риси педагогічної майстерності, на думку І. Зязюна, підкреслюють професійну

суб'єктність особистості. У сучасних умовах індивідуальний стиль роботи педагога, його особиста позиція повинні бути пріоритетною професійною цінністю. Процес навчання у педагогічних закладах вищої освіти повинен бути спрямований на розвиток творчого мислення, креативності майбутніх педагогів як показника їх професійної компетентності.

Багато ідей у цьому питанні ми можемо запозичити з педагогічної спадщини Андрія Потаповича Каришина – відомого вченого, педагога, управлінця, громадського діяча, який, працюючи з майбутніми педагогами, власним прикладом подвижницької праці, «відкривав їм невичерпну скарбницю знань та невмирущих моральних цінностей, виховав кілька поколінь науковців, учителів, а основне – справжніх людей [202, с. 9].

Аналіз сучасних наукових досліджень та публікацій з даної проблеми засвідчив, що звернення до історичного досвіду організаційно-управлінської діяльності А. Каришина (1912 – 1987 рр.) дозволило: по-перше, активізувати пошук шляхів модернізації формування професійної компетентності майбутніх викладачів шляхом вивчення досвіду організаційно-управлінської діяльності А. Каришина упродовж 40 років зі створення такого психолого-педагогічного довкілля, «яке ставало засобом досягнення основної цілі освіти – якості учіння і виховання, якості підготовки вчителів» [202, с. 10]; по-друге, виявити неповторність діяльності педагога у кожній справі – науковій, педагогічній, організаційній, господарській, мудрість і талановитість як невід'ємну характеристику його образу [202, с. 23]; сприяти популяризації досвіду і здобутків організаційно-управлінської діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.) життя і діяльність якого залишаються прикладом служіння справі народу для молодого покоління дослідників, науковців і практичних працівників у різних галузях народного господарства [202, с. 115–117].

У нашій країні процес пошуку шляхів здійснення інтегрованих підходів до розвитку професійної майстерності, креативності розкриття індивідуального стилю майбутніх педагогів як ознак їх професійної суб'єктності, пов'язаний з початком незалежності України – з 90-х рр. ХХ ст.

і поступовим поглибленням цього процесу у першій чверті ХХ ст.

За роки незалежності України було прийнято низку законів, нормативно-правових актів, які сприяють розвитку освіти в Україні: закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки» (2020 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні» (2018 р.), «Концепція нової української школи» (2016) та ін.

Значний науковий інтерес для формування й подальшої розбудови педагогічної персонології як самостійного наукового напрямку становлять історико-педагогічні дослідження, у яких висвітлено методолого-теоретичні засади розвитку української педагогічної теорії та практики ХХ століття: О. Адаменко, Л. Артемова, Л. Березівська, М. Вовк, М. Гриньова, І. Зайченко, О. Ільченко, В. Майборода, Л. Петренко, О. Сухомлинська та ін. Проблематика становлення та розвитку вітчизняної освіти, а також дослідження педагогічної спадщини й персоналій є предметом значного масиву наукових розвідок сучасних дослідників: А. Бойко, Г. Белан, Л. Ваховський, О. Гнізділова, Б. Год, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, Н. Токуєва, А. Ткаченко та ін. Суттєву джерельну базу для дослідження педагогічних ідей та організаційно-управлінської та науково-педагогічної спадщини А. Каришина становлять історико-педагогічні праці, присвячені діяльності Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка (нині – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), авторами яких є Л. Бабенко, Р. Басенко, Л. Булава, Б. Год, Т. Данилюк, О. Даниско, П. Денисовець, Г. Джурка, О. Єрмак, П. Киридон, В. Лобурець, В. Мокляк, В. Ревегук, В. Пащенко, А. Фастівець, А. Чернов, М. Шевчук, Н. Шиян та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що попри наявний дослідницький

інтерес до постаті А. Каришина, його науково-педагогічна та організаційно-управлінська спадщина, а також досвід громадської діяльності вченого залишаються недостатньо вивченими. У вітчизняній педагогічній науці відсутнє комплексне дослідження, предметом якого були б педагогічні ідеї та організаційно-управлінська діяльність А. Каришина.

Доцільність вивчення педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду діяльності А. Каришина підтверджується потребою в розв'язанні таких *суперечностей*:

- між інтенсивним розвитком персоніфікованого напрямку в сучасній історико-педагогічній науці та відсутністю комплексних наукових досліджень, які б цілісно репрезентували педагогічні ідеї й організаційно-управлінський досвід провідних діячів вищої школи України ХХ століття;

- між об'єктивною соціально-педагогічною значущістю освітніх, національно-культурних і науково-організаційних здобутків А. Каришина та недостатньою науковою розробленістю змісту його педагогічних ідей та управлінської діяльності;

- між вагомістю науково-педагогічної спадщини й організаційно-управлінського досвіду А. Каришина як суттєвого чинника розвитку вітчизняної системи освіти та реальним рівнем практичного застосування його педагогічного доробку в освітньому процесі сучасних педагогічних закладів вищої освіти України.

Таким чином, актуальність і науково-педагогічна значущість педагогічних ідей та використання досвіду організаційно-управлінської діяльності вченого, недостатній рівень її дослідженості, гостра соціальна потреба у необхідності покращення підготовки майбутніх педагогів зумовили вибір теми дослідження: зумовили вибір теми дослідження **«Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)»**.

Зв'язок з роботами з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи є плановою в структурі науково-дослідницької теми

кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Єдність теорії і практики у підготовці бакалаврів, магістрів та докторів філософії в умовах реформування освіти України» (державний реєстраційний номер 0121U114718).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 4 від 28 жовтня 2022 р.).

Мета дослідження – здійснити цілісний теоретичний аналіз педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду діяльності А. Каришина, обґрунтувати перспективні напрями використання досвіду діяльності вченого у сучасних умовах.

Відповідно до поставленої мети в дослідженні визначено такі **завдання**:

1. Схарактеризувати ступінь наукової розробки проблеми та загальну методика дослідження.
2. Проаналізувати розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, визначити внесок А. Каришина у процес становлення й розвитку університету як провідного закладу вищої педагогічної освіти.
3. Виявити соціально-педагогічні передумови формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина та з'ясувати ключові чинники становлення його педагогічного світогляду.
4. Виокремити основні етапи й напрями організаційно-управлінської діяльності вченого та систематизувати педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу.
5. Обґрунтувати перспективні напрями використання організаційно-управлінського досвіду А. Каришина у сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – науково-педагогічна спадщина та організаційно-управлінська діяльність А. Каришина.

Предмет дослідження – педагогічні ідеї та зміст організаційно-управлінської діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період активної науково-педагогічної, організаційно-управлінської, громадської діяльності А. Каришина – 1912 р. і до 1987 р., що дало можливість дослідити його науково-педагогічну спадщину.

Нижня хронологічна межа (1912 р.), пов'язана з народженням А. Каришина і є відправною точкою для вивчення соціально-педагогічних передумов, ключових чинників формування його особистості, світогляду та педагогічних ідей у контексті суспільно-історичних й освітніх процесів в Україні першої половини ХХ століття.

Верхня хронологічна межа (1987 р.), зумовлена роком смерті вченого, означає завершення його активної науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності. Водночас верхня межа розширюється до сучасного періоду, що детерміновано необхідністю визначення можливостей актуалізації, впровадження педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду А. Каришина в практику сучасної системи освіти України.

Методологічною основою дослідження є загальноприйняті положення теорії наукового пізнання про освіту як об'єкт системного вивчення й діалектичного розуміння сутності історико-педагогічного процесу; філософські, педагогічні, психологічні вчення про єдність, цілісність, комплексність вивчення розвитку особистості; положення про взаємозв'язок історичних подій, явищ з сучасністю та доцільності творчого використання спадщини окремих діячів освіти та науки для розвитку педагогіки; застосування соціокультурного підходу для тлумачення і розуміння явищ історико-педагогічної науки, що сприяє розгляду освіти й виховання у контексті з суспільними процесами як їх основними детермінантами.

У дослідженні застосовано науково-методичний інструментарій загальнонаукових (аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно-соціальний, соціокультурний, середовищний) та історико-педагогічних

(біографічний, герменевтичний, парадигмальний, персоналістичний, феноменологічний) теоретичних підходів, за допомогою яких здійснено цілісний, об'єктивний аналіз організаційно-управлінської діяльності А. Каришина та систематизовано його педагогічні ідеї.

Вибір обраного методологічного інструментарію відповідає принципам наукового дослідження: науковості, об'єктивності, історизму, наступності, системності, культуровідповідності, поєднання теорії з практикою. У ході наукового пошуку використано низку методів дослідження: загальнонаукові – аналіз, синтез, систематизація (для визначення теоретичних засад, використання фактологічного матеріалу для дослідження обраної теми), узагальнення та конкретизації (для з'ясування підходів ученого до вирішення питання покращення підготовки вчительських кадрів); порівняльно-історичний (для аналізу документів, наукових розвідок, літератури з теми дослідження з метою виявлення передумов формування та з'ясування чинників становлення педагогічного світогляду вченого); хронологічного (з метою виокремлення етапів та напрямів організаційно-управлінської діяльності педагога); історико-ретроспективного (для аналізу архівних матеріалів, публікацій у періодичних виданнях); порівняльно-аналітичний (для аналізу нормативно-правової бази означеного періоду, періодичних видань дали змогу визначити зміст і напрями науково-педагогічної діяльності А. Каришина, дати оцінку внеску педагога у вирішення проблеми підготовки вчительських кадрів, виховання молоді).

Джерельна база дослідження становлять: архівні матеріали Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – «Особова справа А. П. Каришина», архівні матеріали Державного архіву Полтавської області (Ф. Р-1507 «Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка»), які об'єктивно підтверджують історико-педагогічні процеси формування й становлення педагогічного світогляду А. Каришина як педагога, вченого, громадського діяча; нормативно-правові документи – закони України: «Про вищу освіту»

(2014), «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки» (2020 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні» (2018 р.), «Концепція нової української школи» (2016); наративні джерела – монографії, дисертації, автореферати, матеріали конференцій різного рівня; періодичні видання: «Витоки педагогічної майстерності», «Дидаскал», «Естетика і етика педагогічної дії», «Імідж сучасного педагога», «Інноваційна педагогіка», «Історична пам'ять», «Історико-педагогічний альманах», «Нова педагогічна думка», «Освіта і педагогічні науки», «Педагогічний дискурс», «Педагогічні науки», «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології», «Педагогіка і психологія», «Порівняльно-педагогічні студії», «Початкова школа», «Проблеми сучасної педагогічної освіти», «Рідний край», «Рідна школа», «Теорія та методика навчання та виховання», «Український педагогічний журнал», «Українська професійна освіта», «Філософія освіти»; довідкова література – педагогічні енциклопедії [93–95; 184], словники [54; 68; 96; 168; 203–205; 227; 235; 236], бібліографічні видання, електронні ресурси [118–120; 123]; матеріали фондів Центральної наукової бібліотеки НАН України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки АПН України імені В. О. Сухомлинського, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Котляревського, Бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха, інших книгозбірень; статті вітчизняних учених у періодичних виданнях із різних проблем педагогіки й історико-педагогічної науки; матеріали бесід, спогадів, інтерв'ю колег, учнів і послідовників А. Каришина, випускників університету різних років, товаришів, рідних і близьких; ілюстративні матеріали та фотоматеріали, що відбивають життя, педагогічну та управлінську діяльність педагога.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*: здійснено цілісний аналіз педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду А. Каришина; схарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми (виокремлено п'ять напрямів: 1) нормативно-правовий; 2) науково-теоретичний; 3) архівний; 4) біографічно-мемуарний; 5) практико-зорієнтований) та загальну методику дослідження (дослідження здійснювалося на основі комплексу взаємодоповнювальних науково-дослідницьких підходів: історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного та парадигмального; реалізація зазначених підходів спиралася на систему загальнонаукових методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, поєднання логічного та історичного, гуманізації виховного процесу, педагогічної компетентності, виховного оптимізму та конструктивного лідерства; залучено комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналізу і синтезу, історико-структурного, конструктивно-генетичного, порівняльно-зіставного, ретроспективного, біографічного, хронологічного аналізу, класифікації та систематизації); проаналізовано розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (заклад незмінно зберігав свою визначальну місію: підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів і поступово утверджувався як центр педагогічної освіти і науки регіону), визначено внесок А. Каришина у процес становлення й розвитку університету як провідного закладу вищої педагогічної освіти (багатовимірний внесок у його розвиток: здійснював керівництво кафедрою хімії та природничим факультетом в організаційно-управлінському вимірі; започаткував перспективні наукові дослідження в галузі органічної хімії у науково-дослідницькому вимірі; цілеспрямовано виховував у студентській молоді любов до науки й поваги до праці у педагогічно-виховному вимірі; сприяв формуванню стабільного наукового середовища на кафедрі хімії у кадровому вимірі; поглибив внесок у розбудову

природничо-наукової освіти); виявлено соціально-педагогічні передумови формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні, особистісні чинники – родинне виховання, педагогічна традиція середовища, самоосвіта та наукова самовідданість) становлення його педагогічного світогляду; виокремлено основні етапи й напрями організаційно-управлінської діяльності вченого (I етап – пошуково-світоглядний (1912–1932); II етап – науково-педагогічний (1932–1945); III етап – організаційно-управлінський (1945–1970); IV етап – дослідницько-узагальнювальний (1970–1987)) та систематизовано педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу (науково-дослідницькі, дидактичні та виховні); обґрунтовано перспективні напрями (науково-дослідницький, гуманістично-виховний, екологічно-просвітницький) актуалізації педагогічної спадщини та використання організаційно-управлінського досвіду А. Каришина у сучасних умовах.

Уточнено: біографічні дані А. Каришина (матеріали щодо родинного виховання, зміст наукової, викладацької та організаційно-управлінської діяльності тощо);

Подальшого розвитку набули: наукові положення щодо розвитку вищої педагогічної освіти на Полтавщині як осередку формування науково-педагогічних традицій, а також інтеграції дослідницької, навчальної й виховної діяльності у вищій школі як цілісної системи підготовки майбутніх учителів у повоєнний період та другій половині ХХ століття;

Уведено до наукового обігу: маловідомі та невідомі архівні матеріали й документи (78 найменувань), пов'язані з життям і організаційно-управлінською діяльністю А. Каришина.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю використання його результатів для збагачення й уточнення історико-педагогічного знання про розвиток вітчизняної освіти та педагогічної думки ХХ століття; з метою творчого впровадження окремих педагогічних ідей і організаційно-управлінського досвіду А. Каришина в сучасну теорію й

практику управління освітніми закладами; для підготовки підручників, навчальних посібників, спецкурсів і спецсеінарів з історії педагогіки, теорії управління освітою; у процесі неперервної підготовки педагогічних і управлінських кадрів у закладах вищої освіти та інститутах післядипломної педагогічної освіти; для застосування керівниками закладів освіти та педагогами з метою підвищення ефективності організації освітнього процесу в сучасних умовах. Із цією метою на основі отриманих результатів дослідження розроблено авторський спецкурс «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах», зміст якого може бути використаний для доповнення варіативних складників освітніх програм підготовки педагогічних і управлінських кадрів у педагогічних закладах вищої освіти (Додаток Г).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 2868 від 16.12.2025 р.); Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/38 від 13.01.2026 р.); Полтавська академія неперервної освіти ім. М.В.Остроградського (довідка № 01-33/2 від 14.01.2026 р.); Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (№ 228/01-51/02 від 15.01. 2026 р.) (Додаток А).

Особистий внесок здобувача. Наведені результати дисертації одержані самостійно. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, авторові належать: у статті «Ключові чинники становлення науково-педагогічних ідей А. П. Каришина» [1] – обґрунтовано ключові чинники становлення науково-педагогічного світогляду А. П. Каришина. «Соціально-педагогічні передумови формування наукової спадщини А. Каришина» [2] – концепція, аналіз літературних джерел та написання статті.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г Короленка

(2022–2026 рр.), а також оприлюднено у виступах на науково-практичних конференціях різного рівня з публікаціями відповідних матеріалів у збірках (Додаток Б; Н; П; Р; С):

– *міжнародних, виданих в Україні*: «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства» (м. Полтава, 15–16 листопада 2022 р.); «Європейський вектор розвитку вищої освіти України» (м. Полтава, 14–15 листопада 2023 р.); «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXXI Каришинські читання) (присвячена 110 річниці університету), (м. Полтава, 30-31 травня 2024 р.); «Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру в Україні й світі», (м. Полтава, 19–20 листопада 2024 р.); «Тенденції розвитку педагогіки та освіти в умовах цифрових трансформацій (ByteEd-2025» (м. Харків, 17–19 квітня 2025 р.); «Роль педагогічної науки у формуванні гуманного суспільства» (м. Полтава, 18–19 листопада 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані у 9 наукових працях, з них 4 статті у фахових виданнях України з педагогічних наук (2 одноосібно), 5 – матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій (Додаток В).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (334 найменувань), 93 додатки. Загальний обсяг роботи 376 сторінок, основного тексту – 178 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ
Й РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ А. КАРИШИНА

У першому розділі здійснено системний аналіз ступеня наукової розробки проблеми та структуровано джерельну базу за п'ятьма напрямками: нормативно-правовим, науково-теоретичним, архівним, біографічно-мемуарним і практико-зорієнтованим. Обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження: комплекс взаємодоповнювальних підходів (історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного, парадигмального), принципів (історизму, об'єктивності, системності, гуманізації, педагогічної компетентності) та методів (аналізу і синтезу, ретроспективного, біографічного, хронологічного, порівняльно-зіставного та ін.). Простежено розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, розкрито роль визначних педагогів (О. Волніна, Г. Ващенко, М. Дашевського та ін.) у формуванні наукового середовища, яке заклало підґрунтя для становлення А. Карішина як ученого і педагога.

1.1. Ступінь наукової розробки проблеми дослідження

Реформування сучасної системи вищої освіти, орієнтованої на співпрацю з світовим освітнім простором, потребує зміни підходів до забезпечення підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, здатних працювати творчо, креативно, впроваджуючи новітні технології. Характерною ознакою сучасного суспільства, яке розвивається на засадах гуманізації та демократизації, є зміна пріоритетів і цінностей в галузі освіти, відбувається переосмислення історико-педагогічного досвіду розвитку вищої школи, звернення до творчої біографії та спадщини відомих вчених, педагогів з метою

поєднання традицій, досвіду з інноваціями, вивчення і впровадження основних положень їх виховних, наукових, дидактичних, просвітницьких цілей [27, с. 175].

Процес національного відродження сприяє пошуку ефективних педагогічних ідей у творчій спадщині минулого, представники якого працювали, випереджаючи час і їхні ідеї співзвучні вимогам сьогодення. Створення необхідного середовища для розвитку творчої особистості потребує використання, поєднання поряд із класичними – інноваційних технологій.

Період кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття характеризується посиленою увагою до досвіду минулого, вивченням педагогічної спадщини відомих науковців, вчених, педагогів. Педагогічна думка часів незалежності України відкрила для освітян імена відомих вчених, науковців, педагогів і діячів освіти: М. Андрієвського, К. Василенка, Г. Ващенко, А. Волошина, П. Загайка, В. Лобурця, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського та ін. Однак, педагогічні надбання частини регіональних діячів, котрі зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти, педагогічні ідеї яких відповідають вимогам сьогодення, залишаються мало дослідженими.

Педагогічні ідеї Андрія Потаповича Каришина містять затребувані в наш час положення, потребують глибокого вивчення та втілення в життя, тому дослідження науково-педагогічної спадщини, організаційно-управлінського досвіду діяльності вченого є своєчасним і актуальним.

Мета параграфу полягає у визначенні ступеня наукової розробки проблеми дослідження науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності А. Каришина шляхом системного аналізу, класифікації та характеристики джерельної бази дослідження.

Для проведення історико-педагогічного дослідження необхідно здійснити аналіз та систематизацію джерельної бази. Опорою у проведенні цієї роботи є методологія історико-педагогічних досліджень, яка ґрунтовно відображена у низці наукових праць відомих учених: О. Адаменко [1–3],

Л. Березівська [13–18], Г. Белан [21–27], Л. Ваховський [49–51], С. Гончаренко [66–68], Н. Гупан [72–79], Н. Дічек [89–91], Т. Завгородня [105], І. Зайченко [106], С. Золотухіна [115], К. Каліна [124], А. Конверський [127], Т. Кристопчук [195], В. Кремень [135–139; 234], В. Курило [140], Н. Лісовська-Мускеєва [143], О. Локшина [148], Н. Любовець [154], О. Петренко [174–175], Б. Савчук [192], В. Саюк [166], М. Сидоров [143], С. Сисоєва [195–198], Т. Сич [199], П. Сікорський [200], Л. Смолінчук [206], М. Сокол [207], О. Сухомлинська [216–223], Є. Хриков [241], Г. Цехмістрова [242], О. Цокур [243], Л. Штефан [124] та ін.

Опрацювання названих праць засвідчує, що стандартного підходу до класифікації історико-педагогічних джерел не існує. Важливу роль відіграють ті чи інші критерії, залежно: 1) від часу і місця написання; 2) предмету дослідження; 3) соціально-культурного контексту тощо. Але кожне історико-педагогічне дослідження вимагає класифікації джерельної бази, до прикладу, за галузями науки, за видами та рівнями освіти або за змістом.

Із метою з'ясування генези наукових поглядів педагога, а також забезпечення методологічно обґрунтованого й послідовного вивчення обраної проблематики дослідження спирається на опрацьовані джерела, які структуровані нами за такими напрямками: 1) праці, що висвітлюють історію становлення та еволюцію педагогічної думки, яка справила визначальний вплив на формування самобутньої педагогічної позиції, концептуальних ідей та переконань А. Каришина; 2) наукові розробки, що містять методологічні підходи та критерії аналізу досліджуваної проблеми; 3) джерела, що відображають науково-практичну діяльність ученого, позначену активними новаторськими пошуками та вагомими здобутками в царині нестандартних підходів до організації освітнього процесу, спрямованих на вдосконалення методик навчання і виховання молоді; 4) історико-педагогічні дослідження доби незалежності України, у яких розглядаються постаті та окремі аспекти наукової діяльності вітчизняних учених.

Актуальність наукового осмислення шляхів розв'язання проблеми дослідження науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності А. Каришина зумовлює необхідність комплексного й різнопланового підходу до її вивчення із залученням широкого кола різноманітних джерел. Саме цим визначається спрямованість наукового пошуку, реалізованого в межах окреслених напрямів роботи. Аналіз наявної джерельної бази уможливив виокремлення п'яти напрямів розробленості досліджуваної проблеми: 1) *нормативно-правового*; 2) *науково-теоретичного*; 3) *архівного*; 4) *біографічно-мемуарного*; 5) *практико-зорієнтованого* (Таблиця 1, Додаток Е).

Перший напрям – *нормативно-правовий* – до нього ми відносимо матеріали нормативно-правового характеру як часів існування УРСР, так і сучасної України: закони України «Про вищу освіту» (2014) [107], «Про освіту» (2017) [108], «Про повну загальну середню освіту» (2020) [110], «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) [109], «Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993) [85, 185], Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (2019 р.) [210], Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018 р.) [186], Концепція нової української школи (2016) [130] та ін., в яких зазначено потребу у збереженні національних освітньо-виховних традицій, необхідності вироблення нових підходів щодо переосмислення позитивного педагогічного досвіду та його імплементації в умовах реформування системи освіти і виховання молоді.

Документи часів незалежності України дозволяють співставити сучасні підходи до освітньо-виховного процесу і розглянути організаційно-управлінські ініціативи А. Каришина як суголосність сучасним тенденціям розвитку освіти. Узагальнення науково-методичного доробку вченого дає підстави зробити висновок про те, що найбільшими досягненнями в діяльності педагога були видатні наукові здобутки, які визнано на рівні Вченої ради

Інституту органічної хімії АН України та знайшли практичне втілення на Рубіжанському хімічному комбінаті, де була задіяна лінія з виробництва нафталїміду за методом полтавських учених, що сприяло великому економічному ефекту в країні [202, с. 7].

Другим вагомим досягненням вченого був внесок у справу підготовки вчительських кадрів, його система оцінювання знань була авторською і новаторською, вона передбачала опрацювання студентом кожної теми і складання звіту викладачеві, що в умовах сьогодення відповідає кредитно-модульній системі контролю знань. Тобто, організаційно-педагогічні ініціативи А. Каришина випереджали час і відповідають чинним вимогам сучасних освітніх нормативних документів України («Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) [109], «Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні» (2018 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.) [210]), в яких наголошено на необхідності вивчення і збереження національних традицій в освіті і вихованні, важливості вдумливого підходу до педагогічних досягнень минулих поколінь учених для інноваційно-компетентнісного розвитку системи освіти та виховання молоді.

До другого напрямку – *науково-теоретичного* – належать наукові статті, праці А. Каришина, присвячені розвитку хімії аценафтена, синтезу антантронових барвників, синтезу фізіологічно активних речовин та ін. Наукові публікації А. Каришина підтверджують широкий діапазон наукових досліджень, наполегливість, скрупульозність в роботі, а головне – результативність. Ним у співавторстві зі своїми студентами було синтезовано велику кількість (більше п'ятисот) різних галоген похідних аценафтену і продуктів його окислення, несиметричних індигоїдних, хіноксалінових, антантронових та інших барвників. При цьому не тільки розроблялись методи синтезу цих речовин, але й вирішувались складні теоретичні питання взаємозалежності між кольором і молекулярною будовою органічної

речовини, вивчалися люмінесцентні властивості «багатьох одержаних барвників», – стверджують Г. Джурка та Ю. Самусенко [202, с. 7].

Проведене дослідження дозволило розглянути постать А. Каришина як потужного генератора формування таких особистих якостей, які забезпечили вироблення високої професійної самосвідомості, що в результаті напруженої, систематичної роботи зі самовдосконаленню рівня викладання предмету сприяли формуванню і розвитку ціннісно-сміслового ставлення до професійної педагогічної діяльності. Поєднання теорії і практики під час проходження студентами польової практики, високий науковий рівень її організації і проведення є важливим чинником соціалізації здобувачів, здобуття соціокультурного досвіду, важливого засобу трудового, національного та естетичного виховання. Вважаємо, що до цієї групи джерел дотичними є праці відомих науковців, які допомагають із визначенням теоретико-методологічних засад дисертації О. Адаменко [1–3], О. Антонової [6], Л. Артемової [7], В. Галузинського [60], М. Гриньової [69–71], М. Євтуха [97–99], Т. Кочубей [134], К. Кучина [141], В. Курила [140], М. Левківський [142], В. Луговий [149], В. Лутай [152], А. Погрібний [128], С. Сисоєвої [195] та ін.

Об'єктивний та всебічний аналіз життєдіяльності А. Каришина в своїй основі ґрунтується на методологічних підвалинах персоналістичних досліджень відомих науковців: В. Андрущенко [4–5], В. Бабайлов [8], К. Біницький [30], А. Бойко [35; 169], М. Богуславський [34], В. Вихрущ [55], В. Галузинського [60], М. Гриньової [69], М. Євтуха [99], В. Курила [140], С. Сисоєвої [195] та ін., які вважають, що розв'язання складних завдань можливе лише професійними, компетентними, креативними фахівцями, переорієнтація діяльності викладачів, всього освітньо-виховного процесу у педагогічних закладах вищої освіти з метою реалізації інтегративного підходу до наповнення змісту предмету, до вибору форм, методів, прийомів і засобів його викладання.

Одним із основних напрямів дослідження проблеми обраної нами для студіювання, представлений низкою дисертаційних робіт науковців, в яких розглянуто проблеми особистого внеску педагогів у підготовку педагогічних кадрів, виховання молоді: Л. Березівська «Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті» (2009) [14], В. Богуславська «Народна освіта України в Україні в добу національно-демократичної революції 1917–1920 рр.» (2001) [33], Н. Гупан «Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект)» (2001) [78], М. Євтух «Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ століття)» (1996) [99], О. Єрмоленко «Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Є. Лобурця (1930–2006 рр.)» (2024) [101], О. Кір'янова «Науково-педагогічна і вчительська інтелігенція радянської України в умовах культурно-освітніх перетворень 20–30-х рр. ХХ ст.: історіографія» (2013) [126], В. Луговий «Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект)» (1995) [150], В. Опанасенко «Педагогічні ідеї та громадська діяльність П. К. Загайка (1928–2013 рр.)» (2021) [164], Л. Петренко «Духовно-моральне виховання та освіта української молоді у спадщині Григорія Ващенка» (2021) [170], Н. Токуєва «Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність М. К. Андрієвського (1922–1998 рр.)» (2020) [228], М. Шевчук «Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941)» (2019) [248] та ін.

Варто звернути увагу на цінність тих дисертаційних праць, у яких в історичній ретроспективі висвітлено неповторний стиль творчої лабораторії науковця, унікальність підходів до розв'язання питання підготовки майбутнього педагога, здійснено цілісний аналіз змісту, форм, методів навчання майбутніх фахівців у педагогічній спадщині відомих педагогів, окреслено напрями творчого використання основних педагогічних надбань їх спадщини для професійної підготовки майбутніх вчителів.

Так, у дисертаційній роботі О. Єрмоленко «Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Є. Лобурця (1930–2006 рр.)» (2024) [101], виявлено, що

багатогранний творчий доробок педагога має загально-педагогічну цінність, велика робота проведена по збереженню історичної пам'яті українського народу, формуванню у молодого покоління національної свідомості, вдосконаленню педагогічної і фахової підготовки вчителя. З'ясовано внесок вченого у вдосконалення освітньо-виховного процесу (пріоритетність у розвитку активності і самостійності здобувачів, формуванню критичного мислення, національної свідомості, системи духовно-моральних цінностей), розвитку пошукової, музейної, краєзнавчої діяльності, надання вагомого значення ролі практики у процесі підготовки майбутніх учителів тощо.

У дослідженні В. Опанасенко «Педагогічні ідеї та громадська діяльність П. К. Загайка (1928–2013 рр.)» (2021) [164], проаналізовано вплив суперечностей суспільного життя 30-90-х рр. ХХ ст. на становлення і розвиток особистості вченого, формування його наукового-педагогічного світогляду; визначено суспільно-педагогічні умови створення можливостей для творчої самореалізації П. Загайка. У роботі підкреслено вагомий внесок вченого у справу відродження національної свідомості й історичної пам'яті українців, ним було ініційовано разом з освітянами збір підписів населення міста за те, щоб у місті Полтава були вулиці І. Котляревського, І. Мазепи, С. Петлюри та інших відомих українців.

Цінним для дослідження є дисертація Н. Токуєвої «Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність М. К. Андрієвського (1922–1998 рр.)» (2020) [228], у якій виокремлено новаторський підхід педагога до управління освітньо-виховним процесом у школі-інтернаті, де значна увага приділялась до належної підготовки кваліфікованого вчителя, педагога, наставника, залучення педагогічних працівників до процесу підвищення кваліфікації, саморозвитку і самовдосконалення. Проаналізовано внесок педагога у розвиток теоретичних засад виховання дітей-сиріт, охорони дитинства та методики роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Цікавим для нашого дослідження є дисертація М. Шевчука «Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941)» (2019) [248], присвячена вивченню організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 роках. Автор аналізує, як змінювалося управління, навчальний процес та матеріальна база закладу під впливом різних політичних режимів – царського, радянського, гетьманського та інших. У роботі виділено чотири основні етапи розвитку інституту: імперський, період громадянської війни, НЕПівський та репресивний. Окрема увага приділяється видатним випускникам і педагогам закладу, зокрема Г. Ващенку, А. Макаренку, В. Сухомлинському. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні історії педагогіки та вдосконаленні підготовки педагогічних кадрів в Україні.

Таким чином, об'єктивний та всебічний аналіз життєдіяльності А. Каришина в своїй основі ґрунтується на методологічних підвалинах персоналістичних досліджень. Оцінюючи науковий доробок учених, ми розуміємо, що А. Каришин по праву має зайняти почесне місце серед них, оскільки він працював самовіддано, творчо, мав власний авторський неповторний стиль, підготував кілька поколінь науковців, вчителів, управлінців, фермерів, агрономів, але найголовніше – справжніх, творчих людей.

Третій напрям – *архівний* – становлять архівні матеріали, які містять автобіографічні матеріали, серед лаконічних рядків яких є відомості про життя та науково-педагогічну, організаційно-управлінську діяльність А. Каришина, характеристики, річні звіти. У дослідженні використано фонди архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – «Особова справа Каришина Андрія Потаповича» та фонди Державного архіву Полтавської області [257–258].

Серед залучених архівних матеріалів вагоме значення для нашого дослідження мають документи, які містяться в особовій справі А. Каришина №839, яка розпочата 01.04.1960 р. і закінчена 09.01.1987 р. В ній знаходиться

«Особистий листок по обліку кадрів» № 12, «Автобіографія», копії дипломів про закінчення Полтавського державного педагогічного інституту (1931 р.), диплому кандидата хімічних наук (1950 р.), доцента кафедри хімії (1950 р.), заява про призначення на посаду завідувача кафедрою хімії цього ж інституту, датована груднем 1945 р., витяг з наказу № 3-К §3 від 09.01. 1987 р. про звільнення з посади декана природничого факультету з 09.01.1987 р. у зв'язку із виходом на пенсію по інвалідності, II група, витяги з наказу про призначення на посаду, нагородні листи [257].

Особливої уваги заслуговують ті архівні джерела, які дають достовірну, чітку, лаконічну картину професійного самоствердження особистості А. Каришина як фахівця, підтверджують його наполегливість у наукових здобутках, зростання авторитету та професійної відповідальності. Підтвердженням зазначеного слугують характеристики, що були направлені до компетентних інстанцій у різні часові проміжки (1940, 1952, 1953, 1954, 1958, 1960, 1962, 1965, 1972, 1977, 1981, 1982). Цінну інформацію становлять матеріали «Архіву музею історії ПДПУ імені В.Г. Короленка», які дозволили розглянути діяльність А. Каришина у контексті розвитку Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка в досліджуваний період, особливо ті матеріали, які стосуються облаштування навчальної бази «Лучки» Кобеляцького району, де студенти педагогічного закладу вищої освіти проходили ботанічну та зоологічну практику.

До четвертого напрямку – *біографічно-мемуарного* відносимо матеріали, які носять автентичну інформацію щодо життя і діяльності, становлення педагогічних ідей вченого, викладацькі, наукові здобутки, спогади колег, студентів, вчителів, науковців. Зважаючи на легендарність, вагомість постаті А. Каришина, його беззаперечний авторитет серед викладачів та студентів, талант організаційно-управлінської діяльності для нас вагоме значення для виконання завдань дослідження мають нечисленні масові джерела, які становлять четвертий напрям дослідження.

Особливу цінність має монографія за редакцією Н. Шиян «Слово про

вчителя» (До 100-річчя від дня народження А. П. Каришина) (2012) [202]: В. Буйдін «Спогади про декана», М. Гриньова «Наш декан – Андрій Потапович Каришин», Т. Денисовець «Спогади про вчителя», Г. Джурка «Схиляюсь перед іменем твоїм, Учителю!», О. Єрьоміна «Мій дідусь», І. Зязюн «Могутність педагогічного таланту», С. Лійко «Професіоналізм, порядність, людяність А. П. Каришина», В. Магда «Каришин – людина особлива», О. Нестуля «Діти Каришина – 2», Ю. Самусенко «Мій Учитель», Н. Шиян «Учителями повинні бути люди чесні» та ін. Кожна розвідка слугує доповненням до цілісного портрету видатного вченого, неперевершеного лектора, адміністратора, керівника, уважного, справедливого наставника, мудрого й талановитого педагога, який мав зразковий авторитет серед підлеглих та здобувачів.

Доповнюють педагогічний портрет А. Каришина ілюстративні матеріали та фотоматеріали, що відображають життєві події, ситуації, педагогічну, наукову, організаційно-управлінську діяльність вченого. Під час відвідування кімнати-музею імені А. Каришина та спілкування з його учнями та послідовниками нам вдалося отримати світлини, на яких відображено основні події життя та діяльності педагога, його участь з 1970 р. у розбудові біостаціонару «Лучки» у Кобеляцькому районі Полтавського області для проходження практики студентами природничого факультету.

Шістнадцять років життя А. Каришина по розбудові стаціонару знайшли відображення у світлинах і характеризують його як вдумливого керівника, мудрого педагога, який виховував своїм прикладом, вмів виконувати різні види робіт, міг бути і садівником, і теслярю, і навчав цьому здобувачів. А. Каришин ніколи не вихвалявся своїми здобутками, а просто примножував їх не для себе, а для розвитку рідного природничого факультету, Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка та природничої науки – згадує Т. Денисовець [202, с. 175]. У роботі також використано матеріали науково-практичних конференцій різних рівнів, матеріали яких містять розгорнуту характеристику науково-педагогічної та організаційно-

управлінської діяльності А. Каришина.

Систематизують і доповнюють історіографічний контекст щодо вивчення постаті А. Каришина опубліковано матеріали з нагоди святкування 95-річчя Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка та до 100-річчя заснування Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Джерельну базу дослідження склали матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, а також наукової бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

До *практико-зорієнтованого* – п'ятого напрямку – відносимо аналіз механізмів нормативно-правового забезпечення підготовки майбутніх педагогів в теоретико-методичному контексті професійної компетентності щодо застосування новітніх технологій навчання, які розглядали вчені: Л. Березівська [13–18], І. Бех [19–20], А. Боровик [37], О. Вишневський [56–57; 225], Л. Вовк [58], Н. Дем'яненко [82–83], Н. Дічек [89–91], І. Зязюн [116], В. Кремень [28; 93; 135–139; 165; 234], П. Лузан [151], О. Пехота [176], М. Прищак [189], А. Сбруєва [193], Б. Ступарик [215], О. Сухомлинська [216–223], М. Фіцула [237], Л. Хоружа [240] та ін. Окремі аспекти управління в системі вищої освіти висвітлено в роботах Р. Басенка [11–12], В. Бобрицької [31], М. Богомолова [32], В. Борисенко [36], Л. Булави [44–47], М. Вовк [59], М. Гриньової [69], Т. Данилюк [80], О. Даниско [81; 132; 194], В. Жук [103–104], О. Ільченко [117], Н. Коцур [133], К. Кучина, [141] В. Майбороди [156–158], В. Мокляка [81; 160–161], Л. Петренко [170], Т. Сич [199], А. Ткаченко [226], Т. Тронько [229], А. Фастівець [232–233; 239], А. Чернов [245], М. Шевчук [246–249] та ін.

Л. Булава, С. Шевчук, О. Мащенко у монографії «Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки)» досліджують розвиток географічної освіти в університеті. Особливістю праці є поєднання інституційної історії з аналізом змісту конкретного навчального напрямку. Ці ж автори у праці «Історія підготовки вчителів географії та природознавства на Полтавщині (1914–2014 роки)» простежують регіональний вимір підготовки педагогічних кадрів.

Л. Булава та О. Мащенко у статті «Організація природничої освіти в попередниках ПНПУ імені В. Г. Короленка (09.1914–09.1941 рр.)» зосереджуються на ранньому періоді становлення природничої освіти, що є важливим для розуміння витоків сучасного університету.

А. Чернов у праці «Полтавський учительський інститут. До 100-річчя відкриття навчального закладу» здійснює ретроспективний огляд діяльності закладу, акцентуючи на його значенні для регіональної освіти.

А. Ткаченко у монографії «Професійний розвиток особистості в практиці А. С. Макаренка: історико-педагогічний аспект (1920–1935 рр.)» детально аналізує педагогічну систему А. Макаренка, пов'язану з його полтавським періодом діяльності. Особливістю є зосередження на професійному розвитку особистості як педагогічній категорії.

Л. Петренко у докторській дисертації «Духовно-моральне виховання та освіта української молоді у спадщині Григорія Ващенка» здійснює масштабне дослідження педагогічної концепції Г. Ващенка, яка формувалася зокрема в роки його роботи в Полтавському вчительському інституті. Особливістю є акцент на духовно-моральному вимірі виховання в сучасному українському контексті.

А. Фастівець у статті «Педагогічна концепція Андрія Каришина та її вплив на модернізацію вищої природничої освіти в Україні» досліджує маловідому постать педагога, що є оригінальним внеском у регіональну історію педагогіки.

Р. Басенко у статті «Гуманістичні засади організаційно-управлінської діяльності у Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка у другій половині ХХ століття» аналізує управлінські моделі університету крізь призму гуманістичної педагогіки. Особливістю є увага до людиноцентричного підходу в управлінні закладом освіти.

М. Гриньова та Р. Басенко у статті «Управління професійною діяльністю менеджера проєктів і програм» розглядають сучасні підходи до управління в освіті, поєднуючи менеджерський і педагогічний аспекти.

В. Мокляк та Я. Коваленко у праці «Організаційно-методичні умови управління освітнім процесом на основі кейс-менеджменту в закладах загальної середньої освіти» досліджують інноваційні управлінські технології, зокрема кейс-менеджмент, що є актуальним у контексті реформування української школи.

Л. Булава у розвідці «О. Т. Булдовський і В. Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту» дослідив колективні органи управління закладом у 1920–1921 рр., що є важливим для розуміння демократичних тенденцій в освіті того часу.

М. Гриньова у роботі «Наукові школи природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка» характеризує наукові осередки факультету, їх здобутки та внесок у розвиток педагогічної науки.

О. Даниско та В. Мокляк у статті «Феномен наукових шкіл у педагогічних університетах України повоєнного періоду на прикладі Полтавського педагогічного інституту» досліджують феномен наукових шкіл у ширшому загальноукраїнському контексті, використовуючи ПНПУ імені В. Г. Короленка як показовий приклад, головною особливістю роботи є порівняльний підхід.

В. Борисенко та І. Телегуз у монографії «Національна освіта і формування української модерної нації у 1921–1934 роках» аналізують

процеси українізації освіти в міжвоєнний період крізь призму націєтворення, поєднуючи європейські тенденції та радянські реалії.

М. Богомолова у праці «Науково-методичні засади розвитку освіти в Україні в період реалізації концепції соціального виховання (20–30 рр. ХХ ст.)» зосереджується на радянській концепції соціального виховання та її впливі на освітню практику.

Н. Коцур та В. Коцур у статті «Українізація і освіта в 20-ті–на поч. 30-х рр. ХХ ст.» розглядають методологічні та історіографічні аспекти українізації, що є важливим для розуміння національної освітньої політики того часу.

М. Вовк у розвідці «Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: виклики та перспективи» аналізує сучасний стан педагогічної освіти та окреслює перспективи її розвитку в умовах реформування.

Представлені праці об'єднують кілька спільних рис: поєднання історичного та сучасного підходів до аналізу освітніх процесів, увага до регіонального виміру педагогічної науки, актуалізація забутих або маловідомих педагогічних постатей, а також прагнення пов'язати досвід минулого із завданнями сучасної української освіти в умовах євроінтеграції та воєнного часу.

Таким чином, зібраний і опрацьований у науковій праці інформативний матеріал дав змогу системно і різнобічно дослідити педагогічну спадщину А. Каришина. Ми намагалися розкрити образ вченого, педагога, людини, який багаторічно, талановито, натхненно, самовіддано працював на благо розвитку хімічної науки, підготовки вчительських кадрів, мав визначні наукові напрацювання, досяг видатних успіхів в організаційно-управлінській діяльності, працював творчо і був людиною-легендою, залишивши помітний слід в серцях своїх послідовників, учнів, в історії природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Отже, узагальнення зібраних історіографічних джерел засвідчило відсутність наукових праць, присвячених життю і діяльності А. Каришина.

Водночас наявність значної кількості спогадів, наукових статей дозволило скласти об'єктивний цілісний образ вченого, який зробив вагомий внесок у розвиток національної педагогічної науки, своїми педагогічними ідеями, практичними діями та багаторічними науковими дослідженнями збагатив хімічну науку новими відкриттями.

Проведений у параграфі аналіз стану наукової розробки проблеми дослідження дозволив зробити низку узагальнювальних висновків, які мають принципове значення для подальшого дослідження науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності А. Каришина.

По-перше, встановлено, що попри визначний внесок А. Каришина у розвиток хімічної науки, природничої освіти та підготовку педагогічних кадрів, його постать залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній історико-педагогічній науці. Спеціальних наукових праць, цілісно і системно присвячених вивченню його науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності, досі не існує, що підтверджує актуальність і наукову новизну пропонованого дослідження. Водночас наявність різноманітних за характером і змістом джерел дозволяє здійснити об'єктивне і всебічне вивчення його педагогічної спадщини. По-друге, проведений текстологічний аналіз першоджерел уможливив їх систематизацію за змістовим і видовим критеріями та дав змогу виокремити п'ять груп джерел, кожна з яких виконує специфічну функцію в контексті дослідження.

До першого напрямку – *нормативно-правового* відносимо нормативно-правові документи, що стосуються освітньо-виховного процесу в Україні: законодавчі акти та стратегічні документи як часів існування УРСР, так і сучасної незалежної України: закони «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр., Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр., Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018), Концепція

нової української школи (2016) та ін. Ця група джерел дозволяє зіставити організаційно-педагогічні ініціативи А. Каришина із сучасними вимогами до освітнього процесу та підтвердити випереджальний, інноваційний характер його педагогічних ідей, актуальних і в умовах сьогодення.

Другий напрям – *науково-теоретичний* – становлять наукові праці А. Каришина та теоретико-методологічні дослідження: власні наукові розвідки вченого з питань хімії аценафтену, синтезу барвників і фізіологічно активних речовин, а також праці відомих науковців у галузі методології історико-педагогічних досліджень і персоналістичного підходу: О. Адаменко, Л. Березівської, М. Гриньової, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської та інших. До цієї групи віднесено також дисертаційні дослідження, присвячені вивченню педагогічної спадщини видатних постатей вітчизняної освіти: О. Єрмоленко, В. Опанасенко, Л. Петренко, Н. Токуєвої, М. Шевчука, та інших. Зазначена група джерел забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, дозволяє вписати постать А. Каришина в широкий контекст розвитку вітчизняної педагогічної думки та визначити його місце серед видатних педагогів України.

Третій напрям становлять *архівні матеріали* – документи з особової справи А. Каришина № 839, що зберігається у фондах архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, характеристики різних років (1940, 1952, 1953, 1954, 1958, 1960, 1962, 1965, 1972, 1977, 1981, 1982 рр.), матеріали «Архіву музею історії ПДПУ імені В. Г. Короленка», а також фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського та наукової бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Ця група джерел є базовою, оскільки містить достовірні, документально підтверджені відомості про професійне становлення, наукові здобутки та організаційно-управлінську діяльність

ученого, дозволяє простежити динаміку його кар'єрного зростання та зміцнення авторитету в науково-педагогічному середовищі.

Четвертий напрям – *біографічно-мемуарний* – представлено мемуарними та біографічними джерелами про А. Каришина: спогади колег, студентів, учителів і науковців, серед яких особливе місце займає монографія за редакцією Н. Шиян «Слово про вчителя» (До 100-річчя від дня народження А. П. Каришина) (2012) [202], Н. Шиян «Каришин Андрій Потапович. Випускники природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – науковці України» (2013) [250] а також матеріали науково-практичних конференцій різних рівнів та ювілейні видання з нагоди святкування 95-річчя та 100-річчя Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Джерела цієї групи мають особливу цінність, оскільки містять автентичну, живу інформацію про особистісні риси вченого, його стиль керівництва, педагогічне кредо та людські якості, які неможливо відтворити на основі суто документальних матеріалів. Саме ці джерела дозволяють відтворити цілісний портрет А. Каришина як видатного педагога, ученого-хіміка, організатора освіти й людини-легенди. Сюди відносимо ілюстративні та фотоматеріали про вченого А. Каришина – світлини, що відображають основні події його життя і діяльності, отримані під час відвідування кімнати-музею імені А. Каришина та спілкування з його учнями й послідовниками. Особливе місце серед них посідають фотоматеріали, пов'язані з розбудовою біостанціону «Лучки» у Кобеляцькому районі Полтавської області, де упродовж шістнадцяти років А. Каришин особисто керував облаштуванням навчальної бази для проходження практики студентами природничого факультету. Ілюстративні джерела доповнюють документальну і мемуарну складові дослідження, надають йому наочності та допомагають відтворити конкретно-історичний контекст діяльності вченого.

До п'ятого напрямку – *практико-зорієнтованого* – відносимо аналіз механізмів нормативно-правового забезпечення підготовки майбутніх

педагогів в теоретико-методичному контексті професійної компетентності щодо застосування новітніх технологій навчання та окремі аспекти управління в системі вищої освіти, що висвітлено в роботах сучасних вчених.

По-третє, узагальнення всієї сукупності виявлених і систематизованих джерел засвідчує, що А. Каришин по праву займає почесне місце серед видатних представників вітчизняної педагогічної науки. Він працював самовіддано і творчо, мав власний неповторний авторський стиль, підготував кілька поколінь науковців, учителів та управлінців, зробив вагомий внесок у розвиток хімічної науки в Україні, а його організаційно-педагогічні ініціативи і донині зберігають свою актуальність та практичну цінність.

Таким чином, сформована джерельна база є достатньою для проведення об'єктивного, системного та всебічного дослідження науково-педагогічної й організаційно-управлінської діяльності А. Каришина і слугує надійним підґрунтям для досягнення мети та виконання завдань дисертаційної роботи в цілому.

Визначення ступеня наукової розробки проблеми та ґрунтовне опрацювання джерельної бази дослідження слугують підставою для окреслення загальної методики та напрямів наукового пошуку, що є предметом розгляду у наступному підрозділі нашої роботи.

1.2. Загальна методика дослідження

Дослідження наукової проблеми, якість його результатів зумовлюються методологічними засадами, сукупністю застосованих засобів і методів пізнавальної діяльності, а також складом і обсягом залученої джерельної бази [1; 49; 219].

О. Адаменко цілком обґрунтовано стверджує, що поступальний розвиток будь-якої науки є неможливим поза ретроспективним аналізом її історичного досвіду, критичним осмисленням та систематичною переоцінкою накопиченого корпусу наукових знань [2, с. 10].

Починаючи з другої половини 90-рр. ХХ ст. в Україні значно зросла кількість історико-педагогічних досліджень. Однією з причин було те, що в цей період педагогічна спільнота відмовлялась від ідеологем радянської педагогіки, відбувався перегляд усталених норм, уявлень, здійснювалася трансформація методологічних засад педагогічної науки, пошук нової парадигми освіти, інноваційних педагогічних концепцій, що дозволило звернутися до позитивного досвіду минулого з метою одержання алгоритму дій для вирішення педагогічних проблем сучасності.

На думку багатьох учених: Л. Березівської [14], Л. Ваховського [50], С. Золотухіної [115], О. Петренко [174], А. Хоменко [238] історико-педагогічні матеріали допомагають краще зрозуміти шляхи історичного розвитку ХХІ століття.

Академік О. Сухомлинська серед історико-педагогічних матеріалів виокремлює творчу біографію педагога і запроваджує термін «персоналія». Розширене тлумачення цього терміну знаходимо у працях Н. Гупана, який поняття «педагогічна персоналія» розглядає як окремий предмет історико-педагогічного дослідження, що ґрунтується на відтворенні творчої біографії педагога в нерозривному взаємозв'язку з конкретними суспільно-політичними умовами його життя та професійної діяльності [78].

Персоналістичне історико-педагогічне дослідження має певні особливості і вимагає для його вивчення визначеного методологічного

підґрунтя. Н. Дічек слушно вказувала, що біографічні дослідження дають змогу осмислити внесок, місце і роль особистості у процесах державо- та культуротворення [89, с. 15]. Методологічна особливість вивчення педагогічної персоналії полягає в тому, що відношення до предмета дослідження є суб'єктивним і вимагає врахування ідеологічних чинників, які впливають на формування особистості.

Вчена О. Сухомлинська також наголошувала, що вивчення біографії відомої персоналії потребує врахування як політичного, так й ідеологічного тла, на фоні якого проходило життя і діяльність особистості [222, с. 11]. Метою таких досліджень є не лише послідовне вивчення фактів життя та діяльності персоналії, але й визначення її місця і ролі для розвитку наукової педагогічної думки, виявлення закономірностей, тенденцій розвитку освіти та виокремлення актуальних педагогічних ідей, які допоможуть вирішити проблеми в умовах сьогодення.

За роки незалежності вагомий унесок у розробку теоретико-методологічних засад персоналістичних досліджень зробили відомі українські вчені: О. Адаменко [2], Л. Артемова [7], Л. Березівська [13; 15], Н. Белан [21–27], В. Вихрущ [55], Б. Год [61–65], Н. Гупан [72–79], Н. Дічек [89–91], В. Майборода [156–158], Л. Петренко [170], О. Сухомлинська [216–223; 230], А. Ткаченко [226] та ін.

Термін «методологія» походить від давньогрецьких слів *methodos* – спосіб, метод пізнання і *logos* – вчення про метод, тобто, це наука про логічну організацію, засоби і методи наукового пізнання.

Методологія як наука, яка обґрунтовувала логіку пізнання, формувалася в епоху Відродження і набула чітких характеристик у період Нового часу. Методологія наукового пошуку постійно удосконалюється, розвивається, уточнюється, розширюється її тлумачення.

Так, у філософському словнику термін «методологія» потрактовується як система принципів та способів організації як теоретичної, так і практичної діяльності [236].

Педагогічний словник подає дефініцію «методологія» у двох варіантах: перший – як сукупність прийомів дослідження, що використовуються певним науковим напрямом; другий – як вчення про методи пізнання та перетворення дійсності [68, с. 89].

У Тлумачному словнику української мови означена дефініція трактується як вчення про науковий метод пізнання й перебудови світу, його теоретична й філософська основа; або як сукупність прийомів дослідження, що використовуються будь-якою наукою з урахуванням специфіки обраного об'єкта пізнання [227, с. 522]. Отже, словникові роз'яснення трактують цю дефініцію як систему або сукупність принципів, методів дослідження які використовуються будь-якою науковою сферою.

Як відомо, кожна наукова галузь має свою методологію: методологія філософії, методологія науки, методологія освіти, методологія педагогіки і т. д., зокрема методологія педагогічної науки як процес дослідження, так і результати дослідження педагогічного вивчення.

На думку С. Гончаренка, є різні рівні методології. Основою першого рівня є філософський зміст, другого – загальнонаукова методологія, яка характеризує різні типи наукових досліджень, виокремлює етапи та їх складові: гіпотеза, об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження. У педагогічній науці саме ці рівні є опорними. За С. Гончаренком методологія педагогіки: по-перше, сукупність наукових знань про структурну організацію педагогічної теорії, закономірні принципи пізнавального підходу та способи здобуття знань, що адекватно відображають педагогічну дійсність у її сутнісних характеристиках; по-друге, упорядкована система дослідницької діяльності, спрямованої на здобуття нових знань, а також на обґрунтування програмно-цільових настанов, логіко-структурної побудови, методичного інструментарію та критеріїв оцінювання якості науково-педагогічних досліджень [93, с. 449]. Таким чином, методологія педагогіки містить тлумачення про структуру і функції педагогічного знання, розкриває логіку і методи педагогічного дослідження.

В основу нашої роботи покладено загально-філософську методологію, яка базується на діалектичному способі пізнання, що розкриває вивчення педагогічної персоналії А. Каришина у взаємозв'язку та єдності його різнобічних характеристик. Методологічні принципи діалектики спрямовують проведення аналізу педагогічних досягнень вченого у контексті їх розвитку, спираючись у дослідженні на реалізацію принципів науковості, об'єктивності, цілісності, системності, всебічності.

Діалектичний підхід на основі положень про єдність теорії і практики сприяє проведенню історико-педагогічного аналізу процесів радянської педагогічної дійсності як взаємозалежних і взаємообумовлених явищ, допомагає з'ясувати закономірності, тенденції, традиції, суперечності педагогічної, наукової та організаційно-управлінської діяльності А. Каришина. Діалектичний підхід до вивчення науково-педагогічних надбань вченого уможливорює розгляд його ідей у взаємозв'язку з історичним розвитком науки, культури, освіти з урахуванням соціального контексту, в якому він жив і самовіддано працював.

Методологія як дослідницька система складається із методологічного інструментарію: підходів, принципів, наукових методів, сутність яких розкрили у своїх працях провідні вчені: С. Гончаренко [66–68], Н. Гупан [72–79], М. Євтух [99], Т. Завгородня [105], Н. Ничкало [163] та ін.

Для розв'язання завдань, поставлених у роботі, методологія дослідження педагогічних ідей А. Каришина використовує комплекс теоретичних підходів та методів історико-педагогічного спрямування. У процесі вивчення науково-педагогічної спадщини А. Каришина доцільно використати науково-дослідницький потенціал історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного або біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного, парадигмального підходів.

Історико-педагогічний підхід дав можливість актуалізувати напрацювання вченого, його ідеї, набутий досвід у сучасній науковій, педагогічній практиці відповідно до запитів сьогодення. Історико-

педагогічний підхід дозволив розглянути авторські знахідки у їх хронологічному розвитку, аналізувати їх вплив на якість підготовки вчительських кадрів; вплив появи наукових здобутків на розвиток хімічної промисловості та ін.

Цивілізаційний підхід дозволив розглянути педагогічні ідеї А. Каришина у контексті розвитку цивілізації. Для висвітлення життєвого і творчого шляху педагога важливу роль відіграє персоналістичний або близький до нього біографічний підхід. Дослідницький інструментарій персоналістичного підходу дав можливість зосередитися на індивідуальних перспективах особистості в суспільстві, тобто індивідуалізував історико-педагогічний дискурс, що важливо для реінтерпретації персоналій радянської доби. Персоналістичний підхід має свої особливості розгляду особистісних, професійних, культурних аспектів діяльності вченого, педагога, забезпечив можливість надання науково обґрунтованої оцінки його внеску у розвиток педагогічної наукової думки того часу.

В історико-педагогічному дослідженні соціокультурологічний підхід дозволив студіювати педагогічну персоналію А. Каришина на тлі загального розвитку культури в ХХ ст., співвіднести його педагогічні ідеї, думки, вимоги відповідно до тогочасного бачення цінностей, традицій культурного оточення, існуючих соціальних норм, взаємовідносин.

Використання феноменологічного підходу дало можливість розкрити суб'єктивний досвід вченого як чинник творення неординарної особистості з авторським, неповторним стилем роботи без ідеалізації чи упередженості в оцінці його діяльності.

Герменевтичний підхід дозволив розглянути педагогічні ідеї вченого крізь призму історико-культурного розвитку тогочасного суспільства.

Важливу роль у розгляді педагогічної персоналії відіграє парадигмальний підхід, за допомогою якого здійснено розгляд педагогічних ідей вченого з позицій тогочасної науки, які діяли як в синхронному розвитку, так і у випереджальному (його ідея перевірки знань кожної теми здобувачами

є прообразом нинішньої кредитно-модульної системи оцінки знань в сучасному освітньому процесі).

Вищеназвані підходи ґрунтуються на загальнонаукових гносеологічних принципах [134, с. 10]. Проблема принципів у методології дослідження є основоположною. Принципи дослідження обираються відповідно до визначеної мети, поставлених завдань, об'єкту та предмету наукової роботи. Принципи – це керівні положення, які відображають загальні закономірності історико-педагогічного процесу, послідовність, логіку структури наукової роботи.

У дослідженні підкреслено важливість дотримання загальнонаукових принципів історизму, об'єктивності, системності, поєднання логічного та історичного, взаємозв'язку особистісних, культурних та організаційних компонентів.

Принцип історизму покладено в основу дослідження сучасного стану об'єкта, який ми вивчаємо (розвиток вітчизняної освіти і педагогічної думки ХХ століття та науково-педагогічна спадщина А. Каришина), визначення основних етапів та напрямів його діяльності.

Принцип об'єктивності спонукав до всебічного висвітлення соціально-педагогічних передумов формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина та врахування ключових чинників становлення його педагогічного світогляду.

Принцип системності покладено в основу виокремлення етапів і напрямів науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності вченого у контексті розвитку національної системи освіти, місця й ролі в ній А. Каришина. Принцип системності дав змогу відстежити (на прикладі діяльності вченого) розвиток української педагогічної думки у ХХ ст., як неперервний процес, пов'язаний з освітньо-виховною діяльністю закладу вищої освіти, встановити її направленість, відповідно до суспільно-освітніх змін в державі, визначити розвиток педагогічної думки в теоретичному й практичному вимірах [134].

Принцип поєднання логічного та історичного допоміг вибудувати логіку особистісного розвитку А. Каришина у контексті історичного розвитку освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти у першій половині ХХ ст. у поєднанні з становленням та творчою діяльністю вченого.

Вважаємо доречним у нашому дослідженні опиратися на принципи, які є актуальними для нашого сьогодення. У цьому контексті слушною є думка відомого українського вченого, академіка І. Бега про те, що для формування об'єктивного наукового уявлення про нову педагогічну дійсність необхідною передумовою є ґрунтовне осмислення традиційної реальності як вихідного референтного стану; лише за умови коректного науково обґрунтованого зіставлення цих двох площин стає можливим перехід до осмислення нормативної дійсності вищого порядку та отримання верифікованого наукового знання про значущість і дослідницьку цінність здобутків обраної персоналії [20, с. 2]. Серед них, принцип гуманізації виховного процесу, що передбачає виховання на основі духовно-моральних цінностей, зосередженість на особистості, що уособлює вищу цінність з урахуванням її індивідуальних особливостей і здібностей: А. Каришин знав кожного проблеми, переваги й недоліки, згадує Л. Ярова [202, с. 177–179], доброта, щирість, справедливість – одні з головних рис педагога. Незалежно від соціального статусу батьків, він з усіма студентами був рівний, не виділяючи нікого, але особливо опікувався долею дітей-сиріт чи з бідних сімей, – зауважував Г. Наріжний [202, с. 202].

Принцип педагогічної компетентності допоміг нам підкреслити доцільність використання авторських педагогічних форм, методів добору відповідного змісту при викладанні навчальних дисциплін в процесі підготовки майбутніх педагогів. Сам педагог бездоганно володів матеріалом і вмів талановито й майстерно донести його зміст до здобувачів.

Принцип виховного оптимізму визначався впевненістю, вірою педагога в сили й можливості, здібності молоді в оволодінні знаннями, їхній здатності до досягнень високих результатів [20, с. 5].

Принцип конструктивного лідерства як виховання активної громадянської позиції, впевненості в своїх силах, ініціативності, наполегливості у досягненні результатів при виконанні поставлених завдань, що характеризує людину як особистість, що здатна брати на себе відповідальність та вести, згуртовувати інших до спільної діяльності.

Окрім наукових підходів, принципів з проблемою історико-педагогічного дослідження співвідносяться загальнонаукові (історико-структурний, конструктивно-генетичний, порівняльно-зіставний) та інші конкретні методи. Отже, використання комплексу історико-педагогічних підходів, принципів є основою для застосування науково-обґрунтованих методів проведення наукового дослідження [217; 140].

Таким чином, для досягнення мети і визначених завдань наукові методи є головним способом виконання дослідження. Зокрема, метод аналізу і синтезу застосований при визначенні головних положень дисертації (об'єкт, предмет, мета, завдання). Науковий аналіз став в нагоді для роботи з архівними матеріалами, а також для систематизації та класифікації цих джерел (наукових, архівних, бібліотечних матеріалів і т. д.).

Історико-структурний метод взято за основу при розробці структури дослідження та визначення етапів науково-педагогічної діяльності А. Каришина. Конструктивно-генетичний метод сприяв науковому обґрунтуванню напрямів та впорядкуванню періодизації організаційно-управлінської діяльності вченого. Цей метод допоміг відстежити науковий, педагогічний поступ протягом етапів його становлення, досягнення високих результатів, визнання, поваги, вдячності.

Порівняльно-зіставний метод дав можливість зіставляти різні періоди, етапи, минулого життя, порівнювати методи роботи тогочасного періоду з інноваційними досягненнями сьогодення, вбачати в них суголосність нашому часу (кредитно-модульній системі перевірки знань та ін.).

Для історії педагогіки проблема вибору методів має особливе значення, оскільки наукове пізнання педагогічних явищ, об'єктів відбувається в

історичній ретроспективі. Наше завдання полягає в тому, що необхідно осмислити ту роботу, подію, яка вже відбулася.

Ми погоджуємося з думкою О. Петренко, що ретроспективний метод може бути кваліфікований як метод цілісного системного бачення досліджуваного історико-педагогічного явища в його темпоральній динаміці. Функціональне призначення зазначеного методу полягає у науково обґрунтованій реконструкції подій і процесів досліджуваної історичної епохи на підставі аналізу їхніх наслідків: від верифікованих фактів, зафіксованих після завершення відповідного історичного періоду, до встановлення раніше невідомих або недостатньо вивчених закономірностей і детермінант педагогічної минувшини [175, с. 11]. Цей метод – один з ефективних методів для пізнання минулого, одержання достовірних даних. Його особливістю є те, що він відображає дослідження від сьогодення до минулого і виступає як прийом реконструкції подій, які відбувалися впродовж тривалого проміжку часу у хронологічній послідовності. Він дозволив розглянути педагогічну персоналію А. Каришина у період його становлення й розвитку, виявити тенденції освітньо-виховного процесу, динаміку їх змін і розвитку, реконструювати передумови, чинники формування світоглядних позицій вченого.

Біографічний метод є помічним для з'ясування ролі окремих громадських, культурно-освітніх явищ у становленні педагогічної та громадсько-просвітницької роботи А. Каришина [25, с. 12]. Метод хронологічного аналізу дозволив дослідити розвиток педагогічних ідей А. Каришина в динаміці і часовій послідовності.

Важливим методом у нашому дослідженні виступає класифікація та систематизація науково-педагогічних праць, а також архівних джерел, що дозволило виокремити педагогічні ідеї та наукову спрямованість А. Каришина як цілісну картину його життєдіяльності, визначити провідні напрями його роботи.

А. Каришин як науково-педагогічний працівник неминуче жив у певному суспільно-політичному, соціально-економічному, культурно-освітньому, соціально-історичному зв'язку з існуючим середовищем і змушений був рахуватися з системою взаємовідносин в ньому. Наукова, педагогічна, громадська діяльність педагога була багатовекторною, охоплювала різні напрями, відзначалась ефективністю завдяки обраній ним ідеї безмежної відданості науці, науковим дослідженням, великій любові до студентів як майбутніх кваліфікованих педагогічних працівників, підготовці яких вчений присвятив усе своє життя та реалізації організаційно-управлінських здібностей, набутих впродовж своєї діяльності.

Суспільно-політичний вплив історичних трансформацій в суспільстві впродовж ХХ століття на постать А. Каришина полягав у його умінні пройти тонку грань між добром і злом, завдяки людській гідності, силі духу, терпінню в праці, відданості справі, не зламати молоді душі авторитарною педагогікою, жорстким, бездушним ставленням до студентів. Він вбачав провідним у вихованні молоді – особистий приклад.

А. Каришин слугував взірцем високої професійної відповідальності, пунктуальності та виконавської дисципліни, послідовно формує у студентів ціннісне ставлення до навчально-професійної діяльності, творчий підхід до виконання доручених завдань і сумлінність як базову якість майбутнього педагога [86–88; 202, с. 31]. В особистості А. Каришина було глибоко укорінене усвідомлення гідності українського народу, любові до рідної природи, культури, звичаїв і традицій. Окрім того, у вихованні молоді вчений надавав великого значення індивідуальному підходу до особистості з урахуванням психологічних особливостей кожного, хоча радянська педагогіка перевагу надавала колективним формам роботи з молоддю.

Дослідження життєдіяльності А. Каришина засвідчило, що вчений плідно і наполегливо працював над удосконаленням форм, методів навчання, розробленням навчальних планів, програм. Механізм донесення змісту програми органічної чи неорганічної хімії був відпрацьований настільки

талановито, досконало, що найскладніший матеріал студенти розуміли, засвоювали.

Важливим напрямом роботи А. Каришина була організаційно-управлінська діяльність, вона займала в його життєдіяльності значне місце, зокрема в контексті виконуючого обов'язки заступника директора інституту з навчальної та наукової роботи, обов'язків директора інституту та понад сорок років – декана природничого факультету, де виявив неабиякі педагогічні, організаторські, господарські здібності.

А. Каришин жив і працював в соціально-історичній конкретиці радянської дійсності, був людиною інтелігентною, чесною, працюютою, не шкодував сил і здоров'я для розбудови освітньо-педагогічного середовища, для втілення в життя новаторських педагогічних ідей щодо підготовки педагогічних кадрів, ведення активної громадсько-просвітницької роботи.

Таким чином, обраний нами методологічний інструментарій допоміг здійснити науковий аналіз науково-педагогічної спадщини А. Каришина, обґрунтувати перспективні напрями використання організаційно-управлінського досвіду його здобутків, щодо якісної підготовки педагогічних кадрів. Узагальнюючи вищесказане, вважаємо, що визначена методологія дослідження допоможе нам зробити належну оцінку теоретичному й практичному значенню науково-педагогічної спадщини А. Каришина.

Проведений аналіз загальної методики та напрямів дослідження науково-педагогічної спадщини А. Каришина засвідчив, що якість та результативність історико-педагогічного дослідження безпосередньо детермінуються обґрунтованістю методологічних засад, повнотою та репрезентативністю залученої джерельної бази, а також доцільністю дібраного комплексу дослідницьких підходів, принципів і методів.

Встановлено, що методологія педагогіки як системна наукова категорія охоплює два взаємопов'язані виміри: по-перше, сукупність наукових знань про структурну організацію педагогічної теорії, закономірні принципи пізнавального підходу та способи здобуття знань, що адекватно відображають

педагогічну дійсність у її сутнісних характеристиках; по-друге, упорядковану систему дослідницької діяльності, спрямованої на здобуття нових знань, обґрунтування програмно-цільових настанов, логіко-структурної побудови, методичного інструментарію та критеріїв оцінювання якості науково-педагогічних досліджень. Ця двовимірність методологічної системи визначає її стрижневу роль у забезпеченні наукової коректності, внутрішньої логіки та верифікованості дослідницьких результатів.

З'ясовано, що методологічним підґрунтям пропонованого дослідження слугує загально-філософська методологія, що базується на діалектичному способі пізнання. Діалектичний підхід, реалізований на основі положень про єдність теорії і практики, забезпечив можливість системного дослідження педагогічної персоналії А. Каришина у взаємозв'язку та єдності його різнобічних характеристик, сприяв з'ясуванню суперечностей і традицій його педагогічної, наукової та організаційно-управлінської діяльності в контексті суспільно-історичного розвитку.

Визначено, що дослідження педагогічної персоналії А. Каришина здійснювалося на основі комплексу взаємодоповнювальних науково-дослідницьких підходів: історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного та парадигмального. Кожен із зазначених підходів виконував специфічну евристичну функцію: історико-педагогічний підхід уможливив актуалізацію наукових надбань вченого у хронологічній динаміці; цивілізаційний – розгляд його педагогічних ідей у широкому цивілізаційному контексті; персоналістичний та біографічний – зосередження на індивідуальних вимірах особистості вченого в їх нерозривному взаємозв'язку із суспільно-політичними умовами епохи; соціокультурний – студіювання педагогічної постаті А. Каришина на тлі культурних цінностей і соціальних норм відповідного історичного періоду; феноменологічний – об'єктивне відтворення суб'єктивного досвіду вченого без ідеалізації чи упередженості; герменевтичний – інтерпретацію педагогічних ідей крізь призму історико-

культурного розвитку тогочасного суспільства; парадигмальний – осмислення його здобутків у координатах тогочасної наукової парадигми, зокрема виявлення випереджального характеру окремих ідей, що стали прообразом сучасних освітніх технологій.

Обґрунтовано, що реалізація зазначених підходів спирається на систему загальнонаукових методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, поєднання логічного та історичного, гуманізації виховного процесу, педагогічної компетентності, виховного оптимізму та конструктивного лідерства. Застосування принципу історизму забезпечило дослідження сучасного стану об'єкта у його генетичному розвитку; принцип об'єктивності – всебічне висвітлення соціально-педагогічних передумов формування педагогічних ідей вченого; принцип системності – відстеження розвитку педагогічної думки як неперервного процесу в теоретичному й практичному вимірах; принцип поєднання логічного та історичного – вибудову логіки особистісного становлення А. Каришина у контексті історичного розвитку освітньо-виховного процесу.

Для досягнення мети і розв'язання завдань дослідження було залучено комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналізу і синтезу, історико-структурного, конструктивно-генетичного, порівняльно-зіставного, ретроспективного, біографічного, хронологічного аналізу, класифікації та систематизації. Особливе місце серед них посідає ретроспективний метод, кваліфікований як метод цілісного системного бачення досліджуваного історико-педагогічного явища в його темпоральній динаміці, що уможливив науково обґрунтовану реконструкцію подій і процесів досліджуваної епохи – від верифікованих фактів завершеного історичного періоду до встановлення раніше невідомих закономірностей і детермінант педагогічної минувшини.

Підсумовуючи, слід констатувати, що визначений методологічний інструментарій, у єдності підходів, принципів і методів, забезпечив наукову коректність, системність та достовірність дослідження науково-педагогічної спадщини А. Каришина, дозволив здійснити об'єктивну оцінку його

теоретичного й практичного внеску у розвиток вітчизняної педагогічної науки та практики підготовки педагогічних кадрів у ХХ столітті. Обрана методологія повністю відповідає меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження і створює надійне наукове підґрунтя для подальшого аналізу педагогічної персоналії вченого (Додаток Ж).

Осмислення методологічних засад дослідження педагогічної персоналії А. Каришина закономірно актуалізує необхідність розгляду того широкого історико-педагогічного контексту, в якому формувалася його наукова та педагогічна діяльність, що й зумовлює звернення до наступного підрозділу, присвяченого розвитку освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

1.3. Розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету

У контексті дослідження діяльності відомого вченого, педагога А. Каришина впродовж ХХ століття нами опрацьовано наукові роботи вчених, які підкреслюють специфіку діяльності педагогічних закладів вищої освіти в період радянської доби. Серед них виділяємо праці: Л. Бабенко [9], Д. Багалій [10], Р. Басенка [11–12], О. Білоусько [29], М. Богомолова [32], А. Боровика [37], М. Гриньової [69; 187; 188], О. Даниско [81], П. Денисовця [84], Г. Джурки [86–88], М. Євтуха [97–98], О. Єрмака [100], В. Жук [103–104], І. Зайченка [106], І. Зязюна [92; 116], О. Ільченко [117], М. Левківського [142], В. Лобурця [144–147], В. Майбороди [156–158], О. Любар [153], В. Мокляка [160–161], В. Пащенко [167], В. Ревеука [190], Я. Ряппо [191], М. Стельмаховича [211–213], М. Степаненко [214], А. Чернова [245], М. Шевчука [246–249], Н. Шиян [125; 202; 250] та ін.

Важливий науковий потенціал для нашого дослідження мають наукові праці, які розкривають закономірності, тенденції, перспективи розвитку української методолого-теоретичної думки та її відображення в практичних діях впродовж ХХ століття: Л. Артемова [7], В. Андрущенко [4; 5], І. Бех [19; 20], Л. Булава [44–47], Я. Бурлака [48], Б. Год [61–65], М. Євтух [97–100], В. Курило [140], О. Сухомлинська [216–223] та ін.

Наукова цінність розглянутих праць визначається передусім системним і послідовним викладом теоретико-методологічних засад, базових понять і категоріального апарату, що уможливають цілісне розкриття закономірностей, провідних тенденцій та характерних особливостей розвитку теорії і практики вітчизняної освіти в конкретний історичний період. Залучення означених досліджень до наукового аналізу дозволяє простежити органічну відповідність педагогічних ідей, форм і методів науково-педагогічної діяльності А. Каришина загальному вектору освітньо-педагогічного поступу України впродовж ХХ століття, виявити міру його

особистісного внеску в розбудову вітчизняної педагогічної думки та визначити місце його наукової спадщини в контексті загальноукраїнського педагогічного дискурсу. Поряд із цим, аналізовані наукові розвідки суттєво сприяють поглибленому й різнобічному осмисленню генези вітчизняної вищої освіти як складного соціокультурного феномену, окреслюють її змістові орієнтири, методолого-теоретичні підвалини та організаційно-педагогічні засади функціонування й розвитку в різних суспільно-історичних умовах, що надає дослідженню необхідного контекстуального виміру.

Становлення педагогічної освіти в Україні являє собою складний і суперечливий процес, що характеризується сукупністю специфічних особливостей, детермінованих глибокими соціально-економічними та суспільно-політичними трансформаціями держави на різних етапах її історичного розвитку. Кожен із цих етапів вирізнявся своєрідним поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників, які визначали напрями, темпи та якісний характер освітніх перетворень. Еволюція вітчизняної педагогічної освіти на означеному суспільно-історичному тлі зумовлювалася комплексом вирішальних тенденцій та внутрішніх суперечностей, які породжувалися своєрідністю політичного, економічного і культурного розвитку країни впродовж ХХ століття. Саме це поєднання об'єктивних закономірностей і суб'єктивних чинників, загальноісторичних тенденцій і локальних особливостей обумовило неповторний шлях розвитку української педагогічної освіти, що відобразилося як у змісті та методах підготовки педагогічних кадрів, так і в науково-педагогічній діяльності окремих визначних постатей вітчизняної педагогіки, до яких, безперечно, належить і А. Каришин.

У науковій літературі перша половина ХХ століття, в контексті розвитку вітчизняної освіти та суспільно-політичного життя, умовно поділяється дослідниками на чотири якісно відмінних етапи, кожен із яких характеризується специфічним комплексом визначальних подій, процесів і тенденцій.

I етап (до 1917 р.) позначений прискореним розвитком промисловості та появою новітніх технічних винаходів, що об'єктивно сприяли концентрації виробництва й капіталу та формуванню монополістичних структур. Зазначені економічні процеси, своєю чергою, спричинили глибоку економічну кризу, яка обумовила загострення міждержавного суперництва європейських держав за територіальний переділ світу й зумовила наростання напруженості як у міжнародних відносинах, так і всередині окремих держав. Цей період ознаменувався активним формуванням політичних партій і розгортанням революційних рухів та соціальних потрясінь. Зокрема, в Російській імперії було здійснено масштабні політичні й соціально-економічні реформи під керівництвом П. Столипіна, спрямовані на модернізацію суспільного устрою. Проте жодна з цих реформаторських ініціатив не змогла запобігти втягненню Росії в орбіту Першої світової війни 1914 року, яка докорінно змінила геополітичний ландшафт Європи.

II етап (1917–1921 рр.) пов'язаний із розгортанням національно-визвольної боротьби українського народу – спочатку за здобуття автономії у складі Росії, а згодом за повну державну самостійність і незалежність. Характерними рисами цього етапу є потужний сплеск національної самосвідомості, активний рух за розбудову україномовної освіти й національної школи, послідовні спроби відновлення української державності в умовах зміни різних політичних режимів: Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР. Означений період супроводжувався інтенсивними воєнними діями та консолідацією українського суспільства навколо ідеї відродження соборності й національної єдності українського народу як визначального чинника державотворчого процесу.

III етап (1921–1932 рр.) характеризується низкою доленосних суспільно-політичних подій і процесів. Визначальними серед них є: утворення 30 грудня 1922 року Союзу Радянських Соціалістичних Республік як нової наддержавної структури; голод 1921–1922 років, що завдав величезних демографічних і соціальних втрат; проведення політики «українізації», спрямованої на певне

розширення сфери функціонування української мови та культури; переслідування та судовий процес над членами так званої «контрреволюційної» «Спілки визволення України» на чолі з академіком С. Єфремовим (1929–1930 рр.); масове «розкуркулення» – фактичне фізичне й соціальне знищення прошарку економічно самодостатніх селян, які вели власне господарство без використання найманої праці, та примусове виселення їх із місць постійного проживання у віддалені регіони Росії; поступове згорання і повна ліквідація політики українізації наприкінці етапу.

IV етап (1932–1937 рр.) ознаменований початком сталінських репресій, що набули масштабів справжнього державного терору. Цей період характеризується безпідставними звинуваченнями та цілеспрямованими переслідуваннями представників освітньо-культурного середовища, масовими звільненнями з роботи українських учених, педагогів, письменників і митців, засудженням їх до тюремного ув'язнення або фізичного знищення. Паралельно здійснювалася примусова русифікація суспільного та культурного життя й систематична фальсифікація української історії. Особливе місце в цьому трагічному переліку посідає штучно організований масовий голод 1932–1933 років, метою якого було фізичне знищення значної частини українського населення та остаточне підкорення його радянській політиці. Завершенням цього етапу стало проведення сумнозвісної політики «великого терору» 1936–1938 років, що охопила всі верстви суспільства й завдала непоправних втрат інтелектуальному та культурному потенціалу України [9; 63; 64; 167; 183].

В умовах тотального контролю з боку органів внутрішніх справ і комітету державної безпеки в зазначений період було безпідставно звільнено з посад і відправлено до таборів примусової праці багатьох видатних діячів науки, культури й освіти – учених, акторів, керівників навчальних закладів. Паралельно здійснювалося масове знищення архівних документів, що завдало непоправної шкоди національній історичній пам'яті та позбавило майбутні покоління дослідників важливих першоджерел для вивчення відповідного історичного періоду.

Розглянемо детальніше особливості розвитку освіти, науки і культури впродовж кожного з окреслених етапів. Суспільно-політичні події справляли визначальний і багатовимірний вплив на освітньо-культурний розвиток в Україні, зумовлюючи як характер реформ, так і їхні практичні результати. Революція 1905–1907 років породила в українському суспільстві обґрунтовані сподівання на суттєве розширення громадянських прав і свобод, пов'язані з підписанням Маніфесту 17 жовтня 1905 року, що проголосив конституційні гарантії недоторканості особи, свободи совісті, думки та зборів [103–104]. Провідні діячі українського національного руху: М. Грушевський, Б. Грінченко, С. Єфремов, М. Лисенко, С. Русова, І. Франко, Я. Чепіга та інші – цілеспрямовано й наполегливо працювали над концептуальними питаннями розвитку національної освіти, розбудови української школи та збереження і примноження української культури як фундаменту національної ідентичності.

Після проголошення Маніфесту Миколи II про «Конституційні свободи» вже 20 лютого 1907 року Міністерство освіти ініціювало внесення до другої Державної Думи законопроекту про запровадження загальної початкової освіти, а також про системний розвиток середньої та вищої освіти, що фактично означало початок формування якісно нової, більш структурованої освітньої системи в межах Російської імперії [193]. У цей же період суттєво посилилася педагогічна спрямованість освітнього процесу у духовних академіях [231], активно розвивалася теоретична педагогіка як наукова дисципліна, з'явилися нові підручники, навчальні посібники та ґрунтовні наукові дослідження таких видатних педагогів і мислителів, як М. Демков, К. Єльніцький, П. Каптерев, С. Миропольський, К. Ушинський, П. Юркевич та ін. [231], що засвідчило якісний злам у розумінні педагогіки як самостійної науки.

Зазначені загальноімперські тенденції закономірно позначилися й на розвитку освіти в окремих регіонах, зокрема на Полтавщині. Так, на початку ХХ століття в Полтавській губернії функціонувало 1067 шкіл, у яких педагогічну діяльність здійснювали 1822 вчителі. Вже у 1916 році мережа

середніх навчальних закладів регіону помітно розширилася: кількість гімназій зросла до 34, а різнопрофільна система училищ налічувала, зокрема, 5 реальних, 6 комерційних і 7 духовних навчальних закладів [104], що свідчить про динамічний розвиток освітньої інфраструктури Полтавщини напередодні революційних потрясінь і підтверджує зростаючий суспільний запит на здобуття освіти різних рівнів і профілів.

У зазначений період відбувалося послідовне зміцнення мережі закладів вищої освіти, зумовлене об'єктивними потребами суспільно-економічного розвитку країни. Соціально-економічна ситуація, пов'язана з переходом до якісно нового етапу господарського розвитку – епохи імперіалізму, характеризувалася стрімким зростанням обсягів промислового виробництва, інтенсивною розробкою сировинної бази та масштабним впровадженням новітніх виробничих технологій. Однак цей динамічний економічний поступ наштовхнувся на серйозну структурну проблему – гостру нестачу кваліфікованих кадрів, здатних забезпечити потреби промисловості, що стрімко розвивалася, у висококомпетентних фахівцях різних галузей.

Саме кадровий дефіцит став вирішальним чинником, що на початку ХХ століття зумовив активне розширення мережі початкових шкіл, професійних училищ і технічних закладів освіти як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. Зокрема, у 1913 році на Полтавщині функціонувало вже 1700 шкіл, проте більшість із них відчувала гостру нестачу кваліфікованих педагогічних кадрів, що робило проблему підготовки вчителів украй актуальною та невідкладною. З метою її практичного вирішення міністр народної освіти граф П. Ігнат'єв направив попечителеві навчального округу І. Базанову листа від 28 червня 1914 року, яким надавався офіційний дозвіл «відкрити з 1 липня цього року у м. Полтава учительський інститут з міським при ним училищем» [46, с. 19]. Це рішення стало відправною точкою в історії вищої педагогічної освіти Полтавського регіону та заклало інституційну основу для систематичної підготовки вчительських кадрів.

Першим директором новоствореного Полтавського вчительського інституту був призначений Олександр Костянтинович Волнін – освітній діяч, який відіграв ключову роль у становленні педагогічної школи закладу та формуванні його традицій підготовки майбутніх учителів. О. Волнін цілеспрямовано сформував викладацький колектив із молодих, ініціативних науковців, орієнтованих на впровадження найновіших досягнень педагогічної науки у навчальний процес. Під його керівництвом було здійснено принципову трансформацію організації навчання: традиційну урочну систему було повністю замінено лекційною формою проведення занять, що відповідало кращим університетським практикам того часу. Особливу увагу О. Волнін приділяв розвитку писемної культури студентів, запровадивши практику виконання дванадцяти письмових робіт упродовж навчального року. Крім того, за його ініціативою було обладнано спеціалізовані аудиторії для викладання педагогічних дисциплін, а також навчальні лабораторії з фізики, хімії, біології та ботаніки; для забезпечення фізичного виховання студентів було створено гімнастичний зал [248, с. 94], що свідчило про прагнення першого директора сформувати комплексне, різнобічно розвинене освітнє середовище, здатне забезпечити підготовку педагогів високого рівня.

З початком національно-визвольної революції та приходом до влади уряду Центральної Ради (1917 – початок 1918 рр.) Полтавський вчительський інститут отримав певний рівень інституційної автономії, що створило сприятливі умови для активізації його науково-педагогічної діяльності в дусі національного відродження. Дослідник М. Шевчук наголошує, що саме О. Волніну належить визначна роль у закладенні фундаментальних основ педагогічної школи, яка згодом сформувалася у Полтаві на базі вчительського інституту як закономірний результат його цілеспрямованої, наполегливої та науково осмисленої педагогічної діяльності, пройнятої глибокою відданістю справі розвитку вітчизняної педагогічної освіти [248, с. 97].

На посаду нового директора інституту було призначено О. Левитського, особистість неординарну й багатогранну, яка, на переконання дослідника

Т. Пустовіта, вирізнялася глибокою національною свідомістю та щирим патріотизмом, органічно поєднуючи в собі ґрунтовну наукову освіченість із високою педагогічною культурою, душевною чуйністю та бездоганним педагогічним тактом у взаєминах з колегами та студентами [122, с. 82–90]. О. Левитський оперативно сформував згуртований колектив однодумців, цілеспрямовано запрошуючи до роботи в інституті патріотично налаштованих і науково компетентних викладачів, зокрема Г. Ващенко та В. Щепотьєва – згодом відомого науковця, літературознавця й етнографа, чий внесок у розвиток української гуманітарної науки важко переоцінити. Керівництво зразковою школою при інституті О. Левитський доручив Ф. Пошивайлу, який згодом здобув широке визнання як висококваліфікований педагог-методист [52; 170], що свідчить про вміння нового директора виявляти й цілеспрямовано розвивати педагогічні таланти.

Проведеним дослідженням установлено, що після 28 квітня 1918 року в Україні відбулася чергова зміна влади, до управління державою прийшов гетьман П. Скоропадський, що суттєво позначилося на суспільно-політичному та освітньому житті країни. Знаменно, що ще до цієї зміни влади, 21 квітня 1918 року, завдяки безпосередній організаційній участі О. Левитського у Полтаві було урочисто відкрито Український народний університет, який функціонував паралельно з Полтавським вчительським інститутом, збагачуючи інтелектуальне та культурне середовище міста. Восени 1918 року, в умовах триваючих суспільно-політичних перетворень, обидва заклади було об'єднано в єдину інституцію [248], що стало важливим кроком у розбудові системи вищої педагогічної освіти Полтавського регіону та сприяло концентрації інтелектуальних і матеріальних ресурсів для підготовки нової генерації українських педагогів.

Дослідник історії становлення та розвитку Полтавського вчительського інституту Л. Булава стверджує, що зазначені трансформації стали можливими передусім унаслідок дії економічних чинників: університет функціонував на основі фінансування з боку земських установ і кооперативних організацій, тоді

як інститут утримувався виключно за рахунок державного бюджету, який в умовах воєнного часу характеризувався хронічною недостатністю фінансових ресурсів. Таким чином, у складних соціально-політичних умовах громадянської війни заклади вищої освіти відчували гострий дефіцит фінансового забезпечення та були змушені підтримувати свою діяльність переважно завдяки матеріальній допомозі земств і культурно-просвітницьких товариств «Просвіта».

Із встановленням більшовицької влади у грудні 1919 року в організаційній структурі та змістовому наповненні діяльності вчительського інституту відбулися кардинальні зміни. Зокрема, головою Губернського революційного комітету Я. Дробнісом 13 січня 1920 року було видано наказ №3, відповідно до якого Полтавський вчительський інститут реорганізовано у Полтавський український педагогічний інститут [254; 255], що засвідчило початок нового етапу в розвитку педагогічної освіти регіону.

У квітні 1921 року було прийнято принципове рішення про об'єднання історико-філологічного факультету з педагогічним інститутом, що стало важливим кроком у реорганізації системи вищої педагогічної освіти регіону. 10 квітня того ж року ректором новоствореного Полтавського інституту народної освіти було обрано В. Щепотьєва – освітнього діяча, який послідовно відстоював і всіляко сприяв реалізації ідеї формування у структурі закладу словесно-історичного факультету (керівництво яким було покладено на П. Лебединського) та природничо-математичного факультету (очоленого В. Ніколаєвим). Означені процеси засвідчували наявність певного рівня інституційної автономії та самостійності у прийнятті управлінських рішень у межах закладу вищої освіти.

Утім, 2 вересня 1921 року набув чинності нормативний документ, що докорінно змінив вектор розвитку вищої школи, – «Положення про виші навчальні заклади РРФСР», у якому було детально регламентовано принципи, механізми та суб'єкти управління закладами вищої освіти [179, с. 486]. Як зазначає дослідник М. Шевчук, саме з ухваленням цього документа

розпочався масштабний процес уніфікації та універсалізації вищої освіти, який у подальшому неминуче призвів до посиленої ідеологізації освітнього простору і систематичного втручання державної влади у внутрішню діяльність університетів [248, с. 109].

У процесі наукового дослідження встановлено, що впродовж свого існування інститут неодноразово піддавався реорганізаційним змінам, які охоплювали ротацію керівного складу, трансформацію управлінських підходів та вдосконалення методів адміністрування закладу. Паралельно із зазначеними структурними перетвореннями простежується стійка тенденція до нарощування обсягів фінансування наукової та навчально-дослідницької бази установи. Зокрема, у «Записках Полтавського інституту народної освіти» зафіксовано, що протягом 1925–1926 навчального року з метою модернізації та вдосконалення матеріально-технічного оснащення хімічного кабінету було виділено понад 709 карбованців на придбання необхідних матеріалів та спеціалізованого обладнання, що на той історичний період становило значну фінансову суму. За свідченнями дослідників, загальна вартість майна кабінету на той час сягала близько 1500 карбованців [177; 248, с. 115], що наочно демонструє динаміку зростання матеріального забезпечення навчально-наукових підрозділів інституту.

Вагоме значення для подальшого функціонування закладу мало рішення від 13 березня 1929 року про скасування колективної форми управління Полтавським інститутом народної освіти, запровадженої ще у 1921 році. Відповідно до цього нормативного рішення директор інституту отримав повноваження одноосібного керівництва закладом, що означало принципову зміну моделі інституційного управління та концентрацію адміністративної влади в руках однієї особи [251, с. 59].

Показовим джерелом для висвітлення досліджуваної проблематики слугують «Записки Полтавського інституту соціального виховання» за 1929–1930 роки, у яких зафіксовано суттєве збільшення капіталовкладень, спрямованих на організацію та розширення навчально-дослідницької

діяльності хімічного кабінету. Зокрема, оновлена матеріальна база уможливила одночасне проведення практичних занять із двома студентськими групами чисельністю по 25 осіб кожна, а також забезпечила закупівлю сучасного закордонного обладнання для здійснення хімічних дослідів [111–113; 114, с. 151; 162], що свідчить про цілеспрямовану політику підвищення якості природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців.

Необхідно констатувати, що в означений період навчальний процес у закладі характеризувався активним пошуком нових форм і методів організації роботи зі студентською аудиторією, що відображало загальні тенденції реформування вищої педагогічної освіти. Саме проблематиці дидактики та науково обґрунтованої класифікації методів навчання була присвячена фундаментальна монографія видатного українського педагога Г. Ващенка «Загальні методи навчання», опублікована у 1929 році [52; 53]. Варто зазначити, що Г. Ващенко з 1924 року обіймав посаду завідувача кафедри педології, педопсихології та педогігієни, що забезпечувало йому глибоке розуміння як теоретичних засад, так і практичних реалій педагогічного процесу у вищій школі.

Разом із тим зазначений період позначився різким загостренням суспільно-політичного стану, що суттєво ускладнило професійну діяльність професорсько-викладацького складу. В умовах розгорнутої в країні цілеспрямованої боротьби з так званими «націоналістичними елементами» представники інтелігенції опинилися під пильним наглядом репресивних органів: у них вбачали потенційну загрозу комуністичному режимові, вважаючи їхню ерудицію, широту наукового світогляду та послідовний захист прав і свобод людини несумісними з ідеологічними засадами радянської системи. Кадрова політика набула відверто репресивного характеру: патріотично налаштованим науковцям і педагогам загрожували арешти, тривале тюремне ув'язнення та фізичне знищення, що фактично паралізувало вільний академічний розвиток вищої школи.

Постановою Ради народних комісарів УСРР від 1 серпня 1930 року «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти» та відповідним виконавчим розпорядженням від 24 серпня 1930 року Полтавський інститут народної освіти було офіційно перейменовано на Полтавський інститут соціального виховання (ПІСВ), що засвідчило про черговий етап адміністративної перебудови закладу відповідно до ідеологічних пріоритетів радянської освітньої політики.

Проведеним дослідженням встановлено, що в контексті форсованого курсу на індустріалізацію, проголошеного ще у грудні 1925 року на XIV з'їзді ВКП(б), термін підготовки фахівців у закладах вищої освіти було скорочено з чотирьох до трьох років. Така реформа диктувалася нагальною потребою в прискореному забезпеченні народного господарства кваліфікованими учительськими кадрами. Однак уже у 1933 році, зважаючи на очевидну низьку якість підготовки фахівців за скороченою програмою, було здійснено повернення до традиційного чотирирічного терміну навчання.

Важливо наголосити, що в зазначений період паралельно з організаційними перетвореннями інтенсивно розвивалася наукова діяльність закладу. Зокрема, у 1930 році у Полтавському інституті розпочався процес формування кафедри хімії, структурною основою якої стали вже діючі навчально-наукові кабінети, що мали належне матеріально-технічне забезпечення для проведення хімічних дослідів, про що вже йшлося вище. З метою розширення функціональних можливостей кафедри та підвищення якості організації навчально-дослідницького процесу у 1931 році до штатного розпису, окрім завідувача кабінету, було введено посади лаборантів, майстрів і техніків, а з 10 грудня 1932 року засновано посаду декана природничого факультету [248, с. 123], що свідчить про поступове інституційне зміцнення природничо-наукового напрямку підготовки фахівців.

Окремої уваги заслуговує аналіз умов вступу до інституту в 30-х роках ХХ століття, які характеризувалися значними соціальними обмеженнями та дискримінаційними практиками щодо окремих категорій населення. Зокрема,

набула широкого розмаху цілеспрямована кампанія із позбавлення права на здобуття вищої освіти дітей «розкуркулених» селян, осіб, оголошених «ворогами народу», а також представників заможного селянства. У відповідь на зазначені соціальні деформації 29 липня 1932 року Рада Народних Комісарів УСРР ухвалила рішення про утворення на місцях спеціальних комісій, покликаних виявляти та всіляко сприяти вступу до закладів вищої освіти найбільш здібних і політично благонадійних працівників машинно-тракторних станцій, колгоспів, фабрик і заводів [248, с. 127], що фактично відображало класовий підхід радянської влади до формування студентського контингенту.

Необхідно також зазначити, що в досліджуваний період активно здійснювалася фахова підготовка вчителів хімії та природознавства, яка супроводжувалася систематичними кадровими змінами в керівництві відповідних структурних підрозділів. Зокрема, наказом №1 від 27 січня 1934 року завідувача кафедри Й. Власенка було звільнено з посади, а з 1 лютого 1934 року на зазначену посаду призначено М. Дашевського [248, с. 131]. Водночас в інституті різко посилювалися репресії проти науково-педагогічної інтелігенції: зокрема, з посад було безпідставно звільнено видатного педагога, професора Г. Ващенка, директора інституту М. Даценка, декана М. Курилка та низку інших представників науково-педагогічного складу закладу, що завдало відчутного удару по інтелектуальному та науковому потенціалу інституту і стало проявом загальної репресивної політики тоталітарного режиму щодо української інтелігенції.

У процесі дослідження встановлено, що у 1934 році в інституті було засновано природничий факультет, керівництво яким здійснював І. Мазепа. Знаковим для подальшого розвитку кафедри хімії став 1936 рік, коли до її складу влилися молоді, перспективні та висококваліфіковані фахівці, що суттєво посилило науково-педагогічний потенціал підрозділу та створило передумови для активізації навчально-дослідницької роботи.

Необхідно особливо підкреслити, що попри потужний ідеологічний тиск, реальну загрозу жорстоких репресій, тотальний контроль з боку державних органів влади та партійних комітетів, значна частина викладачів різних кафедр інституту зберігала творчий підхід до організації освітньо-виховного процесу і наполегливо сприяла підготовці інтелектуально розвинених науковців та педагогів. Переконливим свідченням високого рівня педагогічної культури, що панувала в інституті, є спогади видатного українського педагога-гуманіста В. Сухомлинського, який у 1936 році вступив до Полтавського педагогічного інституту на філологічний факультет. У своїх мемуарах він із глибокою вдячністю згадував викладача мовознавства і сучасної української мови А. Москаленка, який, за словами самого педагога, навчив студентів цінувати й відстоювати власні переконання. Крім того, В. Сухомлинський наголошував, що вважає великим щастям своє навчання у Полтавському педагогічному інституті, де молодих студентів оточувала, за його власним визначенням, атмосфера творчої думки, допитливості та жадоби до знань [123], що свідчить про збереження у стінах закладу справжнього академічного духу навіть в умовах тоталітарного суспільства.

Для цілей нашого дослідження принципово важливим є фрагментарний аналіз етапів становлення методолого-педагогічної підготовки вчительських кадрів в Україні у першій половині ХХ століття, оскільки кожен із зазначених етапів відіграв роль визначального чинника у формуванні наукового світогляду та педагогічного мислення А. Каришина – вдумливого, талановитого педагога й наукового діяча Полтавського інституту народної освіти. Саме на тлі цих складних суспільно-історичних процесів відбувалося становлення його особистості як дослідника і викладача.

За матеріалами «Особистого листка по обліку кадрів» встановлено, що А. Каришин народився 15 серпня 1912 року в селі Шишаки Гоголівського району Полтавської області в родині селян-бідняків [257, арк. 12]. Відповідно до автобіографії педагога, початкову освіту він здобував у місцевій школі до 1924 року, завершивши навчання після закінчення чотирьох класів [257], що

відображає типові для того часу обставини здобуття освіти представниками малозабезпечених селянських родин в умовах соціально-економічних трансформацій перших десятиліть радянської влади.

Проведене дослідження засвідчило, що ще у 1907 році до Державної Думи було внесено законопроект про запровадження загальної початкової освіти, що стало важливим кроком у розбудові системи народної освіти на теренах тогочасної імперії. Означений тип початкової освіти забезпечував учням значно ґрунтовнішу та різнобічнішу підготовку порівняно з духовними і церковно-приходськими школами відповідного періоду, які характеризувалися вузькою конфесійною спрямованістю змісту навчання.

З автобіографії А. Каришина відомо, що впродовж 1924–1929 років він працював у батьківському господарстві, а згодом перейшов до колгоспу. Саме в ці роки спільна праця поруч із батьками заклала у свідомості майбутнього педагога глибоке розуміння причетності до суспільно корисної справи, загартувала його фізично та морально, сформувала щирю повагу до людей, які працюють чесно й самовіддано. Це ціннісне ставлення до праці як фундаментальної людської чесноти А. Каришин пронесе крізь усю свою подальшу науково-педагогічну діяльність і згодом цілеспрямовано виховуватиме у студентської молоді любов як до фізичної, так і до інтелектуальної праці [202, с. 232; 259], що свідчить про органічну єдність його життєвого досвіду та педагогічних переконань.

А. Каришин належав до тієї частини молоді, яка відповідала суспільно-політичним стандартам радянської доби: він був членом ВЛКСМ, а у 1931 році за рекомендацією районного комітету комсомолу вступив до вечірнього робітничого факультету в селі Великі Сорочинці, який успішно завершив у 1932 році. Здобуття освіти на робітфаку стало для нього важливим підготовчим етапом на шляху до вищої школи та свідченням цілеспрямованості й наполегливості майбутнього науковця.

Відповідно до матеріалів дослідження, з 29 липня 1932 року на місцях функціонували спеціальні комісії, покликані виявляти та підтримувати вступ

до закладів вищої освіти найбільш здібних і підготовлених працівників різних установ та підприємств. А. Каришин успішно пройшов зазначений конкурсний відбір і того ж 1932 року розпочав навчання у Харківському інституті педагогічної профосвіти. Однак через погіршення стану здоров'я він був змушений перевестися до Полтавського педагогічного інституту, де продовжив здобуття вищої педагогічної освіти. Пристрасне бажання вчитися допомагало майбутньому вченому долати численні життєві труднощі: з переважної більшості навчальних дисциплін він демонстрував відмінні та добрі результати, що засвідчувало його виняткові інтелектуальні здібності та глибоку внутрішню мотивацію до навчання.

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що доленосною для становлення А. Каришина як науковця стала його зустріч із новим викладачем і завідувачем кафедри хімії – професором М. Дашевським, вплив якого на формування дослідницького мислення майбутнього вченого важко переоцінити. Необхідно зазначити, що 13 січня 1934 року в радянській системі вищої освіти було офіційно запроваджено наукові ступені кандидата та доктора наук, а також академічні звання асистента, доцента і професора, що створило формалізовану ієрархію науково-педагогічних кадрів. Як уже зазначалося вище, з 1 лютого 1934 року на посаду завідувача кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту було призначено професора М. Дашевського, який упровадив на кафедрі важливу академічну традицію написання та захисту дипломних робіт [120, с. 3; 121], що значно підвищило рівень наукової підготовки випускників.

Саме в цей непростий час, у березні-квітні 1935 року, у Полтавському педагогічному інституті розгорнула свою діяльність комісія місцевого комітету партії, основним завданням якої було виявлення так званих «шкідників» та «націоналістичних елементів» серед викладацького складу закладу. Встановлено, що функціонування цієї комісії мало вкрай негативні наслідки для інституційного середовища: воно деформувало подальші долі багатьох педагогів, руйнувало здорову творчу атмосферу в колективі та

штучно насаджувало систему доносів і наклепів, що породжувало атмосферу взаємної недовіри й страху серед науково-педагогічних працівників.

Попри зазначені надскладні суспільно-політичні обставини, студенти й викладачі інституту виявляли неабияку творчу стійкість і продовжували наполегливо працювати з повною науковою та педагогічною віддачею. Показовим у цьому контексті є те, що новий завідувач кафедри хімії професор М. Дашевський активно залучив студента А. Каришина до перспективних наукових досліджень у галузі хімії аценафтену. Спільна дослідницька праця наставника і його учня втілилася у систематичні й результативні дослідження процесу окислення аценафтену до аценафтенхінону [202, с. 4], що заклало міцне підґрунтя для формування А. Каришина як самостійного дослідника-хіміка та визначило тематичний вектор його подальшої наукової діяльності.

Результати проведеного дослідження підтверджують, що кафедра хімії Полтавського педагогічного інституту була належним чином забезпечена необхідними реактивами, матеріалами та обладнанням для проведення наукових дослідів, що створювало сприятливі умови для отримання якісних і відтворюваних результатів дослідницької роботи та слугувало важливою матеріальною передумовою успішного розвитку хімічної науки в закладі.

Як зазначає сучасний дослідник зазначеної проблематики М. Шевчук, 1936 рік став знаковим і переломним для кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту. Зокрема, персональний склад кафедри суттєво поповнився новими кваліфікованими фахівцями: випускник кафедри А. Каришин, який згодом здобув широке наукове визнання, розпочав свій професійний шлях на посаді лаборанта кафедри хімії, а невдовзі був переведений на посаду асистента [248, с. 134], що засвідчило початок його планомирного зростання як науково-педагогічного працівника вищої школи.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що саме у 1936 році А. Каришин у співавторстві з науковим керівником М. Дашевським опублікував у фаховому виданні «Промисловість органічної хімії» наукову статтю «Окислення аценафтену в аценафтенхінон», яка стала його першим вагомим

науковим доробком і відкрила перед молодим дослідником можливість повноцінно увійти до наукового співтовариства. Показовим свідченням високого рівня довіри до професійних якостей молодого вченого є той факт, що вже у віці двадцяти п'яти років, у період з жовтня 1937 року по лютий 1938 року, асистент кафедри хімії А. Каришин виконував обов'язки декана природничого факультету [188, с. 31], що є яскравим свідченням його організаційних здібностей та авторитету серед колег.

Для повноти дослідження варто зазначити, що з 1936 року на посаді лаборанта кафедри хімії розпочала свою професійну діяльність О. Михайлова – дружина А. Каришина, яка також була випускницею інституту. З осені 1939 року її було переведено на посаду асистента кафедри хімії [188, с. 33], що свідчить про формування на кафедрі міцного наукового середовища, в якому подружжя Каришиних відіграло помітну роль у розвитку хімічної освіти і науки.

Принципово важливим для розуміння загального суспільно-історичного контексту досліджуваного періоду є той факт, що у вересні 1939 року розпочалася Друга світова війна. 17 вересня 1939 року Радянський Союз вступив у збройний конфлікт, спрямувавши свої військові формування на терени Західної України та Західної Білорусі. Утім, на більшій частині території України безпосередніх воєнних дій у цей період не велося, внаслідок чого цивільне життя, зокрема функціонування закладів освіти та наукова діяльність, тривали у відносно звичному режимі, хоча загальна атмосфера тривоги й невизначеності неминуче позначалася на суспільних настроях і повсякденному житті населення.

Аналіз архівних джерел дає підстави стверджувати, що наукова і педагогічна кар'єра А. Каришина в означений період розвивалася особливо динамічно та результативно. У зв'язку з переведенням завідувача кафедри хімії М. Дашевського на подальше місце роботи до Індустріального інституту міста Одеси керівництво кафедрою було покладено на К. Скарченка, а А. Каришина переведено на посаду старшого викладача. Проте вже 19 січня 1940 року

наказом ректора №6 К. Скарченка було звільнено з посади завідувача кафедри, а виконання його обов'язків покладено на А. Каришина, який на той час мав у своєму науковому доробку понад п'ять опублікованих праць із проблем хімії аценафтену і вважався визнаним фахівцем у цій галузі, що цілком обгрунтовувало його призначення на відповідальну керівну посаду.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що серйозною системною проблемою для стабільного функціонування інституту впродовж усього досліджуваного періоду залишалася висока плинність науково-педагогічних кадрів. Відносно сталий склад викладацького корпусу зберігався лише до 1917 року, тоді як глибокі трансформації суспільно-політичного життя країни та кардинальні зміни ідеологічного курсу призвели до того, що аж до кінця 1930-х років заклад фактично не мав стабільного постійного штату педагогічних працівників. За таких обставин стабілізація кадрового складу досягалася переважно шляхом залучення молодих випускників закладів вищої освіти, лояльність яких до чинної влади не викликала сумнівів і яким радянська система надавала перевагу перед досвідченішими, але потенційно «неблагонадійними» фахівцями старшої генерації.

Незважаючи на надзвичайно складні обставини воєнного часу, з початком німецько-радянської війни 1941–1945 років частину майна Полтавського педагогічного інституту разом із науково-педагогічними працівниками, у тому числі й А. Каришиним, було евакуйовано до Башкирії з метою збереження матеріальних і людських ресурсів закладу. З січня 1942 року по грудень 1945 року А. Каришин був мобілізований до лав Червоної армії та брав безпосередню участь у бойових діях у складі Прибалтійського та Ленінградського фронтів, виявляючи стійкість і мужність в умовах воєнного лихоліття. Після демобілізації, з грудня 1945 року, він повернувся до Полтавського педагогічного інституту та відновив науково-педагогічну діяльність на кафедрі хімії, продовжуючи перервану війною дослідницьку роботу.

За результатами комплексного аналізу залучених до дослідження матеріалів і архівних документів встановлено, що в повоєнний період Полтавський педагогічний інститут цілеспрямовано продовжував розвивати й удосконалювати наукові та педагогічні здобутки, закладені впродовж 1914–1941 років, органічно інтегруючи набутий досвід у нові реалії повоєнного суспільства та відновлюючи потенціал вищої педагогічної школи регіону на якісно новому рівні.

Проведений аналіз розвитку освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка дозволив сформулювати низку узагальнювальних висновків, що розкривають як загальні закономірності становлення вітчизняної педагогічної освіти, так і специфічний внесок А. Каришина у цей багатовимірний процес.

Установлено, що еволюція Полтавського педагогічного інституту впродовж першої половини ХХ століття є унікальною моделлю інституційного розвитку закладу вищої педагогічної освіти в умовах кардинальних суспільно-політичних трансформацій. Заснований у 1914 році як вчительський інститут із метою подолання гострого кадрового дефіциту в системі народної освіти регіону, заклад пройшов складний шлях організаційних реорганізацій, ідеологічних тисків і структурних перетворень, зберігаючи при цьому свою фундаментальну місію: підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів. Кожен із чотирьох виокремлених дослідниками етапів (до 1917 р.; 1917–1921 рр.; 1921–1932 рр.; 1932–1937 рр.) залишив виразний відбиток на змісті, формах і методах діяльності закладу, визначаючи вектор його розвитку відповідно до домінантних суспільно-політичних реалій.

З'ясовано, що становлення Полтавського педагогічного інституту як провідного освітньо-наукового центру регіону відбувалося завдяки цілеспрямованій діяльності видатних педагогів і науковців: О. Волніна, Г. Ващенко, М. Дашевського, О. Левитського, В. Щепотьєва, та інших, кожен

із яких зробив вагомий внесок у розбудову педагогічного закладу. Незважаючи на систематичний ідеологічний тиск, репресії та адміністративні обмеження, саме завдяки цим особистостям в інституті зберігалася атмосфера творчого пошуку, наукової допитливості та педагогічної відданості, про що красномовно свідчать спогади В. Сухомлинського, студентські роки якого пройшли в стінах цього закладу.

Доведено, що А. Каришин є яскравим представником нової генерації науково-педагогічних кадрів, формування якої стало результатом цілісної системи підготовки фахівців, закладеної в Полтавському педагогічному інституті впродовж 1914–1941 років. Вихідець із малозабезпеченої селянської родини, він пройшов увесь освітній шлях: від чотирикласної початкової школи через вечірній робітфак до стін вищої педагогічної школи, і сформувався як визнаний науковець в галузі органічної хімії. Його особистісне становлення органічно поєднувало в собі трудові цінності, засвоєні в роки юнацької праці в батьківському господарстві, та наукову пристрасть, запалену під впливом наставника, професора М. Дашевського. Саме ця органічна єдність практичного досвіду та наукового мислення визначила неповторний характер його педагогічної діяльності.

Підтверджено, що внесок А. Каришина у становлення та розвиток Полтавського педагогічного університету як провідного закладу вищої педагогічної освіти є багатовимірним і вагомим. У науковому вимірі він уже в студентські роки долучився до актуальних досліджень у галузі хімії аценафтену, опублікувавши у співавторстві з М. Дашевським наукову статтю, що стала відправною точкою його дослідницької кар'єри. В організаційно-управлінському вимірі А. Каришин у віці лише двадцяти п'яти років виконував обов'язки декана природничого факультету, а невдовзі, після 19 січня 1940 року, очолив кафедру хімії як виконувач обов'язків завідувача, маючи у своєму доробку понад п'ять наукових праць і бездоганну репутацію фахівця. Навіть у роки Другої світової війни, пройшовши через евакуацію та участь у бойових діях на Прибалтійському і Ленінградському фронтах, він після

демобілізації у грудні 1945 року повернувся до науково-педагогічної роботи в рідному інституті, символізуючи негасиму відданість педагогічному покликанню.

Висновки до першого розділу

Аналіз зазначених наукових праць свідчить про відсутність уніфікованого підходу до класифікації історико-педагогічних джерел. Визначальна роль у процесі систематизації належить відповідним критеріям, що варіюються залежно від хронологічних і просторових параметрів написання, предмета дослідження, а також соціокультурного контексту епохи. Аналіз наявної джерельної бази уможливив виокремлення п'яти напрямів розробленості досліджуваної проблеми: 1) *нормативно-правового*; 2) *науково-теоретичного*; 3) *архівного*; 4) *біографічно-мемуарного*; 5) *практико-зорієнтований*.

Перший, *нормативно-правовий напрям* становлять нормативно-правові документи, що стосуються освітньо-виховного процесу в Україні, – законодавчі акти та стратегічні документи як часів існування УРСР, так і сучасної незалежної України. Ця група джерел дозволила зіставити організаційно-педагогічні ініціативи А. Каришина із сучасними вимогами до освітнього процесу та підтвердити випереджальний, інноваційний характер його педагогічних ідей, актуальних і в умовах сьогодення.

Другий *науково-теоретичний напрям* представлено науковими працями А. Каришина та науковими та теоретико-методологічними дослідженнями – власні наукові розвідки вченого з питань хімії аценафтену, синтезу барвників і фізіологічно активних речовин, а також праці відомих науковців у галузі методології історико-педагогічних досліджень і персоналістичного підходу. Зазначена група джерел забезпечила теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, дозволила вписати постать А. Каришина в широкий контекст розвитку вітчизняної педагогічної думки України.

Третій напрям становлять *архівні матеріали* – документи з особової справи А. Каришина № 839, матеріали «Архіву музею історії ПДП імені В. Г. Короленка», а також фонди вітчизняних бібліотек України. Ця група джерел є базовою, оскільки містить достовірні, документально підтвержені відомості про професійне становлення, наукові здобутки та організаційно-

управлінську діяльність ученого, дозволяє простежити динаміку його кар'єрного зростання та зміцнення авторитету в науково-педагогічному середовищі.

Четвертий *біографічно-мемуарний* напрям становлять мемуарні та біографічні джерела про А. Каришина – спогади колег, студентів, учителів і науковців, а також матеріали науково-практичних конференцій різних рівнів та ювілейні видання з нагоди святкування 95-річчя та 100-річчя Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Джерела цієї групи мають особливу цінність, оскільки містять автентичну, живу інформацію про особистісні риси вченого, його стиль керівництва, педагогічне кредо та людські якості. Саме ці джерела дозволили відтворити цілісний портрет А. Каришина як видатного педагога, ученого-хіміка, організатора освіти й людини-легенди. Ілюстративні джерела доповнюють документальну і мемуарну складові дослідження, надають йому наочності та допомагають відтворити конкретно-історичний контекст діяльності вченого.

П'ятий *практико-зорієнтований* напрям репрезентують сучасні праці науковців що стосуються аналізу забезпечення підготовки майбутніх педагогів в теоретико-методичному контексті професійної компетентності щодо застосування новітніх технологій навчання та окремі аспекти управління в системі вищої освіти, що висвітлено в роботах сучасних вчених.

Визначено, що дослідження педагогічної персоналії А. Каришина здійснювалося на основі комплексу взаємодоповнювальних науково-дослідницьких підходів: історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного та парадигмального. Кожен із зазначених підходів виконував специфічну евристичну функцію: історико-педагогічний підхід уможливив актуалізацію наукових надбань вченого у хронологічній динаміці; цивілізаційний – розгляд його педагогічних ідей у широкому цивілізаційному контексті; персоналістичний та біографічний – зосередження на індивідуальних вимірах особистості вченого в їх нерозривному взаємозв'язку

із суспільно-політичними умовами епохи; соціокультурний – студіювання педагогічної постаті А. Каришина на тлі культурних цінностей і соціальних норм відповідного історичного періоду; феноменологічний – об'єктивне відтворення суб'єктивного досвіду вченого без ідеалізації чи упередженості; герменевтичний – інтерпретацію педагогічних ідей крізь призму історико-культурного розвитку тогочасного суспільства; парадигмальний – осмислення його здобутків у координатах тогочасної наукової парадигми, зокрема виявлення випереджального характеру окремих ідей, що стали прообразом сучасних освітніх технологій.

Обґрунтовано, що реалізація зазначених підходів спиралася на систему загальнонаукових методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, поєднання логічного та історичного, гуманізації виховного процесу, педагогічної компетентності, виховного оптимізму та конструктивного лідерства. Застосування принципу історизму забезпечило дослідження сучасного стану об'єкта у його генетичному розвитку; принцип об'єктивності – всебічне висвітлення соціально-педагогічних передумов формування педагогічних ідей вченого; принцип системності – відстеження розвитку педагогічної думки як неперервного процесу в теоретичному й практичному вимірах; принцип поєднання логічного та історичного – вибудову логіки особистісного становлення А. Каришина у контексті історичного розвитку освітньо-виховного процесу.

Для досягнення мети і розв'язання завдань дослідження було залучено комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналізу і синтезу, історико-структурного, конструктивно-генетичного, порівняльно-зіставного, ретроспективного, біографічного, хронологічного аналізу, класифікації та систематизації. Особливе місце серед них посідає ретроспективний метод, кваліфікований як метод цілісного системного бачення досліджуваного історико-педагогічного явища в його темпоральній динаміці, що уможливив науково обґрунтовану реконструкцію подій і процесів досліджуваної епохи –

від верифікованих фактів завершеного історичного періоду до встановлення раніше невідомих закономірностей і детермінант педагогічної минувшини.

Проведений аналіз розвитку освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка дозволяє сформулювати низку узагальнювальних висновків, що розкривають як загальні закономірності становлення вітчизняної педагогічної освіти, так і специфічний внесок А. Каришина у цей багатовимірний процес.

– *науково-дослідницький внесок*: А. Каришин започаткував і послідовно розвивав на кафедрі хімії систематичні наукові дослідження в галузі органічної хімії, зокрема процесів окислення аценафтену до аценафтенхінону, опублікувавши у співавторстві з М. Дашевським наукову статтю у фаховому виданні «Промисловість органічної хімії» (1936), що утвердило науковий авторитет кафедри та підвищило дослідницький статус закладу в цілому;

– *організаційно-управлінський внесок*: А. Каришин здійснював керівництво кафедрою хімії як виконувач обов'язків завідувача (з 19 січня 1940 р.) та виконував обов'язки декана природничого факультету (жовтень 1937 – лютий 1938 рр.), забезпечуючи структурну стабільність і наступність у функціонуванні підрозділів інституту в умовах систематичної кадрової нестабільності та потужного ідеологічного тиску;

– *педагогічно-виховний внесок*: А. Каришин цілеспрямовано формував у студентській молоді любов до наукового пізнання, повагу до інтелектуальної та фізичної праці, відповідальність перед суспільством, утверджуючи високу педагогічну культуру та гуманістичні цінності як невід'ємні складники освітнього середовища університету;

– *кадрово-формувальний внесок*: А. Каришин разом із дружиною О. Михайловою сформував на кафедрі хімії стабільне наукове середовище, залучаючи молодих перспективних фахівців і забезпечуючи наступність

наукових традицій, що в умовах хронічної плинності викладацьких кадрів мало особливо важливе значення для збереження якості підготовки фахівців;

– *внесок у розбудову природничо-наукової освіти*: А. Каришин зробив вагомий особистий внесок у становлення системи підготовки вчителів хімії та природознавства в Полтавському педагогічному інституті, розбудовуючи навчально-дослідницьку базу кафедри хімії та впроваджуючи сучасні форми організації наукової роботи студентів, що заклало підґрунтя для подальшого розвитку природничого факультету як повноцінного структурного підрозділу університету.

Таким чином, аналіз діяльності Полтавського педагогічного університету крізь призму наукової та педагогічної біографії А. Каришина засвідчує, що особистість ученого формується не всупереч суспільно-історичним обставинам, а в діалозі з ними: складні умови епохи не лише випробовують людину, але й загартовують її характер, поглиблюють науковий пошук і посилюють відповідальність перед майбутніми поколіннями. Саме цей діалог між особистістю і часом є серцевиною педагогічної спадщини А. Каришина, детальніший розгляд якої потребує систематизованого аналізу його педагогічних ідей та організаційно-управлінської діяльності.

Окреслені висновки зумовлюють логіку подальшого дослідження та визначають необхідність переходу до аналізу конкретного змісту науково-педагогічної спадщини вченого, що становить предмет наступного розділу.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено в наукових працях здобувача: 5; 6; 8.

РОЗДІЛ 2.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. КАРИШИНА

У другому розділі виокремлено соціально-педагогічні передумови формування й розвитку педагогічних ідей А. Карішина та ключові чинники становлення його педагогічного світогляду. Вперше здійснено науково обґрунтовану періодизацію організаційно-управлінської діяльності А. Карішина з виокремленням чотирьох етапів: пошуково-світоглядного (1912–1932), науково-педагогічного (1932–1945), організаційно-управлінського (1945–1970) та дослідницько-узагальнювального (1970–1987). На кожному етапі визначено провідні напрями діяльності вченого. Систематизовано педагогічні ідеї А. Карішина щодо організації освітнього процесу, що у сукупності утворюють цілісну гуманістичну освітньо-виховну систему, що випереджала педагогічну думку свого часу.

2.1. Соціально-педагогічні передумови формування й розвитку педагогічних ідей А. Карішина та ключові чинники становлення його педагогічного світогляду

Життя і формування педагогічної персоналії А. Карішина (1912–1987 рр.) як цілісного соціально-педагогічного явища відбувалося на тлі революційної ломки усталених суспільно-політичних, соціально-економічних відносин в Росії та їх впливу на Україну. Людям, які народилися в ХХ столітті, епоха принесла ряд соціальних катаклізмів: революцію 1905–1907 рр.; жовтневий переворот 1917 р.; розпад російської імперії; громадянську війну; виникнення нового об'єднання держав – СРСР; індустріалізацію та колективізацію; репресії та голодомори; кровопролитну Другу Світову війну; післявоєнну відбудову; часи «брежнєвського застою», наближення розпаду СРСР. Становлення і розвиток педагогічного світогляду А. Карішина

відбувалося під впливом історичних трансформаційних перетворень суспільства того часу.

Означені події початку ХХ століття викликали соціальні зрушення в суспільстві, привели до революційної ломки суспільних відносин в країні, національно-демократичної революції 1917–1921 рр. в Україні. Це сприяло згуртуванню української нації, формуванню національної свідомості, устремлінню до державотворчих процесів.

Цілісне дослідження науково-педагогічної спадщини А. Каришина та узагальнення досвіду його організаційно-управлінської діяльності можливе лише на основі вивчення соціально-педагогічних передумов, які впливали на формування педагогічних ідей та чинників становлення його педагогічного світогляду.

Дефініція «передумова» вказує на виникнення, на попередню умову існування, діяння чого-небудь [54, с. 725]. Цей термін свідчить про основу, базу, на якій відбувалося становлення і розвиток особистості А. Каришина. Події того часу невидимо впливали на формування свідомості, світоглядних поглядів на життя, виховували духовно-моральні якості характеру.

Життя і діяльність А. Каришина (1912–1987 рр.) припали на виникнення нової історичної епохи, пов'язаної з розпадом російської імперії. По-перше, важливою передумовою формування світоглядних поглядів педагога були революційні події 1905–1907 рр., розв'язання Першої світової війни та жовтневий переворот в Росії у 1917 році, які викликали соціальні зрушення у суспільстві. Важливу роль відігравала думка передових громадських діячів, які відстоювали ідею розвитку освіти на національному ґрунті, виховання молоді на національних та загальнолюдських цінностях, що свідчило про підняття рівня національної свідомості.

Суспільно-політичної події першої чверті ХХ століття були суперечливими для розбудови української національної школи, оскільки на той час в Україні панувала зрусифікована політика, яка для дітей була антигуманною. Я. Чепіга вважав, що зрусифіковані школи в Україні дуже

шкідливі, оскільки сіють серед народу темряву: «в сучасній школі все, весь устрій, вся система, починаючи од читання, шкідливо одбивається на освіті дитини, а через неї і на всьому українському народові. Такий стан освіти не може заспокоїтись на культурно-національних змаганнях та турбот» [244, с. 14].

Відомі вчені, культурно-освітні діячі – Г. Ващенко, Б. Грінченко, В. Дурдуківський, С. Русова, Я. Чепіга – протистояли такій політиці, розвивали національну ідею. Це сприяло згуртуванню української нації, формуванню національної самосвідомості, відродженню української духовності, викоремленню національних цінностей, що було важливою передумовою, яка сприяла формуванню особистості А. Каришина.

По-друге, важливою передумовою, яка впливала на проникнення національно-патріотичних переконань у свідомість народних мас, були події народно-демократичної революції 1917–1921 рр. У її розвитку виокремимо три важливих етапи: перший (початок березня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.): формування та організація діяльності Центральної Ради, утворення УНР; другий (29 квітня 1918 р. – 14 грудня 1918 р.) – утворення Української держави гетьмана П. Скоропадського; третій (14 грудня 1918 р. – 14 листопада 1920 р.) – доба Директорії, відродження УНР.

Визначені етапи вирішували економічні, соціальні, політичні питання державотворення, обираючи ті чи інші пріоритети. Незмінними були спрямування щодо національно-культурного відродження та прагнення до створення нової української школи, запровадження навчання в ній українською мовою [37, с. 243].

Кожен етап національно-демократичної революції позначався цілеспрямованою та послідовною розбудовою системи шкільної освіти, що відображало усвідомлення суспільством нерозривного зв'язку між державотворчими процесами та рівнем освіченості нації. Трансформація освітньої системи в умовах національно-демократичної революції не була стихійним явищем, а являла собою свідомо організований, поетапний процес,

зумовлений потребою у формуванні нової освітньої парадигми, що відповідала б національним, культурним та соціально-політичним запитам суспільства. На перелічених революційних етапах освітні реформи набували конкретних організаційно-педагогічних форм, спрямованих на демократизацію доступу до знань, утвердження національної мови як мови навчання, переосмислення змісту та методів шкільної освіти відповідно до гуманістичних і національних цінностей.

Послідовність у розбудові шкільної освіти виявлялася у поступовому формуванні нормативно-правової бази, створенні нових навчальних програм і підручників, підготовці педагогічних кадрів, здатних реалізовувати оновлені освітні цілі. Цілеспрямованість цього процесу забезпечувалася усвідомленням того, що школа є не лише інститутом передачі знань, а й потужним чинником національної ідентифікації, громадянського виховання та культурного відродження. Таким чином, розбудова шкільної освіти в добу національно-демократичної революції постає як органічна складова загального державотворчого процесу, в якому освіта виконувала стратегічну роль у консолідації суспільства та формуванні національно свідомої особистості.

Започаткований процес українізації шкіл означав розширення мережі шкіл з українською мовою викладання. Прогресивні ідеї знаходили своє впровадження через розробку, нових навчально-наукових програм і методологічних посібників, розширювалась мережа українознавчих дисциплін, що поглиблювало пізнавальні можливості для дітей і впливало на формування україномовного середовища. Впродовж революції 1917–1921 рр. вдалося відкрити 761 вищу початкову школу з українською мовою викладання та введеними в навчальний план українознавчими дисциплінами [201]. Значно розширювалась мережа нижчих початкових шкіл, С. Сірополко зазначав, що у 1918–1919 навчальному році налічувалося 46711 комплексів таких початкових шкіл [201, с. 56]. Досліджені матеріали підтверджують, що процес реформування, українізації поширювався на середні загальноосвітні школи, на 1 січня 1919 р. їх чисельність збільшилась на 138 [201].

На початковому етапі українізації, не дивлячись на складні економічні умови, господарський занепад, боротьбу з чужоземними арміями, вдалося досягти важливих успіхів у переводі нижчої початкової школи на українську мову викладання, проведена масова курсова перепідготовка вчителів для викладання навчальних предметів за новою програмою українською мовою, було налагоджено випуск нових підручників з усіх предметів, дидактичних, методичних, матеріалів, книжок для читання географічних та історичних карт, атласів та іншого обладнання.

На жаль, національно-демократична революція 1917–1921 рр. зазнала поразки, проте найбільшим досягненням у реформуванні шкільної освіти було проведення у стислі строки процесу українізації шкіл. Отже, у ході реалізації державотворчих процесів національно-демократичної революції 1917–1921 рр. успішно вирішувалось завдання створення української школи, що було однією із ключових передумов, яка мала значний вплив на формування світоглядних поглядів А. Каришина.

По-третє, після поразки національно-демократичної революції 1917–1921 рр., встановлення радянської влади в Україні відбулася зміна суспільно-політичних, соціально-економічних основ держави. Розпочата національна реформа шкільної освіти, в основі якої були новітні досягнення вітчизняних та зарубіжних педагогів, була зупинена. Як базу нової концепції шкільної освіти радянська влада поклала ідею соціального виховання та розвиток соціалістичних елементів [191, с. 31].

Частина реформаторських ідей часів народно-демократичної революції 1919–1921 рр. були запозичені радянською владою, зокрема в питанні українізації в 20-30-ті роки ХХ ст. Проте, значних змін зазнав внутрішній зміст цього процесу, відбулося зміщення акцентів у вихованні. Позитивним у цьому плані було спрямування зусиль на збільшення кількості учнів, охоплених навчанням. Зокрема у 1920–1923 рр. було охоплено навчанням учнів 8-11 років – 15%, а в цілому учнів 12-15 років, було залучено до навчання – 25,3% .

Новими стратегічними завданнями в галузі освіти передбачалось, що реалізація реформи щодо семирічного навчання включатиме норму загального початкового курсу чотирирічного навчання. Після завершення чотирирічної початкової школи учні повинні були продовжити навчання у чотирирічній школі фабзавучу або сільської робітничої молоді [224, с. 14].

Історико-педагогічний процес є невід'ємною складовою загальноісторичного розвитку суспільства і держави, що зумовлює його глибоку залежність від соціально-політичних, економічних та культурних трансформацій кожної конкретної епохи.

Будучи органічно вписаним у широкий контекст суспільно-історичного буття, історико-педагогічний процес не існує ізольовано, а перебуває у стані постійної взаємодії з усіма сферами суспільного життя. Відтак, зміни в державному устрої, суспільних відносинах, ідеологічних орієнтирах та культурних пріоритетах неминуче відображаються на характері, змісті та спрямованості освітньо-виховної діяльності, позначаючись на долях конкретних людей – учителів, вихователів, учнів, які є безпосередніми учасниками педагогічного процесу в його історичному вимірі. Особистісний вимір цього впливу виявляється у формуванні світогляду, ціннісних установок, моделей поведінки та професійних орієнтацій індивіда відповідно до домінуючих суспільних норм і вимог певного історичного періоду.

Особливої ваги в цьому контексті набуває проблема ідеологізації системи освіти і культури, яка в різні історичні епохи слугувала інструментом цілеспрямованого впливу держави на формування суспільної свідомості. Ідеологізація освітнього простору виявлялася у підпорядкуванні змісту навчання та виховання панівній ідеологічній доктрині, що неминуче позначалося на системі поглядів, переконань та норм поведінки особистості, які трансливалися через навчальні програми, підручники, методи виховної роботи та саму атмосферу педагогічної взаємодії.

Водночас ідеологічний тиск на освіту нерідко вступав у суперечність із завданням збереження і передачі загальнолюдських та національних

цінностей, які становлять культурно-духовний фундамент розвитку суспільства. У цих умовах освітня система опинялася перед складним вибором між виконанням державних ідеологічних настанов та збереженням гуманістичної місії виховання вільної, духовно багатой, національно свідомої особистості. Осмислення цієї суперечності є важливим завданням сучасної історико-педагогічної науки, покликаної критично аналізувати минуле задля вироблення освітніх стратегій, що відповідають демократичним і гуманістичним цінностям сьогодення. Так, в листі Наркомосу до всіх губнаросів містились вказівки на уроках суспільствознавства запровадити висвітлення питань, пов'язаних з історією РКП (російсько-комуністичної партії), діяльністю революціонерів, вождя В.І. Леніна, акцентуванні уваги на ефективності його управління в господарському та культурно-освітньому розвитку республіки.

Таким чином, з приходом радянської влади відбулася зміна суспільно-політичного ладу: по-перше, запровадження соціалістичної системи управління її централізації під керівництвом Наркомосу УСРР, який підпорядковувався РНК УСРР під контролем ЦКП(б)У; по-друге, реорганізації національної шкільної освіти і затвердження системи соціального виховання; по-третє, новоствореними дитячими будинками, в яких би здійснювалось виховання дітей у комуністичному дусі; по-четверте, розробки основ єдиної трудової школи; по-п'яте, перепідготовки вчителів для забезпечення проведення реформ на соціалістичних засадах [17, с. 15; 208; 209]

Зміна курсу суспільно-політичного життя українського народу кардинально змістила акценти у змісті навчання і виховання молоді, запровадивши розбудову радянської системи освіти в Україні, учасником якої була тогочасна молодь і представником якої виступав А. Каришин. Процес радянської українського суспільства був важливим тлом, важливою передумовою, яка наклала свій відбиток на формування світогляду майбутнього педагога. Наслідки цих змін привели до гальмування розвитку

української культури, української мови, заборони релігійних свят, знищення національно-культурних традицій, звичаїв.

Насильницька колективізація, голод 1932–1933 рр. були інструментом винищення селян як опонентів для утвердження радянської влади в Україні. В 40-роках ХХ ст. посилюється тиск представників органів радянської влади на різні верстви населення: працівників освіти, культури, науки, військових. Політика більшовиків демонструє нетерпимість до проявів національних поглядів інтелігенції на розвиток нації, що привело до низки судових процесів проти діячів науки, освіти, культури. Зокрема гучним був судовий процес на членами «Спілки визволення України» у 1930 р., який відкрив трагічну сторінку винищення української еліти. Це був час сталінізації суспільного життя, великих втрат, залякування, страху, який змушував інтелігенцію робити вибір між можливістю чесного служіння українському народові, державі і збереженням свого життя, тобто була закладена суперечність між політикою держави щодо свободи слова, вибору і потребою особистості у її вільному розвитку.

По-четверте, на формування світоглядних позицій особистості великий вплив мають екстремальні умови, в епіцентр яких попадає людина. Початок Другої Світової війни у 1939 р, перенесення бойових дій на територію Радянського союзу став важливою передумовою, яка мала глибокий вплив на прояв моральної готовності А. Каришина до захисту Батьківщини. Працюючи на той час викладачем у Полтавському педагогічному інституті, він у вересні 1941 р., разом з іншими працівниками евакуюється на Урал, а потім в Башкирію, працює вчителем хімії. З січня 1942 р. він був призваний до лав Радянської армії, пройшов бойовий шлях від рядового до помічника начальника батальйону зв'язку, одержав орден і медалі за службу [202, с. 5]

Війна загартувала особистість А. Каришина, зробила його відповідальним, цілеспрямованим, наполегливим, була важливою передумовою для прийняття рішення щодо подальшого трудового шляху педагога. Після завершення військової служби у грудні 1945 р. він

повертається до Полтавського педагогічного інституту, приступає до викладацької діяльності.

Післявоєнний період характеризується ентузіазмом народних мас у питаннях відбудови народного господарства. А. Каришин включається активно в цей процес. Післявоєнні роки відбудови країни слугували для нього відправною точкою для реалізації, розкриття його здібностей: наукових, педагогічних, організаторських, громадсько-просвітницьких і слугували важливою передумовою розкриття його успіхів і наукових досягнень.

По-п'яте, визначальною історико-політичною передумовою, що справила суттєвий вплив на суспільно-політичний розвиток країни та зумовила трансформацію освітньо-педагогічного дискурсу, став XX з'їзд КПРС 1956 року. Це епохальне політичне явище ознаменувало офіційне засудження культу особи Й. Сталіна на найвищому партійно-державному рівні й відкрило шлях до якісно нового етапу суспільно-політичного та культурного розвитку радянської держави, що увійшов в історіографію під назвою «хрущовська відлига». Зазначений період характеризувався помітним послабленням тотального ідеологічного тиску на всі сфери суспільного життя, поступовою реабілітацією репресованих діячів науки, культури та освіти, відносною лібералізацією суспільно-політичного клімату та розширенням меж дозволеного в науковій і творчій діяльності.

У контексті розвитку педагогічної думки загальна тенденція до подолання наслідків культу особи Сталіна справила помітний позитивний вплив на українську педагогічну науку: створилися певні умови для переосмислення усталених догматичних підходів до навчання і виховання, відновлення інтересу до вітчизняної педагогічної спадщини, а також для обережного звернення до прогресивних педагогічних ідей, що раніше були вилучені з наукового обігу з ідеологічних міркувань. Відтак, XX з'їзд КПРС постає не лише як політична подія, а й як важливий чинник активізації української педагогічної думки в другій половині 1950-х років.

Цей період позначений рухом до демократизації суспільства, до посилення розвитку науково-технічної революції, перебудови економіки, що викликало потребу у висококваліфікованих освічених працівниках для різних галузей народного господарства. Це дало поштовх для розвитку творчої педагогічної ініціативи, пошуку нових форм і методів роботи. Педагог у цей період наполегливо працює над науковими дослідженнями з хімії, досягає значних успіхів у розвитку органічної хімії, його наукові відкриття набрали наукової ваги, викликали зацікавлення як всередині країни, так і за кордоном. Це був час розквіту педагогічної, наукової, організаційно-управлінської діяльності А. Каришина. Таким чином, зміни в суспільно-політичному житті країни відкрили шлях для впровадження нових досягнень у практику роботи вищої школи і це стало вагомою передумовою для утвердження особистості А. Каришина у науковому педагогічному співтоваристві.

Не менш важливим складником історико-педагогічного дослідження є з'ясування впливу базових чинників на становлення науково-педагогічного світогляду персони. Цілісна характеристика та узагальнення науково-педагогічної спадщини А. Каришина можливе на ґрунті вивчення суспільно-політичних чинників становлення та розвитку педагогічних ідей, досвіду науково-педагогічної діяльності вченого на тлі історичних трансформаційних процесів і їх впливу на формування світоглядних переконань педагога.

Аналіз архівних матеріалів, біографічних, мемуарних записів дозволяє стверджувати, що формування та розвиток педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду А. Каришина відбувалися під впливом базових чинників: сім'я, соціальне оточення, учнівське та студентське середовище, педагогічні ідеї української інтелігенції і педагогів минулого, співпраця з фундаторами української наукової еліти першої половини ХХ століття, самоосвіта та наукова самовідданість.

Серед вагомих чинників, що безпосередньо впливають на формування особистості, велику роль відіграє сім'я та родинне виховання, де закладаються підвалини світоглядних структур: життєві переконання, ідеали, цінності,

принципи, погляди на життя, формуються цілі і визначаються шляхи їх досягнення.

А. Каришин народився 15 серпня 1912 р. в селянській родині, в с. Шишаки (Гоголівського згодом Шишацького, а нині – Миргородського району Полтавської області, Шишацька селищна громада) [258]. У результаті пошукової діяльності, нам вдалося з'ясувати, що до революції батьки мали земельний наділ 0,75 га, а після подій 1917 року їхня сім'я володіла наділом у 2 га на чотирьох осіб [259]. Цей запис дає нам можливість, за допомогою методу реконструкції подій, вважати, що в сім'ї, окрім Андрія була ще одна дитина, і тому вони отримали такий земельний наділ, але встановити, хто був цим четвертим членом сім'ї – не вдалося.

Зі спогадів племінника (що є підтвердженням нашої думки) Євгена Сергійовича Паламарчука відомо, що батько А. Каришина – Потап Андрійович Каришин був світловолосим, невисокого зросту, мав дуже гарний голос та добре співав, працював кравцем, був учасником Першої світової війни, обробляв землю. Мати, Ганна Митрофанівна, була темноволосою та темноокою, син Андрій був схожий саме на неї. Вона займалася домашнім господарством, доглядала дачу відомого вченого В. Вернадського.

Відомий той факт, коли малий Андрій в дитинстві гнав гусей на пасовище повз дачу Вернадських, чув з відкритих вікон звуки чудової музики з невідомого для нього чарівного інструменту – він, слухаючи її, зупинявся і стояв, як заворожений, то грала на арфі донька В. Вернадського – Ніна Володимирівна. Любов до музики, до народної пісні супроводжувала його все життя [202, с. 90]. Любов до прекрасного, до природи, до навколишньої краси закладалась у душу Андрія з дитинства, підтримувалась батьками і стала покликом усього його життя.

Донька А. Каришина, Тетяна, згадувала розповіді батька про те, як він у дитинстві приносив з лісу молоді саджанці різних кущів, дерев, квітів, щоб посадити у своєму дворі і біля берега річки Побиванки, яка текла поблизу двору. Через багато років посаджені ним дуби, верби, осокорки прикрашали

берег цієї річки, там росли проліски, фіалки, співали пташки. Сама садиба в Шишаках була частиною чудового куточку природи Шишацького краю. Земля покрита шовковою травою, між якою жодної бур'янинки, за цим слідкував батько, Потап Андрійович. Весною квітували ранні квіти: проліски, фіалки, куряча сліпота під грушами, на горі – пахучий чебрець і васильки, біля хати квітнули кущ чайної троянди, під ним – проліски і м'ята [202, с. 60].

Мати А. Каришина створювала затишок у будинку, вміла шити, вишивати, добре готувати. В сім'ї цінували красу, дбали, доглядали за садибою, знаходили час для відпочинку. Діти згадують, що відкривалася їм краса природи коли влітку всією сім'єю ходили до Псла, на луки, в сосновий ліс. Андрій Потапович дуже любив рибалити, любив чудовий відпочинок з вудочкою на березі Псла, з берегами, порослими вільхою і верболозом [202, с. 60].

Донька згадувала, що вічною любов'ю батька були Шишаки і риболовля. З ким би і коли він не приїжджав до Шишак, завжди була екскурсія до Подолу, Березівки, аж до Наршового озера, джерела гоголівської мінеральної води та Бушової гори. При цьому була докладна розповідь, про Псьол, де яка риба, як її ловити, про луки, ліс під горою, де, які дерева росли, що з ними пов'язано, про птахів, про все, що росло і жило там [192; 202, с. 65]. Щедра мальовнича природа Шишацького краю виховала з дитячих років захоханість у свою землю, заклала щиросердне бажання служити людському благу, берегти природу, екологію, яке стало покликанням всього його життя.

Дитячі роки А. Каришина припадали на початок ХХ ст., коли більшість населення Полтавщини, як і всієї України, було сільським. Не зважаючи на те, що царський уряд проводив політику насильницької русифікації, в сільській місцевості вона проходила значно повільніше, зберігались вкорінені віками у побут селян національно-культурні традиції, звичаї, вірування. Передавалися із покоління в покоління базові елементи народної педагогіки: поваги до батьків, до старших, до людей праці, до жінок, пам'ять до національно-культурних надбань, традицій, звичаїв. Дитячі роки хлопчика проходили в

сім'ї, де батько мав гарний голос, знав багато пісень і вмів їх мелодійно виконувати, де шанувались звичаї, відзначались великі християнські свята (Різдво, Водохреща, Великдень, Трійця, Покрова та ін.). Шишацький край багатий на пісенні знахідки, фольклорні, етнографічні надбання, його національно-культурні особливості впливали на формування світогляду майбутньої особистості [155; 159].

В автобіографії А. Каришин зазначає, що він навчався в початковій школі 4 роки і закінчив у 1924 р., тому розпочав навчання у 1919 році. Аналіз архівних даних свідчить, що педагог після закінчення чотирикласної школи у 1924 році до 1929 року допомагав батькам вдома по господарству, обробляв землю (оскільки сім'я мала 2 га землі). Після вступу сім'ї А. Каришина у 1929 р. в колгосп, всі члени сім'ї працювали в колективному господарстві, де до 1931 року виконував різні роботи і молодий юнак.

Аналіз біографічних, літературних, архівних матеріалів дає можливість за допомогою методу історичної ретроспективи змодельовати цілісне бачення подій і процесів досліджуваного періоду минулого за уже відомими наслідками по закінченню історичного часу до невідомого [175, с. 267]. Тобто, ми маємо безліч повідомлень про те, що А. Каришин «був прикладом відповідальності, пунктуальності і високої виконавської дисципліни» був людиною, яка знала ціну життя, поважала працю, людей, була вимогливою як до себе, так і до інших, він ріс в обстановці тяжкої селянської праці, знав ціну їх любові, і доброму слову, й надійності тих, хто поряд з тобою [202, с. 30; с.125; с. 118].

Дослідженням встановлено, що А. Каришин володів технологією меліоративної мулярської покрівельної справи, будівельної і багатьма іншими навичками, передаючи цей скарб, своє уміння молодому поколінню.

Узагальнення матеріалів дослідження переконує нас в тому, що працелюбність, кмітливість, відповідальність, ініціативність, чесність, порядність, принциповість, людяність, доброта, чуйність, вимогливість, відданість своїй справі, гуманність, терпимість, розсудливість,

наполегливість, уміння любити землю, старання її обробляти, створювати красу на ній, доводити розпочату справу, до кінця – це ті риси, які загартувала спільна праця хлопчика разом з батьками. Родинне середовище підготувало його до подолання життєвих труднощів, прищепило загально-людські цінності (совість, милосердя, любов), розвинуло допитливість, бажання пізнання нового.

Таким чином, спільна праця в колгоспі поруч із батьками та односельцями відіграла визначальну роль у становленні особистості юнака, забезпечивши комплексний виховний вплив на різні сфери його духовного, інтелектуального та морально-вольового розвитку.

Колективна трудова діяльність, організована в умовах реального виробничого середовища, слугувала потужним чинником формування характеру, загартовуючи волю, виховуючи витривалість, наполегливість та здатність до подолання труднощів. Безпосередня участь у спільній праці з дорослими членами громади створювала унікальний виховний простір, у якому молода людина засвоювала соціально значущі норми поведінки, набувала практичного досвіду міжособистісної взаємодії та усвідомлювала власну причетність до суспільно корисної діяльності.

Водночас трудова діяльність стала імпульсом до пробудження пізнавальної активності юнака, сформувала стійкий інтерес до здобуття нових знань і прагнення до опанування основ науки, що є свідченням органічного зв'язку між практичним досвідом і мотивацією до навчання. Не менш важливим виховним результатом цього досвіду стало формування глибокої поваги до людей праці як носіїв моральних чеснот і народної мудрості, а також любові до природних багатств рідного краю та усвідомлення особистої відповідальності за їх збереження і примноження. Отже, колективна праця виступала не лише засобом господарської діяльності, а й ефективним інструментом всебічного виховання особистості, здатної робити свідомий і відповідальний внесок у розвиток суспільства. Саме в ці роки закладались

основи наполегливого, цілеспрямованого, успішного характеру майбутнього педагога, вченого.

Тільки різнобічне, глибоке розуміння умов, проблем сільського життя, тісна співпраця з односельцями, глибока повага і любов до людей, до їхньої праці, до навколишньої природи заклали у його свідомості розуміння потреби охорони оточуючого середовища, збереження довкілля, екології, природних ресурсів. Отже, родинне, оточуюче соціальне середовище мали великий вплив на виховання особистості А. Каришина, формування його характеру, загальнолюдських цінностей і були важливим чинником впливу на розвиток його науково-педагогічного світогляду.

З нашого погляду варто зазначити, що сім'я А. Каришина походила з бідняків, всі члени сім'ї відразу вступили в колгосп, то його соціальний статус відкривав юнаку шлях до подальшого продовження навчання. Враховуючи вищесказане, цілком справедливо, А. Каришину, як одному із обдарованих учнів, який мав бажання поглибити знання, з одного боку, та відповідав соціальним стандартам анкети з іншого, у 1931 році було видано бездоганну характеристику та направлення на вступ до вечірнього робітничого факультету у с. Великі Сорочинці Миргородського району [259, 1 арк.].

Після успішного завершення навчання у 1932 р. він одержав можливість вступу до Харківського інституту педпрофосвіти, але через хворобу на тиф після лікування перевівся у жовтні 1932 року до Полтавського педагогічного інституту на хімічне відділення природничого факультету, який закінчив у 1936 році.

Доцільно наголосити, що після поразки Української національної революції 1917–1921 рр., встановлення радянської влади в Україні, велася цілеспрямована робота по зміні ідеологічного курсу в державі, утвердженні ідейно-політичних норм вчення марксизму-ленінізму та політики комуністичної партії. Тому роки навчання А. Каришина у Полтавському педагогічному інституті проходили на тлі негативних суспільно-політичних

подій, пов'язаних із такими явищами, як Голодомор 1932–1933 рр. переслідування інтелігенції у 1935–1938 рр.

Джерелом натхнення для А. Каришина була мала батьківщина, новостворена сім'я, студентське оточення та викладацький колектив, що стало важливим чинником у подальшому науково-педагогічному розвитку. Вирішальне значення у його професійному зростанні мала зустріч з ученим М. Дашевським, завідувачем кафедри хімії з 1934 р., який залучив здібного студента А. Каришина до наукових дослідів у галузі хімії аценафтену. Ними проводились досліди процесу окислення аценафтену до аценафтенохіону.

У 1936 році після завершення навчання в інституті А. Каришина було залишено для роботи на кафедрі хімії, спочатку – лаборантом, а з жовтня 1936 р. по вересень 1939 року – асистентом цієї же кафедри. В цей період з'являється перша спільна наукова стаття з М. Дашевським «Окислення аценафтена в аценафтенхіноні» в журналі «Промисловість органічної хімії». У вересні 1939 р. він призначений старшим викладачем кафедри, а з січня 1940 р. – виконуючим обов'язки завідувача кафедри, маючи уже п'ять наукових статей у галузі хімії аценафтена.

Результати проведеного дослідження свідчать, що спілкування в студентському середовищі, співпраця з високопрофесійними науковцями, такими як М. Дашевський та інші була визначальною, що означало, що науково-педагогічна діяльність для А. Каришина стала пріоритетною і була важливим чинником у розвитку науково-педагогічних ідей і формуванні наукового світогляду.

Відомо, що після закінчення війни та проведеної демобілізації у грудні 1945 р. А. Каришин повертається в Полтавський педінститут, наполегливо займається науковою, педагогічною роботою, у 1950 році успішно захищає кандидатську дисертацію, очолював кафедру хімії більше сорока років, працював на керівних посадах в інституті, успішно реалізуючи організаційно-управлінську функцію управління освітою. А. Каришин професійно поєднував мистецтво управління процесом навчально-виховної, наукової

роботи з досвідом керівника-управлінця. Особливу увагу він приділяв зміненню матеріальної бази інституту. Завдяки його енергії, наполегливості, ініціативності в 70-80 роки була укріплена матеріально-технічна база факультету, розбудовано ботанічний сад та навчальний біостаціонар «Лучки» у пониззі річки Ворскли у Кобеляцькому районі [202, с.108].

На кожній, ввіреній А. Каришину ділянці роботи він проявляв себе як талановитий організатор, адміністратор, педагог від Бога, вимогливий викладач, працелюбний, самовідданий учений, одержимець, повсякденно готовий «до самопожертви в ім'я високої ідеї, наукової справедливості» [202, с. 9].

Щоденна невтомна праця, творче самовдосконалення, величезне прагнення бути корисним для Батьківщини, підготувавши плеяду висококваліфікованих спеціалістів, працювати над новими науковими відкриттями, корисними для народного господарства були сенсом його життя, покликанням до викладацької майстерності і виступали базовими чинниками формування впродовж життя його науково-методичного, педагогічного світогляду.

Звісно, А. Каришин жив у реальному світі суспільно-політичних, соціально-економічних процесів в Україні того часу, працював над виконанням діючих на той час партійних настанов та законодавчих нормативно-правових документів.

Спостерігались певні негативні наслідки у розвитку науки і освіти, такі як централізація, галузева уніфікація, які стримували творчу активність освітян, сприяли розвиткові авторитаризму в управлінні, нівелювання національних особливостей розвитку освіти, національно-культурних традицій, ігнорування індивідуальних особливостей особистості, зосередивши увагу на поширенні соціалістичних ідей і виховного ідеалу людини комуністичного майбутнього.

А. Каришину вдалося, не вступаючи у протиріччя з існуючою владою, втілити в життя авторську модель науково-методичного спрямування у

навчанні студентів і їх вихованні, яка базувалася на принципі індивідуального підходу до перевірки знань і виховання особистості, яка мала свої особливості, про які ми будемо говорити нижче.

Проведений аналіз соціально-педагогічних передумов формування й розвитку педагогічних ідей та ключових чинників становлення педагогічного світогляду А. Каришина (1912–1987 рр.) засвідчує, що формування його педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду відбувалося в умовах складних, суперечливих і водночас визначальних суспільно-історичних трансформацій, які безпосередньо позначилися на особистісному та науково-педагогічному становленні вченого.

До основних соціально-педагогічних передумов формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина належать: по-перше, революційні події 1905–1907 рр., Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р., які спричинили глибокі соціальні зрушення в суспільстві, піднесення рівня національної свідомості та активізацію боротьби передових діячів за розвиток освіти на національному ґрунті; по-друге, національно-демократична революція 1917–1921 рр. в Україні, яка розгорнула масштабний процес українізації школи, розбудови системи національної освіти на засадах гуманізму й народності, формуючи в суспільній свідомості нерозривний зв'язок між державотворенням і рівнем освіченості нації; по-третє, встановлення радянської влади та радянська українізація українського суспільства, що супроводжувалася зміною ідеологічних орієнтирів в освіті, запровадженням системи соціального виховання, ідеологічним тиском на інтелігенцію, репресіями, Голодомором 1932–1933 рр. – усе це сформувало суперечливе середовище, в якому педагог мав відстоювати гуманістичні засади своєї діяльності; по-четверте, Друга світова війна (1939–1945 рр.), участь у якій загартувала характер А. Каришина, виховала у ньому відповідальність, цілеспрямованість і моральну стійкість, що стали визначальними рисами його подальшого педагогічного служіння; по-п'яте, XX з'їзд КПРС (1956 р.) та «хрущовська відлига», що послабила ідеологічний тиск, відкрила простір для творчої педагогічної ініціативи,

переосмислення догматичних підходів до навчання й виховання та сприяла піднесенню наукової активності А. Каришина.

Ключовими чинниками становлення педагогічного світогляду вченого виступили: сім'я та родинне виховання, що закладали морально-ціннісні підвалини особистості, любов до праці, природи і рідного краю; соціальне середовище сільської громади з її усталеними народно-педагогічними традиціями і національно-культурними звичаями; студентське оточення та викладацький колектив Полтавського педагогічного інституту, зокрема науковий вплив М. Дашевського, який долучив А. Каришина до самостійної дослідницької роботи; власна самоосвіта та наукова самовідданість, що стали рушійною силою його безперервного творчого зростання.

Таким чином, сукупність означених передумов і чинників зумовила формування А. Каришина як цілісної педагогічної персоналії – вченого, педагога, громадського діяча, чия діяльність органічно поєднувала науковий пошук, виховний гуманізм і відповідальне служіння суспільству (Додаток II).

Осмислення соціально-педагогічних передумов і ключових чинників, що визначили світоглядне становлення А. Каришина як педагога і вченого, логічно спрямовує дослідження до з'ясування того, як сформовані переконання, морально-вольові якості та науковий потенціал особистості реалізувалися в конкретній практичній діяльності, що й зумовлює перехід до наступного параграфу, у якому на основі систематизації джерельної бази здійснено науково обґрунтовану періодизацію організаційно-управлінської діяльності А. Каришина та виокремлено її провідні напрями, що розкривають внесок ученого у розбудову вищої педагогічної освіти.

2.2. Основні етапи й напрями організаційно-управлінської діяльності вченого

Вивчення й аналіз архівних матеріалів, наукових досліджень, літературних джерел показує, що проблема дослідження виокремлення, систематизації етапів і напрямів життєдіяльності А. Каришина не знайшла свого відображення у сучасних дослідженнях.

У своїй багатогранній діяльності науковця, педагога, освітнього менеджера-управлінця, громадського діяча А. Каришин виявив себе як особистість високого рівня вимогливості до себе, чесності, освіченості, глибокої ерудиції, досконалості знання предмету, взірцевої відданості справі служіння науці, толерантності, людяності, справедливості, уболівання за майбутнє молоді.

Проведене дослідження дозволило виявити найяскравіші плідні моменти практичного досвіду А. Каришина для виокремлення основних етапів й напрямів організаційно-управлінської діяльності вченого, хронологічні рамки яких обумовлено впливом суспільно-політичних умов життя суспільства та обставин, що відігравали спрямовуючу роль в особистісному виборі шляху для самореалізації.

В основу обґрунтування періодизації науково-педагогічної діяльності вченого покладено критерії, які опираються на історичні особливості життя епохи, в якій жив вчений та віддзеркалення особистісних проявів його життєвих пошуків, які тим чи іншим чином переплітаються у житті обраної нами персоналії.

Аналізуючи роки становлення, трудового шляху молодого А. Каришина, професійного росту як викладача, вченого, його організаційно-управлінську діяльність, робимо вперше спробу періодизації, основних етапів та напрямів організаційно-управлінської діяльності А. Каришина на тлі особливих суспільно-політичних подій.

На основі наступних критеріїв: 1) суспільно-політичні умови розвитку держави; 2) характер науково-педагогічної роботи; 3) результативність

організаційно-управлінської діяльності: виокремлено етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності вченого. На основі, по-перше, історико-структурного та хронологічного методів дослідження, по-друге, систематизації й узагальнення наукової спадщини А. Каришина, по-третє, біографічних, архівних та інших матеріалів нами виокремлено чотири основних етапи становлення, розвитку його організаційно-управлінської діяльності: I етап (1912–1932) – пошуково-світоглядний, II етап (1932–1945) – науково-педагогічний, III етап (1945–1970) – організаційно-управлінської, IV етап (1970–1987) – дослідницько-узагальнювальний.

Перший етап організаційно-управлінської діяльності А. Каришина – пошуково-світоглядний (1912–1932) – це період особистісного становлення та формування світоглядних засад майбутнього педагога. Дослідженням встановлено, що Андрій Потапович Каришин народився 15 серпня 1912 року, його дитинство минуло у звичайній селянській родині у с. Шишаки Полтавської губернії серед мальовничої природи рідного краю. Цей короткий відрізок часу має велике значення для розвитку його пізнавальної активності, допитливості, сприйняттю краси, любові до природи. Саме батьками було прищеплено вміння створювати ошатність подвір'я, любов до природи, бережливе відношення до природних багатств краю.

Батько Потап Андрійович прищепив синові любов до музики, народної пісні, мати – Ганна Митрофанівна, привчала сина до різної роботи, охайності, ввічливості, чуйності, хлопчик ріс допитливим, чуйним, енергійним. Відомо, що у 1919 році він пішов до 1 класу чотирирічної початкової школи, яку успішно закінчив у 1924 році. Під час навчання він завжди старанно готувався до уроків, завжди допомагав батькам по господарству, поєднуючи школу із домашніми обов'язками. Це був той відрізок часу, який мав важливе значення у його подальшому становленні, було закладено світоглядні засади, коли розвивалася допитливість, бажання вчитися, знати якомога більше. Саме в цей період визначається формування тих рис характеру, які стануть ключовими у

його майбутній науково-педагогічній та організаційно-управлінській діяльності.

Наступні роки (1924–1931 рр.) – відбувається процес змушнення, розвитку, визначення із вибором подальшого напрямку життєвого шляху. Після закінчення чотирирічної школи у 1929 році він спочатку працював у батьківському господарстві, а після вступу батьків у колгосп, з 1929 по 1921 рр. працював у колгоспі разом з батьками і односельцями. Трудове дитинство виховало в нього багато якостей, які стали візитівкою у його житті: по-перше, вміння доводити розпочату справу до її завершення; по-друге, було здобуто професійні навички трудових професій: муляра, будівельника, покрівельника, садівника, тесляра, скляра; по-третє, ніколи не пасувати перед труднощами, долати їх, проявляючи кмітливість, винахідливість, принциповість, вимогливість, виявляючи організаторські здібності; по-четверте, засуджував легковажність.

Із раннього дитинства майбутній педагог засвоїв фундаментальні морально-етичні цінності: гуманістичне ставлення до людини, готовність до альтруїстичної взаємодії та надання емоційної й практичної підтримки в кризових життєвих ситуаціях, що стало визначальною основою його подальшої педагогічної діяльності. Таким чином, на означеному етапі особистісного становлення провідним чинником формування характеру та світогляду виступала трудова діяльність, яка слугувала не лише засобом практичного виховання, а й визначальною умовою розвитку відповідальності, цілеспрямованості та соціальної зрілості особистості.

У мемуарних нарисах, присвячених постаті видатного педагога, академік І. Зязюн наголошував на тому, що батьки А. Каришина демонстрували зразкову педагогічну мудрість: замість нав'язливих моралізаторських повчань вони цілеспрямовано формували розвивальне сімейне середовище, яке забезпечувало органічну єдність умов для соціальної та моральної вихованості дитини й комплексного розвитку її особистості відповідно до принципів гармонійності та природовідповідності.

Підсумовуючи власні спостереження, І. Зязюн констатував, що А. Каришин із великою вірогідністю успадкував від батьківської родини цю визначну педагогічну здатність: виховувати не словом, а прикладом і середовищем, що свідчить про глибоку наступність сімейних педагогічних традицій як джерела формування професійної педагогічної культури особистості [202, с. 13].

Наступні події були визначальними для його подальшого професійного вибору. Очевидно, що його біографія (проста селянська родина, яка вступила до місцевого колгоспу) була позитивним маркером для наступного кроку А. Каришина (гарно навчався у школі, старанно трудився у колгоспі, був членом ВЛКСМ(У)), тому він зміг без перешкод отримати рекомендацію від райкому комсомолу у 1931 році для вступу до вечірнього робітфаку в с. Великі Сорочинці, який закінчив у 1932 році [259]. Отже, А. Каришин, після успішного завершення навчання на робітфаці Великосорочинської школи одержав право для вступу на подальше навчання. Отже, перший етап його життя відзначився сприятливими сімейними умовами впливу на виховання хлопчика, що сприяло його зацікавленості у здобутті знань під час навчання у початковій школі. Праця з дитячих років загартувала характер підлітка й укріпила його бажання вчитися далі. Успішне завершення навчання на робітфаці Великосорочинської школи відкрило йому шлях для здобуття вищої освіти. Сформовані навички трудового життя, одержані знання дали поштовх для вибору професії педагога і майбутньої наукової діяльності.

На основі аналізу змісту першого етапу (1912–1932) – пошуково-світоглядного – організаційно-управлінської діяльності А. Каришина виокремлюємо такі провідні напрями: морально-ціннісний напрям – засвоєння фундаментальних морально-етичних цінностей у родинному середовищі: гуманізму, відповідальності, чесності, чуйності, поваги до людей праці та природи рідного краю; трудово-практичний напрям – набуття різноманітних практичних умінь і навичок у процесі спільної трудової діяльності з батьками та односельцями, опанування трудових професій (муляра, будівельника,

покрівельника, садівника, тесляра, скляра), що сформувало стійкі вольові якості та виховало цілеспрямованість; пізнавально-освітній напрям – розвиток пізнавальної активності, допитливості й прагнення до здобуття знань у процесі навчання в початковій школі та на вечірньому робітничому факультеті, що заклало інтелектуальне підґрунтя для майбутньої науково-педагогічної діяльності; громадсько-соціальний напрям – включення у суспільно-громадське життя, участь у колгоспній праці, членство в ВЛКСМ(У), що сформувало навички колективної взаємодії, соціальної відповідальності та організаторські здібності; світоглядно-формувальний напрям – становлення цілісного світогляду особистості під впливом родинного виховання, природного середовища Шишацького краю, народно-педагогічних традицій і національно-культурних звичаїв, що визначило ціннісні орієнтири майбутнього педагога і вченого.

Після закінчення Великосорочинської школи у 1932 році А. Каришин вступає до Полтавського педагогічного інституту на хімічний факультет. Почався другий етап організаційно-управлінської діяльності вченого – науково-педагогічний (1932–1945). У наукових розвідках було знайдено архівні матеріали, де в анкетних даних написаних власноруч, подано короткі відомості про вступ і закінчення інституту у 1936 році [259, арк.1]. Г. Джурка та Ю. Самусенко зазначають, що новий завідувач кафедри М. Дашевський залучав А. Каришина до наукових досліджень у галузі хімії аценафтену ще у 1934 році, тому ми можемо зробити висновок, що під час навчання з 1932–1934 рр. здібний студент вже був ознайомлений з програмовими предметами викладання. Роки співпраці майбутнього вченого з завідувачем кафедрою М. Дашевським розглядаємо початок його науково-педагогічної діяльності і розвиток одного із ключових напрямів [202, с. 4].

Подальші події 1936–1939 рр. пов'язані із закінченням навчання у Полтавському педагогічному інституті і початком його роботи лаборантом на кафедрі хімії у 1936 році, а вже з жовтня 1936 р. по 1939 р. – асистентом кафедри. Про викладацьку діяльність А. Каришина того часу відомості майже

не збереглися, відомо, що він зарекомендував себе активним, кваліфікованим спеціалістом, який займався науковими дослідженнями. А той факт, що у довоєнний час виконувачем обов'язків декана природничого факультету було призначено 25-річного асистента кафедри хімії А. Каришина свідчить про високу довіру до молодого науковця (жовтень 1937 по лютий 1938 рр.) [188, с. 31]. Дослідженням встановлено, що з вересня 1936 року і до сьогодні факультет носить назву природничого. У ході пошуку виявлено, що з 1937 року вченого було переведено на ставку, тому можна зробити висновок, що зростання у викладацькій кар'єрі було стрімким.

У ході дослідження встановлено, що у 1939–1941 рр. його було підвищено до старшого викладача кафедри хімії, а вже з 17 січня 1940 року А. Каришина було тимчасово призначено виконуючим обов'язки завідувача кафедри хімії. Цікавим для нашого дослідження є той факт, що А. Каришин одружився з О. Михайловою в 1934 році і вже з 1936 року вона також працювала лаборантом на кафедрі хімії разом з чоловіком [188, с. 33]. Творчий злет молодого подружжя перервала війна. У вересні 1941 року А. Каришин разом з працівниками інституту був евакуйований на Урал, а потім в Башкирію, де працював вчителем хімії Каменської середньої школи. Напрямок його діяльності під час евакуації: викладання хімії – педагогічний.

Наступні події 1942–1945 рр. свідчать про мобілізацію вченого, який попросився на фронт, захищати свою країну. У процесі дослідження літературних джерел встановлено, що з 16 січня 1942 року і майже до кінця 1945 року А. Каришин провів у діючій армії, був активним учасником бойових дій, за що його було нагороджено орденом «Червоної зірки» та медаллю. Закінчив війну на посаді старшого техника-лейтенанта, помічника начальника штабу окремого батальйону зв'язку [188, с. 47].

Відомо, що пізніше А. Каришин розповідав своїм студентам про війну, про бої під Великими Луками у Прибалтиці. Згадував, як були подивовані мешканці одного з міст Латвії, коли він, радянський офіцер, у вільні від війни хвилини, намагався відвідувати місцеву наукову бібліотеку, де вивчав і

працював над літературою з органічної хімії [202, с. 25]. Це свідчило про його велику зацікавленість предметом, бажанням постійно поповнювати й оновлювати свої знання, щоб мати змогу після закінчення війни повернутися до своєї улюбленої викладацької діяльності. Напрямами діяльності – військова служба у складі радянської армії.

Саме в цей період відбувається становлення А. Каришина як педагога-викладача, науковця, проявляються таланти як організатора навчально-виховного процесу студентів, та талановитого управлінця на різних керівних посадах, якими було закладено витoki управлінської діяльності, а також захисника Вітчизни, солдата, командира (помічник начальника окремого батальйону зв'язку).

У ході дослідження встановлено, що найбільше А. Каришина хвилювала проблема подальшого розвитку органічної хімії, використання її здобутків для відновлення народного господарства, яке потрібно було відбудувати після воєнних дій, тому цей етап організаційно-управлінської діяльності – період навчання, його завершення, участь у бойових діях розкриває такі важливі грані його діяльності: формування наукового світогляду, науково-дослідницькі вміння і дослідження в галузі органічної хімії, розвиток педагогічно-викладацьких здібностей, реалізація управлінських спроможностей через суспільно-історичні події (початок Другої Світової війни, переміщення військових дій на території радянського союзу), подальший розвиток науково-педагогічних ідей був зупинений. Вважаємо, що служба в лавах радянської армії загартувала А. Каришина, додала життєвого досвіду, завершила пошук шляхів самоствердження й самовираження остаточним рішенням про повернення на роботу до Полтавського педагогічного інституту.

На основі аналізу змісту другого етапу (1932–1945) – науково-педагогічного – організаційно-управлінської діяльності А. Каришина виокремлюємо такі провідні напрями: науково-дослідницький напрям – залучення до наукових досліджень у галузі органічної хімії під керівництвом М. Дашевського (з 1934 р.), проведення дослідів з окислення аценафтену,

підготовка та публікація перших наукових праць, що заклало підґрунтя для формування дослідницького світогляду вченого та визначило пріоритетний напрям його подальшої наукової діяльності; навчально-викладацький напрям – поступове входження у викладацьку діяльність: від лаборанта (1936 р.) до асистента (1936–1939 рр.) та старшого викладача кафедри хімії (1939–1941 рр.), а також викладання хімії у Каменській середній школі в період евакуації (1941–1942 рр.), що забезпечило формування та вдосконалення педагогічної майстерності; організаційно-управлінський напрям – реалізація перших управлінських функцій через виконання обов'язків декана природничого факультету (жовтень 1937 – лютий 1938 рр.) та виконуючого обов'язки завідувача кафедри хімії (з січня 1940 р.), що засвідчило високий рівень організаторських здібностей молодого науковця та довіру до нього з боку керівництва інституту; громадянсько-патріотичний напрям – добровільна участь у бойових діях у складі радянської армії (1942–1945 рр.), проходження військової служби від рядового до старшого техника-лейтенанта, помічника начальника штабу окремого батальйону зв'язку, відзначення орденом «Червоної зірки» та медаллю, що засвідчило високі морально-вольові якості та громадянську зрілість особистості; самоосвітньо-пізнавальний напрям – невпинне прагнення до поглиблення та оновлення наукових знань навіть в екстремальних умовах воєнного часу, зокрема самостійне опрацювання наукової літератури з органічної хімії у бібліотеках Латвії під час бойових дій, що свідчить про сформовану стійку внутрішню потребу в науковому пошуку як визначальній рисі особистості вченого.

Наступний третій етап організаційно-управлінської діяльності А. Каришина – організаційно-управлінський (1945–1970) – це період інтенсивної, наполегливої науково-дослідницької, викладацької, управлінської, громадсько-освітньої діяльності, пов'язаний із завершенням військової служби і поверненням відразу до роботи у Полтавський педагогічний інститут.

Аналіз наукової літератури показав, що історичний момент завершення Другої Світової війни в Україні асоціювався з піднесенням енергії українського народу, направленої на відбудову народного господарства. А. Каришин повністю поринає у роботу. На цьому етапі напрями його діяльності є продовженням розпочатої раніше справи і стануть справою усього його подальшого життя.

З 1946 по 1948 рр. він очолює кафедру хімії, успішно продовжує цю роботу і в наступні роки, впевнено реалізуючи організаційно-управлінські напрями своєї науково-педагогічної діяльності на посаді старшого викладача кафедри хімії.

З 17 січня 1947 р. до 1959 р. працював деканом природничого факультету, виконуючи важливу організаційно-управлінську функцію на посаді завідуючого кафедрою хімії та декана природничого факультету багато зробив для укріплення, поновлення матеріальної бази природничого факультету. Для забезпечення практичних занять зі студентами природничого факультету відводилась земля під навчально-дослідні та колекційні ділянки на агробіостанції факультету. Господарською частиною інституту для обробітку землі було придбано пару коней, відповідну упряж і плуг, але обробітком займались студенти, які мали відповідні навички роботи з кінями, у процесі цього виду діяльності А. Каришин здійснював організаційну роботу для виконання поставлених завдань, знаходив час, щоб особисто переконатися, як йдуть справи з оранкою. Студенти згадували, що оранка була складною: то вухо в хомута обривалось, то посторонки рвалися, то коні відмовлялися працювати, оскільки в одного з коней була прихована травма передньої ноги, а в іншого коня – задньої. Доводилось самим шорникувати, придбавати швайку, сирицю, вирізати вшивальники тощо, але, не зважаючи ні на що, ділянку землі на агробіостанції було виорано. Його випускники згадували, що декану доводилось виконувати достатньо складну організаційну роботу щодо утримання даного сільськогосподарського об'єкту, як агробіостанція, та ще й зі статусом ботанічного саду. А. Каришину необхідно було передбачити і

забезпечити функціонування навчально-дослідного, колекційного, парникового, тепличних блоків, плодово-ягідного саду, крільчатого, пасічного, рибальського господарств тощо [202, с. 227–228].

Окрім того, щороку необхідно було проводити санітарно-гігієнічні роботи: чистити сад від зайвих гілок і старих дерев, будували власноруч теплицю, ремонтувати підсобні приміщення. Для виконання таких робіт був необхідний такий реманент: сокири, пилки, лопати, граблі, сікатори, садові ножі тощо. Для будівництва потрібно було придбати цеглу, пісок, глину, цемент, скло, пиломатеріали, відра, кельми і багато іншого. При будівництві теплиць студенти і викладачі працювали: і мулярами, і теслями, і склярами, були майстрами різного ґатунку і різноробочими, й роботу намагалися виконати вчасно. Консультантом і перевіряючим був А. Каришин, у якого студенти вчилися вмінню долати перешкоди, проявляти кмітливість, винахідливість, наполегливість, відповідальність [202, с. 228].

Слід констатувати, що згідно з навчальним планом необхідно було організовувати для студентів проходження польової практики на природі, за межами міста. Це було пов'язано із вирішенням організаційних питань щодо забезпечення житлом, яке б відповідало санітарно-гігієнічним вимогам, відповідною постільною білизною, харчуванням, слідкувати за дотриманням правил безпеки життєдіяльності, щоб ніхто не травмувався і не захворів.

У ході дослідження встановлено, що в результаті наполегливої праці повністю була відновлена діяльність агробіостанції як навчальної бази для проведення практики студентів природничого факультету. Відомо, що агробіостанція мала 5,25 га саду, теплицю, оранжерею, парники; вона постачала школи, підприємства та установи саджанцями цінних сортів, організовувала екскурсії для учнів. Лише протягом 1950–1954 рр. агробіостанцію відвідало 173 екскурсії, в яких взяли участь 4707 осіб [61, с. 62]. Отже, у цей період, працюючи на посаді завідувача кафедри хімії і декана природничого факультету А. Каришин багато уваги приділяє організації роботи по відновленню навчальної бази для проведення

практичних робіт студентами природничого факультету, що засвідчує про організаційно-управлінський напрям його роботи.

Професор М. Гриньова, випускниця і учениця А. Каришина, нині – ректорка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка справедливо зазначає: «ботанічний сад природничого факультету є пам'яткою зеленої архітектури міста Полтави і територією колишнього архієрейського саду. Але сучасний розквіт він здобув завдяки Андрію Потаповичу Каришину, який особисто організував і керував побудовою теплиць, упорядкуванням території, насадженням зелених культур. Верби, які ростуть біля криниці «Володимирівська», насаджені його власними руками» [202, с. 103]. Важливим напрямом роботи на даному етапі вважаємо експериментально-дослідницький, оскільки вчений активно працював над науковими дослідженнями в галузі хімії аценафтену, готував матеріали для захисту кандидатської дисертації.

Результати проведеного дослідження свідчать, що захист дисертації на тему: «Голоїдопохідні іенафтену» відбувся 28 січня 1950 року в Київському університеті імені Тараса Шевченка [100 років історії та здобутків : літопис, с. 47]. Науковим керівником був відомий український учений, директор Інституту органічної хімії АН України академік А. Кіпріанов [125, с. 37]. До кінця свого життя А. Каришин був вдячним своєму науковому керівнику, віддавав йому шану і повагу, як видатному вченому, інтелігентній людині, мудрому наставнику.

Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що 21 жовтня 1950 року А. Каришину було присвоєно вчене звання доцента кафедри хімії, що засвідчило його високі наукові здобутки. Відомо, що у 1950-х рр. вчений розпочав виконання докторського дослідження.

У 1950 р. після успішного захисту кандидатської дисертації та у зв'язку з переїздом М. Дашевського на нове місце роботи дослідження в галузі хімії на кафедрі Полтавського педагогічного інституту очолив А. Каришин. У цьому аспекті варто взяти до уваги, що об'єктом його дослідження стали

галогенопохідні аценафтенхінону і несиметричні індигоїдні барвники на їх основі. Разом з А. Каришиним над цією проблемою також працювали Т. Федоренко, Д. Кустол та інші. Усього було синтезовано близько 50 нових хіноксалінових барвників, досліджені їх властивості [188, с. 159].

Науково-дослідницький напрям включає як безпосередню роботу по проведенню дослідів, так і підготовку і публікації результатів його досліджень у наукових статтях. Зокрема вдалими були досліди щодо іміду нафталевої кислоти (нафталімід), який одержували з ангідриду нафталевої кислоти, що є цінним нафтопродуктом для промисловості органічного синтезу. А. Каришиним разом з Д. Кустолом був знайдений ефективний метод його отримання з аценафтену. Запропонований авторами метод був легким, доступним, що сприяло впровадженню його у промислове виробництво на Рубіжанському хімічному комбінаті. Відомо, що ними було запропоновано використання нафталіміду для одержання нафтостирилу, а з нього – інших речовин [188, с. 159]. Вдалими були досліди А. Каришина з В. Бакланом під час яких вони одержали ряд N-алкільних похідних нафталіміду та його галогенопохідних.

З 1960 року на кафедрі хімії розпочалися активні дослідження синтезу і вивчення властивостей антантронових і несиметричних індигоїдних барвників. Вихідною речовиною для проведення синтезу несиметричних індигоїдних барвників є аценафтенхінон і його похідні. А. Каришин залучив студентів і разом з ними синтезував значну кількість моно-, ди- і тетрагалогенопохідних аценафтену з різними атомами галогену і різним положенням їх в ароматичному ядрі. Під час численних досліджень було одержано понад 200 нових несиметричних індигоїдних барвників [188, с. 160].

Разом з А. Каришиним працювали такі викладачі як: Т. Баклан, Г. Джурка, Н. Кривошاپко, Д. Кустол, Д. Особик, Ю. Самусенко, Л. Соломаха, А. Тимченко, Т. Федоренко. Саме ця когорта вчених була ядром школи А. Каришина, яка створювалась під його керівництвом у 60-ті роки минулого століття. Про інтенсивність, результативність досліджень свідчить

те, що з 1959 по 1969 роки у наукових журналах АН СРСР, АН УРСР, АН Латвійської РСР було опубліковано 35 наукових статей, присвячених хімії аценафтену [188, с. 161].

У важкі повоєнні роки постала нагальна потреба у підготовці висококваліфікованих вчительських кадрів, оскільки втрати за роки війни були значними, так, кількість вчителів закладів загальної середньої освіти у республіці в 1945 році порівняно з довоєнним 1940 роком зменшилася з 251 тис. до 181 тис., тому вже з 1946 року спостерігалось збільшення набору студентів у Полтавському педагогічному інституті [63, с. 56].

А. Каришин, усвідомлюючи високу відповідальність за майбутнє держави, потребу у педагогічних кадрах для навчання підростаючого покоління, присвятив своє життя підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Отже, викладацька робота була вагомим напрямом організаційно-управлінської діяльності вченого.

Було з'ясовано, що А. Каришин як декан факультету в кінці серпня проводив зустрічі зі студентами-першокурсниками, ставив перед ними різні завдання, велику увагу звертав на дотримання дисципліни, наполегливості, старанності, свідомого засвоєння знань. Вчений докладав багато зусиль для удосконалення викладацької майстерності як важливого напрямку своєї роботи. Під час викладання лекційних занять, він будує зміст лекцій таким чином, щоб допомогти студентам опрацювати поданий матеріал, який ними не був закріплений, оскільки через воєнні дії, у великій частині населених пунктів під час війни школи не працювали, а відтак студенти мали прогалини у знаннях. Колишні випускники згадують, що «Андрій Потапович Каришин умів у чіткій, зрозумілій і доступній формі подати матеріал, зробити необхідні узагальнення і пов'язати викладений матеріал з повсякденням» [202, с. 148]. Його цікавили проблеми педагогіки, зокрема важливий її розділ – дидактика, що стосується проблем навчання та освіти. Молодий педагог намагався викладати лекції не формально, а опираючись на закони дидактики, забезпечуючи тісну взаємодію між викладачем і студентом, впливаючи на свідоме, ґрунтовне засвоєння

студентами системи знань, умінь, навичок, намагаючись допомогти відновити пропущений матеріал, впливати на формування наукового світогляду, на розвиток пізнавальних здібностей, спонукаючи до поглиблення знань шляхом самоосвіти.

А. Каришин проводив лекції і практичні заняття на високому методичному, науково-теоретичному рівні, був строгим, принциповим, вимогливим як до студентів, так і до себе, завжди вимагав якісного закріплення знань шляхом успішної здачі екзаменів.

У ході дослідження встановлено, що впродовж 1951–1955 рр. домінує управлінський напрям, пов'язаний з розширенням повноважень організаційно-управлінської діяльності вченого. З 1951–1955 рр. він працював на посаді заступника директора інституту з навчальної і наукової роботи, а з травня по листопад 1953 року він виконував обов'язки директора інституту.

Велика заслуга А. Каришина у реалізації завдань у післявоєнний час щодо зміцнення матеріальної бази інституту, оскільки саме в цей період було ведено в дію навчальний корпус, побудовано гуртожиток для студентів та ін.

Спогади випускників інституту повоєнних років зберегли багато живих свідчень їхньої участі у відбудові приміщень і наполегливості, організаторських зусиль А. Каришина для завершення будівництва. Отже, під час своєї роботи на посаді заступника директора інституту та т.в.о. директора інституту він пріоритетне значення надавав розвитку наукової роботи та вирішенню в організаційно-управлінській роботі питань розвитку освітньої інфраструктури інституту. Звернення до живих свідчень випускників минулих років доводить, що він втілював у життя в управлінській діяльності ідею поєднання навчання та праці, що сприяло вирішенню стратегічних цілей по покращенню підготовки вчительських кадрів, що розглядалось як запорука успішної реалізації управлінських рішень з питань соціального та економічного розвитку держави.

Отже, третій етап організаційно-управлінської діяльності А. Каришина – організаційно-управлінський (1945–1970) охоплює значний відрізок часу і

характеризується насиченою, плідною, творчою працею на різних напрямках: педагогічно-виховному, науковому-дослідному, організаційно-управлінському. На кожному з цих напрямів ми відзначаємо, що самовіддана, цілеспрямована праця А. Каришина при виконанні своїх професійних і громадських обов'язків стала еталоном професійної компетентності і моральної відповідальності, чесності, працелюбності. Він розкрився як талановитий викладач, вчений-хімік, повсякденно працюючий для нових наукових відкриттів, віддаючи свої знання, уміння для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, що стало запорукою його безсумнівного авторитету серед колег, студентів, громадськості.

На основі аналізу змісту третього етапу (1945–1970) – організаційно-управлінського – організаційно-управлінської діяльності А. Каришина виокремлюємо такі провідні напрями: науково-дослідницький напрям – інтенсивна дослідницька робота у галузі органічної хімії: захист кандидатської дисертації (1950 р.), синтез галогенопохідних аценафтенхінону, несиметричних індигоїдних барвників, розробка ефективного методу отримання нафталіміду з аценафтену та впровадження його у промислове виробництво, публікація 35 наукових статей у провідних наукових виданнях (1959–1969 рр.), формування наукової школи хімії аценафтену; навчально-викладацький напрям – здійснення викладацької діяльності на високому науково-теоретичному та методичному рівні, реалізація принципів дидактики у процесі проведення лекційних і практичних занять, формування наукового світогляду студентів, розвиток їхніх пізнавальних здібностей та спонукання до самоосвіти, що забезпечувало якісну підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів у повоєнний період; організаційно-управлінський напрям – реалізація широкого спектру управлінських функцій на посадах завідувача кафедри хімії (1946–1948 рр.), декана природничого факультету (1947–1959 рр.), заступника директора інституту з навчальної та наукової роботи (1951–1955 рр.) і виконуючого обов'язки директора інституту (травень – листопад 1953 р.), що засвідчило високий рівень управлінської компетентності

вченого; навчально-інфраструктурний напрям – цілеспрямована організаційна діяльність із зміцнення та розбудови матеріально-технічної бази інституту: відновлення агробіостанції як навчально-дослідної бази природничого факультету, облаштування ботанічного саду, будівництво теплиць, оранжерей і парників, введення в дію навчального корпусу та гуртожитку для студентів, що забезпечило належні умови для організації навчального процесу; науково-керівний напрям – організація та керівництво колективною науково-дослідницькою роботою кафедри хімії, формування дослідницького колективу однодумців (Т. Федоренко, Д. Кустол, Г. Джурка, Ю. Самусенко та ін.), залучення студентів до наукових досліджень, що стало основою для становлення наукової школи А. Каришина у галузі хімії аценафтену; виховно-просвітницький напрям – систематична виховна робота зі студентами, спрямована на формування відповідальності, дисциплінованості, наполегливості та свідомого ставлення до навчання; організація екскурсій на агробіостанції для учнів шкіл і широкої громадськості міста Полтави, що підкреслює суспільно-просвітницький вимір педагогічної діяльності вченого.

Четвертий етап організаційно-управлінської діяльності А. Каришина – дослідницько-узагальнюючий (1970–1987) пов'язаний із активним узагальненням його науково-дослідницької діяльності та втіленням у життя його педагогічних ідей. Педагогічна діяльність А. Каришина характеризувалась насиченістю та багатовекторністю, тому ми вважаємо, що цей етап характеризується як єдиний монолітний період (1970–1987 рр.) зрілої майстерності, узагальнюючого досвіду. На основі персоналістичного підходу, аналізу архівних матеріалів, джерельної бази нами виокремлено чотири напрями організаційно-управлінської діяльності А. Каришина на даному етапі: науково-практичний, експериментально-дослідний, викладацький, організаційно-методичний.

В результаті наукового пошуку було встановлено, що, незважаючи на свій поважний вік, А. Каришин не тільки викладав лекції з органічної хімії, проводив лабораторні заняття з курсу органічного синтезу, очолював кафедру

хімії, був деканом природничого факультету, а також здійснював наукове керівництво на кафедрі хімії, займався облаштуванням біостаціонару у с. Лучки Кобеляцького району, втілював методичну діяльність в якості керівника методичного об'єднання вчителів хімії міста Полтави, очолював раду природничого факультету, брав активну участь у роботі наукових конференцій різного рівня.

Важливим для нашого дослідження є той факт, що Андрій Потапович впродовж своєї педагогічної діяльності займався формуванням професійного становлення майбутніх вчителів хімії, дбав про якість підготовки кваліфікованих спеціалістів, виховував у них працездатність, наполегливість у підготовці до майбутньої професії. На його переконання, у цьому процесі важливим було як засвоєння знань з кожної навчальної дисципліни, так і практичне закріплення теоретичних знань на дослідно-експериментальних ділянках. Особливу роль у цьому процесі відіграла польова практика студентів природничого факультету, яка тривала згідно навчального плану до кінця липня. Для забезпечення належної наукової, матеріальної бази для проходження практики ще у 1967 році Полтавському педагогічному інституту були виділені землі, які раніше належали с. Лучки Кобеляцького району Полтавської області. Влітку будівельний загін студентів різних факультетів проводили перші будівельні роботи на території старої школи на місці розташування бази, але активне освоєння цих земель до 1970 року не проводилось.

Відомо, що у 1979 році на овечій толоці поблизу річки Ворскли з розмитими, замуленими берегами, невеликою байрачною дібровою, крутосхилами, колгоспними полями та будинком колишньої школи розпочалася розбудова біостаціонару [202, с. 81].

За декілька років на пустирі біля старої школи виросло справжнє містечко: цегляні будиночки для студентів і викладачів, їдальня, сауна, гаражі, господарські приміщення тощо. Було посаджено сад, закладений городи, де вирощували овочі, побудований спортивний майданчик. Ю. Самусенко згадує

цей період: «скільки студентського поту пролито на цій ділянці землі! Скільки вкладено в це особистих коштів А. П. Каришина. Андрію Потаповичу доводилося проявляти винахідливість, заповзятливість у вирішенні господарських проблем» [202, с. 29].

У результаті добре спланованої, злагодженої роботи було створено сучасний біостаціонар, в середині центральної будівлі – аудиторії-лабораторії з ботаніки, зоології, охорони природи, укомплектовані наочними посібниками, красиві та затишні. Для проживання студентів – охайні будиночки, харчоблок з їдальнею, кухнею, підвалом. Поруч, біля річки Ворскла – пляж, обсаджений вербами. Зрошувальна система для овочевої сівозміни та ягідників. Невеликий дендропарк з розарієм та обеліском з червоного граніту на честь 30-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війни, спортивний і танцювальний майданчики, більярдна, фотолaborаторія, сауна, електропідстанція, дорога з твердим покриттям, господарчі будівлі. Усе управління, життєзабезпечення колективу здійснювалось на громадських засадах, успішно діяв обраний орган студентського самоврядування, до його складу входили: казначей, комірник, експедитор та водій, чергові студенти готували їжу, хлопці забезпечували дровами.

У процесі дослідження літературних джерел встановлено, що у травні 1980 року в Полтавському педагогічному інституті імені В. Г. Короленка відбулася Всесоюзна наукова конференція викладачів з методики біології «Формування особистості вчителя біології в процесі вищої педагогічної освіти». Учасники наукового зібрання були в захваті від побаченого на біостаціонарі, про що було описано та надруковано у збірнику матеріалів конференції у статті А. Каришина «Роль трудового виховання в підготовці вчителя біології», де було висвітлено десятирічний досвід роботи у біостаціонарі [202, с. 88].

Отже, розбудова біостаціонару «Лучки» – це один із найважливіших напрямів організаційно-управлінської діяльності А. Каришина, це ціла епоха його діяльності на природничому факультеті. Для чисельних поколінь

випускників перебування на біологічній стаціонарній базі – як у контексті навчально-польової практики, так і в умовах реальної виробничої діяльності – становило унікальне інтегративне освітнє середовище, що сприяло цілеспрямованому формуванню ключових загальних і фахових компетентностей. Зокрема, у студентів розвивалися навички самоорганізації, колективної взаємодії, практичного застосування теоретичних знань в умовах природного довкілля, а також здатність до відповідального прийняття рішень в нестандартних ситуаціях. Сукупність набутого досвіду і сформованих умінь у подальшому виявилася визначальним чинником як у становленні їхньої професійної компетентності, так і в успішній адаптації до викликів повсякденного життя [202, с. 109].

Аналіз архівних матеріалів, наукових публікацій підтверджує, що наукова діяльність ученого була важливим напрямом його життєдіяльності, вона вирізняється насиченістю, послідовністю, ефективністю. Експериментально-дослідний напрям включав керівництво наукової діяльності викладачів кафедри хімії, яке здійснював А. Каришин: по синтезу і вивченню властивостей несиметричних ідигоїдних барвників, синтезу і вивченню барвників антантронового ряду. Як стверджує кандидат хімічних наук, доцент Ю. Самусенко, протягом двох десятиліть наукові дослідження А. Каришина були пов'язані з вивченням реакції конденсації одержаних ним галогенопохідних аценафтенхінону з різними гетероциклами, що мали активовану метиленову групу, наприклад, триокситіонафтенном, роданініном, псевдотіогідантоїном, тiazолідиндіоном та їх похідними. Ця проблема об'єднувала колектив кафедри – викладачів, лаборантів, студентів природничого факультету, які працювали під керівництвом А. Каришина. Результатом цієї роботи був синтез і фізико-хімічні дослідження понад 500 напівпродуктів і барвників, раніше не описаних у науковій хімічній літературі [202, с. 101].

Результати проведеного дослідження свідчать, що 1970-х роках дослідженнями А. Каришина у галузі синтезу антантринових барвників

зацікавилися американські вчені науково-дослідної лабораторії Сейдтера (штат Філадельфія, США). Вчені звернулися з проханням надати їм зразки барвників для проведення фізико-хімічних досліджень. Через деякий час А. Каришин одержав із США 14-і ЯМР-спектри дванадцяти антантронових барвників, які він зміг синтезувати разом зі своїми учнями [252; 253].

У ході пошуку виявлено, що з 1973 р. вчений активно займається синтезом фізіологічно активних речовин [202, с. 7]. Гаплогенопохідні нафтоспирилу були успішно використані не тільки для синтезу барвників, при взаємодії нафтоспирилу з монохлорцтовою кислотою утворюються сполуки, які можна використати в якості регуляторів росту. Деякі з цих сполук пройшли державні випробовування і сприяли підвищенню врожайності. Застосування препарату ДИНУК підвищило врожайність зерна кукурудзи на 8-11 ц/га, сої на 3-4 ц/га, вівса і ячменю – на 2-4 ц/га. У 1974 році вчений одержав авторське свідоцтво на спосіб синтезу регуляторів росту рослин (ДИНУК), але з розпадом Радянського Союзу ці дослідження практично припинилися.

У 1910–1980 рр. на кафедрі хімії Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка впроваджується полярографічний метод дослідження карбонільних сполук ароматичного ряду, вивченням якого займалися вчені: Г. Джурка, В. Магда, В. Шинкаренко, була створена Каришинська школа хіміків-органіків. Особливий науковий інтерес становлять мемуарні свідчення Г. Джурки, які відображають визначний внесок кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту у вітчизняну хімічну науку. Зокрема, у своїх спогадах він зазначає, що під час виголошення підсумкової доповіді про діяльність Всесоюзного хімічного товариства імені Д. І. Менделєєва на XII Менделєєвському з'їзді з прикладної хімії, академік А. Дакуніхін окремо наголосив на тому, що науково-дослідна діяльність кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту під керівництвом доцента Андрія Потаповича Каришина за кількісними показниками синтезу нових хімічних сполук не лише не поступалася, а й суттєво перевищувала продуктивність окремих спеціалізованих підрозділів Всесоюзного науково-

дослідного інституту напівпродуктів і продуктів фарбування. Це свідчення є красномовним підтвердженням того, що педагогічні заклади вищої освіти за належної організації науково-дослідної роботи та наявності висококваліфікованого керівництва здатні досягати результатів, порівнянних із профільними академічними установами, що, у свою чергу, позитивно позначалося на якості підготовки майбутніх фахівців та рівні їхньої дослідницької компетентності [202, с. 33].

Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що А. Каришин брав участь у роботі наукових конференцій різного рівня, публікував наукові праці у журналах АН СРСР, АН України, АН Латвії. Посилання на наукові публікації вченого можна знайти у багатьох наукових статтях, монографіях вчених. За свою самовіддану працю вчений був нагороджений орденами Жовтневої революції, Знак пошани, медалями, значком «Відмінник народної освіти УРСР», чисельними грамотами Міністерства освіти України. Таким чином, А. Каришин здійснював активну експериментально-дослідну роботу на науковому-напрямі своєї діяльності, усе своє життя присвятив дослідженням у галузі органічної хімії, створивши Каришинську школу хіміків-органіків.

До викладацького напряму ми відносимо діяльність А. Каришина, яка включала викладання лекційних занять з органічної хімії, неорганічної хімії, біологічної хімії, проведення лабораторних занять з курсу органічного синтезу. Викладацька діяльність вченого характеризується досконалістю, точністю, доступністю, зрозумілістю викладення матеріалу.

Одним із важливих напрямів його діяльності була організаційно-методична робота, яка здійснювалась упродовж усього його життя. Цей напрям діяльності вченого включає його керівництво кафедрою хімії та багаторічну роботу на посаді декана природничого факультету Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, керівництво методичним об'єднанням вчителів хімії міста Полтави, виїзні засідання методичних об'єднань у кращі школи області, надання відповідної методичної допомоги на місцях.

Заслуговує на увагу роль А. Каришина в організації роботи Ради природничого факультету, яку очолював вчений, він створював спокійну, робочі умови, атмосферу дружніх стосунків викладачів і здобувачів. Однак, не були полишені уваги самовідповідальність і самовимогливість студентів до процесу навчання, своїх педагогічних і наукових обов'язків. Рада факультету, очолювана деканом, створювала таке психологічне довкілля, яке ставало засобом досягнення основної цілі освіти – якості учіння і виховання, якості підготовки вчителів [202, с. 13].

Інтенсифікація освітнього процесу у закладі вищої освіти спонукала до пошуку шляхів активізації пізнавальної діяльності студентів, прищеплення навичок до саморозвитку. Питання якості підготовки майбутніх педагогів було в центрі уваги Ради факультету. Викладачі кафедри хімії, біології підтримували творчі зв'язки із загальноосвітніми закладами середньої освіти, з учителями шляхом проведення лекцій на наукову, науково-методичну тематику, брали участь у проведенні семінарів та наукових конференцій. Ефективною формою підвищення кваліфікації вчителів були місячні курси поглибленої перепідготовки вчителів біології, хімії, які діяли до середини 80-х років. Окрім проведення курсової перепідготовки вчителів, викладачі кафедри хімії, біології протягом багатьох років займалися проблемами методики викладання хімії, проведення виховної роботи зі студентами та учнями закладів загальної середньої освіти [188, с. 165]

Основою фахової підготовки майбутнього педагога є навчання, але без виховання не можливо забезпечити якісний процес формування висококваліфікованого спеціаліста. Тому впродовж своєї діяльності в інституті А. Каришин організовував велику кількість вечорів, свят: «Останній бал», «Приліт птахів», «Що може хімія?» та ін., залучав студентів до наукової роботи у гуртках, секціях та громадському житті інституту. Велику увагу приділяв індивідуально-виховній роботі зі студентами.

Восени 1986 року А. Каришин тяжко захворів, що змусило його вийти на пенсію за інвалідністю, з січня 1987 року. Помер вчений 29 травня 1987 року у м. Полтава, де у був похований [188, с. 47].

На основі аналізу змісту четвертого етапу (1970–1987) – дослідницько-узагальнювального – організаційно-управлінської діяльності А. Каришина виокремлюємо такі провідні напрями: експериментально-дослідницький напрям – активна науково-дослідна робота з синтезу і вивчення властивостей несиметричних індигоїдних та антантронових барвників, синтезу фізіологічно активних речовин і регуляторів росту рослин (препарат ДИНУК), одержання авторського свідоцтва на спосіб синтезу регуляторів росту (1974 р.), налагодження міжнародної наукової співпраці з американськими вченими науково-дослідної лабораторії Сейдтера (штат Філадельфія), що засвідчило визнання наукових здобутків ученого на світовому рівні; науково-управлінський напрям – керівництво колективною науково-дослідною роботою кафедри хімії, наукове наставництво викладачів і студентів природничого факультету, узагальнення та систематизація результатів багаторічних досліджень у галузі хімії аценафтену, формування і розвиток Каришинської школи хіміків-органіків, синтез понад 500 нових хімічних сполук, раніше не описаних у науковій літературі; навчально-викладацький напрям – здійснення викладання лекційних курсів з органічної, неорганічної та біологічної хімії, проведення лабораторних занять з органічного синтезу на засадах науковості, точності, доступності й системності викладення навчального матеріалу, що забезпечувало високу якість фахової підготовки майбутніх учителів хімії; навчально-інфраструктурний напрям – розбудова біостаціонару «Лучки» у с. Лучки Кобеляцького району як сучасної навчально-польової бази природничого факультету, створення інтегративного освітнього середовища для формування фахових і загальних компетентностей студентів у процесі навчально-польової практики та реальної виробничої діяльності, що стало вершинним досягненням його організаційно-управлінської діяльності; організаційно-методичний напрям – керівництво

кафедрою хімії та Радою природничого факультету, очолювання методичного об'єднання вчителів хімії міста Полтави, організація виїзних засідань методичних об'єднань у кращі школи області, проведення місячних курсів поглибленої перепідготовки вчителів біології і хімії, надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти; виховно-особистісний напрям – цілеспрямована індивідуально-виховна робота зі студентами, залучення їх до науково-дослідних гуртків і секцій, організація культурно-освітніх заходів («Останній бал», «Приліт птахів», «Що може хімія?» та ін.), формування у майбутніх педагогів самовідповідальності, самовимогливості, пізнавальної активності та готовності до освітнього саморозвитку як невід'ємних складників професійної педагогічної культури.

Отже, четвертий етап організаційно-управлінської діяльності А. Каришина – дослідницько-узагальнюючий (1970–1987) характеризується інтенсивною, насиченою самовідданою працею вченого, талановитого управлінця за напрямками. На кожному з цих напрямів було досягнуто значних успіхів, особливо науково-практичний напрям, який засвідчує, що він був вершиною його педагогічної майстерності, його гордістю, багато зусиль, знань, умінь, сил було віддано цьому напрямку. 16 років організаційно-управлінської діяльності було віддано розбудові біостаціонару у с. Лучки.

Таким чином, нами виокремлено чотири основних етапи становлення, розвитку його організаційно-управлінської діяльності: I етап (1912–1932) – пошуково-світоглядний, II етап (1932–1945) – науково-педагогічний, III етап (1945–1970) – організаційно-управлінської, IV етап (1970–1987) – дослідницько-узагальнювальний (Додаток К).

Досліджуючи життєвий шлях А. Каришина ми намагалися об'єктивно, уважно дослідити життєвий шлях, педагогічну, наукову, організаційно-управлінську, громадсько-освітню діяльність ученого як приклад самовідданості праці в ім'я високої наукової ідеї приклад педагога, який дбає про підготовку висококваліфікованих педагогів, прищеплює їм «невмирущі моральні цінності».

Напружене, творче, масштабне життя, яке прожив А. Каришин заслуговує на пошану, глибоку вдячність, повагу, комплексне вивчення для збереження в історії природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка феномену А. Каришина як неповторного і титанічного.

Здійснена характеристика етапів і напрямів організаційно-управлінської діяльності А. Каришина створює необхідне підґрунтя для поглибленого аналізу змістового виміру його науково-педагогічної спадщини, що й зумовлює перехід до наступного параграфу, у якому буде розкрито сутність, зміст і практичне втілення педагогічних ідей ученого, спрямованих на вдосконалення освітнього процесу та підготовку національно свідомої, професійно компетентної особистості педагога.

2.3. Педагогічні ідеї щодо організації освітнього процесу в науково-педагогічній діяльності А. Каришина

Науково-педагогічна спадщина А. Каришина розвивалася на тлі повоєнного руйнування промисловості та водночас ентузіазму українського народу щодо відбудови народного господарства. Це дало поштовх для глибокого усвідомлення необхідності присвятити свою працю вирішенню проблеми підготовки висококваліфікованих педагогів і розвитку хімічної науки як рушія промислового прогресу, необхідного для відбудови країни.

У післявоєнні роки на Полтавщині розвиваються промислові гіганти «Емальхіммаш», завод ГРЛ, Кременчуцький колісний завод, Кременчуцький нафтопереробний завод, Горішньоплавський гірничо-збагачувальний комбінат, Крюківський вагонобудівний завод, Краз, Алмазний завод, завод з виробництва сажі. У місті Лубни запрацював завод «Лубнифарм», а в Полтаві – завод медичного скла. У 20-ти районах області активно велись роботи по нафто-та газовидобутку. В основі всіх цих виробництв покладено хімічні технології. Окрім того, Полтавщина – головний центр розвитку сільськогосподарського виробництва, де широко застосовувалися досягнення хімічного виробництва [180; 181].

Отже, на лекціях та в ході практичних занять студентам викладалися знання з хімії на високому рівні, оскільки, на думку А. Каришина, майбутні викладачі хімії, біології повинні добре розуміти роль хімічної науки у всіх галузях народного господарства. А. Каришин був переконаний, що розвиток науки повинен бути поставлений на службу розвитку промисловості, потрібна тісна співпраця з усіма галузями виробництва. Ще в довоєнний період він захоплювався науковими дослідженнями з органічної хімії. У післявоєнний час він продовжив наукові розробки методу синтезу різних галогенопохідних аценафтену і продуктів його окислення та ін. При цьому розроблялися не тільки методи синтезу цих речовин, але й досліджувались важливі теоретичні питання взаємозалежності між кольором і молекулярною будовою органічної

речовини, розглядалися люмінісцентні властивості багатьох синтезованих барвників.

Провідна наукова ідея щодо одержання нових барвників і поставлення їх на службу людині – це домогтися впровадження наукових розробок у практичне застосування. Багаторічна праця колективу науковців Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка увінчалася успіхом [178; 182]. За результатами наукових досліджень А. Каришин у співавторстві з Ф. Кустолом у 1958р. опублікував статтю «До питання про синтез нафталіміду та його похідних» в «Журналі загальної хімії АН СРСР», яка викликала велику зацікавленість у практиків. Через деякий час на Рубіжанському хімічному комбінаті запрацювала лінія з виробництва нафталіміду за методом, розробленим полтавськими науковцями і цим самим було досягнуто економічного успіху, таким чином *ідея практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству* була втілена у практику.

Говорячи про практичну спрямованість його наукових досліджень, слід звернути увагу на ще одне наукове досягнення А. Каришина. Нафтостинил цікавив вченого не тільки як базова речовина для синтезу барвників. «На його основі у 70-ті роки були синтезовані галогенопохідні нафтостирил – N – оцтової кислоти, які виявлялись ефективними регуляторами росту рослин, здатними суттєво підвищувати продуктивність таких сільськогосподарських культур, як пшениця, кукурудза, соняшник, цукровий буряк. Один з таких препаратів у 1973-1975 рр. пройшов всесоюзні випробування в провідних науково-дослідних установах колишнього Радянського Союзу, де він одержав назву ДИНУК. Після обробки насіння рослин вказаним препаратом, збільшувалася врожайність цукрового буряка (на ~ 95 т/га) і підвищувався вміст цукру на 0,7%» [202, с. 102]. На жаль, після розпаду Радянського союзу у 1991 р. досліді з цим препаратом припинились.

Дослідженням встановлено, що у 1966 році розвідками А. Каришина зацікавились американські вчені з лабораторії органічної хімії у

м. Філадельфія, вони попросили вислати зразки барвників. У відповідь він одержав із США І4 – і ЯМР – спектри дванадцяти антантронових барвників, які він синтезував разом зі своїми учнями. У результаті копіткої систематичної, наполегливої праці в галузі наукових досліджень ним була реалізована друга педагогічна *ідея творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога*.

А. Каришин – взірець відданості науковій справі, талановитий хімік, науковець, організатор освіти, наставник. Він вважав заклади вищої освіти потужними центрами наукової діяльності, які відіграють ключову роль у підготовці висококваліфікованих спеціалістів з дослідницькими вміннями та навичками. Вчений розумів, що для вирішення цього питання необхідно знаходити талановиту молодь, надавати їм допомогу у підготовці до вступу в інститути, навчати, залучати до наукових досліджень, прищеплювати їм «смак до успіху», тобто зреалізовувати *ідею підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками*.

У ході пошуку виявлено, що за ініціативою і під керівництвом А. Каришина була організована недільна школа в м. Полтава для занять з учнями старших класів, які цікавились хімією під керівництвом студентів – старшокурсників хімічного факультету. Окрім того, діяла школа «Юний хімік», яка працювала на базі кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту для реалізації *ідеї ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності*. Кожної неділі викладачі кафедри проводили заняття зі слухачами, навчали азам аналітичної хімії, але програма була близька до навчальної програми для педагогічних інститутів. Слухачі вивчали якісні реакції катіонів і аніонів різних груп, визначали хімічний склад розчинів, які готували викладачі.

Для тих, хто виявляв більшу зацікавленість, пропонувався вищий рівень занять органічною хімією в хімічній лабораторії. Спочатку доручалось провести синтези, передбачені програмою педагогічного інституту. Доручення ускладнювались: необхідно було провести окиснення аценафтену

з метою одержання аценафтенхінону. Але для проведення такого досліду слухач повинен був оволодіти азами техніки хімічного експерименту: навчитися складати прилади, проводити синтез і виділення продукту реакції; навчитися кристалізувати, здійснювати фракційні перегонки, визначати константи органічних речовин тощо. Це важлива, копітка, систематична робота з молоддю по підготовці наукової зміни. Цей шлях пройшли О. Байрак, А. Бажан, В. Буйдін, Г. Данилюк, Г. Джурка, В. Дряниця, Н. Кривошاپко, В. Магда, А. Печка, Ю. Самусенко, Л. Соломаха, В. Стороженко, В. Шинкаренко, які стали студентами природничого факультету, а згодом і викладачами.

Вчений Г. Джурка пригадує, як студенти залучали до наукової роботи: обиралась тема дослідження, наприклад, пов'язана з вивченням і синтезом похідних аценафтена; розробляли декілька напрямів роботи, для наукових досліджень були створені групи студентів по 8-10 осіб з різних курсів, якими керували викладачі кафедри Д. Кустол та Т. Федоренко. Студенти виконували поставленні завдання, на кожному етапі робота поступово ускладнювалась. Г. Джурка підтверджує, що ним на другому етапі було «одержано ряд несиметричних індигоїдних барвників та результати студентських досліджень були надруковано в журналі АН Латвійської РСР «Хімія гетерациклічних сполук» [202, с. 32].

При підготовці кадрів до наукових досліджень успішно реалізовувалась *ідея наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності*. Андрій Потапович навчав школярів, студентів не тільки лабораторній техніці виконання експерименту, але і сумлінності в роботі, наполегливості і досягнення поставленої мети, чесності у результатах. Якщо він бачив, що хтось підганяє результати експерименту під певні показники, не дуже дбайливо відноситься до визначення температури плавлення, ця людина втрачала право на подальшу участь у проведенні експерименту в лабораторії, якщо ж він бачив, що хтось має певні труднощі, завжди надавав кваліфіковану допомогу [202, с. 23–31]. Він своїм прикладом

вчив студентів творчо і добросовісно відноситись до поставлених завдань, підтримувати молодших товаришів у групі, шукати талановитих учнів, формувати з них майбутніх вчених.

Аналізуючи науково-педагогічні ідеї А. Каришина, результативність їх втілення в життя, виокремлюємо характерні риси Андрія Потаповича: самовідданість науковій ідеї, готовність до наполегливої праці в ім'я наукової справедливості; масштабність мислення, наукове бачення потреби підготовки молоді до наукової роботи; спрямованість наукових досліджень до практичного зв'язку з життям; виховання відповідальності, старанності, уміння доводити розпочату справу до завершення, дотримання вимог наукової доброчесності.

Колектив науковців природничого факультету був старанно підібраний деканом, згуртований, об'єднаний одною ідеєю – спрямування зусиль кожного на досягнення позитивного результату. Відомо, що А. Каришиним у співавторстві з колегами було підготовлено і опубліковано біля 100 наукових робіт.

Час, коли працював А. Каришин (післявоєнні роки та друга половина ХХ ст.) характеризується зміною загальнонаукової картини світу. Відбулася трансформація суспільно-політичних відносин, зазнала реформ суспільно-економічна система, змінилася думка щодо усталених понять. Все це актуалізувало процес переосмислення методології пізнання, що мало безпосередній вплив на зміну підходів у питанні підготовки висококваліфікованого спеціаліста.

Інтеграційні процеси в науці безперечно мали вплив на освіту. Важливим напрямом науково-педагогічної діяльності А. Каришина був викладацький. За сорок років своєї праці він виховав кілька поколінь науковців, учителів, ретельно стежив, щоб студенти закінчували інститут кваліфікованими спеціалістами, не допускав їх залучення до роботи за рахунок навчальних годин [202, с. 49]. Педагогу притаманний був власний стиль

викладання, напрацьована авторська методика перевірки знань, відзначалась чітка спрямованість на поєднання теорії з практикою.

Індивідуальний стиль викладання базується на глибині знань, масштабності мислення, світоглядному баченні світу, особистісних якостях, творчому підході до викладацької діяльності. Індивідуальний стиль є запорукою налагодження взаєморозуміння між викладачем і студентами, створення атмосфери довіри, поваги, зацікавленості у співпраці, формування мотивації до навчання.

Науково-педагогічна мета була націлена на підготовку не якого-небудь спеціаліста, «а вчителя – майбутнього вихователя покоління, яке йде на зміну старшому поколінню людей. І в цій відповідальній роботі важливо не схибити, не помилитись зуміти повести і колективи вихователів та вихованців до спільної мети, озброївши останніх найпередовішими досягненнями природничих наук, бачити в цій клопіткій праці всіх і кожного», – згадував випускник природничого факультету, кандидат біологічних наук А. Щербуха [202, с. 225].

А. Каришин дотримувався глибокого переконання, що українська національна система освіти за своєю сутністю не може зводитися до механічного накопичення студентами суми знань із окремих навчальних дисциплін. У його розумінні справжня освіта є цілісним процесом формування особистості, спрямованим на розкриття її внутрішнього потенціалу, розвиток здатності до самопізнання та усвідомленого вибору форм, методів і засобів самореалізації у професійній і суспільній діяльності.

Попри те, що педагог не формулював своїх поглядів у вигляді розгорнутих теоретичних концепцій чи методолого-педагогічних розвідок, його вимоги до студентів, чітко сформульовані правила організації навчальної діяльності та послідовна наполегливість у їх дотриманні переконливо засвідчують наявність у нього цілісної, внутрішньо узгодженої педагогічної системи. Ця система була зорієнтована передусім на виховання самостійного, відповідального та інтелектуально активного суб'єкта навчання. Центральне

місце в ній посідало формування у студентів уміння систематично й цілеспрямовано самостійно опрацьовувати теоретичний матеріал із кожної навчальної дисципліни, оскільки, за переконанням А. Каришина, саме глибоке засвоєння теоретичних основ є необхідною передумовою успішного виконання лабораторно-практичних робіт та якісної підготовки до екзаменаційних випробувань.

Особливого значення у контексті реалізації цієї педагогічної ідеї набуває зміст першої зустрічі А. Каришина зі студентами-першокурсниками. Завершуючи вітальну промову, він звертав увагу молоді на необхідність оволодіння мистецтвом роботи з книгою як фундаментальною компетентністю майбутнього вчителя. Педагог наголошував, що заклад вищої освіти пропонує студентам надзвичайно широкий масив наукових знань із різних галузей, повне утримання якого в пам'яті є об'єктивно неможливим. Відтак, стратегічним завданням вищої педагогічної школи він вважав не трансляцію готових знань, а формування у майбутніх фахівців здатності оперативно знаходити потрібну інформацію, критично її осмислювати та творчо застосовувати у практичній діяльності. Уміння цілеспрямовано і вдумливо працювати з науковою та навчальною літературою розглядалось А. Каришиним як ключовий інструмент безперервної самоосвіти і невід'ємна умова успішної педагогічної діяльності впродовж усього професійного життя.

Таким чином, А. Каришин обстоював ідею підготовки не просто обізнаного фахівця, а педагога-інтелектуала з розвиненою культурою самостійного мислення, здатного систематично поповнювати й оновлювати свої знання, творчо розвивати власні здібності та гідно служити своїм покликанням на благо суспільства і Батьківщини. Саме ця ідея становила смисловий стрижень його педагогічної концепції і визначала зміст, форми та методи організації навчально-виховного процесу на природничому факультеті Полтавського педагогічного інституту.

У реалізації своєї життєвої мети – служити Батьківщині, А. Каришин прагнув створити особливу освітньо-виховну систему і присвятив цьому усе

своє життя. Вчений дійшов до висновку, що запорукою дієвості функціонування освітньої системи має слугувати його особистий приклад, злагоджена робота викладацького колективу та студентського середовища. Він розробив освітньо-виховну систему, спроможну, на його думку, забезпечити максимально високий рівень знань, гармонійне виховання особистості, максимальну підготовку майбутнього вчителя до життя.

Вивчаючи творчу спадщину А. Каришина, ми відзначаємо, з одного боку його прихильність до класичної системи передачі знань, з іншого, заклик до поглиблення знань шляхом самостійного пізнання, систематичної роботи над поповненням знань, виробленням критичного мислення. Особливу роль він відводив врахуванню індивідуальних особливостей студентів, бо кожен із них особистість, що не властиво було для тогочасної педагогічної системи радянської доби. Отже, питання підготовки вчителя стало важливою справою всього життя.

Педагог був переконаний, що підготовка вчителя має свою специфіку, особливості, які необхідно знати та враховувати у своїй роботі. Він вважав, що викладач повинен досконало знати свій предмет, який викладає; бути вимогливим до себе, зразком для студентів, ерудованим, володіти високим рівнем педагогічної майстерності, інтелігентності, відповідати духовно-моральним запитам суспільства, бути готовим до самовідданої науково-дослідної роботи, працювати творчо, вміти реалізувати зв'язок теорії з повсякденним життям, бути готовим до безперервної освіти і самовдосконалення.

Наукову цінність для нас мають погляди А. Каришина щодо організації освітньо-виховного процесу, *ідея формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою*, її постійним удосконаленням, яка залежить від принципів, що лежать в її основі, обраних форм, методів навчання. Педагог неухильно дотримувався загальнонаукових принципів об'єктивності, історизму, поєднання теорії з практикою, єдності розвитку науки і навчальної дисципліни.

На першому місці в А. Каришина був освітній процес. У вирішенні цього питання для нього не було дрібниць. Заступника декана у А. Каришина не було, тому всю роботу він виконував самостійно: складав розклад занять, враховуючи навчальний план, подачу тієї чи іншої теми, послідовність її засвоєння студентом, фізичні можливості переходу з одного приміщення в інше і таке інше. Як бачимо, цим самим педагог мудро та далекоглядно дбав про дотримання принципу систематичності та послідовності у навчанні, забезпечуючи викладання в такому логічному зв'язку, щоб вивчення нового матеріалу базувалось на попередньому, щоб студенти засвоювали інформацію послідовно, системно. Тобто, А. Каришин одноосібно ніс відповідальність за якісну організацію процесу навчання як форми передачі і засвоєння студентами суспільно-історичного досвіду. Він кваліфіковано здійснював упорядкування дидактичного процесу з урахуванням його особливостей, надаючи йому правильну форму необхідну для реалізації поставленої мети.

Форми занять як способи організації навчального процесу створювались А. Каришиним з урахуванням кількості студентів, сформованих груп, часом і місцем проведення навчання, проходження практики тощо. Систематичність і послідовність у навчанні сприяє реалізації принципу доступності.

А. Каришин, як викладач, працював над втіленням *ідеї міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності*, досконало знав свій предмет, заходив в аудиторію зі шматком крейди і вільно виводив «довжелазні формули» різних речовин. Важливу роль він відводив лекціям у викладі теоретичного матеріалу курсу, на його переконання, це важлива форма донесення до студента систематизованих, структурованих знань, необхідних для розуміння предмету дослідження. Завдяки харизмі, педагогічній майстерності, лектор здатний викликати інтелектуальну зацікавленість студентів, стимулювати до самостійного пошуку додаткових знань. Свої знання педагог намагався викладати так, що всім предмет подобався, всі старанно його вивчали: по-перше, зрозумілий виклад матеріалу; по-друге, методика викладання сприяла зацікавленості предметом, спонукала

до пізнання нового, невідомого. «Лекції він читав дохідливо, здавалося, не було в аудиторії студента, який би не зрозумів теми», – згадувала доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри хімії минулих років Н. Шиян [202, с. 57].

Високу оцінку педагогічної майстерності А. Каришина у своїх спогадах дають випускники різних років: «А. П. Каришин – це вчитель від Бога, це вчитель з великої літери, це майстер педагогічної справи» [202, с. 212]. Лекції А. Каришина були дуже цікаві, доступні, зрозумілі, з демонструванням дослідів, чого ми в школі не бачили, тобто він використовував практичні методи навчання. Педагог практикував широке застосування методу самостійної роботи. Він розумів, що освітній процес поєднує в собі дві сторони: діяльність педагога і діяльність студента. Вчений успішно виконував функцію організатора та управлінця пізнавальною діяльністю студентів з метою їх розвитку, виховання та засвоєння знань. Процес засвоєння знань студентом, вироблення пізнавальних, розвивальних умінь, розвиток активних інтелектуальних здібностей студентів відбувається шляхом залучення до самостійного виконання практичних занять, «під час яких педагог стежив уважно за кожним етапом їх проведення» [202, с. 212]. Він вражав студентів своїм талантом, розумом, чіткістю, чесністю, легкістю і жвавістю викладу матеріалу, вселяв віру у велику майбутність, значимість органічної хімії для розвитку народного господарства.

Для педагогічної науки важливим є пізнання особливостей побудови системи навчання, виховання майбутніх педагогів вибудованої А. Каришиним. Для нього головним у цій системі було передача знань, формування умінь і навичок, він дбав про те, щоб засвоєння знань було повним, глибоким, системним, усвідомленим. На основі засвоєних знань шляхом залучення студентів до самостійного виконання практичних робіт формувалася вміння, закріплюючи щоразу кожну стадію: усвідомлення, практичного оволодіння, реалізації здобутих знань на практиці.

Уміння, які повторюються багато разів, стають автоматичними навичками. А. Каришин приділяв велику увагу формуванню саме практичних умінь і навичок, без яких неможлива успішна професійна діяльність. Курсові роботи на кафедрі хімії виконувалися лише експериментальним шляхом, згідно наукової тематики, якою займалися викладачі кафедри під керівництвом завідуючого кафедрою доцента А. Каришина [202, с. 31].

Виконання вищесказаних форм роботи підпорядковані головній навчальній темі – підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Поставленій меті відповідав зміст навчання: запропонована навчальними планами і робочими, навчальними програмами система наукових знань, практичних умінь і навичок, способів, форм діяльності, які повинні були опанувати студенти у процесі навчання в інституті.

Аналіз педагогічної літератури, архівних документів засвідчив, що вчений читав курс органічної хімії, вів лабораторні заняття з курсу органічного синтезу, тобто практикував наочні методи навчання та дослідницькі методи, лекції його були динамічними, цікавими, з опорою на раніше одержані знання, якщо він виявляв прогалини в знаннях студентів, пояснював дохідливо, чітко, добивався розуміння матеріалу від студентів, тобто дотримувався принципу доступності, дохідливості викладання.

Під час лекцій А. Каришин використовував проблемний метод викладання ставив проблемні питання, сприяючи активізації розумової діяльності студентів, цим самим послідовно і наполегливо формуючи у студентів свідому мотивацію та інтерес до навчання, до активної, наполегливої роботи на лекціях і вдома, тобто таким способом він реалізовував принцип свідомості й активності студентів, що стимулює їх діяльність. Свої лекції викладач часто супроводжував демонстраційним хімічним експериментом. Педагог неухильно дотримувався принципу наочності, образності у навчанні, постійно залучаючи студентів до практичного виконання хімічних експериментів.

Базовим принципом освітньо-виховної системи А. Каришина був принцип міцності засвоєння знань, набуття практичних умінь і навичок. З метою довготривалого збереження знань студентами, щоб в подальшому житті вони впевнено могли їх використовувати, педагогом була запроваджена особлива, авторська система закріплення знань. Було відведено час (з 15 до 18 год.), аудиторії для самопідготовки студентів, після перерви всі студенти з'являлись і готувались до занять. «Мабуть, ніхто більше не сидів за підручниками й посібниками, ніж майбутні вчителі хімії та біології» – пригадує О. Нестуля, нині ректор Полтавського університету економіки й торгівлі [202, с. 78]. Вважаємо за доцільне зазначити, що на самопідготовку студенти ходили без зайвих нагадувань. Заслугує на увагу методологічний підхід педагога до оцінювання знань студентів, оскільки ще «в 70-ті роки ХХ ст. Андрій Потапович запровадив на своєму факультеті «кредитно-модульну систему» організації навчального процесу у власній редакції» [202, с. 78].

Мова не йшла про сумування балів за відвідування та оцінок на заняттях, мова йшла про реалізацію принципу міцності засвоєння знань. Він реалізовувався завдяки використанню таких прийомів: повторення навчального матеріалу за темами і модулями; поєднання нового матеріалу з раніше пройденим; обов'язкова здача навчального матеріалу з кожної теми; виконання всіх практичних, лабораторних завдань з хімії, біології, інших дисциплін, які забезпечували формування вчителя-фахівця. Колишні випускники лише згодом зрозуміли цю суперечність: між розумінням педагога щодо свого завдання по підготовці кваліфікованого спеціаліста і бажанням студента дати відповідь на вибірккові питання. «Дивуємося, чому необхідно відповідати навчальний матеріал з першої лекції і до останньої. Звідки нам знати, що потрібна наполегливість, старанність, характер, відмінне оволодіння навчальним матеріалом для подальшої роботи вчителя», – згадувала випускниця С. Лійко [202, с. 208].

В освітньо-виховному процесі А. Каришин успішно працював над реалізацією педагогічної *ідеї індивідуального підходу до розвитку*

особистісного потенціалу кожного студента. Для викладацького стилю А. Каришина характерним було використання принципу індивідуального підходу до студентів у навчанні. На переконання педагога, процес навчання повинен проводитися з урахуванням індивідуальних можливостей студентів, реалізація принципу вимагає від педагога глибоко вивчати особистість студента, аналізувати динаміку його розвитку, розробляти методику заохочувальної роботи з кожним окремо.

Особистість А. Каришина вражала студентів, колег безмежною відданістю справі. Він сам складав розклад на факультеті, вільно орієнтувався як у навчальному плані, так і в навантаженні кожного викладача, знав долю кожного студента, особливості їх життєвих труднощів, завжди знаходив можливість всім допомогти. Для молодих викладачів він був прикладом «служіння справі, небайдужості керівника, мудрості й людяності старшого колеги», який ставав для них прикладом внутрішньої інтелігентності викладача [202, с. 147]. Вчений жив і працював, уболюючи душею за кожного абітурієнта, студента, викладача, кожному знаходив слова підтримки, розради, для нього не було несуттєвого [202, с. 177].

Підтвердженням цьому слугують спогади доктора педагогічних наук, професора, в минулому декана факультету технологій і дизайну В. Титаренко, яка на вступних екзаменах з хімії відповідала на всі питання, розв'язувала задачу, отримала оцінку «відмінно», вийшла з аудиторії № 28 подивилась у екзаменаційний лист і побачила цифру «4» і голосно розплакалась. Андрій Потапович почув це, швидко вийшов з аудиторії взяв у руки лист і сказав, що оцінку вона одержала «відмінно», а число 4 означає дату складання екзамену – 4 серпня 1966 року. До цього він додав «Їдь у Великі Сорочинці та нехай порадіють твої батьки і вчителька хімії – Ксьонз Зінаїда Костянтинівна». Лише згодом, навчаючись на природничому факультеті, вона оцінила і його чуйність до абітурієнта, і добру пам'ять про своїх випускників. Він знав все: і хто з ким дружить, і хто закохався, і хто готується до весілля, кого спіткало горе.

Готуючи студентів до дорослого життя, він навчав їх не боятися, бути ініціативними, брати на себе відповідальність.

А. Каришин надавав важливого значення *ідеї розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя*. Він довіряв студентам, вірив у їх здатність самостійно вирішувати важливі питання, вважав, що студентське самоврядування – це стимул до активної участі студентів в освітньо-виховному процесі. Символом гартування, розвитку студентського самоврядування був біостаціонар «Лучки», де була можливість розвитку студентської ініціативи. Тут вони проходили не тільки навчальну, але і трудову практику. Самостійно ними були побудовані їдальня, баня, навчальні приміщення, будинки для студентів і викладачів, розроблені ділянки для вирощування саду, дендропарку і овочевих культур. Студенти навчалися самостійності проходили важливу школу життя і праці.

Андрій Потапович, готуючи до життя майбутніх учителів, виховував у них працездатність і наполегливість. Під час проходження навчальної практики у с. Лучки, життєзабезпечення колективу здійснювалось на громадських засадах через обраний орган самоврядування. Було обрано казначея, комірника, експедитор, водія (студент, який мав водійські права), кухарі, комірники, які по черзі забезпечували харчоблок дровами. Делегування частини повноважень членам студентського самоврядування виховувало відповідальність, стимулювало активність студентів у житті природничого факультету, утверджувало демократичний стиль взаємовідносин, тобто А. Каришин втілював в життя ідею демократизації взаємовідносин.

Враховуючи тогочасні соціально-економічні проблеми в країні, вчений розумів потреби у модернізації системи вищої освіти, реформуванні державного управління. «Він неодноразово доводив, що життя в державі можна і треба змінити, наполегливо та системно надаючи освіту наступним поколінням і виховуючи молодих науковців» – стверджували Ольга та Олександр Остратенки [202, с. 238].

Педагог своїм прикладом прокладав шлях для втілення в життя демократичного стилю взаємовідносин. Йому до всього були справи: він знав, як кожен студент навчається, як проводить вільний час, де проживає, чи висипається, чи є в нього гроші на їжу. «До декана завжди можна було зайти та поговорити без зайвих церемоній про те, що тебе турбувало, почути пораду, отримати допомогу. Він намагався зрозуміти кожного, знайти потрібні слова для настанови, інколи посварити за нерадиве ставлення до навчання. З усіма був рівний. Він не виділяв студента, батько якого приміром, був головою колгоспу чи начальником і простого робітника. От кого любив і опікувався – це дітей-сиріт чи з бідних сімей» [202, с. 201–202].

Підтвердженням цьому слугують і слова ректора університету І. Зязюна, який згадував: «Мені подобалися стосунки Андрія Потаповича зі студентами – розважливі, добротворні, гуманні, по-батьківські чуйні. Неодноразово перебуваючи з ним у його кабінеті, я спостерігав досить демократичний стиль його роботи. Студент міг зайти до нього вільно і швидко вирішити своє проблемне питання» [202, с. 14]. Особистий приклад педагога був могутнім фактором впливу на студентів. Вчений працював на майбутнє випереджаючи час, прививаючи майбутнім вчителям навик творення людських душ на нових властивостях, таких як:

- психологічна урівноваженість темпераменту, витримка і готовність до співпраці;
- гнучкість, готовність до змін, добродійність характеру;
- наявність педагогічних здібностей, творчо, креативно мислити;
- педагогічна самовідданість професії, висока самовіддача;
- професійна компетентність у формуванні і розвитку творчого потенціалу студента.

За нашими дослідженнями педагог значну роль відводив *ідеї мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу*. Великий вплив на студентів мали мовленнєві практики спілкування з

педагогом. Він розумів, що оволодіти мовленнєвими навичками можливо тільки в умовах щоденної практики, під час вільного спілкування в різних ситуаціях. На його переконання, суспільству, педагогічному середовищу потрібні вільні люди, творчо мислячі, з чіткими, конкретними, оригінальними поглядами, ідеями, які мають власну думку, вміють її захищати, відстоювати, аргументовано переконувати, коректно заперечувати, а при необхідності вступати в полеміку. Отже, необхідною умовою набуття таких навичок, реалізації їх в практиці спілкування є навчання майбутніх вчителів мовленнєвого етикету.

Одним із найдієвіших методів реалізації поставленого завдання був власний приклад. Спілкуючись із студентами, він «говорив чітко, дохідливо, твердо вимовляючи слова. І від його гострого погляду, чіткої, гарної мови в мене склалося враження, що це людина високого інтелекту, твердого характеру і сильної волі», – стверджував А. Ласкавий [202, с. 222]. У звичайних розмовах не був багатослівним, слухав співрозмовника, але просив казати основне, цінуючи час. Говорив завжди рівно, спокійно, володів аудиторією, знав, що його уважно слухають. Розпорядження давав чіткі, виділяв етапи їх виконання, формулював очікувані результати, спрямовував на них виконавців. Страшенно не любив лінивих і тих, хто багато говорив, а працював погано. Перевагу надавав колективним формам праці, оскільки вони дають великий об'єм виконання роботи [202, с. 122].

Науковець вбачав великий педагогічний вплив, закладений у культурі спілкування, у манері, погляді. «Андрій Потапович умів говорити без образ, без принижень, але твердо, переконливо, таким тоном, що зайвий раз не хотілося потрапляти у подібні ситуації. А погляд поверх окулярів... Гострий, пронизливий, як рентген здавалось він бачить все, – згадує Т. Кравченко [202, с. 126].

Ім'я Андрія Потаповича Каришина нерозривно пов'язане з природничим факультетом, упродовж усього життя він «займав активну творчу позицію, умів відстоювати власну думку», був прикладом для колег і студентів [202,

с. 108]. Ця думка знайшла своє підтвердження і у спогадах ректора Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка М. Гриньової про те, що А. Каришин є прикладом людини яким властива висока внутрішня мотивація діяльності, власна стратегія мислення, творчий підхід до виконання завдань [202, с. 104].

У центрі уваги декана завжди були люди, студенти. Якщо він отримував розпорядження про направлення студентів на виконання якихось робіт, він промовляв: «Дозвольте, я сам». Коротко, коректно, продумано, означало, що студент встигне поїсти та переодягнутись [202, с. 86]. У спілкуванні зі студентами, колегами ніколи не допускав підвищеного тону, образ, був вимогливим до себе і до тих, хто його оточував. Якщо звертався до студентів за допомогою, неодмінно вживав фразу: «Прошу вас». Вони ніколи не відмовляли, бо педагог «бачив мету і знав, як її реалізувати. Він умів долучити... студентів до справи так, що вони працювали, не відчуваючи втоми, і отримували від цього задоволення» [202, с. 153].

Не менш важливим для А. Каришина був етикет спілкування «Будучи людиною принциповою, вимогливою, часто навіть жорстокою, він водночас виявляв делікатність і тактовність у спілкуванні з викладацьким складом факультету» [202, с. 174]. Якщо виникали якісь непорозуміння, потреба висловити комусь зауваження, він не дозволяв собі робити це публічно, а вирішував такі питання у довірливій бесіді, конфіденційно.

Отже, мовленнєвий етикет одна із характерних, ефективних рис індивідуального стилю викладання, стилю спілкування А. Каришина, могутній фактор впливу на виховання майбутніх учителів. Вчений надавав великого значення слову, бо він опирався на мудрість народної педагогіки, вважаючи, що через слово передаються моральні цінності.

Педагогічна комунікація була формою зв'язку, одночасно актом спілкування між педагогом та студентами, могутнім важелем передачі навчально-виховної інформації, до студентів. У залежності від форми, мети

спілкування функції педагогічної комунікації можуть носити різний характер: інформаційний, пізнавальний, управлінський.

А. Каришин майстерно володів навиками комунікації, завдяки професійним здатностям його спілкування із співрозмовником відбувалося на позитивній ноті, на засадах вдячності, взаєморозуміння, заспокоєння, радості та відчуття легкості, впевненості, задоволення від спілкування.

Комунікативність педагога залежить від впливу багатьох чинників, але при цьому особистісні якості відіграють ключову роль. Комунікативний процес А. Каришина із підлеглими відбувався нестандартно, творчо, за допомогою певних засобів вербальних (від лат. *verbalis* – словесний) і невербальних (безсловесних). Вербальна комунікація, зазвичай відбувається у процесі мовного спілкування. А. Каришин при вирішенні завдань навчально-виховного процесу використовував монологічний вид мовлення (розповідь, лекція, коментар), а також діалогічний (бесіда, диспут, колоквіум), як словесний метод навчання. Ефективність мовного спілкування залежала від багатьох факторів: від уміння володіти мовою як чинником, що забезпечує належну комунікацію; від правильного вибору особливих мовних засобів; від напрацьованої культури мовлення.

Характеристика мовленнєвого етикету А. Каришина: точність; науковість; логіка викладу; змістовність; стислість; доступність розуміння тексту; образність; емоційний супровід; яскравість мовлення; переконливість; ініціативність у викладі; переконаність. Особливості мовленнєвої культури А. Каришина: чітка дикція; правильна, спокійна вимова; володіння словом, яке захоплює слухача; відмова від архаїзмів, слів паразитів, зайвих слів; уміння виокремити головне підсилити інтонаційною складовою. Невербальна комунікація педагога відбувалася мовою жестів, мовою тіла, тембру голосу, погляду, тривалістю зору та ін. Підтвердженням цьому є слова студентів та його дочки Тетяни: «ніколи папа не підвищував голосу, не вичитував нас... Досить було одного його погляду, щоб зрозуміти все» [202, с. 61].

Практика викладацької роботи А. Каришина слугує підтвердженням його досконалості як викладача, підкреслює педагогічну майстерність, розкриває неповторність індивідуального стилю педагога, головною підвалиною якого є любов до свого предмету, глибина знань, одержимість, самовідданість високим науково-педагогічним ідеям, творчий підхід до педагогічної діяльності. Як бачимо А. Каришин наполегливо працював над удосконаленням педагогічної майстерності (принципи, прийоми, методи), окрім того, мав індивідуальний стиль викладача, який базувався на глибоких знаннях свого предмету, особистісних якостях і творчому, нестандартному підході до педагогічної наукової діяльності. Саме індивідуальний стиль лежить в основі феномену А. Каришина, його харизма, підходи дозволили досягти небачених висот довіри, поваги, мотивації до навчання створення атмосфери співпраці.

Методи організації навчальної діяльності, що їх систематично застосовував А. Каришин у педагогічній практиці, вирізнялися комплексним дидактичним потенціалом і справляли багатовимірний вплив на професійне становлення студентів. По-перше, вони виконували мотиваційну функцію – цілеспрямовано формували стійкий пізнавальний інтерес до навчального предмета, перетворюючи зовнішні стимули на внутрішні спонуки до навчання. По-друге, зазначені методи активізували самостійну навчально-пізнавальну діяльність студентів, спрямовуючи їх на поглиблене опрацювання наукових джерел, критичне осмислення теоретичного матеріалу та творче застосування набутих знань. По-третє, і це є особливо значущим з точки зору педагогічної науки, використовувані методи навчання органічно трансформувалися у методи наукового дослідження, забезпечуючи поступовий і методично обґрунтований перехід студентів від репродуктивного засвоєння знань до самостійної дослідницької діяльності. Таким чином, педагогічний підхід А. Каришина реалізовував принцип єдності навчання і наукового пізнання, що є одним із визначальних чинників підготовки висококваліфікованих фахівців у вищій школі.

Проведене дослідження дало можливість зробити такі висновки: навчання майбутніх спеціалістів А. Каришиним було організоване як цілеспрямований і фахово керований процес, який виконував освітні, виховні та розвиваючі функції. Освітня функція навчання відображає сутність педагогічних ідей А. Каришина щодо перетворення знань у надбання студента для майбутньої роботи, в результаті чого формуються вміння, навички для застосування знань на практиці, у повсякденному житті. Виховна функція направлена на формування наукового світогляду, духовно-моральних, естетичних, фізичних якостей, трудових умінь, життєвих цінностей. Розвиваюча функція передбачала всебічний розвиток творчої креативної особистості, здатної впродовж життя вчитися самостійно удосконалювати вміння, навички, поповнювати свої знання.

А. Каришин був переконаний, що навчання й виховання майбутніх спеціалістів – це діалектично взаємопов'язаний процес і є дуже відповідальною справою. Викладачі в процесі навчання передають знання, формують уміння і навички, одночасно розвиваючи важливі сторони особистості: інтелект, волю, почуття, фізичні якості, формують науковий світогляд, відношення до суспільства і т. ін.

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх спеціалістів А. Каришин вважав духовно-моральне виховання з опорою на естетичне, фізичне, валеологічне, трудове, статеве, екологічне виховання. *Ідея духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога* була для А. Каришина важливою. Він розумів, що протягом багатьох років основним завданням державного будівництва був розвиток економіки, тому вирішенню проблем у духовній сфері не надавалось пріоритетного значення.

А. Каришин усвідомлював, що виховати особистість майбутнього педагога без розвитку духовних цінностей, моральних рис не можливо. Залежно від того, які цінності молодий педагог буде прищеплювати учням, на які моральні принципи буде орієнтуватись сам і спрямовувати молодь – таким

буде майбутнє суспільства, держави, тому проблема духовно-морального розвитку молоді, наповнення їх внутрішнього світу позитивними емоціями від естетичного, фізичного, трудового сприйняття своєї участі у різних видах робіт завжди хвилювала А. Каришина.

Маючи великий життєвий досвід, розуміючи розрив між словом і ділом на державному рівні, А. Каришин намагався актуалізувати проблему усунення багаторічної, створеної радянською системою освіти суперечності: між досягненням досвіду у духовно-моральному вихованні народної педагогіки і недостатнім його використанням у науково-практичному вихованні студентської молоді. До кожного студента він звертався шанобливо, з повагою, як до особистості, саме цю рису відзначили батьки студентів після зустрічі з деканом: «Велика він людина. Про кожного він розповів і наголосив, що ви не желеподібна маса, а особистості, яких потрібно поважати. Пишайтеся, що він поряд з вами» [202, с. 211].

Школу А. Каришина пройшла велика плеяда викладачів природничого факультету, а також тисячі випускників, для яких головними здобутками цієї школи були уроки моральності, високої духовності, чесності, високого професіоналізму [202, с. 175]. Вчений доводить необхідність залучення студентів до прекрасного, розвиваючи естетичні здібності в різних видах діяльності, викликаючи емоційні переживання, формуючи особистість, розвинену, духовну багату. У цих питаннях для нього не було дрібниць. Студентки Н. Блашко і Г. Сулим згадують, що, коли вони привезли з дому перші букети пролісків і подарували їх педагогу: «бачили б ви, як він їм зрадів і сказав, що саме перші весняні квіти він найбільше любить. Адже це вони провісники весни після холодної зими» [202, с. 199].

На території біостаціонару завжди було висаджено багато квітів. З ранньої весни квітнуло море червоних тюльпанів. «Надивитись на них було неможливо. Одні відквітували, з'являлись інші, ще гарніші...» [202, с. 170]. Про таку красу знали всі вдома у А. П. Каришина. «Ця чарівна місцевість у найяскравіших барвах описувалась ним, і всім здавалось, що ми

теж майже живемо у цій казці... Нам не потрібні були навіть фотографії улюблених квітників Андрія Потаповича, настільки яскраво він уміє описувати» [202, с. 71–72]. На переконання педагога, естетичне виховання збагачує людину, розвиває творчі здібності, художній смак, збагачує духовно, допоможе в майбутньому формувати в учнів культурні цінності, цінувати здобутки національної та світової культури, розвивати у них почуття прекрасного, гармонійного.

Під час проходження практики на біостаціонарі в с. Лучки було створено належні умови для культурного відпочинку студентів, обладнано спеціальні майданчики, де проводились танцювальні вечори, традиційні свята: «День Нептуна або посвята у практиканти», День іменинника, Лучкініана (гуморина), ботанічний годинник та ін. [202, с. 111].

Найцікавіше вони проходили, коли участь у них брав Андрій Потапович. Всіляку підтримку одержував створений на факультеті ВІА «Емпіреї» (вокально-інструментальний ансамбль), керівником ансамблю і художньої самодіяльності факультету була О. Байрак, вони виступали в інституті, в с. Лучки, виїздили у школи області, з підготовленими номерами художньої самодіяльності, цікавими хімічними дослідженнями, вікторинами і розповідями про природничий факультет.

Художній колектив «Джерело» під керівництвом О. Байрак неодноразово виступав на конкурсах художньої самодіяльності серед ЗВО України, займав призові місця і мав нагороди. Андрій Потапович завжди пишався успіхами цього колективу і його керівника – Олени Байрак.

В інституті всі студенти факультету співали, танцювали, декламували, залучались до проведення традиційних факультетських вечорів: «Осінній бал», «Приліт птахів», «Що може хімія» та ін. Натхненником цих справ був декан, який говорив: «Знання і вміння важко даються, але значно полегшують життя людини. А постійна зайнятість відведе кожного з вас від негативних вчинків» [202, с. 179].

А. Каришин надавав великого педагогічного значення високому мистецтву української народної творчості. Відомо, що на факультеті працював відомий орнітолог, етнолог, археолог – Микола Іванович Гавриленко. До того ж, він грав на народних інструментах, гарно виконував козацькі пісні. На прохання декана він виступав з концертами перед колективом факультету. З будинку Гавриленків привезли в актовий зал дзвінчаті гуслі. В залі з чудовою акустикою відбувся прекрасний концерт старовинної української музики. Микола Іванович співав козацькі пісні і балади, яких молодь ніколи не чула. «Зал, затамувавши подих слухав негучний, приємний голос і сумну, ніби з глибини віків, чудову музику України» [202, с. 85].

Отже, педагог добре продумував, організовував і проводив вдалі виховні заходи, поєднуючи естетичні, патріотичні мотиви, через високе мистецтво пробуджував інтерес слухачів до історії рідного краю, долі його народу, привертая повагу і шану до особистості М. Гавриленка, відкривши ще одну грань його таланту.

А. Каришин підтримав задум М. Гавриленка про створення зоологічного музею на факультеті (це сталося вже перед виходом на пенсію). Спільними зусиллями викладачів, тезлів, лаборантів, студентів звичайні шафи в коридорі перетворилися в засклені вітрини для біотопів лісу, степу, болота, водойми, культурного поля з їхніми мешканцями – птахами, звірами. Це було, і є зараз, – красиво, естетично, пізнавально. Музей став центром просвітницької, біоекологічної та природоохоронної роботи, тут проводилися екскурсії для школярів міста, області для пересічних полтавців з дітьми. Він не проголошував лекції про патріотизм, він був діючий патріот, який доводив це своєю працею, своїми вчинками, які діяли переконливіше слів.

Отже, в складних суспільно-політичних, соціально-економічних умовах життя в державі педагог дбав про наповненість внутрішнього світу молоді, про її духовний розвиток, що підносить свідомість особистості на вищий рівень, наповнює життя і діяльність студентської молоді громадськими цілями,

оскільки саме духовність об'єднує суспільство, допомагає долати труднощі на шляху його розвитку.

Практична реалізація процесу формування духовності студентської молоді на природничому факультеті здійснювалася А. Каришиним як цілісна, педагогічно осмислена система, що ґрунтувалася на сукупності взаємопов'язаних завдань і принципів, послідовне втілення яких забезпечувало комплексний виховний вплив на особистість майбутнього педагога у єдності її інтелектуального, морального, естетичного та громадянського розвитку:

1. «особистість формується особистістю» – власний приклад А. Каришина – як маркер у формуванні духовності студентської молоді;
2. спонукання студентів до самодисципліни, самосвідомості і самовдосконалення;
3. гармонійний розвиток особистості шляхом розумового, естетичного, фізичного, трудового виховання;
4. формування духовно-моральних рис – основа високого ціннісного потенціалу особистості;
5. демократичні взаємовідносини на природничому факультеті між викладачами і студентами – запорука виховання вільної відповідальної особистості;
6. розвиток моральних рис і якостей особистості.

А. Каришин активно впроваджував *ідею заохочення студентів до їх активного фізичного розвитку*, взяття участі у спортивних змаганнях, спартакіадах, оскільки вважав, що фізичний розвиток молоді сприяє виробленню таких важливих рис, як наполегливість, дисциплінованість, відвага, рішучість, впевненість у своїх можливостях, чесність, оптимізм, колективізм, навик до подолання перешкод.

Підтвердженням цьому слугує той факт, що педагог «досить часто відвідував спортивні змагання між факультетами (з волейболу, баскетболу,

легкої атлетики та ін.) та дуже радів перемогам наших команд», – згадував випускник природничого факультету І. Блажків [202, с. 135].

А. Каришин поважав фізично загартованих, сильних людей. «Він сам був досить сильною людиною для свого віку. Розповідав, як у молоді роки виконував різні вправи на гімнастичній перекладині і навіть показував фото, на якому він робить «сонце» – великі оберти. На той час це була досить складною вправо» [202, с. 137]. Вчений був палким прихильником ведення здорового способу життя, вважав, що удосконалення фізичного виховання підростаючого покоління можливе шляхом фахової підготовки вчителя у цьому питанні. Саме тому майбутні вчителі повинні бути ознайомлені зі здобутками педагогічної науки і практики щодо змісту, форм, методів і прийомів фізичного виховання. На його переконання, здобуті у педагогічному інституті знання, уміння і навички в галузі фізичного виховання і спорту будуть передані майбутнім вихованцям, що сприятиме укріпленню фізичного і духовного здоров'я нації, майбутнього життя в Україні.

Фізичне виховання тісно поєднане своїми цілями з валеологічним вихованням. Валеологія (від лат. *valle* – будь здоровий) – наука, яка закликає до зміцнення та збереження здоров'я природним способом, без застосування медичних препаратів.

А. Каришин проводив зі студентами роз'яснювальні бесіди, виховною метою яких було виховання поваги до себе, до навколишнього середовища, формування культури ведення здорового способу життя. Освітньою метою бесід було надання студентам інформації про шкідливий вплив алкоголю, тютюну, наркотиків на молодий організм. Він застерігав студентів: «Хлопці! Обережно з алкоголем! Тим більше у вашому віці, раджу як хімік-органік і людина з життєвим досвідом. У вас ще молодий організм, який розвивається» [202, с. 143].

Не дивлячись на свою зайнятість, він умів самостійно виготовляти екологічно чисті ліки для студентів, які отримали опіки, чи страждали від болю в спині. Одна із студенток, одержавши хороший результат після

лікування, попросила у А. Каришина рецепти цих чудодійних ліків. На що він відповів: «А рецепт тобі і не потрібен, про цю хворобу ти забудеш назавжди. Я вже багатьох людейвилікував цим розчином». Так воно і сталося. [202, с. 171].

Розвивальною метою таких бесід було спонукання учасників до взяття відповідальності за власне здоров'я шляхом усвідомленого проведення загартування організму посилення фізичної активності відмови від шкідливих звичок: він давав право на самовизначення у життєвих ситуаціях.

Складовою освітньо-виховного процесу А. Каришина було трудове виховання – виховання за допомогою праці, таке поєднання допомагає вирішити головне завдання, як вважав педагог: підготовку вчителя до трудової діяльності. Проблема трудового виховання посідає у виховній системі А. Каришина чільне місце. Погляди педагога на трудове виховання виходили з ідей народної педагогіки, згідно з якими, трудове виховання поставлене у центр виховної системи, без якого неможливий ні моральний, ні розумовий, ні фізичний, ні естетичний розвиток особистості [169, с. 261].

В умовах сучасних процесів суспільно-політичного, соціально-економічного розвитку України з часом відбувається переорієнтація ціннісних орієнтирів у суспільстві, перебудова народного господарства, що веде за собою зміни на ринку праці, з огляду на це вчений розумів потребу оновлення підходів до трудового виховання, визначення мети і завдань трудового виховання.

Головним завданням у трудовому вихованні А. Каришин вважав підготовку студентів до життя, навчити їх любити фізичну працю поважати, людей праці, ніколи не цуратись ніякої роботи: погріб чи гараж побілити, картоплю перебрати, чи подвір'я впорядкувати. Педагог розумів, що правильно організована праця формує трудові навички особистості, сприяє становленню характеру, готує до самостійної трудової діяльності. Під його керівництвом на природничому факультеті було складено добре продуману програму трудового виховання студентів, якою передбачалися практичні

роботи по закріпленню теоретичних знань в ботанічному саду: обрізування дерев, ремонт теплиці, планування та благоустрій території тощо. Графік роботи кожної групи в саду, надання допомоги, контроль заходом робіт А. Каришин здійснював особисто і сам не боявся ніякої роботи: міг косити, копати, стругати, фарбувати, клепати коси, паяти та ін. [202, с. 137].

Спільне виконання поставлених трудових завдань має свої особливості, сприяє: появі лідера, здатного повести за собою колектив; розвитку творчої ініціативи; креативного пошуку вирішення завдання; створює умови для реалізації індивідуальних здібностей особистості.

На переконання А. Каришина, систематична участь студентів у спільних трудових справах закладає основу для виховання таких якостей, як комунікативність, взаємодопомога, командний дух, прищеплює віру в себе, створює «ситуацію успіху». Поєднання навчання з продуктивною працею дозволяє застосувати одержані знання на практиці, підкреслює, що практична діяльність є суспільно-корисною і має особливу цінність оскільки забезпечує розширення, поповнення і закріплення знань.

Професор Н. Шиян згадує у своїх спогадах: «як мудрий керівник, Андрій Потапович учив нас, ще зовсім юних і недосвідчених, жити. Хлопців учив будувати, майструвати, обробляти землю, дівчат – куховарити, прибирати, садити і доглядати за городом, робити заготовки на зиму, тобто усьому тому, що необхідно уміти в житті» [202, с. 58].

Підтвердженням педагогічної ідеї *трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя*, підготовки студента до життя слугують і спогади сина А. Каришина – Олександра: «Треба, щоб студент не тільки хімію вчив, а й жити вчився – хлопці хазяйнувати, дрова рубати, піч топити, хазяйство підтримувати, а дівчата – щоб смачний борщ вміли варити і хату в чистоті тримати. Щоб вчилися жити» [202, с. 66].

Ці приклади свідчать про те, що в основу виховної системи зі студентами А. Каришина було покладено базові позиції народної педагогіки, мудрість якої сягає глибини віків і вона була фундаментом усього його життя. На

переконання А. Каришина тільки праця – самовіддана, систематична – лежить в основі життєвого успіху. Педагог власним прикладом показував вихованцям дорогу до успіху, привчав їх до дисципліни й самодисципліни до наполегливої праці, послідовності.

Студенти природничого факультету вирізнялися злагожденістю в роботі, фізичною витривалістю, коли в 1974 р. проводились роботи по демонтажу підлоги в старому залі інституту, то довелося кликати біологів. Вони прийшли разом з А. Каришиним, він – з ломом, студенти – з іншими інструментами і незабаром завдання було виконане [202, с. 80]. Він ніколи не дозволяв ображати колег чи студентів. Він завжди захищав свій факультет і студентів від «адміністративних наїздів» з боку ректорату. Він говорив: «Ми самі вирішимо це питання», що означало проведення розбірки на факультеті, на Раді факультету, вимогливо, але справедливо [202, с. 81].

А. Каришин багато уваги приділяв статевому вихованню, використовуючи індивідуальні форми роботи з молоддю, зокрема з дівчатами. Активно практикував проведення зустрічей окремо з хлопцями, окремо з дівчатами. Педагог використовував різні групи методів: методи формування свідомості, методи формування суспільної поведінки, методи стимулювання, методи самовиховання, методи переконання. Для розвитку особистісних якостей, здібностей, підвищення рівня обізнаності студентів із життєвими ситуаціями педагогом використовувалися різні прийоми, форми, засоби (бесіди, лекції, диспути), також поради, настанови, повчання, рекомендації, вимоги.

Піднімалися питання: поважного ставлення до жіночої честі, чоловічої вірності; уміння керувати сексуальною енергією, переключаючи її на спорт, навчання, виробничі потреби; виховання почуттів поваги, симпатії, кохання, обов'язку по відношенню до людини іншої статі; уміння створювати щасливу сім'ю, досягати гармонії у стосунках; уміння дівчини, жінки бути незрадливою, гарною господинею; уміння юнака, чоловіка бути опорою в сім'ї, бути добрим господарем, дотримуватись слова, обов'язку, честі.

А. Каришин знав, що тільки міцна сім'я є запорукою фізичного і морального здоров'я та довголіття «Виховуючи нас, на справу освіченості народу. Учитель, у першу чергу на селі, носій не тільки знань, а й культури», – згадував випускник природничого факультету Г. Наріжний [202, с. 202].

А. Каришин любив природу, цінував природні багатства України, цінував роль Полтавщини, як перлини природної спадщини України, приділяв велику увагу екологічному вихованню, майбутніх учителів. Присвятивши більше шістнадцяти років розбудові біостаціонару в с. Лучки Кобеляцького району, А. Каришин втілював у життя ідею правильного сприйняття і розуміння єдності природи і суспільства.

Самовіддане життя педагога було присвячене улюбленій справі, «а рушійною силою стала безмірна любов до рідної природи, до людей, які прагнули її оздоровити. Він ніколи не вихвалявся своїми здобутками, а просто примножував їх, не для себе, а для розвитку рідного факультету, інституту, природничої науки, України» [202, с. 175].

На переконання педагога, екологічною культурою повинна володіти кожна людина, тому *ідея екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури*, питання екологічної культури повинно бути невід'ємною частиною професіоналізму вчителя, екологічна культура вчителя повинна складатися із:

1. усвідомлення, розуміння природних багатств Полтавщини, як перлини природної спадщини України;
2. знань про природу, людство і своє місце у цьому зв'язку;
3. знань про найважливіші екологічні проблеми району, області, України;
4. почуття любові до природних багатств, до тварин, птахів;
5. уміння оберігати природу, бути небайдужим в складних умовах;
6. уміння захищати рослинний і тваринний світ;
7. уміння вести екологічне виховання і самовиховання.

Таким чином, аналіз педагогічної діяльності вченого дає підстави стверджувати, що освітньо-виховний процес – це багатогранний процес, що охоплює широкий спектр знань про природу, екологію, потребу в її охороні. На думку педагога, любов до природи рідного краю заглиблює студентів до вивчення історії цього краю, його традицій, культури спонукає до вивчення природних багатств, сприяє шанобливому відношенню до видатних людей краю, приводить до усвідомлення своєї приналежності до цієї спільноти, пробуджує бажання примножити його природні багатства.

А. Каришин був взірцем справжнього, дбайливого господаря на землі. «Крок за кроком він разом з очолюваним колективом утілював у життя свою кришталеву мрію: навчаючи і виховуючи в труді, оздоровлювати людину у спілкуванні з природою під девізом: «пізнати, зберегти, примножити» [202, с. 88]. Твердження А. Каришина про Полтавщину як перлину природних багатств є цінним внеском у розуміння екологічної значимості природної спадщини України. Це слугує підґрунтям для подальших досліджень і повинне бути використане для захисту екології краю у цей непростий час, поширення знань про потреби захисту екологічних проблем, популяризацію екологічних красот Полтавщини у світі.

Проведений аналіз науково-педагогічної спадщини А. Каришина засвідчує, що його педагогічні ідеї щодо організації освітнього процесу формувались у контексті повоєнної відбудови країни, суспільно-політичних трансформацій та нагальних потреб розвитку національної системи освіти. Ці ідеї відзначалися цілісністю, системністю, гуманістичною спрямованістю та органічним поєднанням теорії з практикою, що дозволяє розглядати їх як самобутню педагогічну концепцію підготовки висококваліфікованого вчителя.

На підставі комплексного аналізу архівних матеріалів, мемуарних свідчень, наукових та літературних джерел нами виокремлено такі провідні педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу: ідея практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу

суспільству – переконання у тому, що наукові здобутки мають невідкладно впроваджуватися у практику виробництва та народного господарства. Втіленням цієї ідеї стало впровадження методу синтезу нафталіміду на Рубіжанському хімічному комбінаті, розробка препарату ДИНУК для підвищення врожайності сільськогосподарських культур та міжнародне наукове співробітництво з американськими вченими; ідея творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога – утвердження в науково-педагогічному середовищі культу наукової одержимості, готовності до самопожертви в ім'я наукового прогресу, беззавітного служіння науковій ідеї та добробуту Батьківщини як визначальних рис особистості педагога-вченого; ідея підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками – переконання у тому, що заклади вищої освіти є потужними центрами наукової діяльності, покликаними не лише передавати знання, а й формувати у студентів дослідницький світогляд, здатність до самостійного наукового пошуку та творчого вирішення фахових завдань; ідея ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності – цілеспрямована робота з виявлення та розвитку науково обдарованих учнів через організацію недільної школи, школи «Юний хімік», залучення старшокласників до виконання хімічних дослідів на базі кафедри, що забезпечувало наступність між шкільною та вищою освітою і готувало майбутню наукову зміну; ідея наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності – неухильне утвердження в студентському середовищі норм сумлінності, чесності й об'єктивності у проведенні наукових досліджень, нетерпимості до фальсифікації результатів, відповідальності за якість виконаної роботи як необхідних умов формування справжнього вченого і педагога; ідея формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою – переконання у тому, що ефективна підготовка педагога потребує органічної єдності засвоєння теоретичних знань і практичного їх закріплення, реалізованої через

лекції, лабораторні заняття, хімічний експеримент, курсові роботи експериментального характеру та навчально-польову практику; ідея міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності – впровадження авторської системи контролю й оцінювання знань, що передувала сучасній кредитно-модульній системі, заснованої на обов'язковому засвоєнні кожної теми навчальної програми, регулярному повторенні матеріалу та поетапному виконанні всіх практичних і лабораторних завдань; ідея індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента – глибоке переконання у тому, що навчально-виховний процес має будуватися з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей і життєвих обставин кожного студента як неповторної особистості, що кардинально відрізнялося від нівелювальних підходів радянської педагогічної системи; ідея розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя – послідовне впровадження демократичних засад взаємовідносин між викладачами і студентами, делегування студентам реальних повноважень у вирішенні питань організації навчального та побутового життя, що виховувало відповідальність, ініціативність і готовність до самостійної діяльності; ідея духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога – переконання у тому, що підготовка вчителя неможлива без цілеспрямованого розвитку духовності, моральності, естетичної культури та громадянської зрілості особистості, що реалізовувалось через особистий приклад педагога, організацію культурно-мистецьких заходів, залучення до кращих зразків національної народної творчості; ідея трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя – утвердження праці як основного засобу формування характеру, виховання наполегливості, дисциплінованості, відповідальності та здатності до подолання труднощів, реалізованої через організацію продуктивної праці студентів у ботанічному саду, на агробіостанції та біостаціонарі «Лучки»; ідея екологічного виховання

майбутнього вчителя як носія екологічної культури – формування у студентів усвідомленого розуміння єдності природи і суспільства, любові до природних багатств рідного краю, відповідальності за їх збереження та примноження, що реалізовувалась через розбудову біостаціонару, ботанічного саду, зоологічного музею та організацію просвітницьких екскурсій для школярів і громадськості; ідея мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу – переконання у тому, що культура мовленнєвого спілкування педагога є не лише формою передачі знань, а й могутнім засобом морального виховання, формування поваги до людської гідності та засвоєння демократичних норм взаємодії, що передається через особистий приклад педагога у щоденній комунікативній практиці.

Проведений аналіз науково-педагогічної спадщини А. Каришина дає підстави систематизувати його провідні педагогічні ідеї щодо організації освітнього процесу національної системи освіти у три взаємопов'язані групи, кожна з яких відображає окремий аспект цілісної освітньо-виховної системи вченого-педагога.

Перша група – науково-дослідницькі ідеї – охоплює ідеї, пов'язані з організацією наукової діяльності та підготовкою дослідницьких кадрів: ідею практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству; ідею творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога; ідею підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками; ідею ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності; ідею наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності.

Друга група – дидактичні ідеї – об'єднує ідеї, що стосуються безпосередньої організації навчального процесу у вищій педагогічній школі: ідею формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою; ідею міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності; ідею індивідуального підходу до

розвитку особистісного потенціалу кожного студента; ідею мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу.

Третя група – виховні ідеї – представлена ідеями, спрямованими на всебічний розвиток особистості майбутнього педагога: ідею розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя; ідею духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога; ідею трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя; ідею екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури (Додаток Л).

Таким чином, сукупність виокремлених груп педагогічних ідей А. Каришина утворює внутрішньо узгоджену освітньо-виховну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму, науковості, практичної спрямованості та єдності навчання, виховання й наукового пошуку. Ця система, випереджаючи педагогічну думку свого часу, зберігає свою актуальність і становить вагомий внесок у розвиток вітчизняної вищої педагогічної освіти.

Висновки до другого розділу

Проведений аналіз соціально-педагогічних передумов та ключових чинників становлення педагогічного світогляду А. Каришина (1912–1987 рр.) засвідчує, що формування його педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду відбувалося в умовах складних, суперечливих і водночас визначальних суспільно-історичних трансформацій, які справили безпосередній вплив на особистісне та науково-педагогічне становлення вченого.

До ключових соціально-педагогічних передумов формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина належать такі: по-перше, революційні події 1905–1907 рр., Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р., що зумовили глибокі соціальні зрушення в суспільстві, сприяли піднесенню рівня національної свідомості й активізували діяльність передових громадських і культурно-освітніх діячів, спрямовану на утвердження освіти на національному підґрунті; по-друге, національно-демократична революція 1917–1921 рр. в Україні, яка ініціювала масштабний процес українізації школи та розбудови системи національної освіти на засадах гуманізму й народності, формуючи в суспільній свідомості усталене розуміння нерозривного зв'язку між державотворчими процесами і рівнем освіченості нації; по-третє, встановлення радянської влади та радянська українізація українського суспільства, що супроводжувалися кардинальною зміною ідеологічних орієнтирів в освіті, запровадженням системи соціального виховання, посиленням ідеологічного тиску на інтелігенцію, політичними репресіями і Голодомором 1932–1933 рр., усе це породжувало суперечливе суспільно-педагогічне середовище, в умовах якого педагог був змушений відстоювати гуманістичні засади своєї науково-освітньої діяльності; по-четверте, Друга світова війна (1939–1945 рр.), безпосередня участь у якій загартувала характер А. Каришина, сформувала у ньому високе почуття відповідальності, цілеспрямованість і моральну стійкість, що набули значення визначальних рис його подальшого педагогічного служіння Батьківщині; по-п'яте, XX з'їзд КПРС (1956 р.) та

період «хрущовської відлиги», що ознаменувалися послабленням тотального ідеологічного тиску на освіту й культуру, відкрили простір для творчої педагогічної ініціативи, уможливили переосмислення догматичних підходів до навчання й виховання та сприяли значному піднесенню науково-дослідницької активності А. Каришина.

Ключовими чинниками становлення педагогічного світогляду вченого виступили: сім'я та родинне виховання, що закладали морально-ціннісні підвалини особистості, культивували любов до праці, природи і рідного краю; соціальне середовище сільської громади з її усталеними народно-педагогічними традиціями, звичаями та національно-культурними надбаннями; студентське оточення й викладацький колектив Полтавського педагогічного інституту, зокрема визначальний науковий вплив М. Дашевського, який залучив обдарованого студента до самостійної дослідницької роботи у галузі хімії; власна невпинна самоосвіта та наукова самовідданість, що стали рушійною силою безперервного творчого та професійного зростання педагога впродовж усього його життя.

Таким чином, сукупність означених соціально-педагогічних передумов і базових чинників зумовила формування А. Каришина як цілісної педагогічної персоналії – вченого, педагога і громадського діяча, чия багатогранна діяльність органічно поєднувала науковий пошук, виховний гуманізм і беззавітне служіння суспільству та українській освіті.

Проведене дослідження основних етапів і напрямів організаційно-управлінської діяльності А. Каришина засвідчує, що його життєвий і професійний шлях був надзвичайно насиченим, багатовекторним і цілеспрямованим, позначеним невпинним науковим пошуком, педагогічною самовідданістю та високою громадянською відповідальністю. На підставі застосування історико-структурного, хронологічного та біографічного методів дослідження, систематизації архівних, мемуарних і літературних джерел нами вперше здійснено науково обґрунтовану періодизацію організаційно-

управлінської діяльності вченого та виокремлено її провідні напрями на кожному з чотирьох етапів.

I етап – пошуково-світоглядний (1912–1932) – охоплює період особистісного становлення та формування світоглядних засад майбутнього педагога в умовах родинного та соціального середовища Шишацького краю. Провідними напрямками цього етапу є: морально-ціннісний, трудово-практичний, пізнавально-освітній, громадсько-соціальний, світоглядно-формувальний. Сімейне виховання, колективна трудова праця, навчання в початковій школі та на вечірньому робітничому факультеті сформували характер, ціннісні орієнтири та інтелектуальне підґрунтя майбутнього вченого, заклавши міцну основу для подальшого професійного зростання.

II етап – науково-педагогічний (1932–1945) – пов'язаний із здобуттям вищої освіти у Полтавському педагогічному інституті, початком викладацької та науково-дослідницької діяльності, а також участю у Другій світовій війні. Провідними напрямками на цьому етапі є: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, громадянсько-патріотичний, самоосвітньо-пізнавальний. Залучення до наукових досліджень під керівництвом М. Дашевського, стрімке кар'єрне зростання від лаборанта до виконуючого обов'язки завідувача кафедри, добровільна участь у бойових діях та невпинна самоосвіта навіть в умовах воєнного лихоліття засвідчили формування А. Каришина як зрілої науково-педагогічної особистості з чітко окресленими професійними пріоритетами.

III етап – організаційно-управлінський (1945–1970) – найтриваліший і найбільш насичений за змістом, пов'язаний із повоєнною відбудовою, інтенсивною науково-дослідницькою роботою, викладацькою діяльністю та реалізацією широкого спектру управлінських функцій. Провідними напрямками цього етапу є: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, навчально-інфраструктурний, науково-керівний, виховно-просвітницький. Захист кандидатської дисертації, присвоєння вченого звання доцента, виконання обов'язків декана

природничого факультету, заступника директора та виконуючого обов'язки директора інституту, відбудова агробіостанції та ботанічного саду, формування наукової школи хімії аценафтену – усе це засвідчує А. Каришина як талановитого організатора, науковця і педагога, чия діяльність мала стратегічне значення для розвитку Полтавського педагогічного інституту.

IV етап – дослідницько-узагальнювальний (1970–1987) – завершальний, позначений зрілою педагогічною майстерністю, узагальненням багаторічного наукового досвіду та вершинними досягненнями організаційно-управлінської діяльності. Провідними напрямками цього етапу є: експериментально-дослідницький, науково-керівний, навчально-викладацький, навчально-інфраструктурний, організаційно-методичний, виховно-особистісний. Синтез понад 500 нових хімічних сполук, одержання авторського свідоцтва на препарат ДИНУК, міжнародне наукове визнання, розбудова біостаціонару «Лучки», керівництво методичним об'єднанням учителів хімії та цілеспрямована виховна робота зі студентами ствердили А. Каришина як непересічну педагогічну персоналію, чий внесок у розвиток вищої педагогічної освіти є беззаперечним і вагомим.

Таким чином, кожен із виокремлених етапів органічно вписується у загальну логіку становлення і розвитку А. Каришина як цілісної науково-педагогічної особистості, а сукупність реалізованих ним напрямів діяльності формує цілісну модель освітнього менеджера, вченого і наставника, який усе своє творче життя присвятив служінню науці, педагогіці та підготовці висококваліфікованих фахівців для системи національної освіти.

Проведений аналіз науково-педагогічної спадщини А. Каришина засвідчив, що його педагогічні ідеї щодо організації освітнього процесу відзначалися цілісністю, системністю, гуманістичною спрямованістю та органічним поєднанням теорії з практикою, що дозволяє розглядати їх як самобутню педагогічну концепцію підготовки висококваліфікованого вчителя, актуальну для розвитку сучасної педагогічної думки.

На підставі комплексного аналізу архівних матеріалів, мемуарних свідчень, наукових та літературних джерел нами виокремлено провідні педагогічні ідеї А. Каришина, а саме: ідея практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству; ідея творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога; ідея підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками; ідея ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності; ідея наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності; ідея формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою; ідея міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності; ідея індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента; ідея розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя; ідея духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога; ідея трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя; ідея екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури; ідея мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу.

Сукупність виокремлених педагогічних ідей А. Каришина утворює цілісну, внутрішньо узгоджену освітньо-виховну систему, в основі якої лежать принципи гуманізму, науковості, практичної спрямованості, індивідуального підходу та єдності навчання, виховання й наукового пошуку. Ця система, випереджаючи педагогічну думку свого часу, відповідає сучасним вимогам до підготовки компетентного, духовно зрілого, національно свідомого педагога і становить вагомий внесок А. Каришина у розвиток вітчизняної вищої педагогічної освіти.

Осмислення педагогічних ідей А. Каришина щодо організації освітнього процесу та з'ясування їх теоретичної й практичної цінності для вітчизняної

педагогічної науки закономірно спрямовує дослідження до питання про їх значущість у сучасному освітньому контексті, що й зумовлює перехід до наступного розділу, у якому здійснюється проекція виокремлених ідей та управлінського досвіду вченого на реалії сучасної системи вищої педагогічної освіти України з метою визначення можливостей їх творчого використання у підготовці педагогічних кадрів в умовах демократизації, євроінтеграції та реформування національної освіти.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено в наукових працях здобувача: 1; 2; 3; 7; 9.

РОЗДІЛ 3.
АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
УПРАВЛІНСЬКОГО ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ
А. КАРИШИНА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

На основі систематизації організаційно-управлінського досвіду А. Каришина та аналізу сучасного освітнього законодавства виокремлено провідні напрями актуалізації його педагогічної спадщини: науково-дослідницький; гуманістично-виховний; екологічно-просвітницький. Доведено, що сукупність виокремлених напрямів утворює цілісну стратегію актуалізації педагогічної спадщини А. Каришина, що органічно вписується в сучасну законодавчу базу у сфері освіти, засвідчує випереджальний характер його педагогічних ідей, підтверджує значний евристичний потенціал для підготовки компетентних, духовно зрілих, патріотично налаштованих педагогів в умовах сьогодення.

3.1. Перспективні напрями використання організаційно-управлінського досвіду діяльності А. Каришина у сучасних умовах

Аналіз науково-педагогічної спадщини А. Каришина, дозволяє стверджувати, що його організаційно-управлінський досвід та педагогічні ідеї не є лише здобутком історичної педагогіки – вони зберігають значний евристичний потенціал і практичну цінність у контексті сучасного реформування системи вищої педагогічної освіти України. Педагогічна концепція вченого, сформована в умовах складних суспільно-політичних трансформацій другої половини ХХ століття, органічно поєднувала класичні засади дидактики з інноваційними підходами до організації навчально-виховного процесу, що надає їй особливої актуальності в умовах сьогодення [131].

Реформування освітньої галузі України відповідно до вимог євроінтеграції, демократизації суспільного життя та потреб ринку праці

визначає нові стратегічні орієнтири для закладів вищої педагогічної освіти. Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція «Нова українська школа» (2016), Національна стратегія розвитку освіти в Україні, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) окреслюють пріоритети підготовки компетентного, духовно зрілого, патріотично налаштованого педагога, здатного до безперервного самовдосконалення, дослідницької діяльності та відповідального служіння суспільству. Саме ці пріоритети знаходять своє відображення в педагогічній системі А. Каришина, що дає підстави для її актуалізації у сучасних освітніх умовах.

На основі систематизації науково-педагогічної спадщини вченого, узагальнення його організаційно-управлінського досвіду та аналізу сучасної законодавчої бази у сфері освіти нами виокремлено три провідні напрями використання спадщини А. Каришина у сучасній системі вищої педагогічної освіти: науково-дослідницький; гуманістично-виховний; екологічно-просвітницький напрям.

Фундаментальною засадою науково-педагогічної системи А. Каришина слугував принцип науковості, який визначав методологічну основу його педагогічної діяльності та пронизував усі рівні освітньо-виховного процесу. Цей принцип реалізовувався через органічне поєднання теоретичних знань із практичним їх застосуванням, залучення студентів до самостійної дослідницької роботи, а також через переконання вченого у тому, що розвиток науки повинен бути поставлений на службу розвитку промисловості й народного господарства країни. Ця ідея набуває особливої актуальності у контексті сучасних вимог до підготовки педагога в умовах науково-технологічної революції та цифровізації суспільства.

Важливим аспектом науково-дослідницького напряму є ідея практичної спрямованості наукових досліджень і їх впровадження у виробничу практику. Утілення методу синтезу нафталіміду на Рубіжанському хімічному комбінаті, розробка препарату ДИНУК для підвищення врожайності

сільськогосподарських культур, налагодження наукової співпраці з американськими вченими засвідчують, що А. Каришин послідовно реалізовував принцип зв'язку науки з практикою задовго до того, як він набув нормативного закріплення у вітчизняному освітньому законодавстві. Стаття 26 Закону України «Про вищу освіту» (2014) прямо передбачає здійснення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності як одну з ключових функцій закладів вищої освіти, а Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015) визначає пріоритетність прикладних досліджень для розвитку економіки та суспільства.

Не менш актуальною у сучасному контексті є ідея ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності. Організація А. Каришиним недільної школи та школи «Юний хімік» для старшокласників, залучення учнів до виконання хімічних дослідів на базі кафедри стали прообразом сучасних форм роботи з обдарованою молоддю. Ці підходи кореспондуються з положеннями Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020), який передбачає забезпечення наступності між рівнями освіти, розвиток STEM-освіти та профільного навчання, а також із завданнями Малої академії наук України, спрямованими на виявлення та підтримку науково обдарованих учнів. У сучасному розумінні ця ідея А. Каришина є прообразом концепції дуальної освіти та університетсько-шкільного партнерства, які активно впроваджуються в українській освітній системі відповідно до положень Концепції «Нова українська школа».

Особливої уваги заслуговує ідея наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності. А. Каришин неухильно утверджував у студентському середовищі норми сумлінності, чесності й об'єктивності у проведенні наукових досліджень, нетерпимості до фальсифікації результатів, відповідальності за якість виконаної роботи. Якщо він бачив, що хтось підганяє результати експерименту під певні показники чи недбало визначає константи органічних речовин, така людина втрачала право на подальшу участь у проведенні

дослідів у лабораторії. Натомість тим, хто мав труднощі, педагог завжди надавав кваліфіковану допомогу. Ці вимоги знайшли своє законодавче оформлення у сучасних нормах Закону України «Про освіту» (2017, ст. 42), який визначає академічну доброчесність як систему цінностей, правил і норм, що забезпечують якість освітньої і наукової діяльності. Принципи наукової доброчесності, які А. Каришин утверджував у практиці 1950–1980-х років, сьогодні набули статусу законодавчо закріплених вимог до учасників освітнього процесу.

Інноваційним внеском А. Каришина у систему контролю й оцінювання знань стало запровадження у 1970-х роках авторської системи обліку навчальних досягнень студентів, яку сучасники охарактеризували як прообраз кредитно-модульної системи. Обов'язкове засвоєння кожної теми навчальної програми, поетапне виконання практичних і лабораторних завдань, повторення матеріалу за модулями – ці методичні прийоми відповідають принципам, закладеним у Болонській системі вищої освіти та нормативно закріпленим у Законі України «Про вищу освіту» (2014), який передбачає кредитну систему організації навчального процесу. Студенти природничого факультету відвідували бібліотеку для самопідготовки щоденно з 15-ої до 18-ої години, а успішність становила 100 відсотків, з яких понад 80 відсотків навчалися на добре і відмінно, ці цифри переконливо доводять ефективність запровадженої системи.

Сучасний розвиток науково-дослідницького напрямку передбачає такі перспективні форми актуалізації спадщини А. Каришина: по-перше, включення до змісту підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін навчальних модулів з історії наукової школи хімії аценафтену та методики залучення учнів до дослідницької роботи; по-друге, розширення практики проведення щорічних Міжнародних науково-практичних конференцій «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (Каришинських читань) як ефективною формою збереження наукової пам'яті та актуалізації педагогічної спадщини вченого; по-третє, впровадження у

практику роботи кафедр природничих факультетів форм роботи з обдарованою студентською молоддю, апробованих А. Каришиним, наукових гуртків, профільних шкіл, міжрівневих дослідницьких груп; по-четверте, використання принципів наукової доброчесності, утверджених А. Каришиним у педагогічній практиці, як ціннісного орієнтиру у системі академічної доброчесності сучасних закладів вищої освіти.

Другим провідним напрямом актуалізації педагогічної спадщини А. Каришина є гуманістично-виховний напрям, що охоплює сукупність педагогічних ідей вченого щодо духовно-морального виховання студентської молоді, індивідуального підходу до розвитку особистості, формування педагогічної майстерності майбутніх учителів та розвитку студентського самоврядування. Ці ідеї становлять надзвичайно цінний педагогічний здобуток, що зберігає свою актуальність в умовах сучасного реформування системи підготовки педагогічних кадрів.

Центральним елементом гуманістично-виховного напрямку є ідея духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога. А. Каришин був переконаний, що підготовка вчителя неможлива без цілеспрямованого розвитку духовності, моральності, естетичної культури та громадянської зрілості особистості. Він усвідомлював, що залежно від того, які цінності молодий педагог прищеплюватиме своїм учням, таким буде майбутнє суспільства і держави. Ця позиція співвідноситься з положеннями Закону України «Про освіту» (2017, ст. 1), який визначає метою освіти всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, формування її духовних, морально-ціннісних орієнтирів, Концепції «Нова українська школа», що проголошує формування цінностей та розвиток компетентностей ключовими завданнями сучасної освіти. Зокрема, Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки прямо орієнтує освітні заклади на виховання свідомих, духовно зрілих, відповідальних громадян, що цілком відповідає педагогічним ідеям А. Каришина.

Практична реалізація процесу формування духовності студентської молоді здійснювалася А. Каришиним як цілісна, педагогічно осмислена система, що ґрунтувалася на взаємопов'язаних засадах: виховання «особистістю особистості», через власний приклад педагога як маркер духовності; спонукання студентів до самодисципліни, самосвідомості й самовдосконалення; гармонійний розвиток особистості шляхом розумового, естетичного, фізичного та трудового виховання; формування духовно-моральних рис як основи ціннісного потенціалу особистості; утвердження демократичних взаємовідносин між викладачами і студентами як запоруки виховання вільної, відповідальної особистості. Ці принципи знайшли своє нормативне відображення у Законі України «Про вищу освіту» (2014, ст. 32), який передбачає забезпечення якості освіти через створення сприятливих умов для формування особистості здобувача вищої освіти.

Особливого значення у сучасному контексті набуває ідея індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента. А. Каришин дотримувався глибокого переконання, що освітньо-виховний процес має будуватися з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей і життєвих обставин кожного студента як неповторної особистості, підхід, який кардинально відрізнявся від нівелювальних тенденцій радянської педагогічної системи. Педагог глибоко вивчав кожну особистість студента, знав долю кожного, особливості його життєвих труднощів та завжди знаходив можливість допомогти. Як зазначав ректор університету І. Зязюн, стосунки Андрія Потаповича зі студентами були розважливими, добротворними, гуманними, по-батьківськи чуйними, а студент міг зайти до нього вільно й швидко вирішити своє проблемне питання. Цей підхід відповідає сучасним вимогам Концепції «Нова українська школа» щодо орієнтації освітнього процесу на особистість, а також положенням Закону України «Про освіту» (2017, ст. 53), що гарантують право здобувачів освіти на індивідуальну освітню траєкторію.

Вагомим внеском у педагогічну теорію є ідея розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя. А. Каришин послідовно впроваджував демократичні засади взаємовідносин між викладачами і студентами, делегував студентам реальні повноваження у вирішенні питань організації навчального та побутового життя. Символом розвитку студентського самоврядування став біостаціонар «Лучки», де студенти самостійно управляли господарською діяльністю через обраний орган: казначея, комірника, експедитора, чергових кухарів, несли відповідальність за результати колективної праці, що формувало у них здатність до прийняття виважених рішень. Ця ідея кореспондується з положеннями Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 40), який гарантує право студентів на самоврядування та участь в управлінні закладом вищої освіти.

Не менш актуальною є ідея мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу. А. Каришин переконаний, що культура мовленнєвого спілкування педагога є не лише формою передачі знань, а й могутнім засобом морального виховання, формування поваги до людської гідності та засвоєння демократичних норм взаємодії. Він говорив чітко, дохідливо, твердо вимовляючи слова; у розпорядженнях виділяв етапи їх виконання, формулював очікувані результати; ніколи не допускав підвищеного тону чи образ у спілкуванні зі студентами та колегами. Ця ідея набуває особливого значення у контексті сучасних вимог до комунікативної компетентності педагога, визначених у стандартах вищої педагогічної освіти та Концепції «Нова українська школа».

Ідея формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою, закладена у педагогічній системі А. Каришина, відповідає сучасним вимогам до компетентнісної підготовки педагогів. Педагог неухильно дотримувався загальнодидактичних принципів систематичності та послідовності, доступності, наочності, свідомості й активності, міцності засвоєння знань, тих самих принципів, що становлять

основу сучасних освітніх стандартів підготовки педагогічних кадрів. Курсові роботи на кафедрі хімії виконувалися виключно експериментальним шляхом, згідно наукової тематики кафедри; лекції супроводжувалися демонстраційним хімічним експериментом; проблемний метод викладання активізував розумову діяльність студентів. Реалізація цих підходів у сучасній практиці педагогічних університетів могла б суттєво підвищити якість фахової підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін.

Перспективними формами реалізації гуманістично-виховного напрямку є: включення до навчальних планів педагогічних університетів спецкурсів і навчальних модулів, присвячених осмисленню педагогічної спадщини А. Каришина; розробка науково-методичних посібників із питань гуманістичного підходу до виховання студентської молоді на засадах педагогічних ідей вченого; організація педагогічних практик студентів у дусі принципів особистісно орієнтованого підходу, апробованих А. Каришиним; використання досвіду організації студентського самоврядування на біостаціонарі «Лучки» як моделі демократичного управління навчальним колективом; запровадження традицій факультетського культурно-мистецького виховання, що їх плекав А. Каришин (факультетські свята «Осінній бал», «Приліт птахів», «Що може хімія?» та ін., вокально-інструментальний ансамбль «Емпіреї», художній колектив «Джерело»), у сучасну позааудиторну виховну роботу.

Третім провідним напрямом використання організаційно-управлінського досвіду А. Каришина у сучасних умовах є екологічно-просвітницький. Він охоплює здобутки вченого у сфері управління закладом вищої освіти, розбудови навчально-матеріальної бази, методичної роботи з учителями та екологічного виховання майбутніх педагогів – здобутки, що зберігають значний практичний потенціал для сучасної системи освітнього менеджменту.

Організаційно-управлінська діяльність А. Каришина відзначалася стратегічним баченням розвитку освітньої установи, поєднанням

адміністративної компетентності з педагогічною мудрістю та особистою відданістю справі. Упродовж понад сорока років він обіймав керівні посади завідувача кафедри хімії та декана природничого факультету, реалізуючи при цьому комплексний підхід до управління, що охоплював кадрову роботу, розвиток матеріально-технічної бази, організацію наукових досліджень та виховної роботи. Характерним виявом управлінського стилю А. Каришина було його особисте ставлення до потреб студентів: отримавши розпорядження щодо залучення студентів до виконання господарських робіт, він незмінно відповідав: «Дозвольте, я сам» – коротко, коректно, продумано, що означало: студент встигне поїсти та переодягнутись. Демократичний стиль управління, відкритість до студентів і колег, рішучість у захисті інтересів факультету, ці якості А. Каришина як керівника відповідають вимогам до сучасного освітнього менеджера, визначеним у Законі України «Про вищу освіту» (2014, ст. 32–33) та Стандарті вищої освіти України.

Цінним досвідом для сучасних керівників закладів вищої освіти є практика А. Каришина зі зміцнення та розбудови навчально-матеріальної бази факультету. Відновлення агробіостанції як навчально-дослідної бази з 5,25 га саду, оранжереї і теплиць, облаштування ботанічного саду – пам'ятки зеленої архітектури міста Полтави, будівництво теплиць і оранжерей, розбудова біостанціону «Лучки» – це масштабна організаційна діяльність, здійснена переважно силами викладачів і студентів за особистого керівництва декана. Ректор університету М. Гриньова справедливо зазначає, що сучасний розквіт ботанічного саду природничого факультету здобутий завдяки Андрію Потаповичу Каришину, який особисто організував і керував побудовою теплиць, упорядкуванням території, насадженням зелених культур. Цей досвід свідчить, що навіть в умовах обмежених ресурсів цілеспрямована і самовіддана організаційна робота здатна забезпечити надійну матеріально-технічну базу для якісного навчального процесу відповідно до вимог Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 16) щодо забезпечення належного рівня матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу.

Важливим складником екологічно-просвітницького напрямку є методична робота А. Каришина з учителями хімії та біології, яка реалізовувалася через керівництво методичним об'єднанням учителів хімії міста Полтави, організацію виїзних засідань у кращі школи області, проведення місячних курсів поглибленої перепідготовки вчителів. Така система підвищення кваліфікації педагогів, хоча й здійснювалася в рамках радянської освітньої системи, за своїми формами і принципами відповідає сучасним вимогам до безперервної освіти педагогічних працівників, визначеним у Законі України «Про освіту» (2017, ст. 59), який передбачає систематичне підвищення кваліфікації педагогів та розвиток їхньої педагогічної майстерності. Вітчизняна система підвищення кваліфікації вчителів, закріплена у Положенні про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників, значною мірою спирається на ті самі організаційні форми, які А. Каришин успішно апробував ще у 1960–1980-х роках.

Одним із найвагоміших здобутків організаційно-управлінської діяльності А. Каришина є проведення щорічних Міжнародних науково-практичних конференцій «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» – Каришинських читань. Ця традиція, закладена ще за його керівництва та збережена після завершення його педагогічного служіння, є живим свідченням значимості організаційного внеску вченого у розвиток методичної науки. Конференція щорічно збирає провідних фахівців природничо-наукової освіти, залучає наукові установи та університети з різних країн світу – з Великобританії, Ізраїлю, Польщі, Канади, слугує майданчиком для обміну науковими й методичними здобутками. Проведення «Каришинських читань» є переконливим свідченням того, що організаційно-методичне надбання А. Каришина продовжує жити й примножуватися.

Важливим аспектом третього напрямку є екологічно-просвітницька складова педагогічної спадщини А. Каришина. Педагог утверджував ідею екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури,

формуючи у студентів усвідомлене розуміння єдності природи і суспільства, любов до природних багатств рідного краю, відповідальність за їх збереження та примноження. Ця ідея реалізовувалася через розбудову біостанціону, ботанічного саду, зоологічного музею та організацію просвітницьких екскурсій для школярів і громадськості. Лише протягом 1950–1954 рр. агробіостанцію відвідало 173 екскурсії, у яких взяли участь понад 4700 осіб – цей факт переконливо свідчить про масштаб просвітницької роботи вченого. На переконання педагога, екологічною культурою повинна володіти кожна людина, а питання екологічної культури мають бути невід’ємною частиною професіоналізму вчителя.

Актуальність екологічно-просвітницьких ідей А. Каришина у сучасному контексті важко переоцінити. В умовах глобальних екологічних викликів, зокрема катастрофічних наслідків збройної агресії Росії проти України для екосистеми нашої держави: знищення природних об'єктів, забруднення ґрунтів, водойм і повітря, ідеї вченого щодо виховання «справжнього дбайливого господаря на землі», формування еколого-охоронного мислення та відповідального ставлення до природних ресурсів набувають особливого звучання. Заклик А. Каришина «пізнати, зберегти, примножити» природні багатства Полтавщини як перлини природної спадщини України перетворюється на нагальну суспільну потребу. Ці ідеї корелюються з положеннями Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), Закону України «Про освіту» (2017), що визначає екологічну грамотність і здоровий спосіб життя однією з ключових компетентностей випускника, а також зі Стратегією державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Перспективними формами реалізації екологічно-просвітницького напрямку є: по-перше, використання досвіду А. Каришина з демократичного управління факультетом і кафедрою у системі підготовки сучасних освітніх менеджерів; по-друге, розробка програм підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін із включенням модулів екологічного виховання на

засадах педагогічних ідей А. Каришина; по-третє, відновлення та розширення практики проведення навчально-польових практик на зразок біостаціонару «Лучки» як інтегративного освітньо-виховного середовища; по-четверте, запровадження у практику методичної роботи з учителями форм, апробованих А. Каришиним, виїзних засідань методичних об'єднань, майстер-класів на базі кращих шкіл, курсів поглибленої перепідготовки; по-п'яте, розширення тематики Каришинських читань за рахунок включення питань екологічного виховання, природоохоронної освіти та збереження природної спадщини Полтавщини.

Проведений аналіз перспективних напрямів використання організаційно-управлінського досвіду та педагогічних ідей А. Каришина у сучасних умовах засвідчує, що його науково-педагогічна спадщина не є замкненою в межах конкретної історичної епохи, а являє собою живе джерело педагогічної мудрості, здатне збагатити сучасну систему вищої педагогічної освіти України. Багатогранна діяльність вченого, пронизана принципами науковості, гуманізму, демократизму, практичної спрямованості та любові до рідного краю, формує цілісну педагогічну концепцію, що органічно вписується в стратегічні пріоритети розвитку освіти, визначені чинним законодавством України.

Перший напрям – науково-дослідницький акумулює педагогічні ідеї А. Каришина щодо практичної спрямованості наукових досліджень і їх впровадження у виробничу практику, ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності через організацію наукових гуртків і профільних шкіл, неухильного дотримання принципів наукової доброчесності у дослідницькій і педагогічній роботі, а також запровадження інноваційної авторської системи контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів, що стала прообразом сучасної кредитно-модульної організації навчального процесу. Реалізація цього напрямку відповідає вимогам Закону України «Про вищу освіту» (2014), Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), Закону України «Про освіту» (2017, ст.

42) в частині академічної доброчесності та Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) щодо розвитку STEM-освіти і профільного навчання.

Другий напрям – гуманістично-виховний – охоплює педагогічні ідеї А. Каришина щодо духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога, індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента як неповторної особистості, розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя, формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через органічне поєднання теорії з практикою, а також мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу. Реалізація цього напрямку відповідає положенням Закону України «Про освіту» (2017, ст. 1, 53), Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 32, 40), Концепції «Нова українська школа» (2016) та Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки.

Третій напрям – екологічно-просвітницький – репрезентує досвід А. Каришина у сфері демократичного управління закладом вищої освіти, розбудови навчально-матеріальної бази факультету власними силами викладачів і студентів, організації системної методичної роботи з учителями у формі виїзних засідань, курсів перепідготовки та Каришинських читань, а також формування екологічної культури студентської молоді через розбудову біостаніонару «Лучки», ботанічного саду, зоологічного музею та організацію масштабної природоохоронної просвітницької роботи. Реалізація цього напрямку відповідає положенням Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 16, 32–33), Закону України «Про освіту» (2017, ст. 59), Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) та Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Сукупність виокремлених напрямів утворює цілісну стратегію актуалізації педагогічної спадщини А. Каришина, яка органічно вписується в сучасну законодавчу базу у сфері освіти й відповідає стратегічним

пріоритетам розвитку національної системи вищої педагогічної освіти. Феномен А. Каришина як педагога, вченого й управлінця полягає у його здатності органічно поєднати науковий пошук, виховний гуманізм, демократичний стиль управління та глибоку відданість рідній землі в єдину цілісну систему, яка витримала перевірку часом і зберігає своє значення для педагогічної науки і практики сьогодення. Творче використання педагогічної концепції вченого може суттєво збагатити практику підготовки компетентних, духовно зрілих, патріотично налаштованих педагогів, здатних гідно служити своєму покликанню на благо суспільства і України.

Висновки до третього розділу

Проведений аналіз перспективних напрямів використання організаційно-управлінського досвіду та педагогічних ідей А. Каришина у сучасних умовах засвідчує, що його науково-педагогічна спадщина не є замкненою в межах конкретної історичної епохи — вона являє собою живе, невичерпне джерело педагогічної мудрості, здатне суттєво збагатити сучасну систему вищої педагогічної освіти України. Багатогранна діяльність вченого, пронизана принципами науковості, гуманізму, демократизму, практичної спрямованості та любові до рідного краю, утворює цілісну педагогічну концепцію, яка органічно вписується в стратегічні пріоритети реформування національної освіти, визначені чинним законодавством України, і відповідає викликам, що стоять перед вітчизняною педагогічною наукою та практикою сьогодення.

На підставі систематизації науково-педагогічної спадщини А. Каришина, узагальнення його організаційно-управлінського досвіду та аналізу сучасної законодавчої бази у сфері освіти нами виокремлено три провідні напрями актуалізації здобутків вченого у сучасній системі вищої педагогічної освіти.

Перший напрям – науково-дослідницький – акумулює педагогічні ідеї А. Каришина щодо практичної спрямованості наукових досліджень і їх впровадження у виробничу практику, ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності через організацію наукових гуртків, профільних шкіл і міжрівневих дослідницьких груп, неухильного дотримання принципів наукової добросовісності у дослідницькій і педагогічній роботі, а також запровадження інноваційної авторської системи контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів, що стала прообразом сучасної кредитно-модульної організації навчального процесу. Видатний внесок А. Каришина у цьому напрямі засвідчується тим, що принципи, які він утверджував у педагогічній практиці 1950–1980-х років, сьогодні набули статусу законодавчо закріплених вимог до учасників освітнього процесу:

реалізація цього напрямку відповідає вимогам Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 26), Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), Закону України «Про освіту» (2017, ст. 42) в частині академічної доброчесності та Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) щодо розвитку STEM-освіти, профільного навчання і забезпечення наступності між рівнями освіти.

Другий напрям – гуманістично-виховний – охоплює педагогічні ідеї А. Каришина щодо духовно-морального виховання студентської молоді як фундаментальної основи формування висококваліфікованого педагога, індивідуального підходу до розкриття особистісного потенціалу кожного студента як неповторної, самоцінної особистості, розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя, формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через органічне поєднання теорії з практикою, а також культури мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу на особистість. Особливу цінність цього напрямку в сучасному контексті визначає те, що гуманістична педагогічна система А. Каришина, сформована всупереч нівелювальним тенденціям радянської доби, органічно відповідає сучасним вимогам Закону України «Про освіту» (2017, ст. 1, 53), Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 32, 40), Концепції «Нова українська школа» (2016) та Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки щодо формування вільної, духовно зрілої, громадянсько свідомої особистості.

Третій напрям – екологічно-просвітницький – репрезентує багатогранний досвід А. Каришина у сфері демократичного управління закладом вищої освіти, цілеспрямованої розбудови навчально-матеріальної бази факультету спільними зусиллями викладачів і студентів, організації системної методичної роботи з учителями у формі виїзних засідань методичних об'єднань, курсів поглибленої перепідготовки та щорічних Каришинських читань, а також формування екологічної культури

студентської молоді через розбудову біостаціонару «Лучки», ботанічного саду, зоологічного музею та організацію масштабної природоохоронної просвітницької роботи – лише протягом 1950–1954 рр. агробіостанцію відвідало 173 екскурсії за участю понад 4700 осіб. Заклик А. Каришина «пізнати, зберегти, примножити» природні багатства Полтавщини в умовах сьогодення, позначених катастрофічними екологічними наслідками збройної агресії Росії проти України, набуває особливого суспільного звучання. Реалізація цього напряму відповідає положенням Закону України «Про вищу освіту» (2014, ст. 16, 32–33), Закону України «Про освіту» (2017, ст. 59) щодо безперервного підвищення кваліфікації педагогів, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) та Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Сукупність виокремлених напрямів утворює цілісну, внутрішньо узгоджену стратегію актуалізації педагогічної спадщини А. Каришина, яка органічно вписується в сучасну законодавчу базу у сфері освіти й відповідає стратегічним пріоритетам розвитку національної системи вищої педагогічної освіти (Додаток М). Феномен А. Каришина як педагога, вченого й управлінця полягає у його здатності органічно поєднати наукову одержимість і педагогічний гуманізм, демократичний стиль управління й особисту відданість справі, любов до природи й рідної землі в єдину цілісну систему, яка витримала перевірку часом і зберігає своє значення для педагогічної науки і практики сьогодення.

Проведене дослідження не вичерпує всього спектру наукових проблем, пов'язаних із вивченням та актуалізацією педагогічної спадщини А. Каришина. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на поглиблене дослідження внеску вченого у розвиток методики навчання хімії та природничих дисциплін у закладах вищої педагогічної освіти, вивчення впливу Каришинської наукової школи хіміків-органіків на становлення сучасного покоління науковців Полтавщини, порівняльний аналіз педагогічних ідей А. Каришина та концепцій інших визначних українських

учених другої половини ХХ століття, а також розробку науково-методичного забезпечення для впровадження організаційно-управлінського досвіду вченого в сучасну практику підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін в умовах реформування національної освіти та євроінтеграційних процесів.

Матеріали третього розділу дисертації висвітлено в наукових працях здобувача: 4.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено цілісний теоретичний аналіз педагогічних ідей та організаційно-управлінського досвіду діяльності А. Каришина, обґрунтовано перспективні напрями використання досвіду діяльності вченого у сучасних умовах, що дозволило сформулювати такі висновки:

1. Схарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми (аналіз наявної джерельної бази уможливив виокремлення п'яти напрямів розробленості досліджуваної проблеми: 1) нормативно-правового; 2) науково-теоретичного; 3) архівного; 4) біографічно-мемуарного; 5) практико-зорієнтований) та загальну методикау дослідження (дослідження педагогічної персоналії А. Каришина здійснювалося на основі комплексу взаємодоповнювальних науково-дослідницьких підходів: історико-педагогічного, цивілізаційного, персоналістичного, біографічного, соціокультурного, феноменологічного, герменевтичного та парадигмального; реалізація зазначених підходів спиралася на систему загальнонаукових методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, поєднання логічного та історичного, гуманізації виховного процесу, педагогічної компетентності, виховного оптимізму та конструктивного лідерства; для досягнення мети і розв'язання завдань дослідження було залучено комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналізу і синтезу, історико-структурного, конструктивно-генетичного, порівняльно-зіставного, ретроспективного, біографічного, хронологічного аналізу, класифікації та систематизації).

2. Проаналізовано розвиток освіти та педагогічної думки в Україні у ХХ столітті крізь призму діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (заснований у 1914 році як вчительський інститут, пройшов тривалий і суперечливий шлях інституційного становлення, позначений неодноразовими реорганізаціями, ідеологічним тиском, репресіями проти науково-педагогічної інтелігенції та хронічною нестабільністю кадрового складу; попри ці виклики, заклад незмінно зберігав свою визначальну місію: підготовку висококваліфікованих

педагогічних кадрів і поступово утверджувався як центр педагогічної освіти і науки регіону), визначено внесок А. Каришина у процес становлення й розвитку університету як провідного закладу вищої педагогічної освіти (сформований як особистість і науковець безпосередньо в стінах Полтавського педагогічного інституту, він зробив багатовимірний внесок у його розвиток: здійснював керівництво кафедрою хімії та природничим факультетом в організаційно-управлінському вимірі; започаткував перспективні наукові дослідження в галузі органічної хімії у науково-дослідницькому вимірі; цілеспрямовано виховував у студентській молоді любов до науки й поваги до праці у педагогічно-виховному вимірі; сприяв формуванню стабільного наукового середовища на кафедрі хімії у кадровому вимірі; поглибив внесок у розбудову природничо-наукової освіти).

3. Виявлено соціально-педагогічні передумови (революційні події 1905–1907 рр., Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р.; національно-демократична революція 1917–1921 рр. в Україні; встановлення радянської влади та радянізація українського суспільства, кардинальні зміни ідеологічних орієнтирів в освіті, запровадженням системи соціального виховання, посиленням ідеологічного тиску на інтелігенцію, політичними репресіями і Голодомором 1932–1933 рр.; Друга світова війна (1939–1945 рр.), безпосередня участь у якій загартувала характер А. Каришина; XX з'їзд КПРС (1956 р.) та період «хрущовської відлиги») формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина та з'ясовано ключові чинники (сім'я та родинне виховання; соціальне середовище сільської громади; студентське оточення та викладацький колектив Полтавського педагогічного інституту, зокрема науковий вплив М. Дашевського; власна самоосвіта та наукова самовідданість) становлення його педагогічного світогляду.

4. Виокремлено основні етапи й напрями організаційно-управлінської діяльності вченого (I етап — пошуково-світоглядний (1912–1932) (напрями: морально-ціннісний, трудово-практичний, пізнавально-освітній, громадсько-соціальний, світоглядно-формувальний); II етап –

науково-педагогічний (1932–1945) (напрями: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, громадянсько-патріотичний, самоосвітньо-пізнавальний); III етап – організаційно-управлінський (1945–1970) (напрями: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, навчально-інфраструктурний, науково-керівний, виховно-просвітницький); IV етап – дослідницько-узагальнювальний (1970–1987) (напрями: експериментально-дослідницький, науково-керівний, навчально-викладацький, навчально-інфраструктурний, організаційно-методичний, виховно-особистісний) та систематизовано педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу (перша група – науково-дослідницькі ідеї: ідею практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству; ідею творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога; ідею підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками; ідею ранньої профільної підготовки обдарованої молоді до наукової діяльності; ідею наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності; друга група – дидактичні ідеї: ідею формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою; ідею міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності; ідею індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента; ідею мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу; третя група – виховні ідеї: ідею розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя; ідею духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога; ідею трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя; ідею екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури).

5. Обґрунтовано перспективні напрями (науково-дослідницький; гуманістично-виховний; екологічно-просвітницький; сукупність яких утворює цілісну стратегію актуалізації педагогічної спадщини А. Каришина, яка органічно вписується в сучасну законодавчу базу у сфері освіти й відповідає стратегічним пріоритетам розвитку національної системи вищої педагогічної освіти) використання організаційно-управлінського досвіду А. Каришина у сучасних умовах.

Проведене дослідження не вичерпує всього спектру наукових проблем, пов'язаних із вивченням та актуалізацією педагогічної спадщини А. Каришина. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на поглиблене дослідження внеску вченого у розвиток методики навчання хімії та природничих дисциплін у закладах вищої педагогічної освіти, вивчення впливу наукової школи А. Каришина на становлення сучасного покоління науковців-хіміків Полтавщини, порівняльний аналіз педагогічних ідей А. Каришина та педагогічних концепцій інших визначних українських учених другої половини ХХ століття, а також розробку науково-методичного забезпечення для впровадження педагогічного досвіду вченого в сучасну практику підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін в умовах Нової української школи та євроінтеграційних процесів в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. 2013. № 1/2. С. 8–14.
2. Адаменко О. О. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 10–13.
3. Адаменко О., Курило В. Особливості і тенденції розвитку педагогічної науки в Україні у другій половині ХХ століття. *Рідна школа*. 2012. № 4/5. С. 39–43.
4. Андрущенко В. П. Інноваційна стратегія розвитку освіти як підґрунтя «українського прориву». *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. Вип. 5. С. 6–14.
5. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття : у пошуках перспективи. *Філософія освіти*. 2006. №1 (3). С. 6–12.
6. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті : в 2 ч. / упоряд.: Т. В. Філімонова та ін. ; наук. консультант О. Є. Антонова ; наук. ред. Л. Д. Березівська*. Київ, 2015. Ч. 1: Сучасні технології навчання, вип. 2. С. 8–15.
7. Артемова Л. В. Історія педагогіки. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
8. Бабайлов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків : Бровін О. В., 2019. 148 с.
9. Бабенко Л. Політичні репресії 1920-1930-х років у Полтавському педагогічному інституті. *Рідний край : альманах Полтав. держ. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2009. № 2 (21). С. 196–209.
10. Багалій Д. І. Нарис української історіографії. Київ : Друкарня Всеукраїнської академії наук, 1923. Т. 1: Літописи, Вип. 1. 108 с.
11. Басенко Р.О. Гуманістичні засади організаційно-управлінської діяльності у Полтавському державному педагогічному інституті імені

В.Г. Короленка у другій половині ХХ століття. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2025. № 5 (224). С. 65–69.

12. Басенко Р. Ідея цілісної освіти особистості у педагогічному вченні лідерів ренесансного гуманізму. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2024. № 6 (219). С. 23–27.

13. Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема. Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень / редкол.: Л. Д. Березівська (голова редкол.), С. В. Лапаєнко, О. В. Сухомлинська, С. В. Тарнавська ; літ. ред. Т. М. Деревянко. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С. 6–7.

14. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2009. 412 с.

15. Березівська Л. Д. Педагогічна історіографія: стан, проблеми, виклики. Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри / редкол.: Л. Д. Березівська (голова редкол.), С. В. Лапаєнко, О. В. Сухомлинська, С. В. Тарнавська ; літ. ред. Т. М. Деревянко. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2018. С. 4–6.

16. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті. Київ : Богданова А. М., 2008. 406 с.

17. Березівська Л. Розробка Наркомосом УСРР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант (1920-1924). *Історико-педагогічний альманах*. 2007. Вип. 1. с. 12–29.

18. Березівська Л. Основоположні засади історико-педагогічного дослідження : теорія і методологія. *Шлях освіти*. 2010. № 1. С. 37–42.

19. Бех І. Д. Проблема методів виховання в сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 136–141.

20. Бех І., Канішевська Л., Малиношевський Р. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді у системі освіти України: реалії та перспективи. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (2). С. 1–7 URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/390> (дата звернення: 15.11.2025).
21. Белан Г. В. Автобіографія як джерело історико-педагогічного дослідження: теоретико-прагматичний аспект. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / редкол.: Є. С. Барбіна та ін. ; Херсон. держ. ун-т . Херсон, 2017. Вип. 75 (1). С. 13–16.
22. Белан Г. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення. *Педагогічний дискурс*. 2013. № 15. С. 50–54.
23. Белан Г. В. До питання про джерела біографічних досліджень в історико-педагогічній науці. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / редкол.: Є. С. Барбіна та ін. ; Херсон. держ. ун-т . Херсон, 2013. Вип. 64. С. 28–31.
24. Белан Г. В. До проблеми дослідження педагогічної персоналії в контексті універсальної парадигми наукового пізнання. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / редкол.: Є. С. Барбіна та ін. ; Херсон. держ. ун-т . Херсон, 2015. Вип. 68. С. 9–14.
25. Белан Г. В. Методологічні аспекти дослідження педагогічних персоналій у сучасному науковому дискурсі. Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень / редкол.: Л. Д. Березівська (голова редкол.), С. В. Лапаєнко, О. В. Сухомлинська, С. В. Тарнавська ; літ. ред. Т. М. Деревянко. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С. 11–12.
26. Белан Г. Особливості розгляду педагогічної персоналії у радянському дискурсі. *Історико-педагогічний альманах*. 2010. Вип. 2. С. 16–19.
27. Белан Г.В. Персоналія в історико – педагогічному дослідженні (на матеріалі вивчення педагогічної спадщини і просвітницької діяльності

О. Кониського). *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон, 2005. Вип. 40. С. 175–178.

28. Біла книга національної освіти України / за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2010. 342 с.

29. Білоусько О. А., Єрмак О. П., Ревегук В. Я. Новітня історія Полтавщини (перша половина ХХ століття). Полтава : Оріяна, 2005. 312 с.

30. Біницька К. М. Педагогічна історіографія – сучасний стан напрямку історико-педагогічних досліджень. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / голов. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 58–61.

31. Бобрицька В. І. Освітньо-виховні цінності та ідеали української школи. *1020-річчя започаткування шкільної освіти в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 23 квіт. 2009 р. / ред. кол.: В. О. Огнев'юк та ін. Київ, 2009. С. 50–55.

32. Богомолова М. Ю. Науково-методичні засади розвитку освіти в Україні в період реалізації концепції соціального виховання (20–30 рр. ХХ ст.) *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2017. Вип. 5. С. 20–27.

33. Богуславська В. Г. Народна освіта України в Україні в добу національно-демократичної революції 1917–1920 рр. : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Донецьк, 2001. 241 с.

34. Богуславський М. Структура сучасного історико-педагогічного знання. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 37–41.

35. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне : монографія. Полтава: Техсервіс, 2006. 568 с.

36. Борисенко В. Й., Телегуз І. О. Національна освіта і формування української модерної нації у 1921–1934 роках: європейські тенденції та радянські реалії. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 156 с.

37. Боровик А. Українізація загальноосвітньої школи: перші кроки (1917–1920 рр.). Чернігів : Чернігів. обереги, 2003. 270 с.

38. Брах Ю. Актуалізація педагогічних ідей та досвіду організаційно-управлінської діяльності А. Каришина в практику сучасної системи освіти України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2025. № 3. С. 249–258.

39. Брах Ю. Напрями організаційно-управлінської діяльності вченого А. Каришина. *Дидакал* : часопис: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру в Україні й світі», 19–20 листоп. 2024 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2024. № 25. С. 216–218.

40. Брах Ю. Наукова спадщина А. Каришина в історичному вимірі. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXXI Каришинські читання)* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 110 річниці університету (м. Полтава, 30–31 травня 2024 р.) / за заг. ред. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2024. 208 с. С. 54–56.

41. Брах Ю. Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності А. П. Каришина. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 36. 2025. С. 22–27.

42. Брах Ю. Педагогічна діяльність А. Каришина. *Дидакал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства», 15–16 лист. 2022 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. № 23. 431 с. С. 125–127.

43. Брах Ю. Педагогічна постать А. Каришина: погляд із сьогодення. *Дидакал* : часопис: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейський вектор розвитку вищої освіти України», 14–15 листоп. 2023 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2023. № 24. 390 с. С. 225–227.

44. Булава Л. М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014

роки): монографія / Л. М. Булава, С. М. Шевчук, О. М. Мащенко. Полтава : ПНПУ, 2014. 144 с.

45. Булава Л. М. Організація природничої освіти в попередниках ПНПУ імені В. Г. Короленка (09.1914-09.1941 рр.). / Л. М. Булава, О. М. Мащенко. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXI Каршинські читання)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 29-30 трав. 2014 р.). Полтава, 2014. С. 40–42.

46. Булава Л. М., Шевчук С. М., Мащенко О. М. Історія підготовки вчителів географії та природознавства на Полтавщині (1914–2014 роки). Полтава : ПОШПО, 2015. 162 с.

47. Булава Л. М. О. Т. Булдовський і В. Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту, як колективного органу управління в 1920-1921 рр. *Історична пам'ять*. 2013. № 2. С. 67–72.

48. Бурлака Я., Руденко Ю. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми. *Рідна школа*. 1992. № 1. С. 7–13.

49. Ваховський Л. Наратив у історико-педагогічному дослідженні : методологічний аналіз. *Шлях освіти*. 2007. № 1. С. 42–45.

50. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.

51. Ваховський Л. Ц. Особливості використання парадигмального підходу в дослідженнях з історії освіти та педагогічної думки. *Освіта і педагогічні науки*. 2021. № 2 (177). С. 75–82.

52. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтав. вісник, 1994. Т. 1. 191 с.

53. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Київ : УВС, 1997. 441 с.

54. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

55. Вихрущ В. О., Козловський Ю. М. *Методологія та методика наукового дослідження: підручник*. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2020. 335 с.
56. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб.* Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
57. Вишневський О. І. *Українська педагогіка на тлі освітніх реформ*. Дрогобич РВВ : ДДПУ ім. Івана Франка. 2008. 70 с.
58. Вовк Л. П. *Історія педагогіки у системі завдань підготовки вчителя. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія : Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : АбеткаНова, 2002. Вип. 3. Т. 1. С. 16–22.*
59. Вовк М. П. *Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: виклики та перспективи. Естетика і етика педагогічної дії. 2020. № 22. С. 150–165.*
60. Галузинський В. М., Євтух М. Б. *Педагогіка: теорія та історія*. Київ : Вища шк., 1995. 237 с.
61. Год Б., Єрмак О. *Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918-1933 рр. Історична пам'ять. П., 2010. № 2. С. 104–118.*
62. Год Б. В., Єрмак О. П. *Полтавський педінститут у 1960–1980-их роках. Історична пам'ять. 2011. № 1. С. 111–135.*
63. Год Б., Єрмак О., Киридон П. *Історико-філологічний факультет у Полтаві. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 9–13.*
64. Год Б., Єрмак О., Киридон П. *Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка : Історія і сучасність. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 4–12.*
65. Год Б., Єрмак О. *Полтавський педінститут у роки Великої вітчизняної війни та післявоєнний період. Історична пам'ять. П., 2010. № 1. С. 55–67.*

66. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця, 2008. 278 с.
67. Гончаренко С. У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. *Шлях освіти*. 2004. № 1. С. 2–6.
68. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
69. Гриньова М. В. Наукові школи природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Методика викладання природничих дисциплін у вищій і середній школі. (XVII Каришинські читання)* : зб. наук. пр. за участю науковців, шкільних педагогів, аспірантів, магістрантів, студентів, (Полтава, 27-28 трав. 2010 р.). Полтава, 2010. С.4–7.
70. Гриньова М. В., Басенко Р. О. Історико-педагогічна експертиза інноваційного освітнього середовища за критеріями ранньомодерної концепції цілісної освіти особистості. Нова українська школа та моделі взаємодії в кризових умовах : колективна монографія / за ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 6–21.
71. Гриньова М., Басенко Р. Управління професійною діяльністю менеджера проєктів і програм. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. Вип. 30. С. 28–35.
72. Гупан Н. М. Актуальні проблеми методології історико-педагогічних досліджень. *Рідна школа*. 2013. квіт.–трав. (№ 4/5). С. 53–56.
73. Гупан Н. М. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації. *Рідна школа*. 2013. № 8/9. С. 67–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_8-9_17 (дата звернення: 13.04.2019).
74. Гупан Н. М. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 45–49.
75. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2000. 222 с.

76. Гупан Н. М. Проблеми хронології в сучасних історико-педагогічних дослідженнях. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 116–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2016_1_14 (дата звернення: 13.04.2019).
77. Гупан Н. М. Розвиток вітчизняної історії педагогіки у 1917–1920 роках (історіографічний аналіз). *Шлях освіти*. 2000. № 1. С. 37–40.
78. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 496 с.
79. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : А.П.Н., 2002. 224 с.
80. Данилюк Т. П. Меморіальна кімната А.П. Каришина. / Т. П. Данилюк, В. Н. Жук. Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка мовою музейних експонатів. (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії) / ред. В. Н. Жук, Н. В. Жигилій. Полтава, 2000. С. 77–81.
81. Даниско О., Мокляк В. Феномен наукових шкіл у педагогічних університетах України повоєнного періоду на прикладі Полтавського педагогічного інституту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2026. № 1 (147). С. 217–232.
82. Дем'яненко Н. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія . К. : ІЗМН, 1998. 328 с.
83. Дем'яненко Н.М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX-початок XX ст.) : монографія. К. : Фенікс, 2010. 512 с.
84. Денисовець П. М., Лобурець В. Є. Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти. *Вища і середня педагогічна освіта* : респ. наук.-метод. зб. К., 1989. Вип. 14. С. 105–110.
85. Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття» : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

86. Джурка Г. Ф. Перші декани природничого факультету. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXI Каришинські читання)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 29-30 трав. 2014 р.). Полтава, 2014. С. 85–89.

87. Джурка Г. Ф. Про деякі історичні аспекти розвитку хімії. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXII Каришинські читання)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 18-19 трав. 2017 р.). Полтава, 2015. С. 71–74.

88. Джурка Г. Видатні хіміки Полтавщини : навчальний посібник / Г. Ф. Джурка, Н. І. Шиян, І. С. Фурсов. Полтава : ПП Шевченко І. Р., 2011. 100 с. С. 24–25.

89. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. *Шлях освіти*. 2001. № 12. С 15–19.

90. Дічек Н. П. Герменевтика і діалогізм як засади оновлення методологічної бази історико-педагогічних досліджень. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: Педагогіка і психологія. 2006. Вип. 10, ч. 1. С. 164–171.

91. Дічек Н. П. Методологічні аспекти модернізації вітчизняних історико–педагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія*. 2014. Т. 2, вип. 83. С. 67–75.

92. Друковані праці викладачів Полтавського педінституту : бібліогр. покажчик / уклад.: Л. Д. Завадська, А. П. Жижка, С. С. Дунаєвська, Н. І.Тесля; ред. колегія: І. А. Зязюн, В. Є. Лобурець, Л. І. Костенко. Полтава : ПДП, 1985. 222 с.

93. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.

94. Енциклопедія Сучасної України / голов. ред. І. М. Дзюба. 2005. Т. 4. С. 169–170.

95. Енциклопедія українознавства / за ред. В. Кубійовича. Львів, 2003. Т. 5. С. 1670.
96. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 4. 657 с.
97. Євтух М. Б. Вітчизняний досвід підготовки вчителів в освітньому просторі України. *Підготовка фахівців з фізичної культури і спорту: професійно-педагогічні, науково-пошукові, технологічні аспекти*. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. С. 53–92.
98. Євтух М. Б. Проблема особистості вчителя в історії дореволюційної педагогіки в Україні. *Проблема особистості вчителя та його фахової підготовки* : зб. наук. пр. Київ, 1994. С. 13–24.
99. Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець XVIII – перша половина XIX століття): дис.. д. пед. н.: 13.00.01. К., 1996. 70 с.
100. Єрмак О., Білик Г. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: з історії перших десятиліть діяльності. *Рідний край*. П., 2009. № 2. С. 6–23.
101. Єрмоленко О. Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Є. Лобурця (1930–2006 рр.)». Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. ПНПУ імені В. Г. Короленка, Полтава, 2024. 300 с.
102. Єршоміна О. Дідусь (Андрій Потапович Каришин). *Слов'янський збірник : збірник наукових і науково-публіцистичних праць*. Полтава, 2011. Вип. 10. С. 275–280.
103. Жук В. Н. Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка мовою музейних експонатів (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії). Полтава : 2000. 128 с.
104. Жук В. Н. Як відбувався процес формування радянської інтелігенції на Полтавщині в 20–30-ті роки. *Наш рідний край*. Сторінки про розвиток освіти на Полтавщині. Полтава, 1990. Вип. 3. С. 38–40.

105. Завгородня Т. До проблеми методологічної основи персоналістичного напрямку історико-педагогічних досліджень. *Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика* : матеріали I всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 160-річчю з дня народження С. Русової, м. Івано-Франківськ, 25 лют. 2016 р. Івано-Франківськ, 2016. С. 20–25.
106. Зайченко І. В. Історія педагогіки : у 2-х кн. Київ : Слово, 2010. Кн. 2: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. 1032 с.
107. Закон України «Про вищу освіту», 2014. URL: <https://http://surl.li/qbonqg> (дата звернення: 28.11.2025).
108. Закон України «Про освіту», 2017. URL : <https://http://surl.li/ahjykg> (дата звернення: 28.11.2025).
109. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022. URL : <https://http://surl.li/pxxeth> (дата звернення: 28.11.2025).
110. Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020. URL : <https://http://surl.li/koocblc> (дата звернення: 28.10.2025).
111. Записки Полтавського ІНО I перший триместр 1925/26 академічного року. Полтава, 175 с.
112. Записки Полтавського інституту народної освіти. Т III, 1925-1926 рр. Полтава, 1926. 226 с.
113. Записки Полтавського інституту народної освіти. Т IV, 1926-1927 рр. Полтава, 1927. 235 с.
114. Записки Полтавського інституту соціального виховання. Т V, 1923-1930 рр. Полтава, 1931. 291 с.
115. Золотухіна С. Т. Особливості використання джерельної бази в історико–педагогічних дослідженнях. *Педагогічний дискурс* / голов. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 266–270.
116. Зязюн І. А. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібник / ред. І. А. Зязюн. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.

117. Ільченко О.Ю. Розвиток української педагогічної традиції в освітньому процесі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (досвід викладання курсу «Персоналії в історико-педагогічному дискурсі»). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2025. № 5 (145). С. 322–329.

118. Історія кафедри біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/index.php/biology/> (дата звернення: 28.10.2025).

119. Історія кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/index.php/botany/> (дата звернення: 28.10.2025).

120. Історія кафедри хімії та методики викладання хімії. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/index.php/chemistry> (дата звернення: 28.10.2025).

121. Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Полтава : Кларисса, 1995. 170 с.

122. Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування навчального закладу. Полтава : АСМІ, 2004. 176 с.

123. Історія факультету філології та журналістики (до дев'яностоп'ятиліття заснування вишу) / під ред. М. Степаненка. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/component/content/article?id=4968> (дата звернення: 16.12.2025).

124. Каліна К. Є. Штефан Л. А. Методологічні підходи до дослідження проблем педагогічної теорії і практики. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. Вип. 46. С. 59–69.

125. Кафедра хімії та методики викладання хімії: історія та становлення / за ред Н. І. Шиян ; упоряд.: Ю.В. Самусенко, Г.Ф. Джурка ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Вид. 2-ге, випр. і допов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2012. 106 с.

126. Кір'янова О.Л. Науково-педагогічна і вчительська інтелігенція радянської України в умовах культурно-освітніх перетворень 20–30-х рр. ХХ

ст.: історіографія : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2013. 21 с.

127. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літ., 2010. 352 с.

128. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні : педагогічні концепції / А. Погрібний та ін. Київ : Школяр, 1997. 149 с.

129. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Наказ МОН України від 16.06. 2015 № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#n13> (дата звернення: 17.09.2025).

130. Концепція нової української школи : рішення колегії МОН України від 27.10.2016 № 10. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).

131. Концепція формування світогляду громадянина України. *Освіта*. 1996. 20 листоп. С. 9.

132. Корносенко О. К., Даниско О.В., Хлібкевич С. Б. Дотримання академічної етики у науково-дослідницькій діяльності майбутніх фахівців вищої кваліфікації в університеті. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал*, 2022. Вип. 11. С. 108–116.

133. Коцур Н., Коцур В. Українізація і освіта в 20-ті–на поч. 30-х рр. ХХ ст.: деякі методологічні та історіографічні аспекти. *Рідна школа*. 1997. № 11. С. 77–80.

134. Кочубей Т. Д. Концептуальні засади дослідження розвитку української педагогічної думки другої половини ХVII–ХVIII ст. *Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень* : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В.,

Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Деревянко Т. М.]. Київ : 2017. 28 с. С. 9–10.

135. Кремень В. Інноваційна людина: Україна на шляху європейської інтеграції. К.: Агора, 2007. С. 6–7.

136. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні-інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ, 2005. С. 158–159.

137. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття. *Освіта України*. 2002. 28 груд. (№ 102/103). С. 7–8.

138. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Київ : Пед. думка, 2007. Т. 1. С. 11–24.

139. Кремень В. Сучасне мислення й освіта. *Глобалізований світ : випробування людського буття* : міжнар. наук.-теорет. конф., 6–7 жовт. 2017 р., Житомир. 2017. С. 8–11.

140. Курило В. Критеріально-комплексний підхід до аналізу історико-педагогічної думки. *Шлях освіти*. 1999. № 3. С. 41–44.

141. Кучина К. Вітчизняні освітні концепції кінця XX–початку XXI ст. як стратегічні орієнтири модернізації системи освіти. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2014. № 4. С. 137–141.

142. Левківський М. В. Історія педагогіки. Київ : Центр навч. літ., 2006. 376 с.

143. Лісовська-Мускеєва Н., Сидоров М. Пізнавальний потенціал біографічного методу. *Соціологічні студії*. 2013. № 2. С. 54–59.

144. Лобурець В. Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії). П., 1994. 24 с.

145. Лобурець В. Є. Полтавщина у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941-1945. Збірник документів і матеріалів. К. : Наукова думка. 1977. 272 с.

146. Лобурець В. Є. Попередники Полтавського інституту народної освіти. *Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917-1920 рр.)* : матеріали конф.,

(Полтава, 25 трав. 1995 р.) / ред. О. О. Нестуля ; Полт. краєзнавчий музей; Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 110–113.

147. Лобурець В. Є. Про естетичне виховання майбутніх учителів. Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Полтава, 17-19 трав. 1995 р.) / АПН України, Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 16–19.

148. Локшина О. Тенденція як категорія порівняльної педагогіки. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2011. № 2. С. 5–14.

149. Луговий В. І. Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної наук. *Педагогічна і психологічна науки* : зб. наук. пр. : у 5 т. / відпов. ред. М. Б. Євтух. Київ : Пед. думка, 2007. Т. 1: Теорія та історія педагогіки. С. 24–36.

150. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект): автореф. дис. ... д. пед. н.: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». К., 1995. 48 с.

151. Лузан П. Г., Васюк О. В. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 2010. 296 с.

152. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти. Київ : Центр «Магістр-S», 1996. 255 с.

153. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки. Київ : Знання, 2003. 453 с.

154. Любовець Н. Мемуари (спогади) як джерело біографічних досліджень. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2009. Вип. 24. С. 277–291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2009_24_24 (дата звернення: 24.12.2025).

155. Магда В. [Булиця Каришина]. Шишаки – перлина на Пелі. Шишаки, 2006. С. 57–60.

156. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.

157. Майборода В. З історії розвитку педагогічної освіти на Україні (1928–1941). *Початкова школа*. 1990. № 12. С. 34–38.
158. Майборода В. Концепція шляхів демократизації управління освітою в Україні. *Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні*. Київ : Школяр, 1997. С. 42–57.
159. Майорчик В. Сьогодні, завтра і завжди... *Зоря Полтавщини*. 1974. № 31.
160. Мокляк В., Коваленко Я. Організаційно-методичні умови управління освітнім процесом на основі кейс-менеджменту в закладах загальної середньої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2025. Вип. 6. С. 144–154.
161. Мокляк В., Тарелко С. Поняття та зміст освітньої парадигми. *Педагогічні науки*. Полтава, 2023. Вип. 81. С. 148–154.
162. Наукові записки Полтавського державного педагогічного інституту ювілейне видання 1921–1946 рр. Т VI. Полтава, 1946. 175 с.
163. Ничкало Н. Із джерел педагогіки. *Психол.-педагогічні новини*. 1994. № 4. С. 2–3.
164. Опанасенко В. «Педагогічні ідеї та громадська діяльність П. К. Загайка (1928–2013 рр.)». Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. ПНПУ імені В. Г. Короленка, Полтава, 2021. 254 с.
165. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред.: В. Кременя та ін. Київ : ЕДЕЛЬВЕЙС, 2013. 460 с.
166. Основи наукових досліджень / В. І. Саюк та ін. Київ : Пед. думка, 2012. 144 с.
167. Пащенко В. О., Лобурець В. Е. Із історії Полтавського педінституту (1941-1945 роки). Велика Вітчизняна війна у пам'яті народній : Матер. конф. До 50-річчя Перемоги. 25-26 жовтня 1995 р. / Полт. Держ. пед. ін-т ім. В.Г. Короленка, Вище Zenітне ракетне Червонопрапорне командне училище ім. генерала армії М.Ф. Ватутіна. Полтава, 1995. С. 35–37.

168. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 514 с.
169. Педагогіка : Інтегрований курс теорії та історії : Навч.-метод. посібн. для закл. вищ. пед. освіти III-IV рівнів акредит. : У 2 ч. / Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка [А. М. Бойко (ред.)]. К. : ВІПОЛ, 2002. Ч. 2. 2004. 498 с.
170. Петренко Л.М. Духовно-моральне виховання та освіта української молоді у спадщині Григорія Ващенка : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2021. 675 с.
171. Петренко Л., Брах Ю. Ключові чинники становлення науково-педагогічних ідей А. П. Каришина. *«Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка»*. Вип. 20 (39), 2025.
172. Петренко Л., Брах Ю. Соціально-педагогічні передумови формування наукової спадщини А. Каришина. *Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education*, (15), (2024). С. 33–40.
173. Петренко Л., Брах Ю. Становлення педагогічної постаті А.П. Каришина. *Тенденції розвитку педагогіки та освіти в умовах цифрових трансформацій (ByteEd-2025)* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 17–19 квітня 2025 року) / за заг. ред. І. В. Таможської; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 401 с. С. 186–188.
174. Петренко О. Б. До проблеми класифікації джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 536–542.
175. Петренко О. Б. Проблема ретроспективного методу в історії педагогіки. *Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень* : зб. матер. наук.-методолог. семінару / редкол.: Л. Д. Березівська (голова редкол.) та ін. ; літ. ред. Т. М. Деревянко ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С. 10–11.

176. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: навч. – метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2007. 272 с.
177. Підсумки навчальної роботи фізико-математичного факультету заочного відділу педагогічного і учительського інститутів за перше півріччя 1940/41 навчального року. Оп. 1, спр. 11. 4 арк.
178. Подих столітньої історії. Полтавський педагогічний університет. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 216 с.
179. Положение о высших учебных заведениях РСФСР : декрет : [принят Советом нар. комиссаров РСФСР 2 сент. 1921 г.]. Собр. Узаконений РСФСР. 1921. № 65. С. 486.
180. Полтава. Історичний нарис / За ред. О. Б. Супруненко, М. А. Якименка, В. Є. Лобурця та ін. Полтава : Полтавський літератор, 1999. 280 с.
181. Полтаві 800 років. 1174-1974. Збірник документів і матеріалів. Упорядники: Білий П. Х., Ємець П. М., Жук В. Н., Лобурець В. Є., Пайдем Н. Х., Суховська З. М., Черевань А. С. К.: Наукова думка, 1974. 420 с.
182. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка у світлинах: до 105-річчя від заснування. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019 . 280 с.
183. Полтавщина. Історичний нарис / Голова редкол. В. О. Пащенко. Полтава : Дивосвіт, 2005. 592 с.
184. Полтавщина: енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. К.: УЕ, 1992. 1024 с.
185. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова від 3 лист. 1993 р. №896. URL: <http://surl.li/xswbiv> (дата звернення 26.10.2025).
186. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ МОН України від 16.07.2018 року. URL : <http://surl.li/dqqtqbu> (дата звернення 26.10.2025).
187. Природничий факультет: історія та сьогодення. До 95-річчя Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та

90-річчя природничого факультету / за заг. ред. проф. М.В. Гриньової; ПДПУ імені В.Г. Короленка. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2009. 240 с.

188. Природничий факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка університету імені В.Г. Короленка : 100 років історії та здобутків : літопис / за заг. ред. проф. М.В. Гриньової; ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава. Астроя. 2019. 336 с.

189. Прищак М. Д. Трансформація освіти України: пошук парадигми. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2011. № 35. С. 30–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2011_35_8 (дата звернення: 17.12.2025).

190. Ревегук В. Я. Стан освіти на Полтавщині в умовах німецько-фашистської окупації (1941–1943 роки). *Історична пам'ять*. 2002. № 1/2. С. 31–41.

191. Ряппо Я. П. Народна освіта на Україні за десять років революції. Держвидав України, 1927 р. 127 с.

192. Савчук Б. Актуальні проблеми розвитку педагогічної персоналістики в Україні. *Педагогічна персоналістика : теорія, історія, освітня практика : матеріали I всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 160-річчю з дня народження С. Русової, м. Івано-Франківськ, 25 лют. 2016 р.* / за заг. ред. Т. К. Завгородньої. Івано-Франківськ, 2016. С. 55–59.

193. Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / за заг. ред. Сбруєвої А. А. Суми : ВВП «Мрія», 2015. 250 с.

194. Семеновська Л., Даниско О. Професійна компетентність викладача вищої школи як чинник інноваційних змін в освіті. *Педагогічні науки*. 2023. № 80. С. 42–46.

195. Сисоєва С. О. Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.

196. Сисоєва С. О. Освіта в сучасному світі. Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти / за заг.ред. В. О. Огнев'юка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. С. 10–14.
197. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості. Київ : Мілені, 2006. 344 с.
198. Сисоєва С., Соколова І. Нариси з історії розвитку педагогічної думки. Київ : ЦУЛ, 2003. 308 с.
199. Сич Т. В. Методологічні підходи до аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2016. № 79. С. 92–95.
200. Сікорський П. До поняття педагогічної методології. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1998. № 2. С. 18–22.
201. Сірополко С. Історія освіти на Україні. Львів, 1937. 174 с.
202. Слово про вчителя (До 100-річчя від дня народження А. П. Каришина) / упоряд. Ю. В. Самусенко, Г. Ф. Джурка ; за ред. Н. І. Шиян. Полтава : АСМІ, 2012. 267 с.
203. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
204. Словник педагогічних термінів. URL: http://pidruchniki.com/pedagogika/slovnik_pedagogichnih_terminiv (дата звернення: 28.07.2025).
205. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР, Ін-т мовознавства. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
206. Смолінчук Л. С. До проблеми класифікації джерельної бази дослідження персоналії. *Педагогічний дискурс* / голов. ред І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 664–667.
207. Сокол М. О. Періодизація понятійного апарату в історії розвитку педагогічної науки. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 18. С. 114–120.

208. Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1921 – червень 1941): збірник документів і матеріалів, Харків : Прапор, 1984. 232 с.
209. Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1945–1985): збірник документів і матеріалів, Харків : Прапор, 1989. 240 с.
210. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (2019 р.). URL: <http://surl.li/fucyja> (дата звернення 26.11.2025).
211. Стельмахович М. Г. Концепція реформування педагогічної науки в українській державі. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Київ : Школяр, 1997. С. 132–148.
212. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ : Рад. шк., 1985. 312 с.
213. Стельмахович М. «Ми мусимо навчитися чути себе українцями». *Рідна школа*. 1996. № 9. С. 2–5.
214. Степаненко М. Він народився справжнім ученим і педагогом. Думки вголос і про себе. Полтава, 2013. С. 80.
215. Ступарик Б. М. Національна школа : становлення. Київ : ІЗМН, 1998. 336 с.
216. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес в Україні : регіональний вимір. *Шлях освіти*. 2007. №2. С. 42–49.
217. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 67 с.
218. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003 № 1. С. 39–43.
219. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. С. 16–25.
220. Сухомлинська О. Методологія досліджень історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 6–12.

221. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. Розвиток педагогічних і психологічних наук в Україні 1992–2002. Харків : ОВС, 2002. Ч. 1. С. 37–54.
222. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. *Шлях освіти*. 2001. № 4. С. 10–15.
223. Сухомлинська О. В. Що таке «історія сучасності» в історичному вимірі? (компаративний аналіз за матеріалами зарубіжних джерел). *Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних* / редкол.: Л. Д. Березівська (голова редкол.) та ін. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С. 5–6.
224. Тези докладів і резолюцій Всеукраїнської наради завгубвно 1-7 березня 1924). 1924. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. Вип. 1. С. 1-39.
225. Теоретичні основи педагогіки : курс лекцій : підручник для студентів / під ред. О. Вишневського. Дрогобич : Відродження. 2001. 268 с.
226. Ткаченко А. В. Професійний розвиток особистості в практиці А. С. Макаренка: історико-педагогічний аспект (1920–1935 рр.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 342 с.
227. Тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1425 с.
228. Токуєва Н. В. Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність М. К. Андрієвського (1922–1998 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2020. 20 с.
229. Тронько Т.В., Год Б. В. Слово про вчителя. Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування навчального закладу. Полтава : АСМІ, 2004. 176 с.
230. Українська педагогіка в персоналіях: навчальний посібник для студ. вузів : у 2 кн. Кн. 1 : ХІХ століття / за ред. О. В. Сухомлинської. К. : Либідь, 2005. 552 с.
231. Фазан В. В. Вивчення педагогіки у вищих навчальних духовних

зкладах України (поч. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2009. 20 с.

232. Фастівець А. Педагогічна концепція Андрія Каришина та її вплив на модернізацію вищої природничої освіти в Україні. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава, 2025. № 36. С. 229–233.

233. Фастівець, А. Педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців у сфері реабілітації та рекреації. *Українська професійна освіта. =Ukrainian Professional Education*. Полтава. 2025 № 18. С. 94–103.

234. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. К. : Педагогічна думка, 2008. 472 с.

235. Філософський словник соціальних термінів / під гол. ред. В. П. Андрущенко. 3-є вид. доп. Харків : Р.И.Ф. 2005. 672 с.

236. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ АН Української РСР, 1973. 600 с.

237. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : Академія, 2000. 542 с.

238. Хоменко А. В. Парадигма виховання як базовий методологічний конструкт педагогічної науки. *Педагогічні науки*. 2014. Вип. 61–62. С. 58–66.

239. Хоменко П. В., Фастівець А. В. Нормативно-правове забезпечення природничо-наукової підготовки фахівця фізичної терапії та ерготерапії на професійно-адаптивному етапі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2023. Вип. 32. С. 238–244.

240. Хоружа Л. Л. Аксиологічні орієнтири професійної підготовки педагога (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О. Я. Савченко). *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 28. С. 12–15.

241. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Х.: 2018. 294 с.

242. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень. Київ : Слово, 2004. 240 с.
243. Цокур О. С. Теорія і методологія наукового педагогічного дослідження. Педагогіка / під ред. З. Н. Курлянд. Одеса, 2004. С. 35–59.
244. Чепіга Я. Російська школа на Україні. *Учитель*. 1913. № 1. С. 14–16; № 2/3. С. 77–80.
245. Чернов А. Полтавський учительський інститут. До 100-річчя відкриття навчального закладу. *Рідний край*. 2014. № 1. С. 185–187. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4201/1/38.pdf> (дата звернення: 08.10.2025).
246. Шевчук М. Актуалізація досвіду відомих педагогів на сучасному етапі розвитку ПНПУ імені В. Г. Короленка. *Інноваційна педагогіка*. № 5. Одеса, 2018. С. 33–35.
247. Шевчук М. Етапи розвитку Полтавського учительського інституту (1914-1941 рр.). *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: «Педагогічні науки»*. № 82. Т.2. Херсон, 2018. С. 43–46.
248. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941) : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.01. Київ, 2019. С. 264.
249. Шевчук В. В. Шевчук С. М. Ректори Полтавського інституту народної освіти (1921-1930) та директори Полтавського інституту соціального виховання (1930-1933). *Історична пам'ять*. Полтава, 2014. № 30-31. С. 170–176.
250. Шиян Н. І. Каришин Андрій Потапович. Випускники природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – науковці України [В. В. Буйдін та ін. ; за ред. Н. І. Шиян, М. В. Гриньової]. Полтава : Болотін А. В., 2013. 144 с.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ
ТА УПРАВЛІННЯ, М. КИЇВ**

Ф. 166. Народний комісаріат освіти/НКО/УСРР

251. Річні звіти про роботу інститутів, технікумів та робфаків УРСР за 1928/29 р. Списки викладачів цих учбових закладів, грудень 1929 – березень 1930. Оп. 9, Спр. 80. 431 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф.1507. Полтавський педагогічний інститут з 1935 року - Полтавський державний педагогічний інститут Народного комісаріату освіти УСРР з 1946 року - Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка Міністерства освіти УРСР, м. Полтава Полтавської області

252. Піврічні плани роботи і річний звіт кафедри за 1970–1971 навчальний рік. ДАПО. Ф. № Р 1507. Оп. 3. Спр. 123. Арк. 44.

253. Річний звіт про роботу за 1971–1972 навчальний рік. ДАПО. Ф. № Р 1507. Оп. 3. Спр. 174. Арк. 10.

254. Статут Полтавського державного педагогічного та учительського інституту, 1939. Оп. 1, Спр. 1. 15 арк.

Ф. 1865. Полтавський губернський військово-революційний комітет (губ ревком) м. Полтава Полтавської губернії

255. Прикази и распоряжения Полтавского губернского отдела народного образования о заработной плате учителям, санитарном состоянии школ, устройстве детских ясель и школ, и по другим вопросам 6 января 1920 – 17 декабря 1920. Оп. 1, спр. 165. 58 арк.

АРХІВ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

256. Розгорнуті плани науково-дослідної роботи викладачів Полтавського державного педагогічного інституту за 1941 р. ДАПО. Ф. № Р 1507. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 40.

257. Справа Каришина Андрія Потаповича. 82 с

258. Особовий листок з обліку кадрів Каришина Андрія Потаповича

259. Автобіографія Каришина Андрія Потаповича.

260. Копія диплому Полтавського державного педагогічного інституту про присвоєння кваліфікації викладача хімії, виданого Каришину Андрію Потаповичу. 1936 р.
261. Фотокопія диплома кандидата хімічних наук А. П. Каришина. 1950 р.
262. Фотокопія атестата доцента, виданого А. П. Каришину Вищою атестаційною комісією СРСР 1950 р.
263. Виписка з протоколу № 66 Вченої ради КДУ ім. Т. Г. Шевченка про присудження А. П. Каришину вченого ступеня кандидата хімічних наук. 28.01.1950.
264. Виписка з протоколу ВАК СРСР про затвердження А. П. Каришина у вченому званні доцента. 1950 р.
265. Рукописна резолюція щодо затвердження А. П. Каришина у вченому званні доцента. 27.12.1945 р.
266. Характеристика на А. П. Каришина. Полтавський державний педагогічний інститут. 1952 р.
267. Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 264/п про затвердження А. П. Каришина в. о. завідувача кафедри хімії. 17.05.1946 р.
268. Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 264/п про затвердження А. П. Каришина в. о. завідувача кафедри хімії Полтавського педінституту. 17.05.1946.
269. Наказ Міністерства освіти УРСР № 362/к про призначення А. П. Каришина на посаду декана у Полтавському педагогічному інституті. 29.12.1950 р.
270. Наказ М ва освіти УРСР № 311/к про звільнення з посади в Полтавському педінституті та призначення А. П. Каришина до Коломийського учительського інституту. 30.08.1951 р.
271. Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 234/п про затвердження А. П. Каришина заступником директора Полтавського державного педагогічного інституту. 14.05.1951 р.

272. Характеристика на Каришина Андрія Потаповича.
273. Довідка про перебування на військовій службі.
274. Нагородний лист Каришина Андрія Потаповича.
275. Виписка з наказу директора Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка № 172 про звільнення А. П. Каришина з адміністративної посади. 13.10.1958 р.
276. Наказ Міністерства освіти УРСР № 61/к про нагородження грамотою А. П. Каришина з нагоди 50 річчя. 14.11.1962 р.
277. Виписка з наказу ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка № 50 к про обрання А. П. Каришина деканом природничого факультету на новий термін. 09.12.1977 р.
278. Рішення колегії Міністерства освіти УРСР про нагородження А. П. Каришина за багаторічну сумлінну педагогічну діяльність. 13.01.1972 р.
279. Нагородний лист на А. П. Каришина (форма 1961 р.). Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка.
280. Виписка з наказу ректора Полтавського пед. інституту імені В. Г. Короленка № 3 к про звільнення А. П. Каришина з посади декана у зв'язку з виходом на пенсію. 09.01.1987 р.
281. А. П. Каришин. Портрет. 60 ті роки. Фотографія.
282. Портрет А. П. Каришина. Фотодокумент.
283. Групова фотографія учасників навчального колективу.
284. Біографічні відомості про народження та ранні роки А. П. Каришина (1912–1931 рр.).
285. Родинні та краєзнавчі матеріали: батьки А. П. Каришина, с. Шишаки. Фотографія.
286. Заклади вищої освіти, де навчався А. П. Каришин.
287. Самусенко Ю. В. α, β ненасичені сульфони, що містять фтор : автореф. дис. ... канд. хім. наук : 02.00.08 – хімія елементоорганічних сполук. Київ, 1975. На правах рукопису. Титульний аркуш.

288. Журнал загальної хімії. Окремий друк. Т. XLIX (CXI). Ленінград: Наука, Ленінградське відділення, 1979. Академія наук СРСР.
289. Український хімічний журнал. Окремий відбиток. Т. XXXIX, вип. 4. Київ, 1973.
290. Український хімічний журнал. Окремий відбиток. Т. XL, вип. 2. Київ, 1974.
291. Хімія гетероциклічних сполук. Окремий відбиток. Рига : Знання, 1968.
292. «Журналу органічної хімії». Окремий відбиток. Т. III. Москва ; Ленінград : Наука, 1967.
293. «Фізіологічно активні речовини» : науковий журнал. Вип. 12. 1980 р. Обкладинка.
294. «Вісник Харківського політехнічного інституту». № 156. Серія: хімія і хімічна технологія органічних речовин. Вип. 11. Обкладинка періодичного видання.
295. Довідник хімічних сполук, синтезованих на кафедрі хімії Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка : у 2 т. Полтава, 1983. Окремий відбиток
296. Науково дослідна діяльність А. П. Каришина та його учнів: синтез органічних сполук і розроблення методів одержання регуляторів росту рослин. Фотоілюстрації з лабораторних робіт.
297. А. П. Каришин. Фото допису
298. Авторське свідоцтво Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах винаходів і відкриттів, видане А. П. Каришину. Фотодокумент.
299. Опис хімічного винаходу до авторського свідоцтва СРСР. А. П. Каришин
300. Запрошувальний квиток, 1965. Оргкомітет IX Менделєєвського з'їзду з загальної і прикладної хімії.
301. Лист повідомлення № 74. Запрошення на конференцію з органічної хімії. Академія наук УРСР, Інститут органічної хімії. Київ, 1958.

302. Білет учасника XII Менделєєвського з'їзду з загальної і прикладної хімії. Баку, вересень 1981 р.
303. Групове фото.
304. Групове фото А.П. Каришина зі співробітниками. Фотодокумент.
305. Джурка Г.Ф. Синтез і полярографічне дослідження галогенпохідних нафтостірила: автореф. дис. ... канд. хім. наук : 02.00.03 органічна хімія. Харків, 1973.
306. Біографічна довідка про наукову та педагогічну діяльність А. П. Каришина. Текстовий інформаційний матеріал
307. Каришин А.П. Галогенпохідні анілнафталіну: представники їх синтезу, спектри і хімічна природа : автореф. дис. ... канд. хім. наук. Окремий відбиток
308. А.П. Каришин на лекційному занятті
309. Відмінник народної освіти УРСР (аверс і реверс) : нагрудний знак / нагороджений А. П. Каришин. Медаль А.С.Макаренка: пам'ятна (ювілейна) медаль / нагороджений А. П. Каришин
310. Нагороди А. П. Каришина: медаль А. С. Макаренка та нагрудний знак «Відмінник народної освіти УРСР». Фотодокумент.
311. Посвідчення про нагородження. Медаль А. С. Макаренка : відомча нагорода в галузі освіти; Міністерство освіти Української РСР. 13 вересня 1972 р.
312. Посвідчення «Відмінник народної освіти УРСР» : нагрудний знак / нагороджений Андрій Потапович Каришин ; Народний комісаріат освіти Української РСР. Київ, 1946 р.
313. Посвідчення «Відмінник освіти СРСР» / нагороджений Андрій Потапович Каришин ; Міністерство просвещения СРСР. Москва, 1975
314. А. П. Каришин на засіданні кафедри. Фотографія
315. Підбиття підсумків педагогічної практики на факультеті. Засідання вченої ради природничого факультету

316. А. П. Каришин на занятті з хімії. Навчальна аудиторія Полтавського педагогічного інституту. Фотографія
317. А. П. Каришин зі студентами у приміщенні навчального корпусу. Фотографія
318. Знайомство учнів з факультетом. Фотографія.
319. Друковані праці викладачів Полтавського педінституту імені В. Г. Короленка. Бібліографічний покажчик.
320. Друковані праці викладачів Полтавського педінституту ім. В. Г. Короленка. Бібліографічний покажчик. Список публікацій А. П. Каришина.
321. Наукові праці з органічної хімії. Список публікацій А. П. Каришина.
322. Документи про присудження вченого ступеня кандидата хімічних наук А. П. Каришину. 1950 р. Фотодокумент
323. Атестат доцента, виданий А. П. Каришину. Рішення Вищої атестаційної комісії . (МДА № 16918, Москва, 1950 р.). Фотокопія
324. Державні нагороди А. П. Каришина: медалі воєнного та ювілейного характеру. Фотодокумент
325. Науково педагогічна діяльність А. П. Каришина у Полтавському педагогічному інституті. Фотоілюстрації.
326. Грамота Полтавської обласної організації Товариства «Знання», вручена А. П. Каришину за активну участь у лекційній пропаганді з нагоди 60 річчя. Нагородний документ. Фотокопія.
327. Почесні відзнаки А. П. Каришина: посвідчення про підвищення кваліфікації та посвідчення про нагородження пам'ятним значком ЦК ВЛКСМ. Фото офіційних документів.
328. Церемонія нагородження студентів. Урочистий захід. Фотографія.
329. Урочиста церемонія вручення почесних грамот. Фотодокумент.

330. А. П. Каришин у робочому кабінеті Полтавського педагогічного інституту. Фотографія.

331. Фінальна зустріч студентського конкурсу. Члени журі під час підбиття підсумків. Фотографія.

332. Ознайомлення учнів із навчальним процесом під час дня відкритих дверей в Полтавському педагогічному інституті. Фотографія.

333. Підготовка до спартакіади. А. П. Каришин серед учасників заходу. Фотографія.

334. Будівництво більярдної кімнати для організації студентського дозвілля. Фотографія.

ДОДАТКИ

Зміст додатків

<i>Додаток А</i>	Довідки про впровадження результатів дослідження
<i>Додаток Б</i>	Відомості про апробацію результатів дисертації
<i>Додаток В</i>	Список опублікованих праць за темою дисертації
<i>Додаток Г</i>	Навчальний спецкурс «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах»
<i>Додаток Д</i>	Список наукових праць А. Каришина
<i>Додаток Е</i>	Напрями джерельної бази дослідження організаційно-управлінської діяльності А. Каришина
<i>Додаток Ж</i>	Загальна методика дослідження науково-педагогічної спадщини А. Каришина
<i>Додаток И</i>	Соціально-педагогічні передумови та ключові чинники становлення педагогічного світогляду А. Каришина (1912–1987 рр.)
<i>Додаток К</i>	Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)
<i>Додаток Л</i>	Педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу
<i>Додаток М</i>	Перспективні напрями використання організаційно-управлінського досвіду А. Каришина у сучасних умовах
<i>Додаток Н</i>	Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства»
<i>Додаток П</i>	Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вектор розвитку вищої освіти України»
<i>Додаток Р</i>	Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції «Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру в Україні й світі»
<i>Додаток С</i>	Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції «Роль педагогічної науки у формуванні гуманного суспільства»
<i>Додаток Т</i>	Справа Каришина Андрія Потаповича.
<i>Додаток У</i>	Особовий листок з обліку кадрів Каришина Андрія Потаповича
<i>Додаток Ф</i>	Автобіографія Каришина Андрія Потаповича
<i>Додаток Х</i>	Копія диплому Полтавського державного педагогічного інституту про присвоєння кваліфікації викладача хімії, виданого Каришину Андрію Потаповичу. 1936 р.

<i>Додаток Ц</i>	Фотокопія диплома кандидата хімічних наук А. П. Каришина. 1950 р.
<i>Додаток Ш</i>	Фотокопія атестата доцента, виданого А. П. Каришину Вищою атестаційною комісією СРСР 1950 р.
<i>Додаток Щ</i>	Виписка з протоколу №66 Вченої ради КДУ ім. Т. Г. Шевченка про присудження А. П. Каришину вченого ступеня кандидата хімічних наук. 28.01.1950.
<i>Додаток Ю</i>	Виписка з протоколу ВАК СРСР про затвердження А. П. Каришина у вченому званні доцента. 1950 р.
<i>Додаток Я</i>	Рукописна резолюція щодо затвердження А. П. Каришина у вченому званні доцента. 27.12.1945 р.
<i>Додаток АА</i>	Характеристика на А. П. Каришина. Полтавський державний педагогічний інститут. 1952 р.
<i>Додаток АБ</i>	Наказ Міністерства вищої освіти СРСР №264/п про затвердження А. П. Каришина в. о. завідувача кафедри хімії. 17.05.1946 р.
<i>Додаток АВ</i>	Наказ Міністерства вищої освіти СРСР №264/п про затвердження А. П. Каришина в. о. завідувача кафедри хімії Полтавського педінституту. 17.05.1946.
<i>Додаток АГ</i>	Наказ Міністерства освіти УРСР №362/к про призначення А. П. Каришина на посаду декана у Полтавському педагогічному інституті. 29.12.1950 р.
<i>Додаток АД</i>	Наказ М-ва освіти УРСР №311/к про звільнення з посади в Полтавському педінституті та призначення А. П. Каришина до Коломийського учительського інституту. 30.08.1951 р.
<i>Додаток АЕ</i>	Наказ Міністерства вищої освіти СРСР №234/п про затвердження А. П. Каришина заступником директора Полтавського державного педагогічного інституту. 14.05.1951 р.
<i>Додаток АЖ</i>	Характеристика на Каришина Андрія Потаповича
<i>Додаток АИ</i>	Довідка про перебування на військовій службі
<i>Додаток АК</i>	Нагородний лист Каришина Андрія Потаповича
<i>Додаток АЛ</i>	Виписка з наказу директора Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка №172 про звільнення А. П. Каришина з адміністративної посади. 13.10.1958 р.
<i>Додаток АМ</i>	Наказ Міністерства освіти УРСР №61/к про нагородження грамотою А. П. Каришина з нагоди 50-річчя. 14.11.1962 р.
<i>Додаток АН</i>	Виписка з наказу ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка №50-к про

	обрання А. П. Каришина деканом природничого факультету на новий термін. 09.12.1977 р.
<i>Додаток АП</i>	Рішення колегії Міністерства освіти УРСР про нагородження А. П. Каришина за багаторічну сумлінну педагогічну діяльність. 13.01.1972 р.
<i>Додаток АР</i>	Нагородний лист на А. П. Каришина (форма 1961 р.). Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка
<i>Додаток АС</i>	Виписка з наказу ректора Полтавського пед. інституту імені В. Г. Короленка № 3-к про звільнення А. П. Каришина з посади декана у зв'язку з виходом на пенсію. 09.01.1987 р.
<i>Додаток АТ</i>	А. П. Каришин. Портрет. 60-ті роки. Фотографія.
<i>Додаток АФ</i>	Портрет А. П. Каришина. Фотодокумент.
<i>Додаток АХ</i>	Групова фотографія учасників навчального колективу.
<i>Додаток АЦ</i>	Біографічні відомості про народження та ранні роки А. П. Каришина (1912–1931 рр.)
<i>Додаток АШ</i>	Родинні та краєзнавчі матеріали: батьки А. П. Каришина, с. Шишаки. Фотографія
<i>Додаток АЩ</i>	Заклади вищої освіти, де навчався А. П. Каришин
<i>Додаток АЮ</i>	Самусенко Ю. В. α, β -ненасичені сульфони, що містять фтор : автореф. дис. ... канд. хім. наук : 02.00.08 – хімія елементоорганічних сполук. Київ, 1975. На правах рукопису. Титульний аркуш
<i>Додаток АЯ</i>	Журнал загальної хімії. Окремий друк. Т. XLIX (CXI). Ленінград: Наука, Ленінградське відділення, 1979. Академія наук СРСР.
<i>Додаток ААА</i>	Український хімічний журнал. Окремий відбиток. Т. XXXIX, вип. 4. Київ, 1973.
<i>Додаток ААБ</i>	Український хімічний журнал. Окремий відбиток. Т. XL, вип. 2. Київ, 1974.
<i>Додаток ААВ</i>	Хімія гетероциклічних сполук. Окремий відбиток. Рига : Знання, 1968.
<i>Додаток ААГ</i>	«Журналу органічної хімії». Окремий відбиток. Т. III. Москва ; Ленінград : Наука, 1967.
<i>Додаток ААД</i>	«Фізіологічно активні речовини» : науковий журнал. Вип. 12. 1980 р. Обкладинка.
<i>Додаток ААЕ</i>	«Вісник Харківського політехнічного інституту». № 156. Серія: хімія і хімічна технологія органічних речовин. Вип. 11. Обкладинка періодичного видання.
<i>Додаток ААЖ</i>	Довідник хімічних сполук, синтезованих на кафедрі хімії Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка : у 2 т. – Полтава, 1983. Окремий відбиток
<i>Додаток ААИ</i>	Науково-дослідна діяльність А. П. Каришина та його учнів: синтез органічних сполук і розроблення методів одержання регуляторів росту рослин. Фотоілюстрації з лабораторних робіт.
<i>Додаток ААК</i>	А. П. Каришин. Фото допису

<i>Додаток ААЛ</i>	Авторське свідоцтво Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах винаходів і відкриттів, видане А. П. Каришину. Фотодокумент.
<i>Додаток ААМ</i>	Опис хімічного винаходу до авторського свідоцтва СРСР. А. П. Каришин
<i>Додаток ААН</i>	Запрошувальний квиток, 1965. Оргкомітет ІХ Менделєєвського з'їзду з загальної і прикладної хімії.
<i>Додаток ААП</i>	Лист-повідомлення № 74. Запрошення на конференцію з органічної хімії. Академія наук УРСР, Інститут органічної хімії. Київ, 1958.
<i>Додаток ААР</i>	Білет учасника XII Менделєєвського з'їзду з загальної і прикладної хімії. Баку, вересень 1981 р.
<i>Додаток ААС</i>	Традиційна посвята студентів-біологів. Урочистий обряд під час навчально-виховного заходу
<i>Додаток ААТ</i>	Групове фото А.П. Каришина зі співробітниками. Фотодокумент.
<i>Додаток ААФ</i>	Джурка Г.Ф. Синтез і полярографічне дослідження галогенпохідних нафтостірила: автореф. дис. ... канд. хім. наук : 02.00.03 органічна хімія. Харків, 1973.
<i>Додаток ААХ</i>	Біографічна довідка про наукову та педагогічну діяльність А. П. Каришина. Текстовий інформаційний матеріал
<i>Додаток ААЦ</i>	Каришин А.П. Галогенпохідні анілнафталіну: представники їх синтезу, спектри і хімічна природа : автореф. дис. ... канд. хім. наук. Окремий відбиток
<i>Додаток ААШ</i>	А.П. Каришин на лекційному занятті
<i>Додаток ААЩ</i>	Відмінник народної освіти УРСР (аверс і реверс) : нагрудний знак / нагороджений А. П. Каришин. Медаль А.С.Макаренка: пам'ятна (ювілейна) медаль / нагороджений А. П. Каришин
<i>Додаток ААЮ</i>	Нагороди А. П. Каришина: медаль А. С. Макаренка та нагрудний знак «Відмінник народної освіти УРСР». Фотодокумент.
<i>Додаток ААЯ</i>	Посвідчення про нагородження. Медаль А. С. Макаренка : відомча нагорода в галузі освіти; Міністерство освіти Української РСР. 13 вересня 1972 р.
<i>Додаток АААА</i>	Посвідчення «Відмінник народної освіти УРСР» : нагрудний знак / нагороджений Андрій Потапович Каришин ; Народний комісаріат освіти Української РСР. Київ, 1946 р.
<i>Додаток АААБ</i>	Посвідчення «Відмінник освіти СРСР» / нагороджений Андрій Потапович Каришин ; Міністерство просвещения СРСР. Москва, 1975
<i>Додаток АААВ</i>	А. П. Каришин на засіданні кафедри. Фотографія
<i>Додаток АААГ</i>	Підбиття підсумків педагогічної практики на факультеті. Засідання вченої ради природничого факультету
<i>Додаток АААД</i>	А. П. Каришин на занятті з хімії. Навчальна аудиторія Полтавського педагогічного інституту. Фотографія
<i>Додаток АААЕ</i>	А. П. Каришин зі студентами у приміщенні навчального корпусу. Фотографія
<i>Додаток АААЖ</i>	Знайомство учнів з факультетом. Фотографія.

<i>Додаток АААІ</i>	Друковані праці викладачів Полтавського педінституту ім. В. Г. Короленка. Бібліографічний покажчик.
<i>Додаток АААК</i>	Друковані праці викладачів Полтавського педінституту ім. В. Г. Короленка. Бібліографічний покажчик. Список публікацій А. П. Каришина.
<i>Додаток АААЛ</i>	Наукові праці з органічної хімії. Список публікацій А. П. Каришина.
<i>Додаток АААМ</i>	Документи про присудження вченого ступеня кандидата хімічних наук А. П. Каришину. 1950 р. Фотодокумент
<i>Додаток АААН</i>	Атестат доцента, виданий А. П. Каришину. Рішення Вищої атестаційної комісії . (МДА № 16918, Москва, 1950 р.). Фотокопія
<i>Додаток АААП</i>	Державні нагороди А. П. Каришина: медалі воєнного та ювілейного характеру. Фотодокумент
<i>Додаток АААР</i>	Науково-педагогічна діяльність А. П. Каришина у Полтавському педагогічному інституті. Фотоілюстрації
<i>Додаток АААС</i>	Грамота Полтавської обласної організації Товариства «Знання», вручена А. П. Каришину за активну участь у лекційній пропаганді з нагоди 60-річчя. Нагородний документ. Фотокопія.
<i>Додаток АААТ</i>	Почесні відзнаки А. П. Каришина: посвідчення про підвищення кваліфікації та посвідчення про нагородження пам'ятним значком ЦК ВЛКСМ. Фото офіційних документів.
<i>Додаток АААФ</i>	Церемонія нагородження студентів. Урочистий захід. Фотографія
<i>Додаток АААХ</i>	Урочиста церемонія вручення почесних грамот. Фотодокумент.
<i>Додаток АААЦ</i>	А. П. Каришин у робочому кабінеті Полтавського педагогічного інституту. Фотографія
<i>Додаток АААШ</i>	Фінальна зустріч студентського конкурсу. Члени журі під час підбиття підсумків. Фотографія.
<i>Додаток АААЩ</i>	Ознайомлення учнів із навчальним процесом під час дня відкритих дверей в Полтавському педагогічному інституті. Фотографія.
<i>Додаток АААЮ</i>	Підготовка до спартакіади. А. П. Каришин серед учасників заходу. Фотографія.
<i>Додаток АААЯ</i>	Будівництво більярдної кімнати для організації студентського дозвілля. Фотографія.

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ (СКАНОВАНІ КОПІЇ)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА
вул. Роменська, 87 м. Суми 40002, Україна, тел. (0542) 68-59-02, факс 22-15-17
E-Mail: rector@sspu.edu.ua www.sspu.edu.ua
Код ЄДРПОУ 02125510

10.12.25 № 2867 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації на здобуття ступеня доктора
філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Брах Юлії Василівни
на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід
діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)»

В освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка впроваджено результати дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії Брах Юлії Василівни на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)».

Навчальний спецкурс «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах» викладався як вибіркова навчальна дисципліна. Матеріали курсу спрямовані на формування в майбутніх учителів теоретичних знань щодо важливості вивчення організаційно-управлінської діяльності видатного вченого, педагога А. Каришина. Дисципліна передбачає ознайомлення з особливостями основних етапів та напрямів організаційно-управлінської діяльності українського вченого. Спецкурс розкриває погляди А. Каришина на формування навичок поєднання теорії з практикою в підготовці майбутніх педагогів.

У список рекомендованих для студентів джерел ввійшли фахові публікації та доповіді автора на наукових конференціях, круглих столах, семінарах тощо. Отже, результати дослідження Ю.В. Брах можуть бути використані під час підготовки бакалаврів педагогічних спеціальностей.

Рішення про успішне впровадження результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії Ю.В. Брах «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)» схвалено на засіданні кафедри педагогіки (протокол № 5 від 15.12.2025 р.).

Проректор з науково-педагогічної
(наукової) роботи

Ольга КУДРИНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
 UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

13.01.2026 № 01.12/36

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
Брах Юлії Василівни
на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід
діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Матеріали та результати дисертації Брах Юлії Василівни на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)» упродовж 2024-2025 н. р. було впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Розроблений дослідницею авторський спеціалізований навчальний курс «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи їх використання в сучасних умовах», а також методичні рекомендації до семінарських занять і виконання самостійної роботи з курсу впроваджено в освітній процес та використано у підготовці здобувачів вищої освіти. Зазначений курс сприяв системному засвоєнню здобувачами освіти основних понять досліджуваної проблематики, формуванню цілісного уявлення про організаційно-управлінську діяльність видатного українського вченого й педагога А. Каришина, а також глибшому розумінню основних етапів і напрямів його науково-педагогічної та управлінської діяльності.

У результаті впровадження курсу підтверджено ефективність використання педагогічних ідей А. Каришина в сучасних умовах освітнього середовища, що позитивно позначилося на якості підготовки здобувачів освіти та їх здатності до аналітичного осмислення історико-педагогічної спадщини.

Теоретичні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані в науково-дослідній та освітній діяльності науковцями, докторантами, аспірантами, науково-педагогічними працівниками, здобувачами вищої освіти різних рівнів, а також керівниками закладів вищої освіти.

Довідку про успішне впровадження результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії Брах Юлії Василівни на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)» схвалено на засіданні кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту (протокол № 3 від 15.12.2025 р.).

Проректор з науково-педагогічної
та міжнародної діяльності,
доктор педагогічних наук, професор

Алла ХАРКІВСЬКА

акт 01-33/2 від 14.01.2026

ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ
ОСВІТИ ІМ. М. В. ОСТРОГРАДСЬКОГО
36014, м. Полтава,
вул. Соборності, буд. 64-Ж
тел. (0532) 563-852

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертації
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Брах Юлії Василівни

на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід
діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)»

Апробація наукових висновків дисертації Ю.В. Брах здійснювалася шляхом впровадження серед слухачів Полтавської академії неперервної освіти ім. М.В. Остроградського авторського спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах» у 2024–2025 рр. Значний інтерес для розширення історико-методологічних та теоретико-методичних знань слухачів становили положення спецкурсу щодо організації самостійної та науково-дослідницької роботи учнів, використання педагогічного потенціалу організаційно-управлінської діяльності видатного вченого, педагога А. Каришина у навчально-виховному процесі, розробки теоретичних засад національно-патріотичного виховання молоді, розкриття соціально-педагогічних передумов формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина, ключових чинників становлення його педагогічного світогляду, особливостей основних етапів та напрямів організаційно-управлінської діяльності українського вченого.

Оприлюднені у наукових працях результати дисертації Ю.В. Брах є актуальними, вони значно розширюють історико-педагогічні знання про поступ вітчизняної освіти. Наукова обґрунтованість, змістовність, практична орієнтація та методична доцільність підготовленого та апробованого Ю.В. Брах спецкурсу розкривають горизонти для подальшої імплементації наукових результатів у підготовку освітянських кадрів. Зазначене є підставою для схвальної оцінки результатів дисертації та засвідчення доцільності використання матеріалів дослідження в освітній практиці.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження обговорено та затверджено на засідання кафебри філософії і економіки освіти «9» січня 2026 року, протокол №1.

Директор
Полтавської академії неперервної
освіти ім. М. В. Остроградського

Віталій ЗЕЛЮК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67
 E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЄДРПОУ 31035253

15.01.2026 № 227/01-51/02 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації

Брах Юлії Василівни

на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Основні положення дисертації Брах Юлії Василівни на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки впроваджено в освітній процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Юлією Василівною було запропоновано спецкурс навчальної дисципліни «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах» Цими матеріалами доповнено зміст навчальної дисципліни «Історія педагогіки вищої школи».

Надані Ю. В. Брах матеріали мають оригінальний авторський підхід, моделюють ґрунтовні знання про важливість вивчення організаційно-управлінської діяльності видатного вченого, педагога А. Каришина, а саме ознайомлюють з особливостями авторських форм і методів роботи вченого у навчальному процесі системи вищої освіти України, схарактеризовано роль вченого у залученні молоді до наукових досліджень.

Довідку про успішне впровадження результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії Брах Юлії Василівни на тему «Педагогічні ідеї та організаційно-управлінський досвід діяльності А. Каришина (1912–1987 рр.)» затверджено на засіданні кафедри загальної педагогіки та андрагогіки протоколом № 15 від 13 січня 2026 року.

Проректор з наукової роботи

Василь ФАЗАН

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня:

1) Міжнародна науково-практична конференція «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства», м. Полтава, 15–16 листопада 2022 р. *(форма участі: очна)*.

Тема доповіді: «Педагогічна діяльність А. Каришина».

2) Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вектор розвитку вищої освіти України», м. Полтава, 14–15 листопада 2023 р. *(форма участі: очна)*.

Тема доповіді: «Педагогічна постать А. Каришина: погляд із сьогодення».

3) Міжнародна науково-практична конференція «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXXI Каришинські читання) (присвячена 110 річниці університету), м. Полтава, 30-31 травня 2024 р. *(форма участі: очна)*.

Тема доповіді: «Наукова спадщина А. Каришина в історичному вимірі».

4) Міжнародна науково-практична конференція «Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру в Україні й світі», м. Полтава, 19–20 листопада 2024 р. *(форма участі: очна)*.

Тема доповіді: «Напрями організаційно-управлінської діяльності вченого А. Каришина».

5) II Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку педагогіки та освіти в умовах цифрових трансформацій (ByteEd-2025)», м. Харків, 17–19 квітня 2025 р. *(форма участі: онлайн)*.

Тема доповіді: «Становлення педагогічної постаті А.П. Каришина».

**ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО
В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ**

*Наукові праці, в яких опубліковано основні
результати дисертації*

1. Петренко Л., Брах Ю. Соціально-педагогічні передумови формування наукової спадщини А. Каришина. *Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education*, (15), (2024). С. 33–40.
2. Петренко Л., Брах Ю. Ключові чинники становлення науково-педагогічних ідей А. П. Каришина. «Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка». Вип. 20 (39), 2025. URL : <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/756>
3. Брах Ю. Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності А. П. Каришина. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 36. 2025. С. 22–27.
4. Брах Ю. Актуалізація педагогічних ідей та досвіду організаційно-управлінської діяльності А. Каришина в практику сучасної системи освіти України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2025. № 3. С. 249–258.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Брах Ю. Педагогічна діяльність А. Каришина. *Дидаскал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства», 15–16 лист. 2022 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. № 23. 431 с. С. 125–127.
6. Брах Ю. Педагогічна постать А. Каришина: погляд із сьогодення. *Дидаскал* : часопис: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейський вектор розвитку вищої освіти України», 14–15 листоп. 2023 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2023. № 24. 390 с. С. 225–227.

7. Брах Ю. Наукова спадщина А. Каришина в історичному вимірі. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXXI Каришинські читання)* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 110 річниці університету (м. Полтава, 30–31 травня 2024 р.) / за заг. ред. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2024. 208 с. С. 54–56.

8. Петренко Л., Брах Ю. Становлення педагогічної постаті А. П. Каришина. *Тенденції розвитку педагогіки та освіти в умовах цифрових трансформацій (ByteEd-2025)* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 17–19 квітня 2025 року) / за заг. ред. І. В. Таможської; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 401 с. С. 186–188.

9. Брах Ю. Напрями організаційно-управлінської діяльності вченого А. Каришина. *Дидакал* : часопис: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру в Україні й світі», 19–20 листоп. 2024 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2024. № 25. С. 216–218.

**НАВЧАЛЬНИЙ СПЕЦКУРС
«АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
А. КАРИШИНА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ»**

Передмова

Сучасна система вищої педагогічної освіти України перебуває в умовах масштабного реформування, зумовленого процесами євроінтеграції, демократизації суспільного життя та нагальною потребою підготовки педагога нової формації – компетентного, духовно зрілого, патріотично налаштованого, здатного до безперервного самовдосконалення і творчого служіння суспільству. У цьому контексті особливої цінності набуває звернення до педагогічної спадщини видатних вітчизняних учених-педагогів, чії ідеї, випереджаючи свій час, відповідають найсучаснішим вимогам до організації освітнього процесу.

Серед таких постатей вагоме місце посідає Андрій Потапович Каришин (1912–1987 рр.) – учений-хімік, педагог, організатор освіти, декан природничого факультету Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, який понад сорок років присвятив підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів. Його педагогічна система, що органічно поєднувала наукову одержимість, виховний гуманізм, демократичний стиль управління та глибоку відданість рідному краю, становить неоціненний скарб вітчизняної педагогічної думки другої половини ХХ століття.

Спецкурс розроблено з метою системного осмислення та практичного впровадження педагогічних ідей А. Каришина в сучасну практику підготовки педагогічних кадрів. Особлива увага приділяється актуалізації провідних напрямів його спадщини: науково-дослідницького, гуманістично-виховного та екологічно-просвітницького, кожен із яких знаходить своє нормативне підтвердження в чинному освітньому законодавстві України.

Спецкурс побудований на засадах міждисциплінарності та практикоорієнтованості, поєднує знання з історії педагогіки, дидактики вищої школи, теорії виховання, екологічної освіти та освітнього менеджменту. Структура курсу передбачає три навчальні модулі, кожен з яких вирішує конкретні освітні та виховні завдання.

Спецкурс призначений для здобувачів вищої освіти педагогічних університетів, студентів природничих і педагогічних факультетів, аспірантів і докторантів, а також для педагогічних працівників, які підвищують кваліфікацію. Матеріали курсу можуть бути використані у виховній, науково-методичній роботі закладів вищої педагогічної освіти.

Предмет вивчення спецкурсу

Предметом вивчення спецкурсу є педагогічна спадщина А. Каришина – сукупність його науково-педагогічних ідей, організаційно-управлінського досвіду та освітньо-виховних практик у контексті їх актуалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти України.

Конкретно предмет вивчення охоплює:

- соціально-педагогічні передумови і чинники формування педагогічних ідей А. Каришина;
- основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності вченого;
- систему педагогічних ідей А. Каришина щодо організації освітнього процесу;
- науково-дослідницький, гуманістично-виховний та екологічно-просвітницький напрями актуалізації спадщини вченого;
- законодавчу базу сучасної вищої педагогічної освіти України у зіставленні з педагогічними ідеями А. Каришина;
- перспективні форми та методи впровадження досвіду вченого в сучасну педагогічну практику;
- Каришинські читання як жива форма збереження та розвитку наукової спадщини вченого.

Міждисциплінарні зв'язки

Спецкурс пов'язаний з такими навчальними курсами вищої школи, як «Методологія та організація наукових досліджень», «Історія педагогіки вищої школи», «Інноваційна парадигма вищої освіти в Україні», «Дидактика вищої школи», «Теорія і практика виховної роботи», «Педагогічний менеджмент», «Екологічна освіта і виховання», «Суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і студента у вищій школі».

Мета спецкурсу

Метою спецкурсу є формування у здобувачів вищої освіти цілісної системи знань, умінь та компетентностей, необхідних для усвідомлення педагогічної цінності спадщини А. Каришина та ефективного використання його організаційно-управлінського досвіду і педагогічних ідей у власній майбутній науково-педагогічній діяльності; виховання педагогів-дослідників з розвиненою культурою самостійного мислення, здатних гуманістично, науково і відповідально служити своєму педагогічному покликанню.

Досягнення мети передбачає реалізацію трьох взаємопов'язаних векторів:

1. Когнітивний вектор – засвоєння системного знання про педагогічну спадщину А. Каришина: соціально-педагогічні передумови формування його ідей, основні етапи діяльності, зміст педагогічної концепції, перспективні напрями актуалізації у сучасних умовах.

2. Аксиологічний вектор – формування ціннісного ставлення до педагогічної спадщини вітчизняних учених, поваги до праці педагога-вченого, усвідомлення принципів наукової доброчесності, гуманізму, екологічної відповідальності як основи педагогічної діяльності.

3. Діяльнісний вектор – набуття практичних навичок застосування педагогічних ідей А. Каришина у власній дослідницькій та викладацькій діяльності, організації виховної роботи, екологічної просвіти та науково-методичної взаємодії з учителями.

Головні завдання спецкурсу:

- ознайомити здобувачів з соціально-педагогічними передумовами і чинниками формування педагогічних ідей А. Каришина в контексті суспільно-історичних трансформацій ХХ століття;

- розкрити зміст і структуру організаційно-управлінської діяльності вченого через призму науково обґрунтованої періодизації та виокремлення провідних напрямів кожного з чотирьох етапів;

- систематизувати провідні педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу;

- формувати у здобувачів розуміння перспективних напрямів актуалізації спадщини вченого: науково-дослідницького, гуманістично-виховного та екологічно-просвітницького.

- забезпечити засвоєння зв'язку між педагогічними ідеями А. Каришина та чинним освітнім законодавством України;

- розвинути практичні навички творчого використання досвіду А. Каришина у власній педагогічній, науково-дослідницькій та організаційно-управлінській діяльності;

- виховати повагу до наукової доброчесності, гуманістичних засад педагогічної взаємодії та екологічної відповідальності як визначальних цінностей педагога.

- ознайомити здобувачів із Каришинськими читаннями як живою формою збереження наукової пам'яті та актуалізації педагогічної спадщини вченого;

- сприяти формуванню у майбутніх педагогів власного наукового і педагогічного стилю, заснованого на принципах системності знань, єдності теорії і практики та відповідального служіння суспільству.

Загальні компетентності.

Відповідно до Переліку загальних компетентностей Проекту ЄС TUNING, спецкурс забезпечує формування таких загальних компетентностей:

Інструментальні компетентності:

ЗК-1. Здатність до аналізу і синтезу – уміння аналізувати педагогічні явища і процеси, синтезувати знання з різних джерел для осмислення педагогічної спадщини А. Каришина.

ЗК-2. Здатність до організації та планування – уміння планувати науково-дослідницьку і виховну роботу, організовувати навчальний процес відповідно до педагогічних ідей вченого.

ЗК-3. Базові загальні знання – засвоєння системних знань з історії педагогіки, дидактики вищої школи, екологічної освіти та педагогічного менеджменту.

ЗК-4. Усна і письмова комунікація рідною мовою – оволодіння культурою мовленнєвого етикету, уміння будувати наукові тексти та педагогічний дискурс на засадах, що їх плекав А. Каришин.

ЗК-5. Навички управління інформацією – критична оцінка педагогічних джерел, архівних матеріалів, мемуарних свідчень у контексті дослідження педагогічної персоналії.

Міжособистісні компетентності:

ЗК-6. Здатність до критики та самокритики – рефлексія власної педагогічної позиції, критичне осмислення усталених підходів до організації освітнього процесу.

ЗК-7. Командна робота – уміння організувати спільну науково-дослідну і виховну діяльність у студентському колективі.

ЗК-8. Етична відданість – відповідальна поведінка, особиста доброчесність, наслідування кращих зразків педагогічної культури А. Каришина.

ЗК-9. Здатність до роботи в міждисциплінарному середовищі – інтеграція знань з педагогіки, хімії, екології та управління в осмисленні спадщини вченого.

Системні компетентності:

ЗК-10. Здатність застосовувати знання на практиці – трансляція педагогічних ідей А. Каришина у власну науково-педагогічну діяльність.

ЗК-11. Дослідницькі навички – уміння самостійно досліджувати педагогічну спадщину на основі архівних, мемуарних та наукових джерел.

ЗК-12. Здатність до навчання – постійне самовдосконалення, готовність до безперервної освіти відповідно до принципів, що їх сповідував А. Каришин.

ЗК-13. Лідерство – вміння надихати колег і студентів особистим прикладом, фаховою позицією та педагогічним авторитетом.

ЗК-14. Прагнення до якості – відповідальне ставлення до якості знань, науково-дослідницьких результатів і виховної роботи.

Фахові компетентності

Спецкурс забезпечує формування таких фахових компетентностей майбутніх педагогів:

У сфері знань і розуміння:

ФК-1. Знання соціально-педагогічних передумов і чинників формування педагогічних ідей А. Каришина в суспільно-історичному контексті.

ФК-2. Розуміння структури і змісту організаційно-управлінської діяльності вченого за чотирма основними етапами.

ФК-3. Знання тринадцяти провідних педагогічних ідей А. Каришина та їх значення для сучасної вищої педагогічної освіти.

ФК-4. Розуміння трьох перспективних напрямів актуалізації спадщини вченого та їх зв'язку з чинним освітнім законодавством України.

ФК-5. Знання принципів наукової доброчесності, гуманістичного підходу та екологічного виховання як визначальних засад педагогічної системи А. Каришина.

У сфері умінь і навичок:

ФК-6. Уміння здійснювати аналіз педагогічної персоналії на основі архівних, мемуарних, наукових і літературних джерел із застосуванням методів ретроспективи та біографічного аналізу.

ФК-7. Уміння виокремлювати педагогічні ідеї вченого та визначати перспективи їх застосування в сучасних умовах.

ФК-8. Здатність до критичного осмислення та творчого використання кращого педагогічного досвіду минулого у власній практиці.

ФК-9. Навички організації науково-дослідної роботи студентів на засадах, апробованих А. Каришиним.

ФК-10. Уміння проектувати освітньо-виховне середовище на засадах гуманізму, індивідуального підходу та демократичного стилю взаємодії.

У сфері ставлень та цінностей:

ФК-11. Сформована система ціннісних орієнтирів: любов до педагогічної справи, повага до наукової праці, відповідальність за якість підготовки фахівців.

ФК-12. Відповідальне ставлення до принципів наукової добросовісності як фундаменту дослідницької і педагогічної діяльності.

ФК-13. Усвідомлення екологічної відповідальності педагога як носія екологічної культури в умовах сучасних викликів.

Загальний обсяг спецкурсу становить 3 кредити (90 годин): лекції – 20 годин, практичні заняття – 20 годин; самостійна робота – 50 годин. Спецкурс структурований на три навчальні модулі і містить 10 навчальних тем. Підсумкова форма контролю – залік.

Інформаційний обсяг навчального спецкурсу

«Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах»

Назви змістових модулів і тем	Лекції	Практичні	Самостійна робота
<i>Змістовий модуль 1. Педагогічна персоналія А. Каришина: соціально-педагогічні основи та організаційно-управлінський досвід</i>			
Тема 1. Соціально-педагогічні передумови формування педагогічних ідей А. Каришина	2	2	5
Тема 2. Ключові чинники становлення педагогічного світогляду вченого: сім'я, середовище, наукова школа	2	2	5
Тема 3. Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності А. Каришина	2	2	5
Модульний контроль	–	–	–
<i>Змістовий модуль 2. Педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу</i>			
Тема 4. Науково-дослідницькі ідеї А. Каришина: практична спрямованість, добросовісність, підготовка наукової зміни	2	2	5
Тема 5. Гуманістично-виховні ідеї А. Каришина: індивідуальний підхід, педагогічна майстерність, самоврядування	2	2	5
Тема 6. Духовно-моральне, трудове та екологічне виховання у системі А. Каришина	2	2	5
Тема 7. Авторська система навчання А. Каришина: принципи, методи, оцінювання	2	2	5
Модульний контроль	–	–	–
<i>Змістовий модуль 3. Актуалізація спадщини А. Каришина у сучасній системі освіти</i>			
Тема 8. Науково-дослідницький напрям актуалізації спадщини А. Каришина: зв'язок з чинним законодавством	2	2	5
Тема 9. Гуманістично-виховний напрям: педагогічні ідеї вченого в	2	2	5

контексті Концепції НУШ та Стратегії виховання			
Тема 10. Екологічно-просвітницький напрям: Каришинські читання та перспективи використання досвіду вченого	2	2	5
Всього	20	20	50
Загальний обсяг курсу			90

СТРУКТУРА СПЕЦКУРСУ

МОДУЛЬ І. ПЕДАГОГІЧНА ПЕРСОНАЛІЯ А. КАРИШИНА: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ДОСВІД

Тема 1. Соціально-педагогічні передумови формування педагогічних ідей А. Каришина

Поняття «педагогічна персоналія» та методологічні підходи до її вивчення. Суспільно-політичні трансформації ХХ століття як тло формування педагогічного світогляду А. Каришина. Революційні події 1905–1917 рр. та піднесення рівня національної свідомості. Національно-демократична революція 1917–1921 рр. і процес українізації школи. Встановлення радянської влади: ідеологічний тиск, Голодомор, репресії інтелігенції та їхній вплив на формування педагогічних переконань. Друга світова війна і її роль у загартуванні характеру педагога. ХХ з'їзд КПРС (1956 р.) і «хрущовська відлига» як чинник активізації науково-педагогічної ініціативи. Суперечність між ідеологічними настановами радянської системи і гуманістичними засадами педагогіки А. Каришина.

Тема 2. Ключові чинники становлення педагогічного світогляду вченого: сім'я, середовище, наукова школа

Сімейне виховання як першоджерело педагогічних цінностей А. Каришина: батьківський приклад, любов до праці, музики, природи рідного краю. Соціальне середовище сільської громади Шишацького краю з її народно-педагогічними традиціями. Роль початкової освіти і праці в колгоспі у формуванні характеру майбутнього педагога. Вечірній робітничий факультет у Великих Сорочинцях як відправна точка наукової кар'єри. Студентське оточення і викладацький колектив Полтавського педагогічного інституту. Визначальна роль наукового наставника М. Дашевського у залученні А. Каришина до дослідницької роботи. Самоосвіта і наукова самовідданість як рушійна сила безперервного творчого зростання. Особистий приклад педагога — «виховувати не словом, а прикладом і середовищем» (І. Зязюн).

Тема 3. Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності А. Каришина

Критерії та методологічні засади першої науково обґрунтованої періодизації організаційно-управлінської діяльності А. Каришина. Характеристика чотирьох етапів діяльності вченого:

I етап (1912–1932) – пошуково-світоглядний: морально-ціннісний, трудово-практичний, пізнавально-освітній, громадсько-соціальний та світоглядно-формувальний напрями.

II етап (1932–1945) – науково-педагогічний: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, громадянсько-патріотичний та самоосвітньо-пізнавальний напрями.

III етап (1945–1970) – організаційно-управлінський: науково-дослідницький, навчально-викладацький, організаційно-управлінський, навчально-інфраструктурний, науково-керівний та виховно-просвітницький напрями.

IV етап (1970–1987) – дослідницько-узагальнювальний: експериментально-дослідницький, науково-управлінський, навчально-викладацький, навчально-інфраструктурний, організаційно-методичний та виховно-особистісний напрями.

Феномен А. Каришина як педагога, вченого й управлінця. Наукова школа хімії аценафтену та Каришинська школа хіміків-органіків.

МОДУЛЬ II. ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. КАРИШИНА ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Тема 4. Науково-дослідницькі ідеї А. Каришина: практична спрямованість, доброчесність, підготовка наукової зміни

Ідея практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству. Впровадження методу синтезу нафталіміду на Рубіжанському хімічному комбінаті та розробка препарату ДИНУК — конкретні приклади реалізації. Міжнародне визнання: співпраця з американськими вченими з Філадельфії. Ідея творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога. Ідея підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими уміннями та навичками. Ідея ранньої профільної підготовки обдарованої молоді: недільна школа та школа «Юний хімік». Ідея наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності — нетерпимість до фальсифікації результатів, обов'язкова допомога тим, хто має труднощі. Публікація понад 100 наукових праць та синтез понад 500 нових хімічних сполук — підтвердження результативності науково-дослідницьких ідей.

Тема 5. Гуманістично-виховні ідеї А. Каришина: індивідуальний підхід, педагогічна майстерність, самоврядування

Ідея формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою. Авторська методика викладання: зрозумілий виклад, демонстраційний хімічний експеримент, проблемний метод, принцип

наочності. Ідея міцності та системності засвоєння знань: авторська система контролю, що стала прообразом сучасної кредитно-модульної системи. Організація самопідготовки студентів: щоденна робота з підручниками з 15-ої до 18-ої години та 100-відсоткова успішність. Ідея індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента. А. Каришин знав долю кожного студента: «він знав все — і хто з ким дружить, і хто закохався, і хто готується до весілля, кого спіткало горе» (зі спогадів). Ідея розвитку студентського самоврядування через біостаціонар «Лучки»: казначей, комірник, чергові кухарі — реальна відповідальність. Ідея мовленнєвого етикету: точність, науковість, логіка, доступність, жодного підвищеного тону.

Тема 6. Духовно-моральне, трудове та екологічне виховання у системі А. Каришина

Ідея духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога. Принципи системи духовності А. Каришина: «особистість формується особистістю»; самодисципліна і самовдосконалення; гармонійний розвиток особистості; демократичні взаємовідносини. Естетичне виховання: ботанічний сад, квіти, вокально-інструментальний ансамбль «Емпіреї», художній колектив «Джерело», козацькі пісні. Фізичне та валеологічне виховання: спортивні змагання, здоровий спосіб життя, бесіди про шкідливі звички. Ідея трудового виховання як центральної ланки підготовки майбутнього вчителя: поєднання навчання з продуктивною працею в ботанічному саду та на біостаціонарі. Ідея екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури: «пізнати, зберегти, примножити» природні багатства Полтавщини. Зоологічний музей, 173 екскурсії агробіостанцією впродовж 1950–1954 рр.

Тема 7. Авторська система навчання А. Каришина: принципи, методи, оцінювання

Система дидактичних принципів А. Каришина: науковості, систематичності та послідовності, доступності, наочності, свідомості й активності, міцності засвоєння знань. Авторська методика лекційних занять: виклад «довжелезних формул» крейдою, зв'язок матеріалу з повсякденням, «лекції читав так дохідливо, що не було в аудиторії студента, який би не зрозумів» (Н. Шиян). Практичні заняття і курсові роботи виключно експериментальним шляхом. Ідея безперервної самоосвіти і роботи з книгою. Авторська система оцінювання — прообраз кредитно-модульної системи: обов'язкове засвоєння кожної теми, повторення за модулями. Демократичний стиль управління: «студент міг зайти до нього вільно і швидко вирішити своє проблемне питання» (І. Зязюн). Педагогічна комунікація: вербальні і невербальні засоби впливу.

МОДУЛЬ III. АКТУАЛІЗАЦІЯ СПАДЩИНИ А. КАРИШИНА У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Тема 8. Науково-дослідницький напрям актуалізації спадщини А. Каришина: зв'язок з чинним законодавством

Зміст науково-дослідницького напрямку актуалізації: практична спрямованість досліджень, рання профільна підготовка обдарованих, наукова доброчесність, авторська система контролю знань. Зв'язок з Законом України «Про вищу освіту» (2014, ст. 26): наукова та інноваційна діяльність як ключова функція ЗВО. Зв'язок з Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015): пріоритетність прикладних досліджень. Зв'язок з Законом України «Про освіту» (2017, ст. 42): академічна доброчесність. Зв'язок з Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020): STEM-освіта, профільне навчання, університетсько-шкільне партнерство. Дуальна освіта і школа «Юний хімік» А. Каришина як прообраз. Перспективні форми: наукові гуртки, профільні школи, Каришинські читання як навчальна база.

Тема 9. Гуманістично-виховний напрям: педагогічні ідеї вченого в контексті Концепції НУШ та Стратегії виховання

Зміст гуманістично-виховного напрямку: духовно-моральне виховання, індивідуальний підхід, студентське самоврядування, педагогічна майстерність, мовленнєвий етикет. Зв'язок з Законом України «Про освіту» (2017, ст. 1, 53): мета освіти і право на індивідуальну освітню траєкторію. Зв'язок з Законом України «Про вищу освіту» (2014, ст. 32, 40): якість освіти і студентське самоврядування. Зв'язок з Концепцією «Нова українська школа» (2016): компетентнісний підхід і орієнтація на особистість. Зв'язок зі Стратегією національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки. Перспективні форми: спецкурси з педагогічної спадщини А. Каришина, науково-методичні посібники, педагогічні практики на засадах особистісно орієнтованого підходу, факультетські культурно-мистецькі традиції.

Тема 10. Екологічно-просвітницький напрям: Каришинські читання та перспективи використання досвіду вченого

Зміст екологічно-просвітницького напрямку: демократичне управління ЗВО, розбудова навчальної бази, методична робота з учителями, формування екологічної культури студентства. Зв'язок з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991). Зв'язок з Законом України «Про освіту» (2017): екологічна грамотність як ключова компетентність. Зв'язок зі Стратегією державної екологічної політики України до 2030 року. Актуальність екологічно-просвітницьких ідей А. Каришина в умовах збройної агресії Росії та її наслідків для екосистеми України. Каришинські читання: XXXI Міжнародна науково-практична конференція «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» за участю вчених з Ізраїлю, Польщі, Канади, Великобританії. Перспективи: відновлення навчально-польових практик, методичні об'єднання, включення екологічних модулів у підготовку вчителів природничих дисциплін.

Види навчальної діяльності здобувачів освіти

Лекції є головною організаційною формою навчання, що сприяє оволодінню теоретичними знаннями зі спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей А. Каришина та шляхи її використання в сучасних умовах». Лекції спрямовані на розвиток інтересу здобувачів до педагогічної спадщини вітчизняних учених та формування орієнтирів для подальшої самостійної роботи. Під час лекцій викладач ознайомлює студентів з основним змістом, концепцією та ідеями педагогічної системи А. Каришина в її соціально-педагогічному, організаційно-управлінському та дидактичному вимірах.

Практичні заняття спрямовані на поглиблення вивчення навчальної дисципліни та оволодіння методами самостійної і дослідницької роботи. В процесі практичних занять у студентів виробляються практичні уміння аналізу педагогічних джерел, архівних матеріалів і мемуарних свідчень, формується здатність визначати педагогічну цінність ідей А. Каришина та проектувати шляхи їх використання в сучасних умовах.

Самостійна робота передбачає виконання студентом індивідуальних завдань: опрацювання першоджерел та наукової літератури, підготовку рефератів і доповідей, складання порівняльних таблиць, виконання творчих проектів з апробації педагогічних ідей А. Каришина у власній практиці.

Форми контролю

Поточний контроль полягає у перевірці рівня підготовленості здобувачів до тематики курсу під час аудиторних і позааудиторних занять шляхом усного опитування, мікродискусій та виконання практичних завдань.

Модульний (проміжний) контроль є формою перевірки знань та умінь студентів у розрізі окремого блоку тем. Під час модульного контролю можуть використовуватись виконання проектів, тестування, складання анотацій до першоджерел, індивідуальні завдання з аналізу педагогічних ідей.

Підсумковий контроль (залік) призначений для оцінки знань студентів на завершення вивчення спецкурсу. Він включає усне опитування, написання рефератів та підготовку презентацій за вибраною темою. Підсумкова оцінка складається з результатів поточного і модульного контролю.

Шкала оцінювання знань за навчальним спецкурсом

Сума балів, накопичених студентом	Рівень досягнення запланованих результатів навчання	Для заліку
90–100	Нааявний високий рівень досягнення запланованих результатів, що засвідчує готовність до подальшого навчання та/або педагогічної діяльності за фахом	зараховано

75–89	Наявний достатній рівень досягнення запланованих результатів та готовності до подальшого навчання та/або педагогічної діяльності	зараховано
60–74	Наявні мінімально достатні результати вивчення навчальної дисципліни для подальшої педагогічної діяльності	зараховано
35–59	Ряд запланованих результатів відсутній. Рівень наявних результатів недостатній для подальшого навчання за фахом	Не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	Результати навчання відсутні. Рівень не є достатнім для подальшого навчання та педагогічної діяльності за фахом	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням

ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ І РЕФЕРАТИВ

1. Суспільно-політичні передумови формування педагогічних ідей А. Каришина: революція, голодомор, війна, відлига.
2. Роль родинного виховання у становленні педагогічного світогляду А. Каришина (на матеріалі мемуарних джерел).
3. Науковий наставник М. Дашевський та його вплив на становлення А. Каришина як дослідника.
4. Перший етап організаційно-управлінської діяльності А. Каришина (1912–1932 рр.): морально-ціннісний і трудово-практичний виміри.
5. Організаційно-управлінський внесок А. Каришина у розбудову Полтавського педагогічного інституту (1945–1970 рр.).
6. Наукова школа хімії аценафтену: здобутки, міжнародне визнання та педагогічний вимір.
7. Ідея практичної спрямованості наукових досліджень у спадщині А. Каришина: від синтезу нафталіміду до препарату ДИНУК.
8. Ідея наукової добротності у педагогічній системі А. Каришина та її значення в контексті Закону «Про освіту» (2017, ст. 42).
9. Авторська система контролю знань А. Каришина як прообраз сучасної кредитно-модульної системи.
10. Ідея індивідуального підходу в педагогіці А. Каришина: теорія і практика.
11. Студентське самоврядування на біостаціонарі «Лучки» як модель виховання відповідальної особистості.

12. Духовно-моральне виховання у системі А. Каришина: шість засад формування духовності.
13. Трудове виховання в педагогічній системі А. Каришина та ідеї народної педагогіки.
14. Ідея екологічного виховання майбутнього вчителя у спадщині А. Каришина та її актуальність в умовах воєнного часу.
15. Мовленнєвий етикет А. Каришина як педагогічний інструмент виховного впливу.
16. Науково-дослідницький напрям актуалізації спадщини А. Каришина в контексті чинного освітнього законодавства.
17. Гуманістично-виховний напрям актуалізації спадщини А. Каришина та Концепція «Нова українська школа».
18. Каришинські читання як жива форма збереження наукової пам'яті та актуалізації педагогічної спадщини.
19. Ботанічний сад природничого факультету ПНПУ – пам'ятка зеленої архітектури Полтави: внесок А. Каришина.
20. Феномен А. Каришина як педагога, вченого й управлінця: особистісні якості та їх педагогічне значення.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Охарактеризуйте суспільно-політичні передумови формування педагогічних ідей А. Каришина.
2. Розкрийте роль родинного виховання і соціального середовища Шишацького краю у становленні А. Каришина як особистості.
3. Визначте вплив М. Дашевського на формування наукового світогляду А. Каришина.
4. Схарактеризуйте I етап (1912–1932) організаційно-управлінської діяльності А. Каришина та його провідні напрями.
5. Схарактеризуйте II етап (1932–1945) організаційно-управлінської діяльності А. Каришина та його провідні напрями.
6. Схарактеризуйте III етап (1945–1970) організаційно-управлінської діяльності А. Каришина та його провідні напрями.
7. Схарактеризуйте IV етап (1970–1987) організаційно-управлінської діяльності А. Каришина та його провідні напрями.
8. Розкрийте зміст ідеї практичної спрямованості наукових досліджень у спадщині А. Каришина. Наведіть конкретні приклади реалізації.
9. Охарактеризуйте ідею ранньої профільної підготовки обдарованої молоді (недільна школа, «Юний хімік») та її зв'язок із сучасним законодавством.
10. Розкрийте зміст ідеї наукової доброчесності А. Каришина та її законодавче закріплення в сучасній освіті.
11. Охарактеризуйте авторську систему контролю знань А. Каришина як прообраз кредитно-модульної системи.

12. Розкрийте зміст ідеї індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу студента у спадщині А. Каришина.
13. Охарактеризуйте ідею розвитку студентського самоврядування через біостаціонар «Лучки».
14. Розкрийте засади системи формування духовності студентської молоді за А. Каришиним.
15. Охарактеризуйте ідею трудового виховання в системі А. Каришина та її зв'язок з народною педагогікою.
16. Розкрийте зміст ідеї екологічного виховання майбутнього вчителя та сім складових екологічної культури за А. Каришиним.
17. Охарактеризуйте мовленнєвий етикет А. Каришина як педагогічний інструмент.
18. Розкрийте зміст і структуру науково-дослідницького напрямку актуалізації спадщини А. Каришина. Назвіть чотири перспективні форми реалізації.
19. Охарактеризуйте гуманістично-виховний напрям актуалізації. Який зв'язок з Концепцією «Нова українська школа»?
20. Розкрийте зміст екологічно-просвітницького напрямку актуалізації. Яке значення Каришинських читань у цьому контексті?
21. Визначте місце і значення А. Каришина в історії вітчизняної педагогічної думки. Обґрунтуйте актуальність його спадщини для сучасності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Бабенко Л. Політичні репресії 1920-1930-х років у Полтавському педагогічному інституті. *Рідний край* : альманах Полтав. держ. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. Полтава, 2009. № 2 (21). С. 196–209.
2. Басенко Р.О. Гуманістичні засади організаційно-управлінської діяльності у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка у другій половині ХХ століття. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2025. № 5 (224). С. 65–69.
3. Булава Л. М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки): монографія / Л. М. Булава, С. М. Шевчук, О. М. Мащенко. Полтава : ПНПУ, 2014. 144 с.
4. Булава Л. М. Організація природничої освіти в попередниках ПНПУ імені В. Г. Короленка (09.1914-09.1941 рр.). / Л. М. Булава, О. М. Мащенко. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXI Каришинські читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 29-30 трав. 2014 р.). Полтава, 2014. С. 40–42.
5. Булава Л. М., Шевчук С. М., Мащенко О. М. Історія підготовки вчителів географії та природознавства на Полтавщині (1914–2014 роки). Полтава : ПОШПО, 2015. 162 с.

6. Булава Л. М. О. Т. Булдовський і В. Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту, як колективного органу управління в 1920-1921 рр. Історична пам'ять. 2013. № 2. С. 67–72.
7. Год Б., Єрмак О. Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918-1933 рр. Історична пам'ять. П., 2010. № 2. С. 104–118.
8. Год Б. В., Єрмак О. П. Полтавський педінститут у 1960–1980-их роках. Історична пам'ять. 2011. № 1. С. 111–135.
9. Год Б., Єрмак О., Киридон П. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка : Історія і сучасність. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 4–12.
10. Год Б., Єрмак О. Полтавський педінститут у роки Великої вітчизняної війни та післявоєнний період. Історична пам'ять. П., 2010. № 1. С. 55–67.
11. Гриньова М. В. Наукові школи природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Методика викладання природничих дисциплін у вищій і середній школі. (XVII Каришинські читання) : зб. наук. пр. за участю науковців, шкільних педагогів, аспірантів, магістрантів, студентів, (Полтава, 27-28 трав. 2010 р.). Полтава, 2010. С.4–7.
12. Данилюк Т. П. Меморіальна кімната А.П. Каришина. / Т. П. Данилюк, В. Н. Жук. Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка мовою музейних експонатів. (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії) / ред. В. Н. Жук, Н. В. Жигилій. Полтава, 2000. С. 77–81.
13. Даниско О., Мокляк В. Феномен наукових шкіл у педагогічних університетах України повоєнного періоду на прикладі Полтавського педагогічного інституту. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2026. № 1 (147). С. 217–232.
14. Денисовець П. М., Лобурець В. Є. Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти. Вища і середня педагогічна освіта : респ. наук.-метод. зб. К., 1989. Вип. 14. С. 105–110.
15. Джурка Г. Ф. Перші декани природничого факультету. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXI Каришинські читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 29-30 трав. 2014 р.). Полтава, 2014. С. 85–89.
16. Джурка Г. Ф. Про деякі історичні аспекти розвитку хімії. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXII Каришинські читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 18-19 трав. 2017 р.). Полтава, 2015. С. 71–74.
17. Джурка Г. Видатні хіміки Полтавщини : навчальний посібник / Г. Ф. Джурка, Н. І. Шиян, І. С. Фурсов. Полтава : ПП Шевченко І. Р., 2011. 100 с. С. 24–25.
18. Євтух М. Б. Вітчизняний досвід підготовки вчителів в освітньому просторі України. Підготовка фахівців з фізичної культури і спорту:

професійно-педагогічні, науково-пошукові, технологічні аспекти. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. С. 53–92.

19. Ільченко О.Ю. Розвиток української педагогічної традиції в освітньому процесі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (досвід викладання курсу «Персоналії в історико-педагогічному дискурсі»). Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2025. № 5 (145). С. 322–329.

20. Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування навчального закладу. Полтава : АСМІ, 2004. 176 с.

21. Кафедра хімії та методики викладання хімії: історія та становлення / за ред Н. І. Шиян ; упоряд.: Ю.В. Самусенко, Г.Ф. Джурка ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Вид. 2-ге, випр. і допов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2012. 106 с.

22. Концепція нової української школи : рішення колегії МОН України від 27.10.2016 № 10. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).

23. Петренко Л.М. Духовно-моральне виховання та освіта української молоді у спадщині Григорія Ващенка : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2021. 675 с.

24. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка у світлинах: до 105-річчя від заснування. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019 . 280 с.

25. Природничий факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка університету імені В.Г. Короленка : 100 років історії та здобутків : літопис / за заг. ред. проф. М.В. Гриньової; ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава. Астрая. 2019. 336 с.

26. Слово про вчителя (До 100-річчя від дня народження А. П. Каришина) / упоряд. Ю. В. Самусенко, Г. Ф. Джурка ; за ред. Н. І. Шиян. Полтава : АСМІ, 2012. 267 с.

Додаткова:

27. Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема. Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень / редкол.: Л. Д. Березівська (голова редкол.), С. В. Лапаєнко, О. В. Сухомлинська, С. В. Тарнавська ; літ. ред. Т. М. Деревянко. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С. 6–7.

28. Бех І. Д. Проблема методів виховання в сучасній школі. Педагогіка і психологія. 1996. № 4. С. 136–141.

29. Белан Г. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення. Педагогічний дискурс. 2013. № 15. С. 50–54.

30. Белан Г. В. До питання про джерела біографічних досліджень в історико-педагогічній науці. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / редкол.: Є. С. Барбіна та ін. ; Херсон. держ. ун-т . Херсон, 2013. Вип. 64. С. 28–31.

31. Белан Г. В. До проблеми дослідження педагогічної персоналії в контексті універсальної парадигми наукового пізнання. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / редкол.: Є. С. Барбіна та ін. ; Херсон. держ. ун-т . Херсон, 2015. Вип. 68. С. 9–14.

32. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. Шлях освіти. 2001. № 12. С 15–19.

33. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.

34. Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / за заг. ред. Сбруєвої А. А. Суми : ВВП «Мрія», 2015. 250 с.

35. Закон України «Про вищу освіту», 2014. URL: <https://http://surl.li/qbonqg> (дата звернення: 28.11.2025).

36. Закон України «Про освіту», 2017. URL : <https://http://surl.li/ahjykg> (дата звернення: 28.11.2025).

37. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022. URL : <https://http://surl.li/рсхeth> (дата звернення: 28.11.2025).

38. Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020. URL : <https://http://surl.li/koosblc> (дата звернення: 28.10.2025).

Список наукових праць А. Каришина

1. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Т. Про можливість використання деяких індігоїдних барвників як кубових. *Перші Каришинські читання: Міжвузівська наук.-практ. конф. з проблем природн. наук, присв.80-річчю з дня народж. А.П. Каришина / ПДПІ ім. В.Г.Короленка; Ред. А.М. Білич. Полтава, 1992. С. 27.*
2. Каришин А. П., Джурка Г. Ф., Магда В. И., Самусенко Ю. В. Поляррографічне дослідження галогенпохідних аценофтону. *Журнал загальної хімії*. 1976. Вип. 42, № 8. С. 1880–1883.
3. Каришин А. П., Самусенко Ю. В. Про конденсацію аценафтенхінону та його галоїдопохідних із псевдотіогідантоїном. *Журнал органічної хімії*. 1965. № 1. Окремий відбиток. С. 1003–1004.
4. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г., Особик Д. И. Про конденсацію 5-бром-, 3-бром- та 3-йодаценафтенхінонів з 3-окситіонафтеном та його похідними. *Хімія гетероциклічних сполук*. 1968. № 1. С. 61–63.
5. Каришин А. П., Тимченко А. И., Джурка Г. Ф., Самусенко Ю. В., Баклан Т. Ф., Лисенко Г. М. Про конденсацію аценафтенхінону та його галогенпохідних з 2-тіогідантоїном та тіазоліндіоном-2,4. *Хімія гетероциклічних сполук*. 1965. № 5. Окремий відбиток. С. 704–712.
6. Каришин А. П., Соломаха Л. А. Про конденсацію аценафтенхінону та його галоїдопохідних з роданіном. С. 2062–2063.
7. Каришин А. П., Соломаха Л. А. Про конденсацію аценафтенхінону та його галоїдопохідних з роданіном. *Журнал органічної хімії*. 1965. № 1. Окремий відбиток. С. 2062–2063.
8. Каришин А. П., Федоренко Т. П. Про конденсацію дигалоїдаценафтеїхінонів з о-діаминами. *Український хімічний журнал*. 1955. XXI, № 3. С. 373–376.

9. Каришин А. П. Про конденсацію дигалоїдаценафтенхіонів з о-діамінами. Повідомлення 2. *Український хімічний журнал*. 1957. XXIII, № 5. Окремий відбиток. С. 651–654.
10. Каришин А. П. О конденсации дигалоидаценафтенинанов с 3-окиситионафтенном и его производными. *Украинский химический журнал*. 1953. XIX, № 6. С. 631–638.
11. Каришин А. П., Кустол Д. М. Про конденсацію дигалоїдаценафтенінанів з 3-окісітіонафтенном та його похідними. *Український хімічний журнал*. 1956. XXII, № 2. С. 229–231.
12. Каришин А. П., Дашевский М. М. Про деякі нітропохідні аценафтенхінони. *Журнал прикладної хімії*. 1947. № 10. С. 1019–1024.
13. Каришин А. П. Галопроеидпохідні аценафтенхінону. *Український хімічний журнал*. 1952. XVIII, № 5. С. 504–512.
14. Каришин А. П., Федоренко Т. П. Про окиснення аценафтену в сірчаній кислоті до нафталевої кислоти. *Журнал прикладної хімії*. 1956. XXIX, № 6. С. 955.
15. Каришин А. П., Кустол Д. М. До питання про синтез нафталіміду та його похідних. *Журнал загальної хімії*. 1959. 28, № 3. С. 692–695.
16. Каришин А. П., Кустол Д. М. Конденсація галоїднафталевих ангідридів із резорцином. *Журнал загальної хімії*. 1959. 29, № 7. С. 2241–2243.
17. Каришин А. П., Баклан В. Ф. N-алкільні похідні нафталіміду та галоїднафталілідів. *Журнал загальної хімії*. 1959. 27, № 8. С. 3048–3050.
18. Каришин А. П., Кустол Д. М. Про деякі нітро- та амінопохідні 4,5-дихлораценафтена. *Журнал загальної хімії*. 1959. 29, № 8. С. 2745–2747.
19. Каришин А. П., Кустол Д. М. Про деякі нітро- та амінопохідні 4,5-дихлораценафтена. *Журнал загальної хімії*. 1959. 29, № 6. С. 2745.
20. Каришин А. П., Кустол Д. М. Синтез 1,1'-динафтил-8,8'-дикарбонової кислоти з нафталіміду. *Журнал загальної хімії*. 1959. 29, № 6. С. 1928–1929.

21. Каришин А. П., Кустол Д. М. Синтез 4-галопохідних лактаму 1-аміно-8-нафтоїної кислоти (4-галоїднафтостиролів) на базі аценафтену. *Журнал загальної хімії*. 1961. 31, № 5. С. 1658–1660.
22. Каришин А. П. Про галоїд-8нітро-1нафтоїні кислоти. *Журнал загальної хімії*. 1963. 33, № 7. С. 2247–2250.
23. Каришин А. П. Галоїдантантрони. *Журнал загальної хімії*. 1963. 33, № 10. С. 3290–3292.
24. Каришин А. П. Галоїдпохідні лактаму 1-аміно-8-нафтоїної кислоти (галоїднафтостирили). *Журнал загальної хімії*. 1963. 33, № 7. С. 2250–2251.
25. Каришин А. П., Кустол Д. М. Про конденсацію 5-йодаценафтенхінону з 3-оскитіонафтенном та його похідними. *Журнал загальної хімії*. 1963. 33, № 1. С. 203–204.
26. Каришин А. П., Кустол Д. М. Синтез 5-хлор-6-йодаценафтена та продуктів його окислення. *Журнал загальної хімії*. 1964. 34, № 4. С. 924–926.
27. Каришин А. П., Кустол Д. М. Синтез 5,6-дийодаценафтена та його продуктів. *Журнал загальної хімії*. 1964. 34, № 3. С. 1000–1004.
28. Каришин А. П., Кустол Д. М. Про конденсацію 5-хлор-6фторценафтенхінону з 3-окситіонафтенном та його похідними. *Журнал загальної хімії*. 1964. 34, № 9. С. 3066–3068.
29. Каришин А. П., Соломаха Л. А. Про конденсацію аценафтенхінону та його галопохідних з роданіном. *Журнал органічної хімії*. 1965. № 1. С. 2062–2063.
30. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г. Про конденсацію 5-хлор-, 3-хлор-і 3-фтораценафтенхінонів з 3-оксионафтенном та його похідними. *Журнал загальної хімії*. 1966. 36, № 6. С. 1055–1059.
31. Каришин А. П. Галогенпохідні 5-(1'-кетואценафтїліден)-тіазолїдиндіну. *Хімія гетероциклічних сполук*. 1967. № 2. С. 254–258.
32. Каришин А. П., Петренко Г. П., Усаченко В. Г. Про 5, 6-дибромаценафтен. *Журнал органічної хімії*. 1968. № 4. С. 2090–2094.

33. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г. Про конденсацію 5-бром-, 3-бром- та 3-йодаценафтенхініонів 3-оксионафтеном та його похідними. *Журнал органічної хімії*. 1968. № 1. С. 61–63.
34. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г. Про конденсацію 3, 5, 6, 8-тетрахлорценафтенхінону з 3-окситіонафтеном та його похідними. *Журнал органічної хімії*. 1967. 3, № 10. С. 1857–1859.
35. Каришин А. П., Самусенко Ю. В., Кривошاپко Н. Г. Синтез 5,6-дифтораценафтена та його перетворення. *Журнал загальної хімії*. 1969. 39, № 9. С. 2098–2101.
36. Каришин А. П. До питання про будову 3-фтораценафтенону-1. *Журнал органічної хімії*. 1971. № 7. С. 2443.
37. Каришин А. П., Самусенко Ю. В. Дигалогенпохідні нафтостиролу. *Журнал органічної хімії*. 1971. 7, № 1. С. 150–158.
38. Каришин А. П., Джурка Г. Ф. Дигалогенпохідні нафторстиролу. III. Галоїдування 7-галогенпохідних нафтостиролу. *Журнал органічної хімії*. 1972. 8, № 4. С. 826–829.
39. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г. Галогенпохідні аценафтенхінону. *Український хімічний журнал*. 1973. 39, № 8. С. 802–804.
40. Каришин А. П., Джурка Г. Ф. Дигалогенпохідні нафтостиролу. *Український хімічний журнал*. 1973. 39, № 4. С. 376–378.
41. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г. Про реакційну здатність карбонільних груп у 5-галогенпохідних аценафтенхінону. *Український хімічний журнал*. 1974. 40, № 2. С. 184–188.
42. Каришин А. П., Кривошاپко Н. Г. Фторопохідні аценафтенхону. *Український хімічний журнал*. 1975. 41, № 8. С. 866–870.
43. Каришин А. П., Печка А. А. Моногалогенпохідні нафтостирил = N-оцтової кислоти. *Журнал органічної хімії*. 1977. 13, № 7. С. 1469–1471.
44. Каришин А. П., Джурка Г. Ф. Поляграфічне дослідження галогенпохідних тіонафторстиролу. *Журнал загальної хімії*. 1977. Вип. 9, № 47. С. 2042–2046.

45. Каришин А. П., Печка А. А., Гринева Н. Ф. Дигалогенпохідні нафтостирил = N оцтової кислоти. *Журнал органічної хімії*. 1978. 14, № 5. С. 1095–1097.
46. Каришин А. П., Самусенко Ю. В. Про електрофільне заміщення у ряді аценафтенону. *Журнал органічної хімії*. 1978. 14, № 10. С. 2128–2132.
47. Каришин А. П., Магда В. И. Полярнографічне вивчення моногалогенпохідних аценафтен-1-вона в деметилформаміді. *Журнал органічної хімії*. 1979. 49, № 6. С. 1317–1322.
48. Каришин А. П., Магда В. И. Полярнографічне дослідження моногалогенпохідних аценафтенону на тлі буферних розчинів Ізмайлова-Пивневої. *Журнал органічної хімії*. 1979. 49, № 5. С. 1129–1133.
49. Каришин А. П., Данилюк Т. П., Титаренко В. П. Вплив дигалогенпохідних нафторстирил = N-оцтової кислоти на обмін білків ячменю та вівса. *Фізіологія та біохімія культурних рослин*. 1979. 11, № 3. С. 225–228.
50. Каришин А. П. Хімія аценафтена: статті та тези доповідей, опубліковані в 1937-1974 рр. / Полтавський держ. пед. ін-т. Полтава: [б. і.], 1974. 195 с.
51. Білозерова Л., Каришин І. Серце подільської вишивки. *Народне мистецтво*. 2002. №3-4. С. 18–20.

**Напрями джерельної бази дослідження
організаційно-управлінської діяльності А. Каришина**

№	Напрямок	Склад джерел	Функція у дослідженні
I	Нормативно-правовий	Законодавчі акти та стратегічні документи УРСР і незалежної України: закони «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022); Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2031 рр.; Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр.; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018); Концепція нової української школи (2016) та ін.	Дозволяє зіставити організаційно-педагогічні ініціативи А. Каришина із сучасними вимогами до освітнього процесу та підтвердити випереджальний, інноваційний характер його педагогічних ідей, актуальних і в умовах сьогодення.
II	Науково-теоретичний	Власні наукові праці А. Каришина з хімії аценафтену, синтезу барвників і фізіологічно активних речовин; теоретико-методологічні студії О. Адаменко, Л. Березівської, М. Гриньової, С. Сисоевої, О. Сухомлинської та ін.; дисертаційні дослідження О. Єрмоленко, В. Опанасенко, Л. Петренко, Н. Токуєвої, М. Шевчука та ін.	Забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, вписує постать А. Каришина в широкий контекст розвитку вітчизняної педагогічної думки та визначає його місце серед видатних педагогів України.
III	Архівний	Особова справа А. Каришина № 839 (архів ПНПУ імені В. Г. Короленка); характеристики різних років (1940, 1952–1982 рр.);	Є базовою групою джерел, що містить достовірні документально підтвержені відомості про професійне становлення, наукові здобутки та організаційно-управлінську діяльність ученого; дозволяє

		матеріали Архіву музею історії ПДП імені В. Г. Короленка; фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ННПБ імені В. О. Сухомлинського, Полтавської ОУНБ імені І. П. Котляревського, наукової бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха ПНПУ.	простежити динаміку його кар'єрного зростання.
IV	Біографічно-мемуарний	Монографія за ред. Н. Шиян «Слово про вчителя» (2012) зі спогадами В. Буйдіна, М. Гриньової, Г. Джурки, І. Зязюна, О. Нестулі та ін.; матеріали науково-практичних конференцій; ювілейні видання до 95-річчя та 100-річчя ПНПУ; ілюстративні матеріали та фотоматеріали з кімнати-музею А. Каришина, зокрема щодо розбудови біостаніонару «Лучки».	Містить автентичну живу інформацію про особистісні риси вченого, його стиль керівництва, педагогічне кредо та людські якості; дозволяє відтворити цілісний портрет А. Каришина як видатного педагога, ученого-хіміка.
V	Практико-зорієнтований	Праці науковців з питань нормативно-правового забезпечення підготовки майбутніх педагогів та застосування новітніх технологій навчання: Л. Березівської, І. Бега, В. Кременя, І. Зязюна, О. Сухомлинської та ін.; роботи з управлінських аспектів вищої освіти: Р. Басенка, М. Гриньової, О. Даниско, В. Мокляка, Т. Сич, А. Фастівець та ін.	Забезпечує з'ясування механізмів нормативно-правового та управлінського забезпечення підготовки педагогічних кадрів; дозволяє внести організаційно-управлінські ініціативи А. Каришина в контекст сучасних освітніх реформ.

**Загальна методика дослідження науково-педагогічної спадщини
А. Каришина**

Складники методологічного інструментарію дослідження		
	Назва	Функція у дослідженні
I. Науково-дослідницькі підходи		
1	Історико-педагогічний	дав можливість актуалізувати науково-педагогічні здобутки А. Каришина у їх хронологічному розвитку, проаналізувати вплив його ідей на якість підготовки вчительських кадрів і розвиток хімічної промисловості
2	Цивілізаційний	дозволив розглянути педагогічні ідеї А. Каришина у широкому контексті розвитку цивілізації, співвіднести його здобутки із загальними закономірностями суспільного поступу
3	Персоналістичний / Біографічний	зосередив увагу на індивідуальних вимірах особистості вченого: особистісних, професійних, культурних аспектах, забезпечив науково обґрунтовану оцінку його внеску у розвиток педагогічної думки
4	Соціокультурний	уможливив студіювання педагогічної постаті А. Каришина на тлі загального розвитку культури ХХ ст., дозволив співвіднести його ідеї з тогочасними цінностями, традиціями та соціальними нормами
5	Феноменологічний	розкрив суб'єктивний досвід вченого як чинник творення неординарної особистості з авторським стилем роботи без ідеалізації чи упередженості в оцінці його діяльності
6	Герменевтичний	дозволив інтерпретувати педагогічні ідеї вченого крізь призму історико-культурного розвитку тогочасного суспільства, розкрити їх глибинний смисл у соціальному контексті
7	Парадигмальний	забезпечив розгляд педагогічних ідей А. Каришина з позицій тогочасної наукової парадигми, виявив їх випереджальний характер (зокрема, прообраз кредитно-модульної системи оцінювання знань)
II. Методологічні принципи		
1	Принцип історизму	покладено в основу вивчення сучасного стану об'єкта в його генетичному розвитку; дозволив визначити основні етапи та напрями науково-педагогічної діяльності А. Каришина
2	Принцип об'єктивності	спонукав до всебічного висвітлення соціально-педагогічних передумов формування та розвитку педагогічних ідей А. Каришина, урахуванню ключових чинників становлення його світогляду
3	Принцип системності	дав змогу відстежити розвиток педагогічної думки А. Каришина як неперервний процес, пов'язаний з освітньо-виховною діяльністю закладу вищої освіти, визначити його напрямок відповідно до суспільно-освітніх змін

4	Принцип поєднання логічного та історичного	допоміг вибудувати логіку особистісного розвитку А. Каришина у контексті історичного розвитку освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти першої половини ХХ ст
5	Принцип гуманізації виховного процесу	передбачає виховання на основі духовно-моральних цінностей, зосередженість на особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей; виявився у рівному, уважному ставленні А. Каришина до кожного студента
6	Принцип педагогічної компетентності	підкреслює доцільність використання авторських педагогічних форм, методів та змісту при викладанні дисциплін; виявився у бездоганному володінні матеріалом і майстерній його подачі
7	Принцип виховного оптимізму	визначається впевненістю педагога у силах, можливостях і здібностях молоді до оволодіння знаннями та досягнення високих результатів у навчально-науковій діяльності
8	Принцип конструктивного лідерства	виховання активної громадянської позиції, відповідальності, ініціативності та наполегливості; характеризує здатність особистості брати на себе відповідальність і згуртовувати інших до спільної діяльності
Наукові методи		
1	Аналізу і синтезу	застосований при визначенні головних положень дисертації (об'єкт, предмет, мета, завдання), а також для систематизації та класифікації наукових, архівних і бібліотечних джерел
2	Історико-структурний	взятий за основу при розробці структури дослідження та визначенні етапів науково-педагогічної діяльності А. Каришина
3	Конструктивно-генетичний	сприяв науковому обґрунтуванню напрямів і впорядкуванню періодизації організаційно-управлінської діяльності вченого; допоміг відстежити науково-педагогічний поступ у динаміці його становлення
4	Порівняльно-зіставний	дав можливість порівнювати різні етапи діяльності А. Каришина, зіставляти методи роботи тогочасного періоду з інноваційними досягненнями сьогодення, виявляти їх суголосність сучасним освітнім технологіям
5	Ретроспективний	один з ключових методів дослідження; забезпечив системне бачення досліджуваного явища в темпоральній динаміці від верифікованих фактів завершеного історичного періоду до встановлення раніше невідомих закономірностей
6	Біографічний	допоміг з'ясувати роль окремих суспільних і культурно-освітніх явищ у становленні педагогічної та громадсько-просвітницької роботи А. Каришина
7	Хронологічного аналізу	дав змогу досліджувати розвиток педагогічних ідей А. Каришина в динаміці і часовій послідовності, встановити їх еволюцію на різних етапах діяльності
8	Класифікації та систематизації	дозволив виокремити педагогічні ідеї та наукову спрямованість А. Каришина як цілісну картину його життєдіяльності, визначити провідні напрями його роботи

Соціально-педагогічні передумови та ключові чинники становлення педагогічного світогляду А. Каришина (1912–1987 рр.)

№	Назва	Зміст	Вплив на формування педагогічного світогляду
I. Соціально-педагогічні передумови формування й розвитку педагогічних ідей А. Каришина			
I	Революційні події 1905–1907 рр., Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р.	спричинили глибокі соціальні зрушення в суспільстві. Передові громадські діячі (Г. Ващенко, Б. Грінченко, С. Русова, Я. Чепіга) відстоювали ідею розвитку освіти на національному ґрунті, виховання молоді на національних та загальнолюдських цінностях.	піднесення рівня національної свідомості, формування національної самосвідомості та відродження української духовності стали важливою основою, що сприяла формуванню особистості А. Каришина.
II	Національно-демократична революція 1917–1921 рр. в Україні	розгорнуто масштабний процес українізації школи; відкрито 761 вищу початкову школу з українською мовою, розширено мережу нижчих початкових шкіл (46711 комплексів у 1918–1919 н.р.); розроблено нові навчальні програми, проведено масову перепідготовку вчителів.	сформовано нерозривний зв'язок між державотворенням і рівнем освіченості нації; попри поразку революції, українізація школи залишила вагомий слід у суспільній свідомості й вплинула на світоглядні позиції майбутнього педагога.
III	Встановлення радянської влади та радянська українізація суспільства	відбулась зміна ідеологічних орієнтирів: запровадження системи соціального виховання, централізація управління освітою під керівництвом Наркомосу УСРР; ідеологічний тиск на інтелігенцію, репресії, судовий процес над членами «Спілки визволення України» (1930), Голодомор 1932–1933 рр.	сформувало суперечливе середовище, в якому педагог мав відстоювати гуманістичні засади своєї діяльності; роки навчання А. Каришина у Полтавському педагогічному інституті проходили на тлі цих тяжких суспільно-політичних подій.

IV	Друга світова війна (1939–1945 рр.)	3 вересня 1941 р. А. Каришин евакуюється на Урал і в Башкирію, з січня 1942 р. – призваний до лав Радянської армії; пройшов бойовий шлях від рядового до помічника начальника батальйону зв'язку, нагороджений орденом і медалями.	загартувала характер А. Каришина, виховала відповідальність, цілеспрямованість і моральну стійкість; після демобілізації у грудні 1945 р. ці якості стали визначальними рисами його подальшого педагогічного служіння.
V	XX з'їзд КПРС (1956 р.) та «хрущовська відлига»	офіційне засудження культу особи Й. Сталіна; послаблення тотального ідеологічного тиску, реабілітація репресованих діячів науки і культури; розвиток науково-технічної революції, потреба у висококваліфікованих працівниках для народного господарства.	відкрило простір для творчої педагогічної ініціативи, переосмислення догматичних підходів до навчання й виховання; сприяло розквіту педагогічної, наукової та організаційно-управлінської діяльності А. Каришина.
II. Ключові чинники становлення педагогічного світогляду А. Каришина			
1	Сім'я та родинне виховання	народився 15 серпня 1912 р. в с. Шишаки в селянській родині; батько Потап Андрійович – майстер-кравець і хлібороб, мати Ганна Митрофанівна – зразкова господиня; сім'я шанувала національні традиції, відзначала християнські свята, плекала любов до природи, пісні, праці.	закладено морально-ціннісні підвалини особистості, виховано любов до праці, природи і рідного краю; сформовано працелюбність, відповідальність, чесність, порядність, людяність, допитливість.
2	Соціальне середовище сільської громади	дитячі роки проходили в умовах традиційного сільського побуту Шишацького краю, багатого на пісенні, фольклорні та етнографічні надбання; передавались засади народної педагогіки: повага до батьків, до людей праці, до жінок, пам'ять про національно-культурні традиції.	усталені народно-педагогічні традиції і національно-культурні звичаї сільської громади сформували глибоку повагу до людей праці, любов до природних багатств рідного краю та усвідомлення особистої відповідальності за їх збереження.
3	Колективна трудова діяльність	до 1931 р. допомагав батькам по господарству, обробляв землю; після	загартувалась воля, виховувалися витривалість, наполегливість і здатність до

		вступу в колгосп разом із батьками та односельцями виконував різні роботи; оволодів технологіями меліоративної, мулярської, покрівельної, будівельної справи.	подолання труднощів; пробуджувалась пізнавальна активність і мотивація до здобуття знань; закладались основи цілеспрямованого, успішного характеру майбутнього педагога.
4	Студентське оточення викладацький колектив та	з 1932 р. – студент хімічного відділення природничого факультету Полтавського педагогічного інституту; вирішальну роль відіграла зустріч з ученим М. Дашевським (завідувач кафедри хімії з 1934 р.), який залучив А. Каришина до наукових дослідів у галузі хімії аценафтену.	Науково-педагогічна діяльність стала для А. Каришина пріоритетною; співпраця з М. Дашевським заклала підвалини наукового дослідника; перша спільна стаття вийшла ще в студентські роки.
5	Самоосвіта наукова самовідданість та	після захисту кандидатської дисертації (1950) очолював кафедру хімії понад сорок років; опубліковано близько 100 наукових праць; синтезовано понад 500 різних галогенопохідних аценафтену і барвників; наукові відкриття викликали інтерес американських вчених з лабораторії органічної хімії у м. Філадельфія.	стали рушійною силою безперервного творчого зростання педагога; сформували одержимість науковою ідеєю, готовність до самопожертви в ім'я наукової справедливості як визначальні риси його особистості й педагогічного світогляду.

Основні етапи та напрями організаційно-управлінської діяльності

А. Каришина (1912–1987 рр.)

№	Напрямок діяльності	Зміст діяльності	Результати та досягнення
I ЕТАП (1912–1932) – ПОШУКОВО-СВІТОГЛЯДНИЙ: особистісне становлення та формування світоглядних засад майбутнього педагога			
1	Морально-ціннісний	засвоєння фундаментальних морально-етичних цінностей у родинному середовищі; батько прищепив любов до музики та народної пісні, мати – охайність, ввічливість, чуйність; шанування національних традицій, відзначення християнських свят.	сформовано гуманістичне ставлення до людини, готовність до взаємодопомоги, відповідальність, чесність, повагу до людей праці та природи рідного краю.
2	Трудово-практичний	участь у батьківському господарстві та колгоспній праці (1929–1931); опанування трудових професій: муляра, будівельника, покрівельника, садівника, тесляра, скляра; вміння долати труднощі, проявляти кмітливість і винахідливість.	виховано стійкі волевільні якості, цілеспрямованість, вміння доводити розпочату справу до кінця; закладено основи організаторських здібностей.
3	Пізнавально-освітній	Навчання у чотирирічній початковій школі (1919–1924), вечірньому робітничому факультеті у с. Великі Сорочинці (1931–1932); старанна підготовка до уроків, поєднання навчання з домашніми обов'язками.	розвинуто пізнавальну активність, допитливість і прагнення до здобуття знань; успішне завершення робітфаку відкрило шлях до вищої освіти.
4	Громадсько-соціальний	участь у колгоспній праці разом з батьками та односельцями; членство в ВЛКСМ(У); отримання рекомендації від райкому комсомолу для вступу до вечірнього робітфаку.	сформовано навички колективної взаємодії, соціальної відповідальності та організаторські здібності.
5	Світоглядно-формувальний	вплив природного середовища Шишацького краю, народно-педагогічних традицій та національно-культурних звичаїв;	становлення цілісного світогляду особистості; визначено ціннісні орієнтири майбутнього педагога і вченого

		знайомство з музикою, пісенними та фольклорними надбаннями краю.	– любов до природи, краси, рідної землі.
II ЕТАП (1932–1945) – НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ: становлення педагога-науковця, викладача та першого управлінського досвіду			
1	Науково-дослідницький	залучення до наукових досліджень у галузі хімії аценафтену під керівництвом М. Дашевського (з 1934 р.); проведення дослідів з окислення аценафтену; публікація перших наукових праць.	сформовано дослідницький світогляд ученого. визначено пріоритетний напрям наукової діяльності – органічна хімія аценафтену.
2	Навчально-викладацький	гоступове входження у викладацьку діяльність: лаборант (1936), асистент (1936–1939), старший викладач кафедри хімії (1939–1941); викладання хімії у Каменській середній школі під час евакуації (1941–1942).	сформовано і вдосконалено педагогічну майстерність; вироблено авторський стиль подачі навчального матеріалу.
3	Організаційно-управлінський	виконання обов'язків декана природничого факультету (жовтень 1937 – лютий 1938) у 25-річному віці; виконання обов'язків завідувача кафедри хімії (з січня 1940 р.).	засвідчено високий рівень організаторських здібностей молодого науковця та довіру керівництва; закладено витоки управлінської діяльності.
4	Громадянсько-патріотичний	участь у бойових діях у складі радянської армії (1942–1945); проходження служби від рядового до старшого техника-лейтенанта, помічника начальника штабу батальйону зв'язку; нагороджений орденом «Червоної зірки» та медаллю.	загартовано характер; виховано відповідальність, цілеспрямованість і моральну стійкість; засвідчено громадянську зрілість особистості.
5	Самоосвітньо-пізнавальний	невпинне прагнення до поглиблення знань навіть в екстремальних умовах воєнного часу: самостійне опрацювання наукової літератури з органічної хімії у бібліотеках Латвії під час бойових дій.	сформовано стійку внутрішню потребу в науковому пошуку; прийнято рішення про повернення до викладацької діяльності після демобілізації.
III ЕТАП (1945–1970) – ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ: інтенсивна наукова, викладацька та широка управлінська діяльність			
1	Науково-дослідницький	захист кандидатської дисертації (1950, Київський університет імені Т. Шевченка); Синтез	впровадження методу отримання нафталіміду у промислове виробництво на Рубіжанському хімічному

		галогенопохідних аценафтенхінону, несиметричних індигоїдних барвників, розробка методу отримання нафталіміду з аценафтену; публікація 35 наукових статей у провідних виданнях (1959–1969).	комбінаті; Присвоєно вчене звання доцента (1950); формування наукової школи хімії аценафтену.
2	Навчально-викладацький	викладання лекцій і практичних занять на науково-теоретичному та методичному рівні; застосування законів дидактики для формування наукового світогляду студентів, розвитку їхніх пізнавальних здібностей та спонукання до самоосвіти.	якісна підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів у повоєнний період; напрацювання авторської методики викладення матеріалу: чітко, зрозуміло, у зв'язку з повсякденням.
3	Організаційно-управлінський	завідувач кафедри хімії (1946–1948), декан природничого факультету (1947–1959), заступник директора інституту з навчальної та наукової роботи (1951–1955), виконуючий обов'язки директора інституту (травень–листопад 1953).	реалізація широкого спектру управлінських функцій; введення в дію навчального корпусу, побудова гуртожитку; зміцнення матеріальної бази інституту.
4	Навчально-інфраструктурний	відновлення агробіостанції (5,25 га саду, теплиця, оранжерея, парники); облаштування ботанічного саду, будівництво теплиць і парників; організація 173 екскурсій (4707 учасників) у 1950–1954 рр.	відновлено і розвинуто навчально-дослідну базу природничого факультету; ботанічний сад став пам'яткою зеленої архітектури Полтави.
5	Науково-керівний	організація та керівництво колективною науково-дослідною роботою кафедри хімії. Залучення студентів до наукових досліджень. Формування дослідницького колективу (Д. Кустол, Г. Джурка, Ю. Самусенко, Т. Федоренко та ін.).	синтез понад 200 нових несиметричних індигоїдних барвників. Становлення наукової школи А. Каришина у галузі хімії аценафтену.
6	Виховно-просвітницький	Систематична виховна робота зі студентами: дисциплінованість, наполегливість, свідоме ставлення до навчання;	сформовано у студентів відповідальність та усвідомлення суспільного значення педагогічної праці;

		організація зустрічей з першокурсниками; проведення екскурсій для школярів і громадськості.	виховано кілька поколінь педагогів і вчених.
IV ЕТАП (1970–1987) – ДОСЛІДНИЦЬКО-УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИЙ: зріла майстерність, узагальнення досвіду та міжнародне визнання			
1	Експериментально-дослідницький	синтез фізіологічно активних речовин і регуляторів росту рослин (препарат ДИНУК). Авторське свідоцтво на синтез регуляторів росту (1974); синтез понад 500 нових хімічних сполук. Вивчення антантронових барвників.	ДИНУК підвищив урожайність кукурудзи на 8–11 ц/га, сої на 3–4 ц/га; міжнародне визнання: американські вчені лабораторії Сейдтера (Філадельфія) запросили зразки барвників для досліджень.
2	Науково-управлінський	керівництво науково-дослідною роботою кафедри хімії; наукове наставництво викладачів і студентів; систематизація результатів багаторічних досліджень у галузі хімії аценафтену; участь у наукових конференціях різного рівня.	формування і розвиток Каришинської школи хіміків-органіків; на XII Менделєєвському з'їзді кафедра відзначена як така, що перевищує продуктивність спеціалізованих підрозділів Всесоюзного НДІ.
3	Навчально-викладацький	викладання курсів органічної, неорганічної та біологічної хімії; проведення лабораторних занять з органічного синтезу; науково точне, доступне і системне подання матеріалу.	забезпечено високу якість фахової підготовки майбутніх учителів хімії; підготовлено кілька поколінь кваліфікованих спеціалістів.
4	Навчально-інфраструктурний	розбудова біостанціону «Лучки» (с. Лучки Кобеляцького р-ну) упродовж 16 років; будівництво цегляних будиночків, їдальні, сауни, гаражів; закладення саду, городів, дендропарку, спортивного майданчика; зрошувальна система, електропідстанція.	створено сучасне інтегративне освітнє середовище для формування фахових і загальних компетентностей студентів; у 1980 р. учасники Всесоюзної наукової конференції дали найвищу оцінку біостанціону.
5	Організаційно-методичний	керівництво кафедрою хімії та Радою природничого факультету; очолювання методичного об'єднання вчителів хімії м. Полтави; виїзні засідання методоб'єднань у кращі школи; місячні курси	підвищення фахової майстерності вчителів хімії і біології регіону; налагоджено системний зв'язок між вищою педагогічною школою і закладами загальної середньої освіти.

		перепідготовки вчителів біології і хімії.	
6	Виховно-особистісний	індивідуально-виховна робота зі студентами; залучення до науково-дослідних гуртків і секцій; організація культурно-освітніх заходів («Останній бал», «Приліт птахів», «Що може хімія?» та ін.).	сформовано самовідповідальність, самовимогливість, пізнавальну активність та готовність до освітнього саморозвитку як складників професійної педагогічної культури.

Педагогічні ідеї А. Каришина щодо організації освітнього процесу

№	Педагогічна ідея	Зміст та сутність ідеї	Практичне втілення
ГРУПА І. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ІДЕЇ – організація наукової діяльності та підготовка дослідницьких кадрів			
1	Ідея практичної спрямованості наукових досліджень і поставлення їх на службу суспільству	Переконання у тому, що наукові здобутки мають невідкладно впроваджуватися у практику виробництва та народного господарства. Наука повинна бути поставлена на службу розвитку промисловості через тісну співпрацю з усіма галузями виробництва.	Впровадження методу синтезу нафталіміду на Рубіжанському хімічному комбінаті (1958). Розробка препарату ДИНУК для підвищення врожайності с/г культур (пшениця, кукурудза, цукровий буряк). Міжнародна наукова співпраця з американськими вченими лабораторії органічної хімії (м. Філадельфія).
2	Ідея творчої науково-дослідної самовідданості як вищого покликання вченого-педагога	Утвердження в науково-педагогічному середовищі культу наукової одержимості, готовності до самопожертви в ім'я наукового прогресу, беззавітного служіння науковій ідеї та добробуту Батьківщини як визначальних рис особистості педагога-вченого.	Понад 100 наукових публікацій у співавторстві з колегами. Синтез галогенопохідних аценафтену і барвників. Наполеглива робота у наукових бібліотеках навіть під час бойових дій. Особистий приклад наукової самовідданості для всього колективу кафедри.
3	Ідея підготовки висококваліфікованих спеціалістів із розвиненими дослідницькими вміннями та навичками	Переконання у тому, що заклади вищої освіти є потужними центрами наукової діяльності, покликаними формувати у студентів дослідницький світогляд, здатність до самостійного наукового пошуку та творчого вирішення фахових завдань.	Залучення студентів до наукових груп по 8–10 осіб різних курсів. Курсові роботи виконувались виключно експериментальним шляхом. Результати студентських досліджень публікувались у журналі АН Латвійської РСР «Хімія гетерациклічних сполук».
4	Ідея ранньої профільної підготовки обдарованої молоді	Цілеспрямована робота з виявлення та розвитку науково обдарованих учнів. Забезпечення наступності між шкільною та вищою	Організація недільної школи в м. Полтава (для старшокласників, зацікавлених хімією).

	до наукової діяльності	освітою та підготовки майбутньої наукової зміни.	Школа «Юний хімік» на базі кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту. Вихованці (О. Байрак, Г. Джурка, Ю. Самусенко та ін.) стали студентами факультету й надалі викладачами.
5	Ідея наукової доброчесності як фундаментальної основи дослідницької та педагогічної діяльності	Неухильне утвердження в студентському середовищі норм сумлінності, чесності й об'єктивності у наукових дослідженнях, нетерпимості до фальсифікації результатів, відповідальності за якість виконаної роботи.	Виключення з лабораторних досліджень тих, хто підганяє результати експерименту. Особистий приклад доброчесного ставлення до наукового пошуку. Виховання у студентів звички підтримувати молодших товаришів і шукати таланти.
ГРУПА II. ДИДАКТИЧНІ ІДЕЇ – організація навчального процесу у вищій педагогічній школі			
1	Ідея формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою	Переконавання у тому, що ефективна підготовка педагога потребує органічної єдності засвоєння теоретичних знань і практичного їх закріплення. Дотримання принципів об'єктивності, історизму, єдності розвитку науки і навчальної дисципліни.	Читання курсу органічної хімії, проведення лабораторних занять з органічного синтезу. Демонстраційний хімічний експеримент на лекціях. Навчально-польова практика на агробіостанції та біостаціонарі «Лучки». Проблемний метод викладання з активізацією розумової діяльності студентів.
2	Ідея міцності та системності засвоєння знань як запоруки успішної професійної діяльності	Впровадження авторської системи контролю й оцінювання знань, що передувала сучасній кредитно-модульній системі: обов'язкове засвоєння кожної теми, регулярне повторення матеріалу, поетапне виконання всіх практичних і лабораторних завдань.	Час для самопідготовки студентів (щодня з 15 до 18 год.) з відведеними аудиторіями. Обов'язкова здача матеріалу з кожної теми від першої до останньої лекції. Повторення навчального матеріалу за темами і модулями; поєднання нового матеріалу з раніше пройденим.
3	Ідея індивідуального підходу до розвитку особистісного потенціалу кожного студента	Глибоке переконавання у тому, що навчально-виховний процес має будуватися з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей і життєвих обставин кожного	Особисте складання розкладу занять деканом. Знання долі та труднощів кожного студента. Особлива опіка дітей-сиріт і студентів із бідних сімей.

		студента як неповторної особистості – на відміну від нівелювальних підходів радянської педагогічної системи.	Методика заохочувальної роботи з кожним студентом окремо. Рівне ставлення незалежно від соціального статусу батьків.
4	Ідея мовленнєвого етикету як потужного педагогічного інструменту виховного впливу	Переконання у тому, що культура мовленнєвого спілкування педагога є не лише формою передачі знань, а й могутнім засобом морального виховання, формування поваги до людської гідності та засвоєння демократичних норм взаємодії.	Чітка, наукова, логічна, образна, переконлива вербальна комунікація. Монологічний (лекція, розповідь) та діалогічний (бесіда, диспут, колоквиум) вид мовлення. Невербальна комунікація: жести, погляд, тембр голосу. Зауваження – лише конфіденційно, без публічних осудів.
ГРУПА III. ВИХОВНІ ІДЕЇ – всебічний розвиток особистості майбутнього педагога			
1	Ідея розвитку студентського самоврядування як дієвого інструменту підготовки до самостійного відповідального життя	Послідовне впровадження демократичних засад взаємовідносин між викладачами і студентами, делегування студентам реальних повноважень у вирішенні питань організації навчального та побутового життя.	Біостаціонар «Лучки» – символ студентської ініціативи. Обраний орган самоврядування (казначей, комірник, експедитор, водій, чергові кухарі). Самостійна будівля їдальні, сауни, навчальних приміщень студентами. Делегування повноважень виховувало відповідальність та ініціативність.
2	Ідея духовно-морального виховання студентської молоді як основи формування висококваліфікованого педагога	Переконання у тому, що підготовка вчителя неможлива без цілеспрямованого розвитку духовності, моральності, естетичної культури та громадянської зрілості особистості. Принцип «особистість формується особистістю».	Організація культурно-мистецьких заходів (ВІА «Емпіреї», колектив «Джерело», факультетські вечори). Концерти старовинної української музики М. Гавриленка. Створення зоологічного музею факультету. Традиційні свята на біостаціонарі («День Нептуна», «Лучкініана» та ін.).
3	Ідея трудового виховання як центральної ланки цілісної системи підготовки майбутнього вчителя	Утвердження праці як основного засобу формування характеру, виховання наполегливості, дисциплінованості, відповідальності та здатності	Програма трудового виховання: практичні роботи в ботанічному саду (обрізування дерев, ремонт теплиць, благоустрій).

		до подолання труднощів. Грунтування на засадах народної педагогіки.	Особиста участь А. Каришина в усіх видах робіт (косіння, копання, паяння, фарбування). Виховання практичних умінь (хлопців – будувати; дівчат – куховарити, садівництво).
4	Ідея екологічного виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури	Формування у студентів усвідомленого розуміння єдності природи і суспільства, любові до природних багатств рідного краю, відповідальності за їх збереження та примноження. Екологічна культура – невід’ємна частина професіоналізму вчителя.	Розбудова біостаціонару, ботанічного саду та зоологічного музею природничого факультету. Організація просвітницьких екскурсій для школярів і громадськості (понад 4707 учасників у 1950–1954 рр.). Девіз: «пізнати, зберегти, примножити».

Додаток М
Таблиця 6

**Перспективні напрями використання організаційно-
управлінського досвіду
А. Каришина у сучасних умовах**

№	Ідея / досвід А. Каришина	Сутність та перспективні форми реалізації	Відповідне законодавство України
НАПРЯМ І. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ – практична спрямованість науки, підготовка дослідницьких кадрів, академічна доброчесність			
1	Практична спрямованість наукових досліджень та їх впровадження у виробничу практику	А. Каришин послідовно реалізовував принцип зв'язку науки з практикою задовго до його нормативного закріплення: впровадження методу синтезу нафталіміду на Рубіжанському хімічному комбінаті (1958), розробка препарату ДИНУК для підвищення врожайності с/г культур, наукова співпраця з американськими вченими. Перспективна форма: включення до підготовки майбутніх учителів навчальних модулів з методики залучення учнів до дослідницької роботи.	Ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» (2014) – наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність як ключова функція ЗВО; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015) – пріоритетність прикладних досліджень для розвитку економіки та суспільства.
2	Рання профільна підготовка обдарованої молоді до наукової діяльності	Організація недільної школи для старшокласників та школи «Юний хімік» на базі кафедри хімії – прообраз сучасних форм роботи з обдарованою молоддю. Перспективні форми: наукові гуртки, профільні школи, міжрівневі дослідницькі групи на природничих факультетах; модель університетсько-шкільного партнерства та дуальної освіти.	Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) – наступність між рівнями освіти, розвиток STEM-освіти та профільного навчання. Концепція «Нова українська школа» (2016) – університетсько-шкільне партнерство; Мала академія наук України – підтримка науково обдарованих учнів.
3	Наукова доброчесність як фундаментальна основа дослідницької та	А. Каришин утверджував норми сумлінності, чесності й об'єктивності у дослідженнях: виключення з лабораторних занять тих, хто фальсифікує результати;	Ст. 42 Закону України «Про освіту» (2017) – академічна доброчесність як система цінностей, правил і норм, що забезпечують якість освітньої і наукової

	педагогічної діяльності	кваліфікована допомога тим, хто має труднощі. Перспективна форма: використання принципів наукової доброчесності А. Каришина як ціннісного орієнтиру у системі академічної доброчесності сучасних ЗВО.	діяльності. Закон України «Про вищу освіту» (2014).
4	Інноваційна авторська система контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів (прообраз кредитно-модульної системи)	У 1970-х роках А. Каришин запровадив обов'язкове засвоєння кожної теми навчальної програми, поетапне виконання практичних і лабораторних завдань, повторення матеріалу за модулями. Результат: 100% успішність, понад 80% студентів навчалися на добре і відмінно. Перспективна форма: розширення Каришинських читань як форми збереження наукової пам'яті.	Закон України «Про вищу освіту» (2014) – кредитна система організації навчального процесу відповідно до Болонської системи вищої освіти. Закон України «Про освіту» (2017).
НАПРЯМ II. ГУМАНІСТИЧНО-ВИХОВНИЙ – духовно-моральне виховання, індивідуальний підхід, студентське самоврядування, педагогічна майстерність			
1	Духовно-моральне виховання студентської молоді як основа формування висококваліфікованого педагога	Цілісна система формування духовності: виховання «особистістю особистості» (власний приклад педагога); спонукання до самодисципліни та самовдосконалення; гармонійний розвиток через розумове, естетичне, фізичне й трудове виховання; демократичні взаємовідносини між викладачами і студентами. Перспективна форма: спецкурси та навчальні модулі з гуманістичного підходу до виховання; факультетські культурно-мистецькі традиції (ансамбль «Емпіреї», колектив «Джерело», вечори «Осінній бал», «Приліт птахів» та ін.).	Ст. 1 Закону України «Про освіту» (2017) – метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості, формування духовних, морально-ціннісних орієнтирів. Концепція «Нова українська школа» (2016) – формування цінностей та розвиток компетентностей. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки – виховання свідомих, духовно зрілих громадян. Ст. 32 Закону України «Про вищу освіту» (2014) – сприятливі умови для формування особистості здобувача.

2	Індивідуальний підхід до розвитку особистісного потенціалу кожного студента	А. Каришин глибоко вивчав кожного студента, знав його долю й труднощі, здійснював методику заохочувальної роботи індивідуально з кожним; рівне ставлення незалежно від соціального статусу батьків; особлива опіка дітей-сиріт і студентів з бідних сімей. Перспективна форма: організація педагогічних практик студентів у дусі принципів особистісно орієнтованого підходу.	Ст. 53 Закону України «Про освіту» (2017) – право здобувачів освіти на індивідуальну освітню траєкторію. Концепція «Нова українська школа» (2016) – орієнтація освітнього процесу на особистість. Закон України «Про вищу освіту» (2014).
3	Розвиток студентського самоврядування як дієвий інструмент підготовки до самостійного відповідального життя	На біостаціонарі «Лучки» студенти самостійно управляли господарством через обраний орган (казначей, комірник, експедитор, чергові кухарі), несли відповідальність за колективну працю, самостійно будували їдальню, сауну, навчальні приміщення. Перспективна форма: досвід організації самоврядування на біостаціонарі «Лучки» як модель демократичного управління навчальним колективом.	Ст. 40 Закону України «Про вищу освіту» (2014) – право студентів на самоврядування та участь в управлінні ЗВО. Закон України «Про освіту» (2017).
4	Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя через поєднання теорії з практикою	Дотримання принципів систематичності, доступності, наочності, свідомості й активності, міцності знань. Лекції з демонстраційним хімічним експериментом, проблемний метод викладання, курсові роботи виключно експериментальним шляхом, навчально-польова практика на агробіостанції. Перспективна форма: включення до навчальних планів педагогічних університетів науково-методичних посібників на засадах педагогічних ідей А. Каришина.	Концепція «Нова українська школа» (2016) – компетентнісна підготовка педагогів. Закон України «Про вищу освіту» (2014) – стандарти вищої педагогічної освіти. Закон України «Про освіту» (2017).

5	Мовленнєвий етикет як потужний педагогічний інструмент виховного впливу	Чітка, наукова, логічна, образна вербальна комунікація (монологічна та діалогічна). Ніколи не допускав підвищеного тону; зауваження – лише конфіденційно. Невербальна комунікація: погляд, тембр голосу, жести. Вимоги до студентів завжди формулювались коректно: «Прошу вас». Перспективна форма: модулі комунікативної компетентності педагога у стандартах педагогічної освіти.	Стандарти вищої педагогічної освіти – комунікативна компетентність педагога. Концепція «Нова українська школа» (2016). Закон України «Про освіту» (2017).
НАПРЯМ III. ЕКОЛОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ – управління ЗВО, навчально-матеріальна база, методична робота, екологічне виховання			
1	Демократичний стиль управління закладом вищої освіти	А. Каришин понад 40 років обіймав керівні посади (завідувач кафедри, декан факультету), поєднуючи адміністративну компетентність з педагогічною мудрістю: відкритість до студентів і колег, рішучість у захисті інтересів факультету, особисте ставлення до потреб студентів («Дозвольте, я сам»). Перспективна форма: використання досвіду А. Каришина у системі підготовки сучасних освітніх менеджерів.	Ст. 32–33 Закону України «Про вищу освіту» (2014) – вимоги до управління ЗВО. Стандарт вищої освіти України. Закон України «Про освіту» (2017).
2	Розбудова навчально-матеріальної бази власними силами викладачів і студентів	Відновлення агробіостанції (5,25 га саду, оранжерея, теплиці), облаштування ботанічного саду - пам'ятки зеленої архітектури Полтави, розбудова біостанціону «Лучки» упродовж 16 років (будівля аудиторій-лабораторій, житлові будиночки, їдальня, дендропарк, спортмайданчик, зрошувальна система, електропідстанція).	Ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» (2014) – забезпечення належного рівня матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу. Закон України «Про освіту» (2017).

		Перспективна форма: відновлення та розширення практики навчально-польових практик на зразок біостаціонару «Лучки».	
3	Системна методична робота з учителями хімії та біології	Керівництво методичним об'єднанням учителів хімії м. Полтави, організація виїзних засідань у кращі школи, місячні курси поглибленої перепідготовки вчителів (до середини 80-х рр.), щорічні Міжнародні науково-практичні конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» – Каришинські читання (учасники з Великобританії, Ізраїлю, Польщі, Канади). Перспективна форма: впровадження форм, апробованих А. Каришиним (виїзні засідання, майстер-класи, курси перепідготовки).	Ст. 59 Закону України «Про освіту» (2017) — систематичне підвищення кваліфікації педагогів та розвиток педагогічної майстерності. Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників. Закон України «Про вищу освіту» (2014).
4	Екологічне виховання майбутнього вчителя як носія екологічної культури	Формування усвідомленого розуміння єдності природи і суспільства через розбудову біостаціонару, ботанічного саду, зоологічного музею. Організація 173 просвітницьких екскурсій (понад 4700 учасників у 1950–1954 рр.). Девіз «пізнати, зберегти, примножити». Перспективна форма: розробка програм підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін із модулями екологічного виховання; розширення тематики Каришинських читань за рахунок питань природоохоронної освіти.	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991). Ст. 12 Закону України «Про освіту» (2017) – екологічна грамотність і здоровий спосіб життя як ключова компетентність випускника. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України «Про вищу освіту» (2014).

**Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції
«Реформування вищої освіти в контексті забезпечення
сталого розвитку суспільства»**

**Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції
«Європейський вектор розвитку вищої освіти України»**

**Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції
«Фундаментальні засади та імплементація педагогіки миру
в Україні й світі»**

**Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції
«Роль педагогічної науки у формуванні гуманного суспільства»**

Справа Каришина Андрія Потаповича

829
Министерство просвещения УССР
Полтавский государственный педагогический
институт им. В. Г. Короленко

Дело

№ _____

Каришин

Андрей

Потапович

нагато 1.04.1950г

окончено 9.01.1952г

Додаток У

Особовий листок з обліку кадрів Каришина Андрія Потаповича

13. Висловлена робота з початку трудової діяльності (включаючи навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, військову службу, участь в партизанських загонах і роботу за сполученням)

При заповненні даного пункту установ, організацій і підприємств необхідно вказувати так, як вони називалися у свій час, військову службу записувати з зазначенням посади.

Місяць і рік вступу	Місяць і рік звільнення	Посада в зазначених установ, організаціях, підприємствах, а також міністерства (відомства)	Місцевоназва установ, організацій, підприємств
8-1932	10-1936	Студент Полтавського педагогічного училища	Полтава
1-1936	2-1936	Лаборант кафедри хімії Полтавського педагогічного училища	Полтава
2-1936	2-1937	Векторний лаборант хімії, Полтавського педагогічного училища	—
12-1937	1-1940	Старший викладач кафедри хімії, Полтавського педагогічного училища	—
1-1940	17-12-1941	В.о. зав. кафедрою хімії, Полтавського педагогічного училища	—
18-12-1941	10-1941	Евакуація на Іран	с. Камішко
10-1941	1-1942	Фізик хімії Камішкентської середньої школи	Бінебулакського р-ону АРСР
1-1942	10-1942	Секретар 6-ї виробничої розробки м. Бондуринське	—
10-1942	12-1942	Секретар 49-ї виробничої розробки м. Тортині, АРСР	—
12-1942	10-1943	Секретар Бюро В.Ш.М., 49-ї вир. розр. з'єднань	Камішкентський округ
10-1943	1-1944	Зав. експлоатації 49-ї вир. розр. з'єднань	2-й Арбатський округ
1-1944	10-1945	Начальник Авіацього-ремонтної майстерні, 49-ї вир. розр. з'єднань	Авіацього-ремонтний округ
10-1945	10-1945	Ном. Начальник шифру 49-ї вир. розр. з'єднань	Авіацього-ремонтний округ
10-1945	8-1947	Зав. Кафедрою хімії Полтавського педагогічного училища	Полтава
8-1947	8-1950	Зав. кафедрою хімії і факультетом прикладної математики Полтавського педагогічного училища	—
8-1950	8-1951	Зав. кафедрою хімії, Полтавського педагогічного училища	—
8-1951	11-8-1953	Зав. кафедрою хімії і факультетом прикладної математики	—

Продовження Додатку У

Особовий листок з обліку кадрів Каришина Андрія Потаповича

Місяць і рік		Посада з зазначенням установи, організації, підприємства, а також міністерства (відомства)	Місцезнаходження установи, організації, підприємства	
вступу	звільнення			
V-1953	1-IV-1953	в.о. директора інженеру, зав. Кадровою діловою	Почаєво	
VI-1953	20-IV-1953	Заступник директора інженеру, зав. Кадровою діловою Помісником медичником	Почаєво	
VII-1953	15-VI-1953	Зав. Кадровою діловою; Землем інженерного факультету, Помісником медичником	—	
VIII-1953	16-VI-1953	Заступник директора інженеру, зав. Кадровою діловою, Помісником підприємства	—	
X-1953	початок	Зав. Кадровою діловою; Землем інженерного факультету, Помісником медичником	—	

14. Перебування за кордоном
(робота, службове відрядження, поїздка з делегацією)

Місяць і рік		В якій країні	Мета перебування за кордоном
з якого часу	по який час		
Не перебував.			

15. Участь в центральних, республіканських, крайових, обласних, окружних, міських, районних партійних, радянських та інших виборних органах

Місцезнаходження виборного органу	Назва виборного органу	Кім обрано	Р і к	
			обрання	либуття
Почаєво	Молодшевінський райком К.П. Чирячки	член райкому		
Почаєво	Львівська Радя депутатів міщанщини	депутат		

Продовження Додатку У

Особовий листок обліку кадрів Карішина Андрія Потаповича

16. Які маєте урядові нагороди 14. II. 1945 Орден « Червона Зірка »
(коли і чим нагороджені)
9. V. 1945 медалі: « За звитини на фронті Німеччини »
листопада 1953, медалі « За трудову доблесть »

17. Чи маєте партстатус ні Коли, ким, за що і яке накладено статусу
(так, ні)

18. Відношення до військового обов'язку і військове звання Одразу закінчує
звання старший сержант-лейтенант
Склад інженерний Рід військ зброну
(командний, політичний, адміністративний, технічний і т. д.)

19. Роднинний стан в момент заповнення особистого листка
(перелічити членів сім'ї з зазначенням віку)
Дочка - Михайлова Ольга Семеновна
дочка - Карішина Ольга Андрівна 1935 р.
дочка - Карішина Тамара Андрівна 1938 р.
дочка - Карішина Ольга Андрівна 1941
Син - Карішин Олександр Андрівна 1947

20. Домашня адреса м. Полтава, вул. Сталіна, 22, кв. 14

10. Іванів 1960 р.
(дата заповнення) Особистий підпис Карішин

Інформація, яка заповнює особистий листок, повинна про всі наступні зміни щодо освіти, партійності, присвоєння
вченого ступеня, вченого звання, накладення і зняття партійного статусу і т. д. повідомляти за місцем роботи для
внесення цих змін в його особисту справу).

Друк. Києво-Святош. р-ну, Зав. 531-150.000, 6. 2-58 р.

Автобіографія Каришина Андрія Потаповича

АВТОБІОГРАФІЯ

Каришин Андрій Потапович

(Прізвище, ім'я та по батькові)

Автобіографію писати від руки, без будь-яких помилок і виправлень. В автобіографії обов'язково висвітлювати трудову, партійну і громадську діяльність, а також всі інші важливі моменти в своєму житті і в житті своїх найближчих родичів.

Народився в с. Шиншині Боголюбського району Боголюбської області в сім'ї селянина-бідняка. Батьки до революції мали 0,75 га землі, картоплю і картоплю, а після революції одержали надрі землі в Кіровоградській області 2 га на 4-му членстві сім'ї.

В 1929 році батьки і я вернулися до колгоспу де перебували і раніше.

У 1924 році навчався в школі і закінчив 4 класи. З 1924 по 1929 рік працював у господарстві батьків, а надрі в колгоспі.

В 1931 році по рекомендації райкомундору комсомольцю вернувся до Великодільського району в с. В. Сорокино, де і закінчив у 1932 році. В цьому ж році вернувся до Харківського міжрайонного підприємства, але в зв'язку з хворобою переїхав навчався до Боголюбського педагогічного підприємства, де і закінчив у 1936 році.

Після закінчення підприємства був зачислений на роботу асистентом підприємства в м. Київ. З вересня 1939 р. по січень 1940 року працював селянином Великодільського району а з січня 1940 року по 17 вересня 1941 року в. о. зав. нарядом в м. Київ.

В час Великої Вітчизняної війни евакуювався на Урал де до січня 1942 року

Автобіографія Каришина Андрія Потаповича

національного університету Хімії в Камішевані
 Сергійові мислі Баш АРСВ, а з січня 1942 року
 був мобілізований в Радянську Армію.
 Передруваний в Радянській Армії був
 рідким, термі агітатором, критиком усього
 в даній військовій команді загалом
 в списку Лінійки Камішеванської, 2го
 бригадирівського та Лейтенанта
 фронту. В групі 1943 року демобілізува
 і повернувся на роботу до Камішеванського
 педагогічного інституту. З групи 1943 року
 і по цей час працюю зобов'язаним педагогом
 Хімії і рідким працівником державним
 підприємствам державного підприємства
 державного підприємства, а певний час
 викладачем обов'язки державного
 інституту. В січні 1950 року зокладає
 дисертацію на тему суцільної камішеванської
 Хімії та науки а в травні 1950 року
 публікує в журналі звання дисертації по
 науці Хімії.

В Камішевані перебував з 1929 по 1942 рік
 Клас КВР з травня 1943 року. Працює
 в інституті педагогічного одиозав
 до складу керівного бюро, був
 секретарем і зобов'язаним секретарем
 керівного бюро інституту.

Нагороджений орденом. Третього Золотого
 і медалью "За трудову доблесть".

Дружеский, мало публічний.

Працює над донорською дисертацією
 по темі: Ауктионна та ауктионна речовина

Продовження Додатку Ф

Автобіографія Каришина Андрія Потаповича

дуже швидко дивідують і мають продуктивність.
В цій галузі мав ряд опублікованих
робіт в журналі АН СРСР і АН УРСР.

1. IV. 1960 р.

Каришин

**Копія диплому Полтавського державного педагогічного інституту про
присвоєння кваліфікації викладача хімії,
виданого Каришину Андрію Потаповичу, 1936 р.**

Копія Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Г Е Р Б

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УСРР

Підстава: постанова ЦВК СРСР від 19/IX-1932 р. про учебні програми і ре-
кви у вищих школі і технікумах, п. "з",
ст. 2, розд. III /Збірн. Закон СРСР № 68,
ст. 409/.

Д И П Л О М

Цей диплом видано Полтавським Державним Педагогічним Інсти-
тутом громадянину **КАРИШИНУ АНДРІЮ ПОТАПОВИЧУ** який народився "23"
дня серпня місяця '1912 року, в тому, що він 1 повня місяця 1932
року був прийнятий /переведен з.../ в число студентів природничого
факультету хімічного відділу Полтавського Державного Педагогічного
Інституту і скінчив курс навчання в липні місяці 1936 року по
спеціальності - **х і м і я** -.

Громадянин **КАРИШИН А.П.** за час перебування в Полтавсько-
му Державному Педагогічному Інституті звичайно зазначені нижче
дисципліни і показав з них такі успіхи:

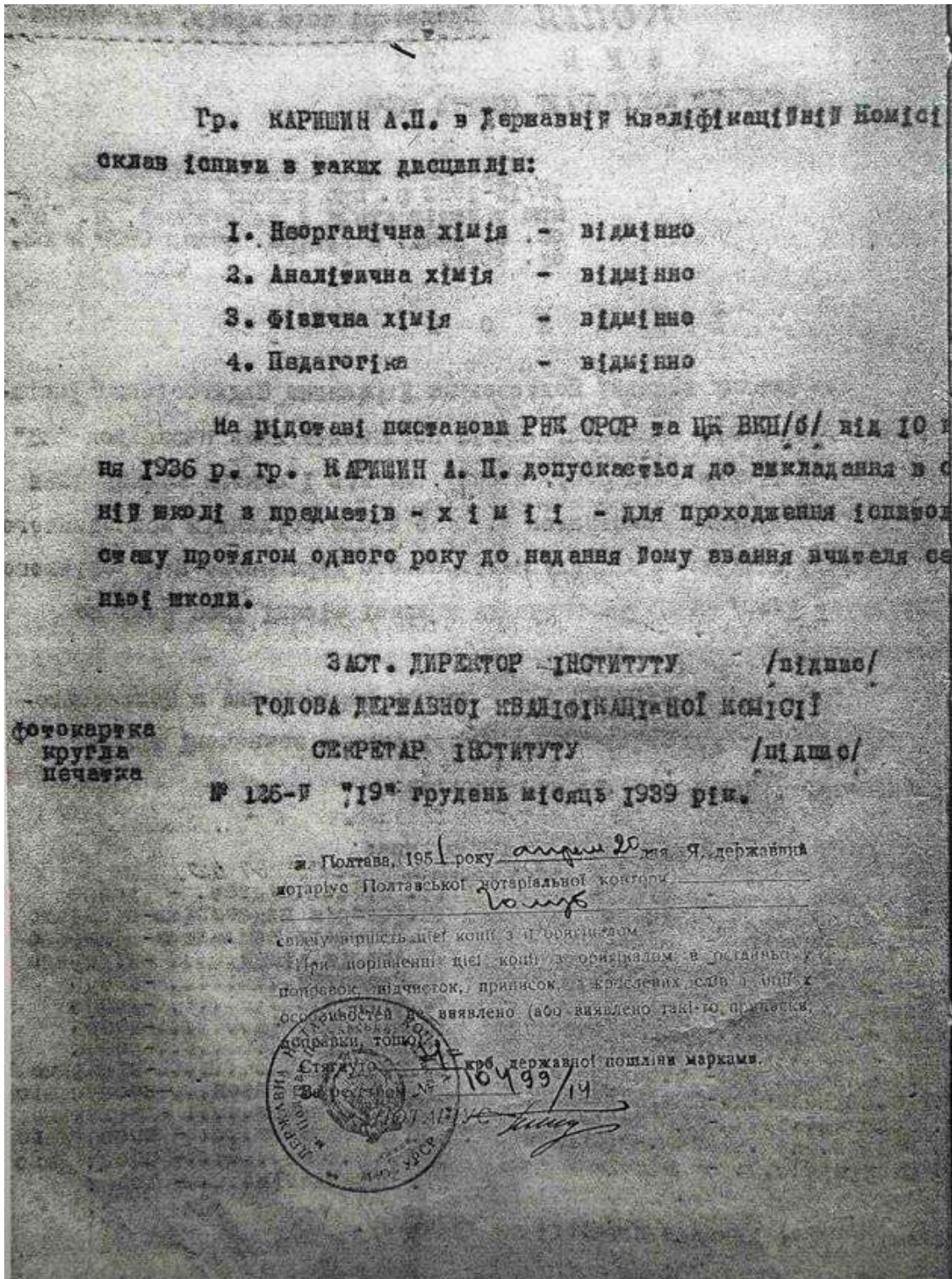
Назва дисциплін і оцінка:

Ленінізм	відмінно	14. Військ. підгот. -	добре
Математика	добре	15. Історія педагогіки -	відмінно
Політекономія	відмінно	16. Елементи алгебри -	відмінно
Економіка	відмінно	17. Аналіз хімії	відмінно
Фіз. хімія	відмінно	18. Геологія	добре
Методика хімії	відмінно	19. Фізика	добре
Орган. хімія	відмінно	20. Мінералогія	добре
Нім. мова	відмінно	21. Ботаніка	добре
Фізкультура	зараховано	22. Геологія	відмінно
О.Хім. технологія	відмінно	23. Анал. і фізіол.	посередньо
1. Педагогіка	відмінно	24. Хімія неорг.	відмінно
2. Аналіз фарб виробн. -	відмінно	25. Математика	посередньо
3. Біохімія	відмінно	26. Укр. мова	посередньо
		27. Психологія	добре

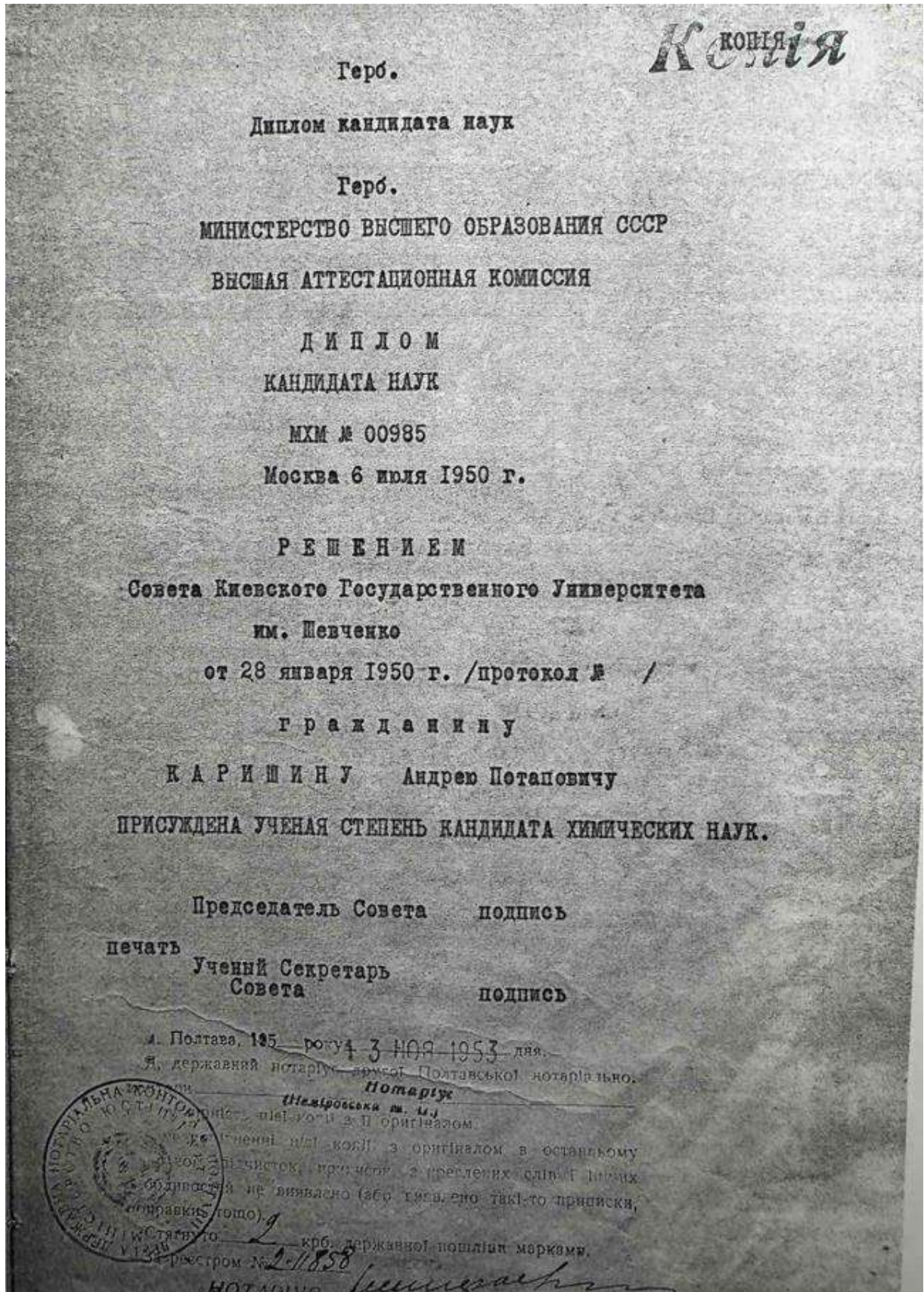
і виконав педагогічну практику.

Продовження Додатку X

Копія диплому Полтавського державного педагогічного інституту про
присвоєння кваліфікації викладача хімії,
виданого Каришину Андрію Потаповичу, 1936 р.

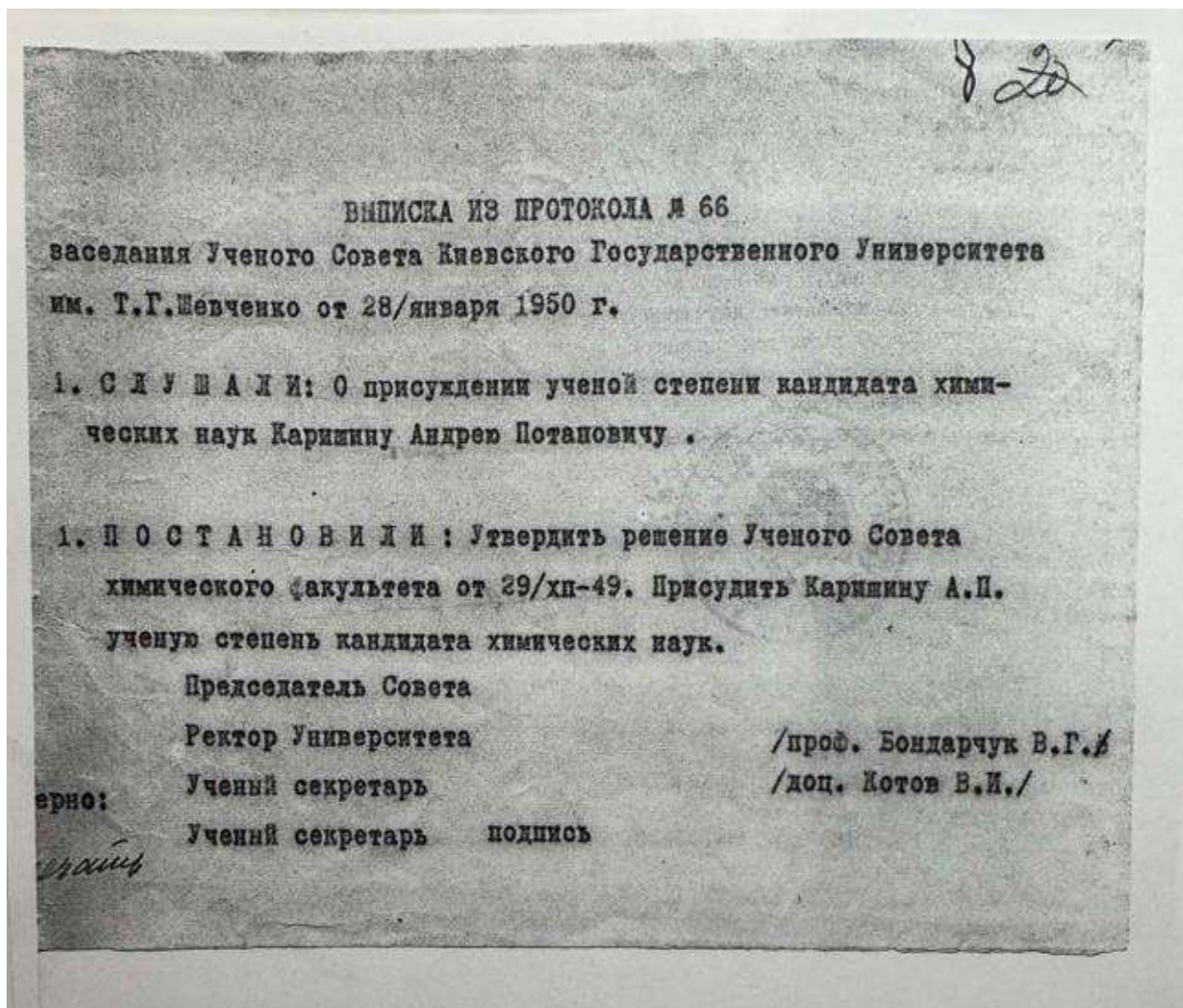

Фотокопія диплома кандидата хімічних наук А. П. Каришина. 1950 р.

Выписка з протоколу № 66 Вченої ради КДУ ім. Т. Г. Шевченка про
присудження А. П. Каришину вченого ступеня кандидата хімічних наук.
28.01.1950 р.

**Выписка из протокола ВАК СРСР про затвердження А. П. Каршина
у вченому званні доцента. 1950 р.**

956. 21.11.50 g

ВЫСШАЯ АТТЕСТАЦИОННАЯ КОМИССИЯ
ПРИ МИНИСТЕРСТВЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР
Москва, ул. Жданова, д. 11

*до свиданья
Каршина*

ВЫПИСКА

из протокола № 17 от 21 октября 1950 г.

(Подлинник протокола находится в делах Высшей аттестационной комиссии)

Слушали:

**§ 249. Об утверждении КАРИШИНА Андрея Потаповича в ученом звании доцента.
/Полтавский педагогический институт/.**

Постановили:

**Утвердить КАРИШИНА Андрея Потаповича
в ученом звании доцента по кафедре "химия".**

**Председатель Высшей
аттестационной комиссии - С.Кафтапов**

Зам. Ученого Секретаря - Ю.Земскова

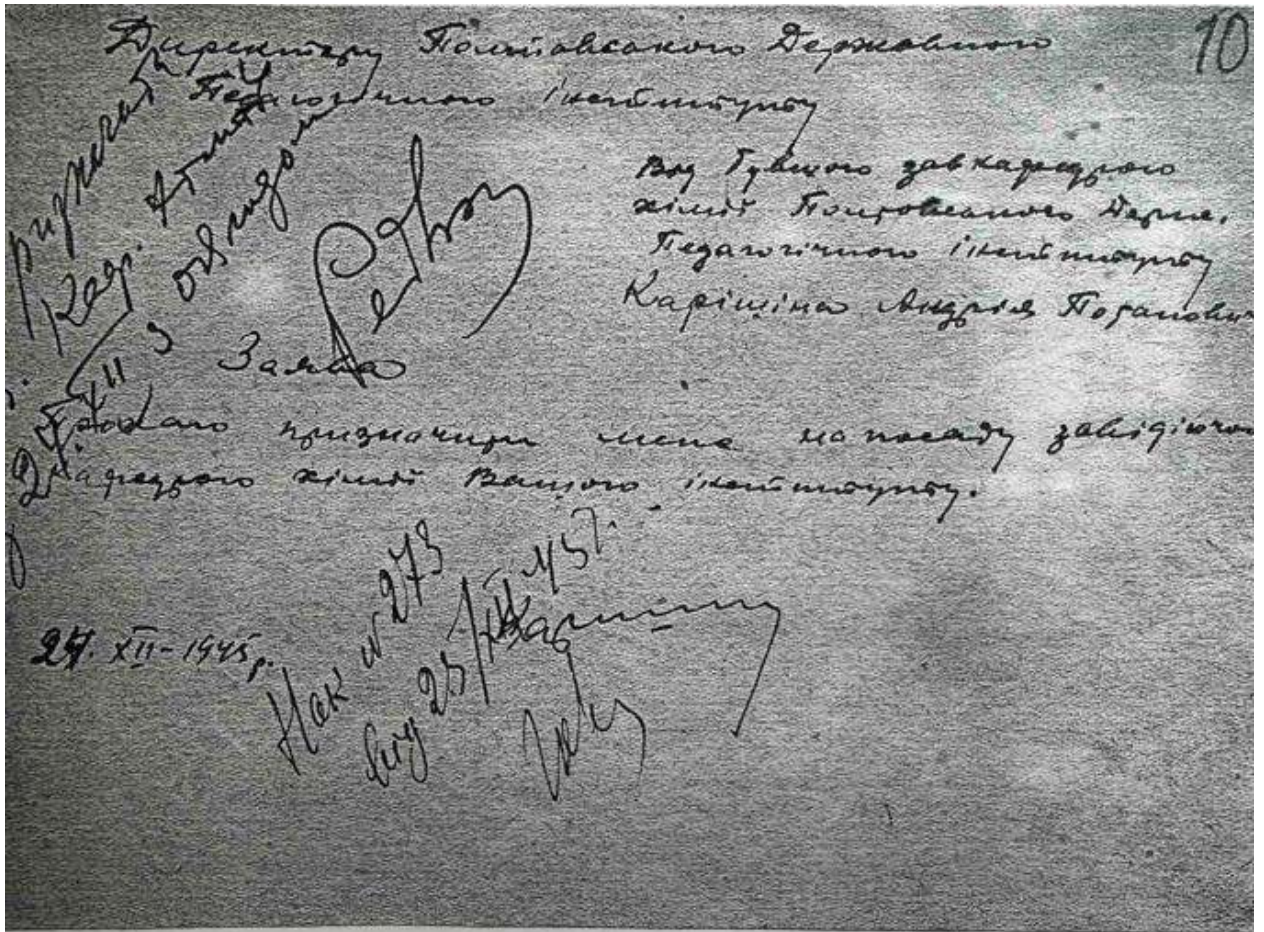
**Зам. Ученого Секретаря
Высшей аттестационной
комиссии**

Ю. Земскова
Ю.Земскова

16 ноября 1950 г.

Зак. 1387-7200

Рукописна резолюція щодо затвердження А. П. Каришина у вченому званні доцента. 27.12.1945 р.

Характеристика на А. П. Каришина. Полтавський державний педагогічний інститут. 1952 р.

Х А Р А К Т Е Р И С Т И К А 15

Полтавський державний педагогічний інститут
 Полтава, Інститутська, 2
 1952 р.

Тов. КАРИШИН Андрій Миколайович скінчив Полтавський Державний Педагогічний Інститут в 1938 році. Будучи студентом, отримав однією успішністю, добросовістним отношением к работе, дисциплінованістю і інтересом до наукової роботи.

По закінченні Інституту, ставлен при кафедрі хімії. Працював асистентом, а в нинішньому році (1939/40) веде самостійний курс органічної хімії; як старший преподователь.

С роботою вміло справляється. Обладает достаточной эрудицией. Систематически работает над собой. Ведет научную работу и принимает активное участие в научно-исследовательской работе.

ДИРЕКТОР ИНСТИТУТА *Досцько* /ДОСЬКО/

Додаток АБ

Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 264/п про затвердження
А. П. Каришина в. о. завідувача кафедри хімії. 17.05.1946.

271
25.2.461

Экз. № _____

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР 13

ПРИКАЗ № 264/п

Гор. Москва " 17. " мая 1946 г.

Утвердить тов. КАРИШИНА Андрея Потаповича и.о. заведующего кафедрой химии Полтавского Государственного Педагогического и Учительского института.

Заместитель Министра
Высшего Образования СССР (А. Синедкий)

Разослать: УБН при Сов. Мин. УССР, Мин. Пр. УССР, Ин-ту, тов. Каришину А. П.,
отделу пед. вузов, сектору учета
Этот приказ хранится в отделе кадров Мин. Высш. Образ. СССР.

Верно... инспектор по учету номенклатурных работников - *Н. Духарькова*

млп-503

**Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 264/п про затвердження
А. П. Каришина в. о. завідувача кафедри хімії Полтавського
педінституту. 17.05.1946 р.**

Экз. № _____

13

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

ПРИКАЗ № 264/п

Гор. Москва

17. мая 1946 г.

Утвердить тов. КАРИШИНА Андрея Потаповича в.о. заведующего кафедрой химии Полтавского Государственного Педагогического и Учительского института.

Заместитель Министра
Высшего Образования СССР

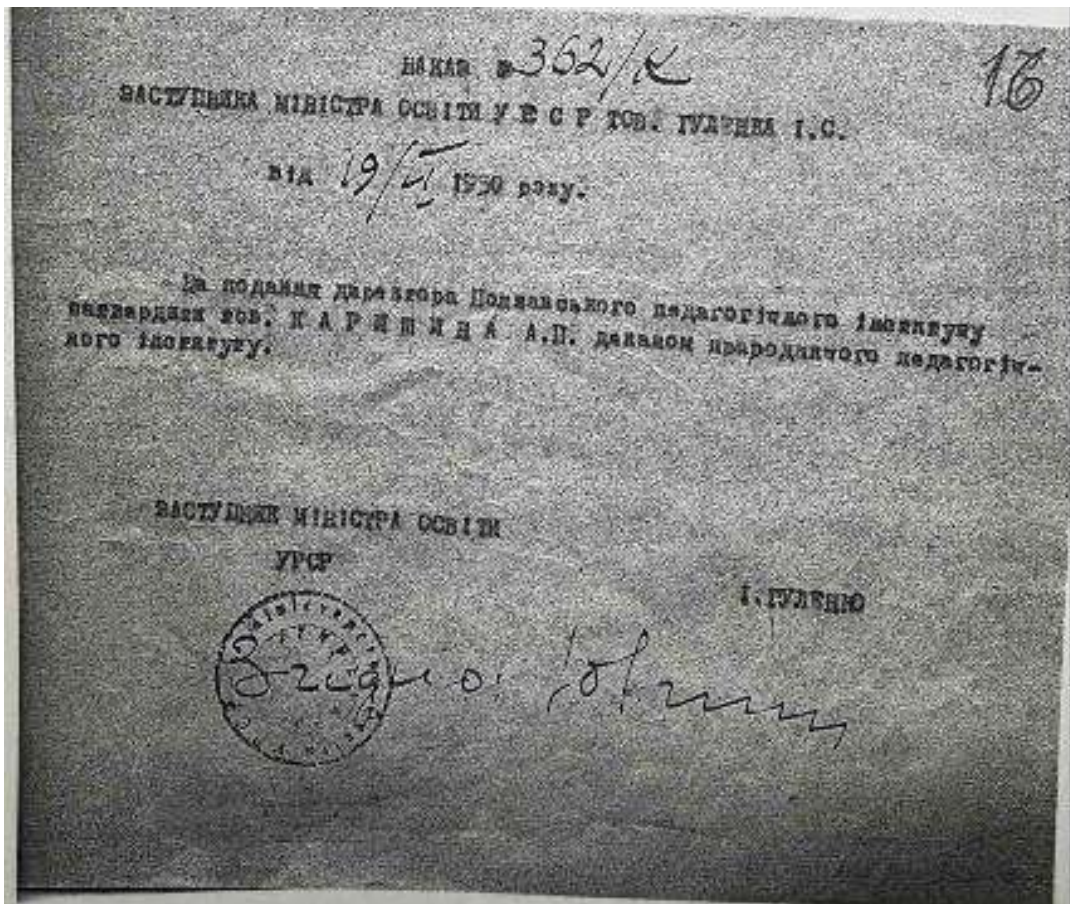
(А. Синедный)

Разослать: УВБ при Сов. Мин. УССР, Мин. Пр. УССР, Ин-ту, тов. Каряшину А. П.,
отделу пед. вузов, сектору учета
личных приказ хранится в отделе кадров Мин. Высш. Образ. СССР.

Верно, инспектор по учету номенклатурных документов *М. Мухоморова*

МПИ-503

**Наказ Міністерства освіти УРСР № 362/к про призначення
А. П. Каришина на посаду декана у Полтавському педагогічному
інституті. 29.12.1950 р.**

**Наказ Міністерства освіти про призначення А. П. Каришина до
Коломийського учительського інституту. 30.08.1951 р.**

**Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 234/п про затвердження
А. П. Каришина заступником директора Полтавського державного
педагогічного інституту. 14.05.1951 р.**

631, 17/Е-31

19

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

ПРИКАЗ № 234/п

г. Москва 14. мая 1951 г.

Утвердить кандидата химических наук, доцента **КАРИШНА** Андроя Поталовича заместителем директора по учебной и научной работе Полтавского педагогического института им. В.Г. Короленко Министерства просвещения Украинской ССР, освободив от этих обязанностей т. **ДАНИШЕВА** С.В. по личной просьбе.

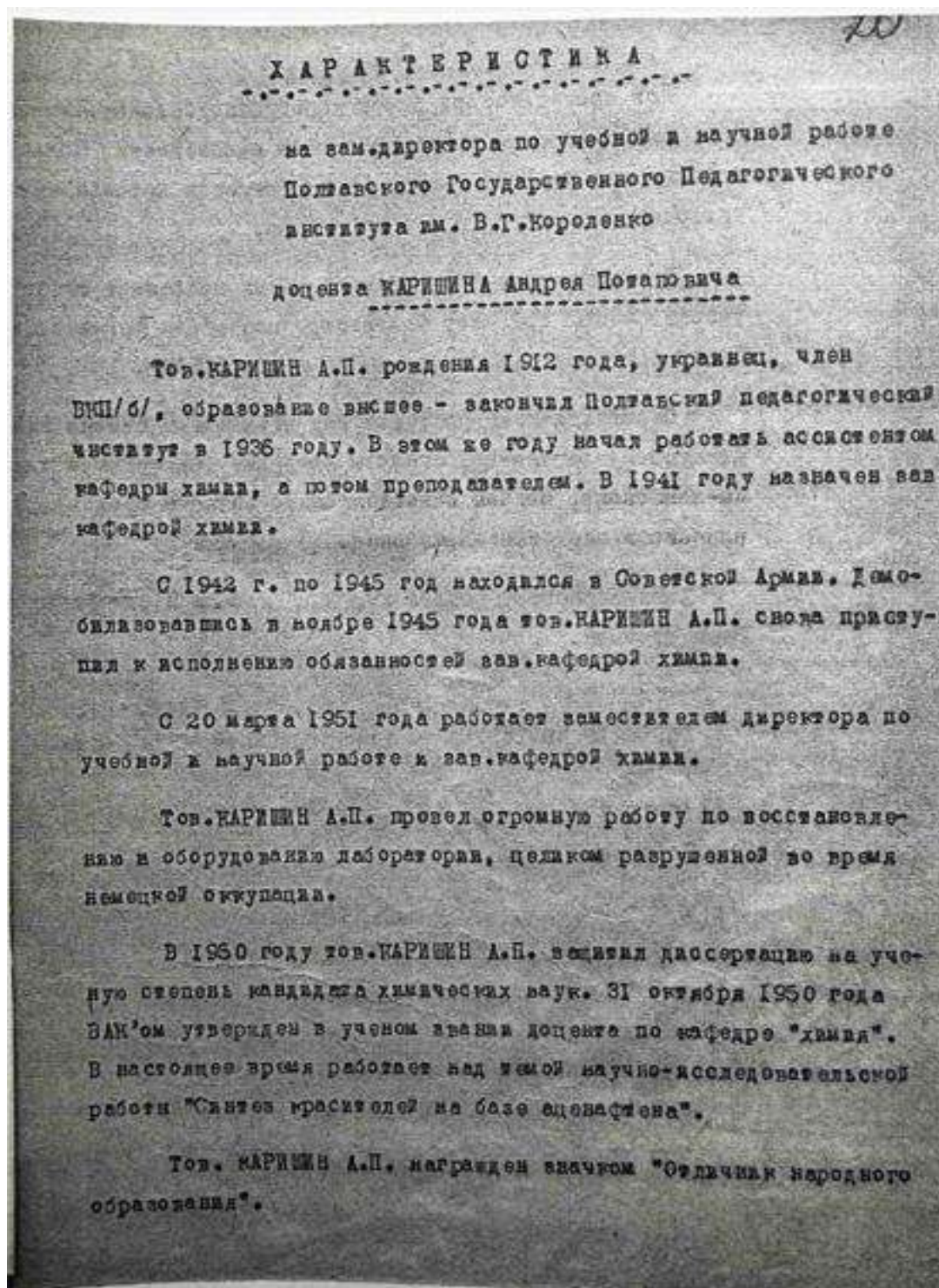
Заместитель министра
высшего образования СССР В. Влоткин.

Разослать: Институту, Министерству просвещения Украинской ССР, отделу педвузов, т. Каршину А.П., т. Данишеву С.В., отделу учета
Управления кадров.

Подлинный приказ хранится в упр. кадров МВО СССР
Верно: Ивсн. по учету ком. работников. *Младан*

476-10000

Характеристика на Каришина Андрія Потаповича

Продовження Додатку АЖ

Как преподаватель имеет хорошую подготовку. Инициативный, имеет хорошие организаторские способности. Пользуется заслуженным авторитетом среди студентов и преподавателей. Требователен к себе и к подчиненным.

В общественно-политической жизни принимает активное участие - был секретарем партбюро партийной организации Педагогического института до 20 марта 1951 г.

Систематически работает над повышением своего идеологического уровня: окончил вечерний университет марксизма-ленинизма, сейчас самостоятельно изучает произведения классиков марксизма-ленинизма.

Характеристика выдана для представления в Полтавский Горвоенкомат.

ДИРЕКТОР ИНСТИТУТА

/доц. КИРСА И.И./

12/II-1952 г.

г. Полтава

Вірно Грива

Нагородний лист Каришина Андрія Потаповича

Представляється и награждается согласно Указу Президиума Верховного Совета СССР от 17 ноября 1949 г. за выслугу лет и безупречную работу в высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях по списку _____ ст. 1 Указа.

Полтава, Полтавская область, УССР.
(наименование города, области, края, республики)

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя, отчество КАРИШИН Андрей Потапович.
2. Ученая степень и звание Кандидат химических наук/диплом ХУИ
00985/ доцент по кафедре „химии./аттестат МДЦ № 16948/
3. Специальность Органическая химия.
4. Занимаемая должность Заместитель директора института по научной учебной работе, заведующий кафедрой химии.
5. Место работы Полтавский Государственный Педагогический институт
(полное наименование высшего учебного заведения)
И. В. Г. Короженко, г. Полтава, УССР.
(научно-исследовательского учреждения)
6. Представляется и награждается Медалью „За трудовую доблесть“.
(кавалер ордена или медали)
7. Стаж непрерывной научно-педагогической работы 11 лет.
8. Год рождения 1912 год.
9. Место рождения село Шивали, Шивалицкого района, Полтавской обл.
10. Национальность украинец.
11. Образование Высшее, окончил Полтавский Государственный Педагогический институт в 1936 г., г. Полтава, УССР.
12. Партийность член ВКП/б/ с 1943 г.
13. Названия орденов, медалей награжден ранее за выслугу лет не награждался.
14. Названия орденов, медалей награжден ранее за другие заслуги Орденом Красной Звезды - /орденская книжка/, медалью „За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г.“
- Удостоверение г. № 0167509.
15. Постоянный домашний адрес г. Полтава, Театральный переулок, № 6.

Продовження Додатку АК

Нагородний лист Каришина Андрія Потаповича

16. Трудова діяльність (включаючи навчання та службу в армії)

Дата — число, місяць, рік		Продовжителі- вість роботи, записаною в стані для нагородження		Должність	Місце роботи	Освоєння записи (приказ, розпорядження)
с якого часу	по якого часу	літ	місяців			
1	2	3	4	5	6	7
1.X 1932	1.VIII 1936			студент	Полтавський го- сударственный педагогический	Диплом № 126 от 19/XII 1935 выданный Пол- тавским педиа- гогическим ин- ститутом, гор. Полтава, УССР.
5/X 1936	15/I 1940	3	3	ассистент	Полтавский пе- дагогический институт, гор. Полтава, УССР.	Приказ № 54 от 5/X 1936г. по Полтавскому пе- дагогическому институту о на- значении на долж- ность ассистента. Пр- каз № 6 от 16/I 1940 г. о назначении в должность ст. пре- подавателя.
15/I 1940	15/IX 1941	1	8	ст. препода- ватель.	Полтавский пе- дагогический институт, гор. Полтава, УССР.	Пр-каз № 6 от 16/I 1940 г. по Пол- тавскому педиа- гогическому инсти- туту о назначении должности ст. преподавателя. Пр- каз № 52 от 17/IX/41 по Полтавскому педагогическому институту о на- значении ст. пре- подавателя в связи с увольнением...

1. М. В. Р. Т. А. 1942

Продовження Додатку АК

Нагородний лист Каришина Андрія Потаповича

23

В а д а т к а № 1

к наградному листу на кандидата химических наук, доцента
Полтавского государственного педагогического института
им. В.Г. Короленко

КАРИШИНА Андрія Потаповича.

Трудовая деятельность / ^{продолж} включая службу в армии. /

Дата-число, Месяц, год.	Продолжительность работы в численности в стаж для награждения лет, месяц.	Основание записи
5/IX 1941	16/XI 1941	Справка № 2-25, выданная Полтавским педагогическим институтом 15/VI 1951 г.
5/VI 1941	6/I 1942	учитель. Средняя школа, село Камышлякского района. Приказ № 176 от 14/XI 1941 г. по Близулякскому району, о назначении на должность учителя. Приказ № 14 от 16/I 1942 г. об освобождении от должности в связи с призывом в Советскую Армию.
16/I 1942	13/XII 1945	Советская Армия. Военный билет, № 20093, выданный Полтавским ГВК 19/X 1948 г.
24/XI 1945	20/X 1950	4 9 Декан естественного факультета, заводской казюдой. Полтавский Государственный Педагогический институт им. В.Г. Короленко. Приказ № 273 от 23/XII 1945 г. по Полтавскому педагогическому институту о назначении на должность декана и заводского казюдой. Приказ № 225 от 18/IX 1950 года об освобождении должности декана в связи с сокращением этой должности.

гирей Полтавского государственного педагогического института им. В.Г. Короленко -

Каришин / доц. Карса /

Продовження Додатку АК

Нагородний лист Карішина Андрія Потаповича

З а д а т к и № 2 14

нагородний лист на кандидата хімічних наук, доцента Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка.

КАРИШИН Андрій Потапович

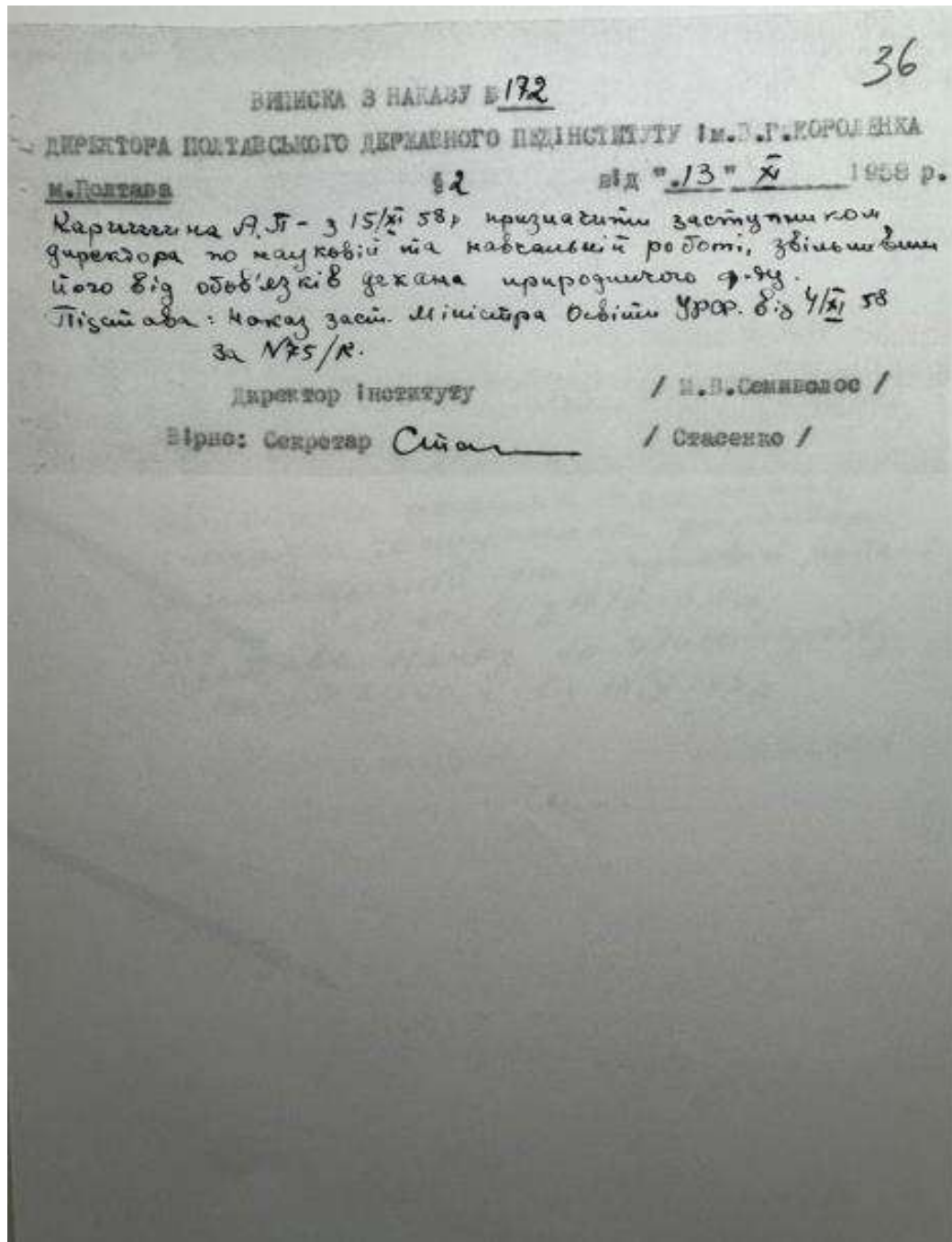
Рідом я діяльність /включая учебу и службу в Армии./

№	дата	продолжительность	должность	место работы	основные записки /приказы, распоряжения/
1	2	3	4	5	6
1	20/III	5	заведующий кафедрой	Полтавский государственный педагогический институт, им. В.Г. Короленка, г. Полтава, УССР.	Приказ № 225 от 20/III 1950 г. по Полтавскому педагогическому институту о назначении на должность завдующего кафедрой.
2	1951				Приказ № 44 от 22/III 1951 года по Полтавскому педагогическому институту о назначении на должность заместителя директора по учебной и научной работе.
3	11		заместитель директора института по учебной и учебно-заведующий кафедрой	Полтавский государственный педагогический институт им. В.Г. Короленка, г. Полтава, УССР.	Приказ № 44 от 22/III 1951 года по Полтавскому педагогическому институту о назначении на должность заместителя директора. Уд. № 225 от 20.К. 1950. по и.и.и. о назначении на должность заместителя

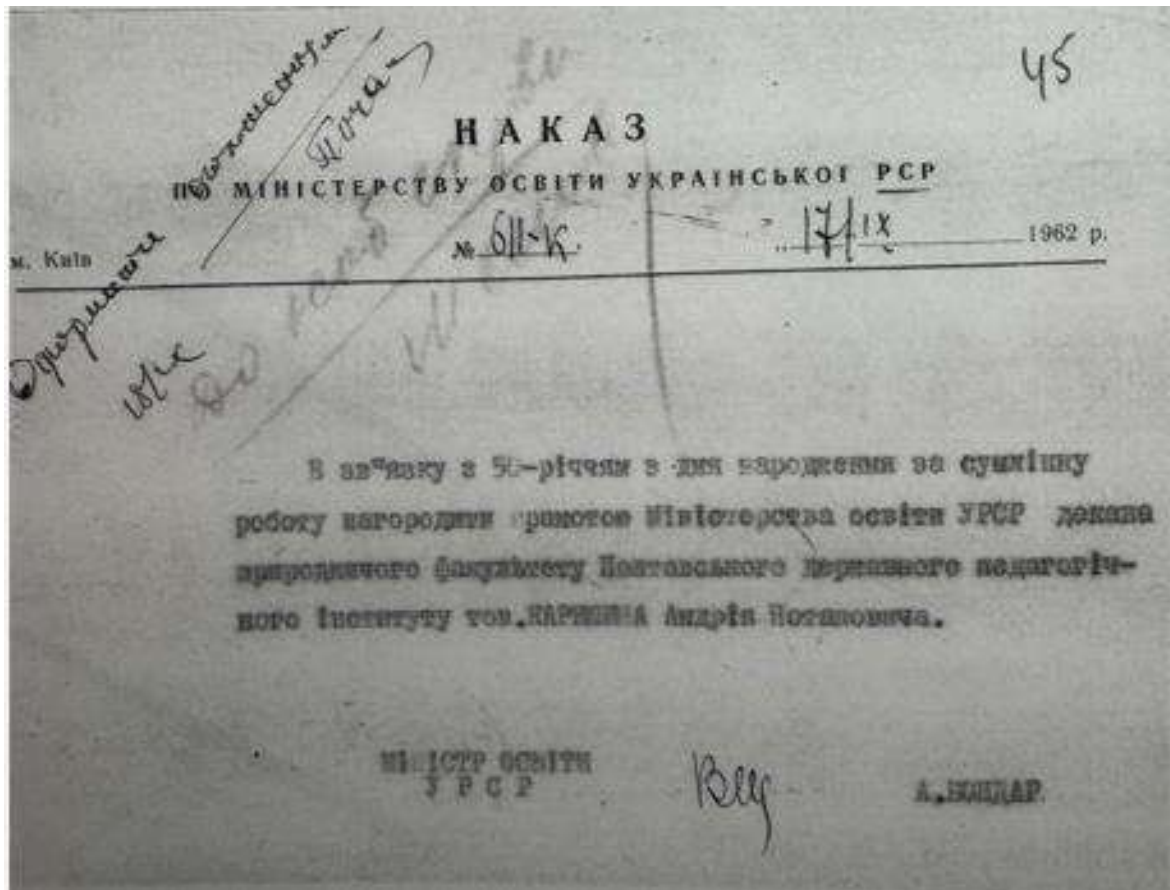
Полтавского государственного педагогического института имени В.Г. Короленка

Кирса /доц. Кирса/

Виписка з наказу директора Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка № 172 про звільнення А. П. Каришина з адміністративної посади. 13.10.1958 р.

**Наказ Міністерства освіти УРСР № 611/к про нагородження грамотою
А. П. Каршина з нагоди 50-річчя. 14.11.1962 р.**

Виписка з наказу ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка № 50-к про обрання А. П. Каришина деканом природничого факультету на новий термін. 09.12.1977 р.

62

Виписка з наказу № 50-к

РЕКТОРА ПОЛТАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

ІМ. В. Г. КОРОЛЕНКА від 09.12.77р.

Б № 12

Згідно рішення Ради інституту вважати
 обраними на новий строк виборів на посаду
 декана факультету:

2. Каришина А. П. — на посаду декана
 природничого факультету

Підстава: Рішення Ради інституту від 09.12.77р

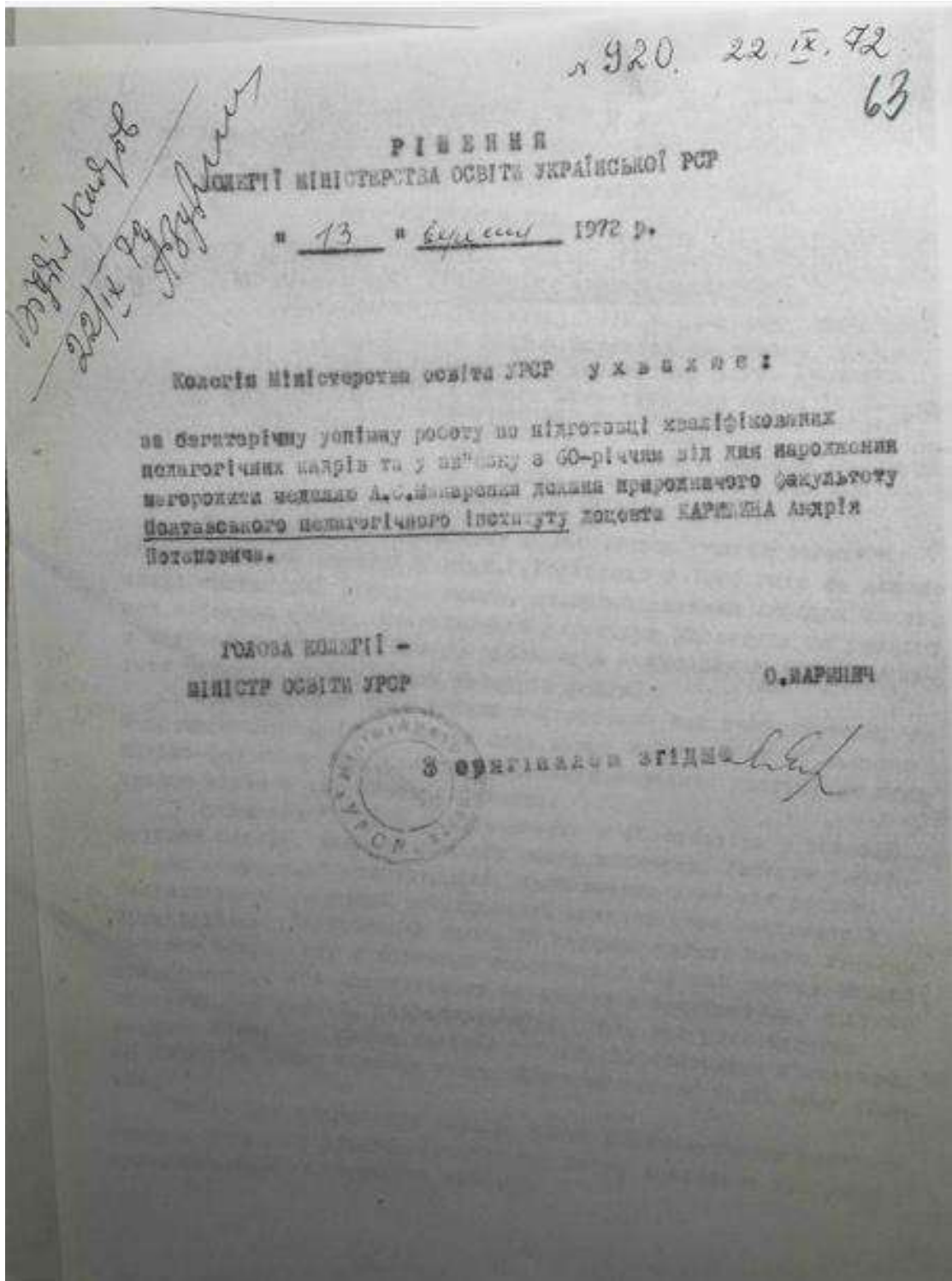
Ректор Інституту _____

Вірно: *В. Шостак*

Ірина Дмитрівна
 (проф. Ок. Зубань)

Копія, підпис. № 5082, 21-12-1977 р. т. 0020

**Рішення колегії Міністерства освіти УРСР про нагородження
А. П. Каришина за багаторічну сумлінну педагогічну діяльність.
13.01.1972 р.**

Нагородний лист на А. П. Каришина (форма 1961 р.). Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка

77

УТВЕРЖДЕНА
Постановлением Президиума
Верховного Совета СССР
11 июля 1961 г.

Ф. П. Р. У. Г.

Полтавская область, Украинская ССР
область, край, республика

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя, отчество КАРИШИН
Андрей Потапович

2. Должность, профессия, звание и место работы, службы (указать точное наименование цеха, отдела предприятия, учреждения, организации) декан факультета
естествознания, кандидат химических наук, доцент Полтавского государственного педагогического института имени В. Г. Короленко

3. Пол мужской 4. Год и место рождения 1912, село Диваки Липецкого
района Полтавской области

5. Национальность украинец 6. Партийность член КПСС 1953

7. Образование высшее

8. Кавалер орденов и медалями награжден(а) и дата награждения: орденом
"Красная звезда" - 1945 г., орденом "Знак почета" - 1961 г., орденом
Трудового Красного Знамени" - 1976 г., медалями: "За трудовую доблесть" -
1953 г., "За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения
Владимира Ильича Ленина" - 1970 г. и другими 5 медалями

9. Домашний адрес: город Полтава, улица Октябрьская, 22, квартира 4.

Продовження Додатку АР

**Нагородний лист на А. П. Каришина (форма 1961 р.).
Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка**

Краткая характеристика и заслуги, за которые представляется к награждению

Гов. Каришин А.П. начал свою трудовую деятельность в Полтавском пед-
институте с 1936 г. в должности ассистента кафедры химии, где работал
до 1941 г. С 1941 г. по 1942 г. работал учителем химии в Каменской сред-
ней школе Башкирской АССР. С 1942 по 1945 г. участвовал на фронтах Великой
Отечественной войны. В 1945 г. возвратился в Полтавский пединститут и работ-
тал на должностях: старшего преподавателя, доцента, заведующего кафедрой
химии. В настоящее время работает деканом факультета естественных наук. Читает
свои курсы на высоком идейно-теоретическом и научном уровне. Систем-
атически работает над повышением своей научной квалификации, опубликовал
79 научных работ, часть из них внедрены на Рубежанском химическом комби-
нате Ворошиловградской области со значительным экономическим эффектом.
Пользуется авторитетом среди студентов и профессорско-преподавательско-
го состава института. Морально устойчив. Награжден значком "Видный работник
народной освіти" и медалью А.С.Макаренка. Принимал и принимает активное
участие в общественной жизни института: был членом райкома КПСС, депута-
том городского Совета депутатов трудящихся, неоднократно избирался членом
партийного бюро института, а в настоящее время является членом парт-
ного бюро факультета.

Представляется к награждению орденом, медалью Октябрьской Революции

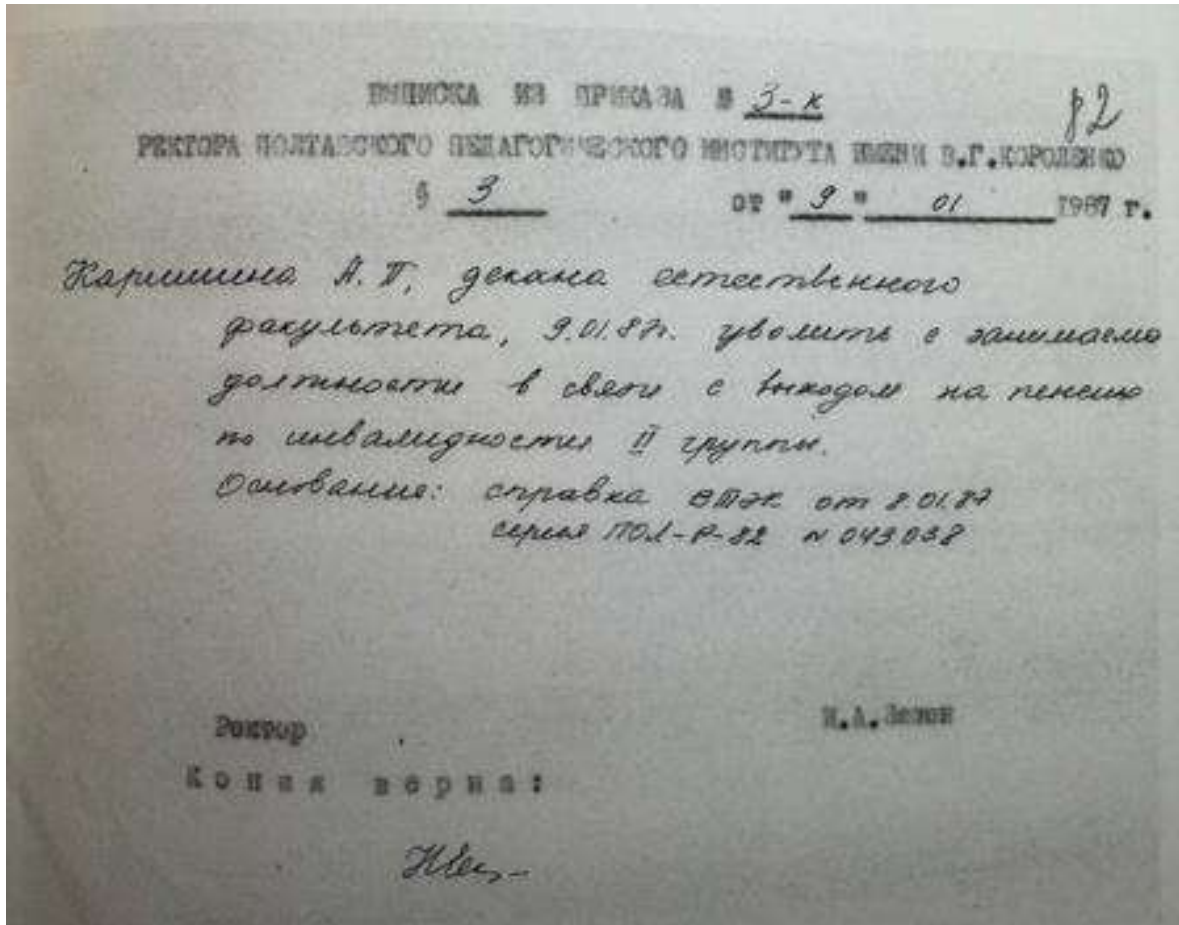
и.п. Секретарь Полтавского
обкома Компартии Украины

Председатель Полтавского
областного Совета
народных Депутатов

С. Карпин 18/1

Полтава, 20.08.1961 г. № 1011 2200.

**Виписка з наказу ректора Полтавського пед. інституту ім.
В. Г. Короленка № 3-к про звільнення А. П. Каришина з посади декана
у зв'язку з виходом на пенсію. 09.01.1987 р.**

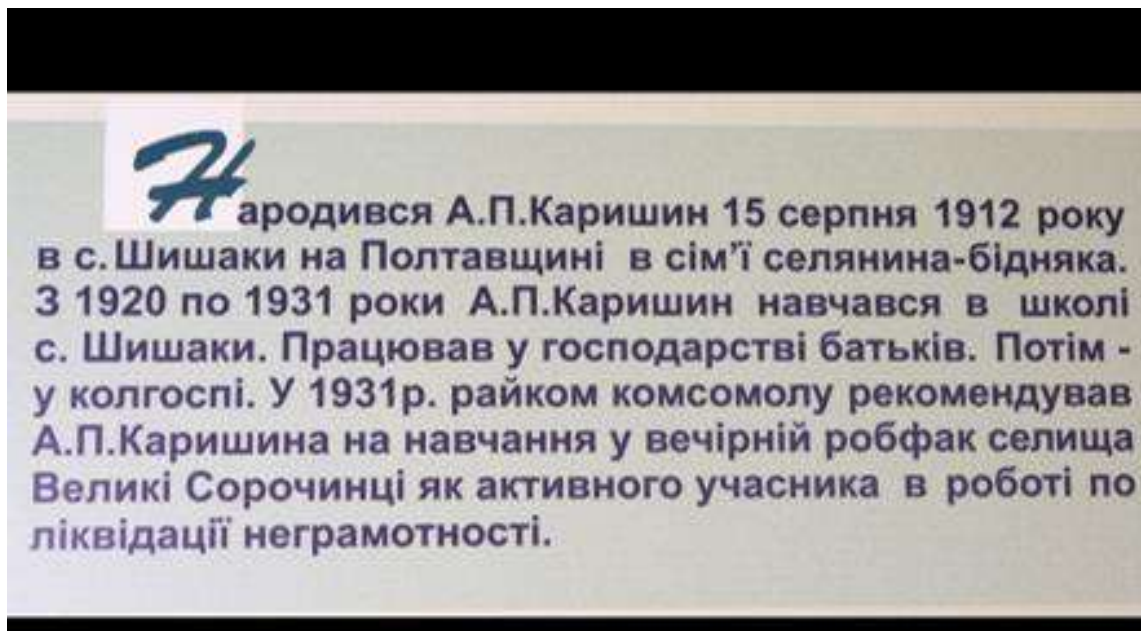

А. П. Каришин. Портрет. 60-ті роки. Фотографія.

Портрет А. П. Каришина. Фотодокумент

Групова фотографія учасників навчального колективу

Біографічні відомості про народження та ранні роки**А. П. Каришина (1912–1931 рр.).**

**Родинні та красзнавчі матеріали: батьки А. П. Каришина,
с. Шишаки. Фотографія.**

Заклади вищої освіти, де навчався А. П. Каришин

Самусенко Ю. В. α, β -ненасичені сульфони, що містять фтор : автореф. дис. ... канд. хім. наук : 02.00.08 – хімія елементоорганічних сполук. Київ, 1975. На правах рукопису. Титульний аркуш

На правах рукописи

САМУСЕНКО
Юрий Васильевич

α, β — **НЕНАСЫЩЕННЫЕ СУЛЬФОНЫ,
СОДЕРЖАЩИЕ ФТОР**

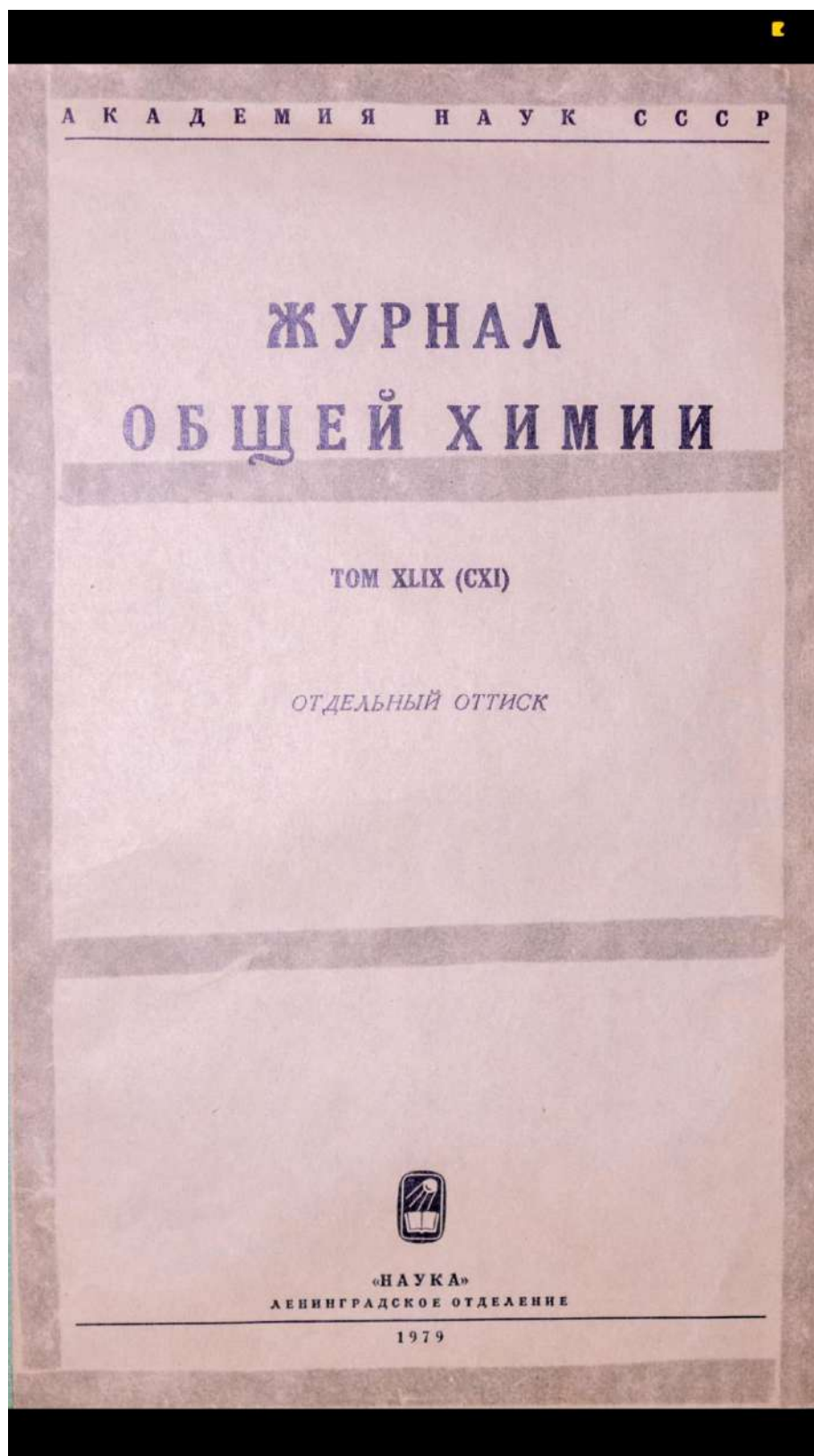
02.00.08. Химия элементоорганических соединений

А в т о р е ф е р а т
диссертации на соискание ученой
степени кандидата химических наук

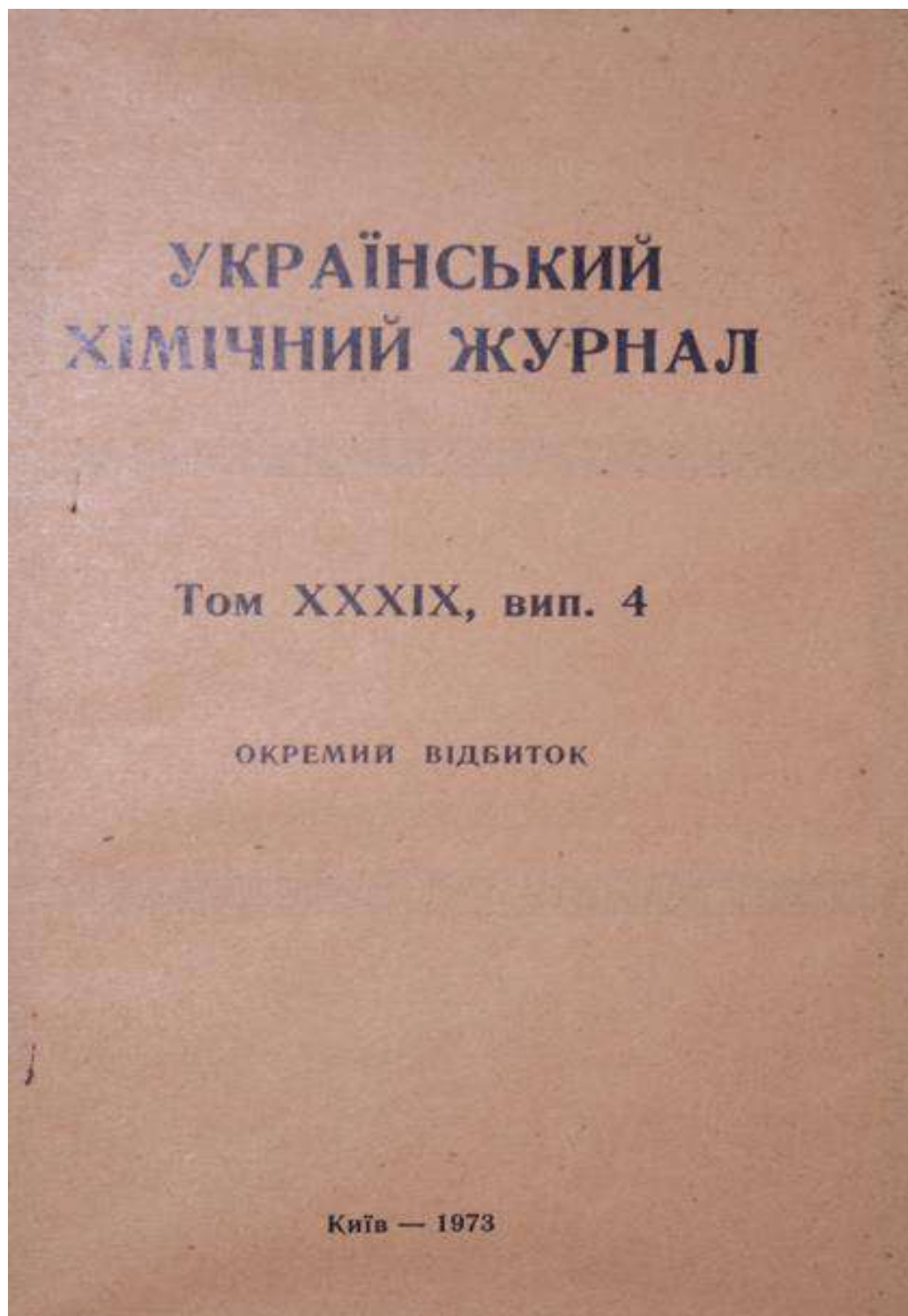
КИЕВ — 1975

Додаток АЯ

Журнал загальної хімії. Окремий друк. Т. XLIX (CXI). Ленінград: Наука,
Ленінградське відділення, 1979. Академія наук СРСР

Український хімічний журнал. Окремий відбиток. Т. XXXIX, вип. 4.
Київ, 1973.

УКРАЇНСЬКИЙ
ХІМІЧНИЙ ЖУРНАЛ

Том XXXIX, вип. 4

ОКРЕМИЙ ВІДБИТОК

Київ — 1973

Український хімічний журнал. Окремий відбиток. Т. XL, вип. 2.

Київ, 1974.

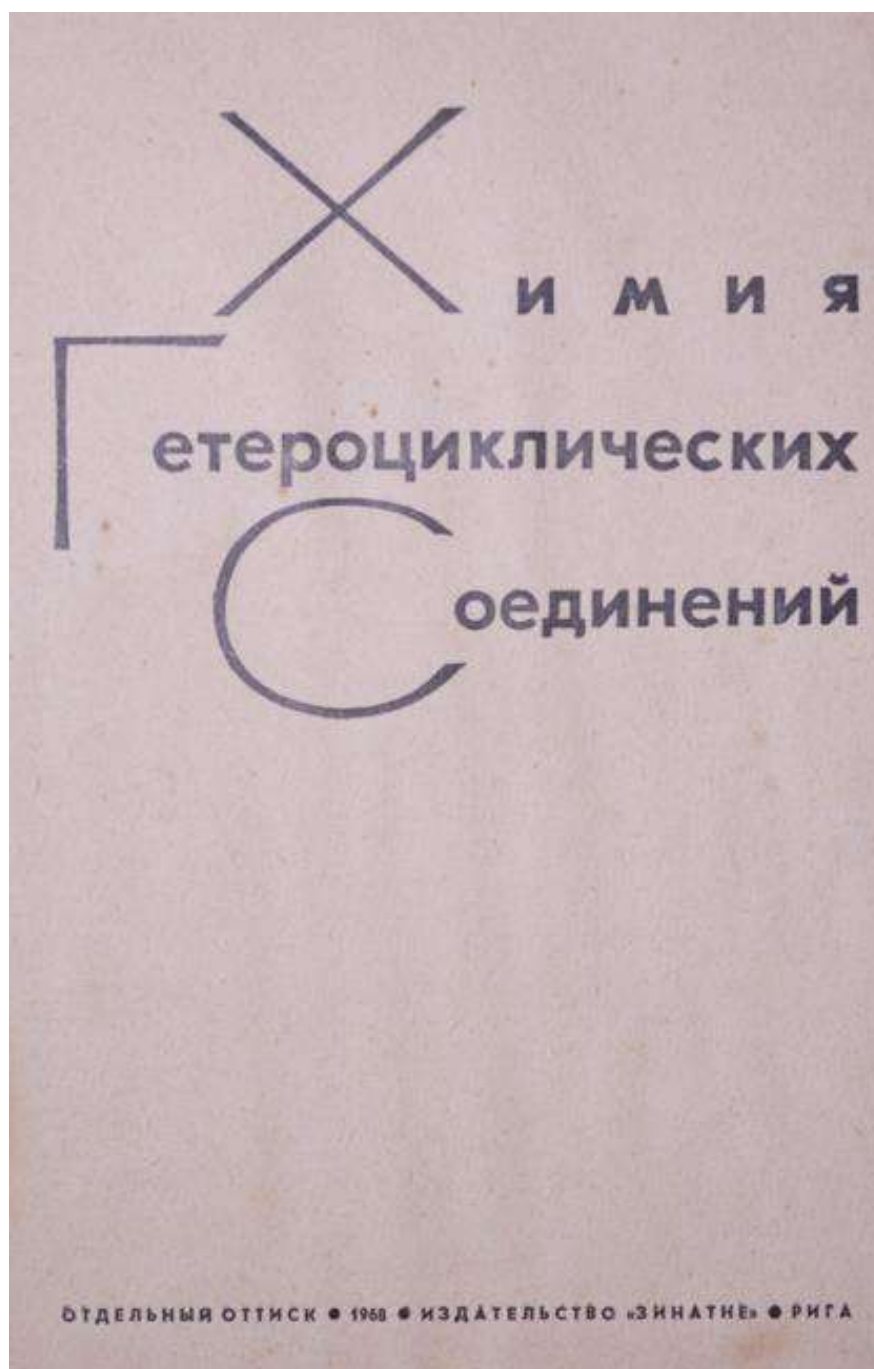
УКРАЇНСЬКИЙ
ХІМІЧНИЙ ЖУРНАЛ

Том XL, вип. 2

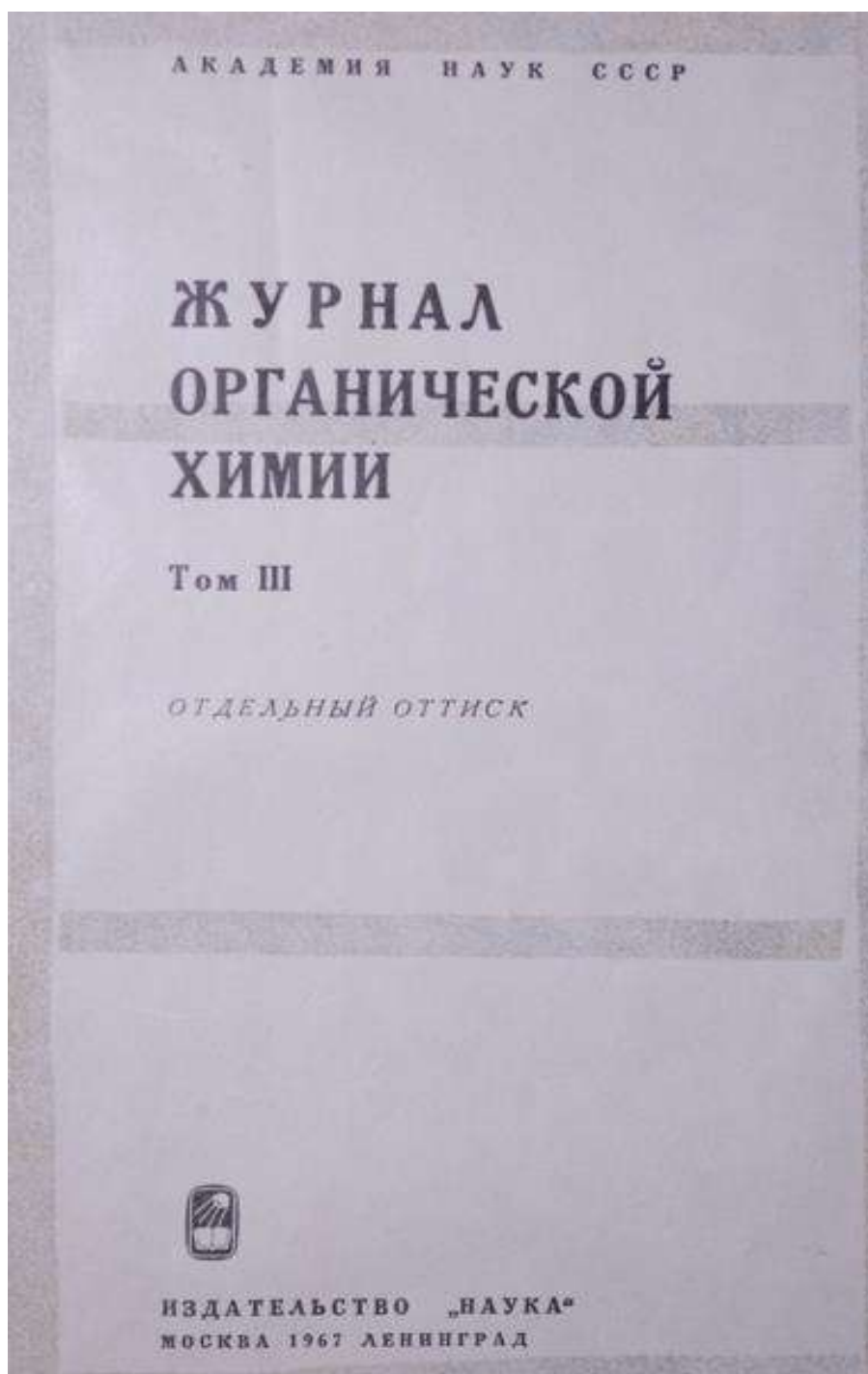
ОКРЕМИЙ ВІДБИТОК

Київ — 1974

Хімія гетероциклічних сполук. Окремий відбиток. Рига: Знання, 1968.

«Журналу органічної хімії». Окремий відбиток. Т. III. Москва;
Ленінград : Наука, 1967.

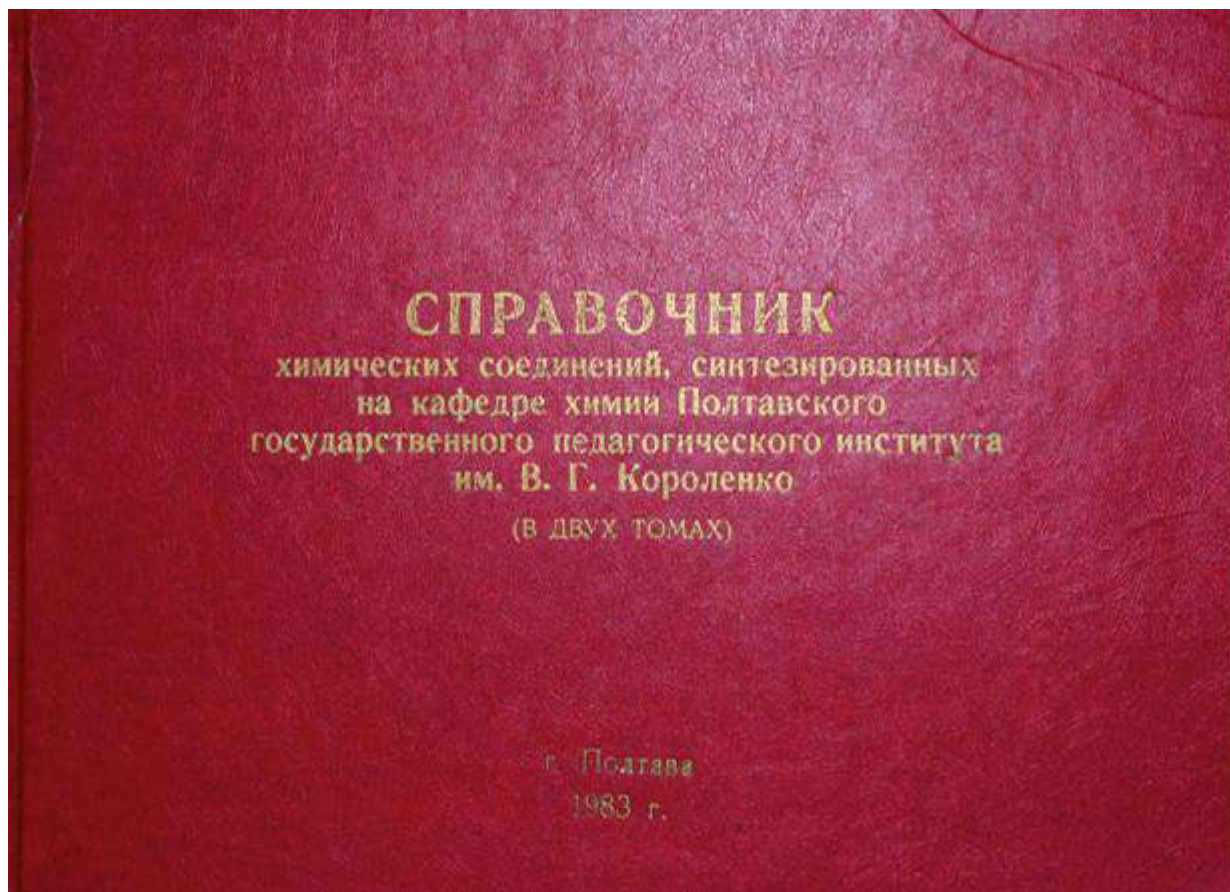
**«Фізіологічно активні речовини» : науковий журнал. Вип. 12. 1980 р.
Обкладинка.**

«Вісник Харківського політехнічного інституту».
№ 156. Серія: хімія і хімічна технологія органічних речовин. Вип. 11.
Обкладинка періодичного видання.

**Довідник хімічних сполук, синтезованих на кафедрі хімії Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка : у 2 т.
Полтава, 1983 р.**

Науково-дослідна діяльність А. П. Каришина та його учнів: синтез органічних сполук і розроблення методів одержання регуляторів росту рослин. Фотоілюстрації з лабораторних робіт.

Каришиним та його учнями синтезовано понад 1000 нових органічних сполук. Розроблений ним метод одержання аміду 1,8-нафталевої кислоти застосовується в Рубежанському хімкомбінаті. Отримане авторське свідоцтво на спосіб одержання регулятора росту рослин ДИНУК.

А. П. Каришин. Фото допису

А. П. КАРИШИН

Слава! Одних вона знаходить у сліпучому сяйві кришталевих люстр, на сценах розкішних театрів, в бризках з квітів, що падають до ніг під громові оплески схвильованої публіки. Інших застає на високих кафедрах академій. Комусь посміхється із збірки ліричної поезії.

А ця знайшла притулок у невеликій вузівській лабораторії, десь тут у колбочках, у якомусь гаємниному порошку аценафтені.

...«СРСР, Полтава, пединститут. Д-у А. П. Каришину. Шановний пан Каришин. Ваша стаття, що появилася в «Кемікел ебстректс Джернел», має для нас інтерес... Нам треба тільки десять міліграмів твердих сполук... синтезованих Вами галоїдопохідних антантрону для дослідження інфрачервоних спектрів. Філіпп Седтлер».

Всього десять міліграмів фарбників, винайдених в умовах невеликої вузівської лабораторії, просить президент знаменитої Філадельфійської науково дослідної лабораторії Седтлер! Ні, слава не принишкла, вона уже летить по світу. В США зацікавились речовиною, а на Рубіжанському хімкомбінаті уже розробляють нову технологію синтезу антантронових та індигоїдних фарбників за методом завідуючого кафедри хімії Полтавського пединституту, кандидата хімічних наук, доцента Андрія Потаповича Каришина.

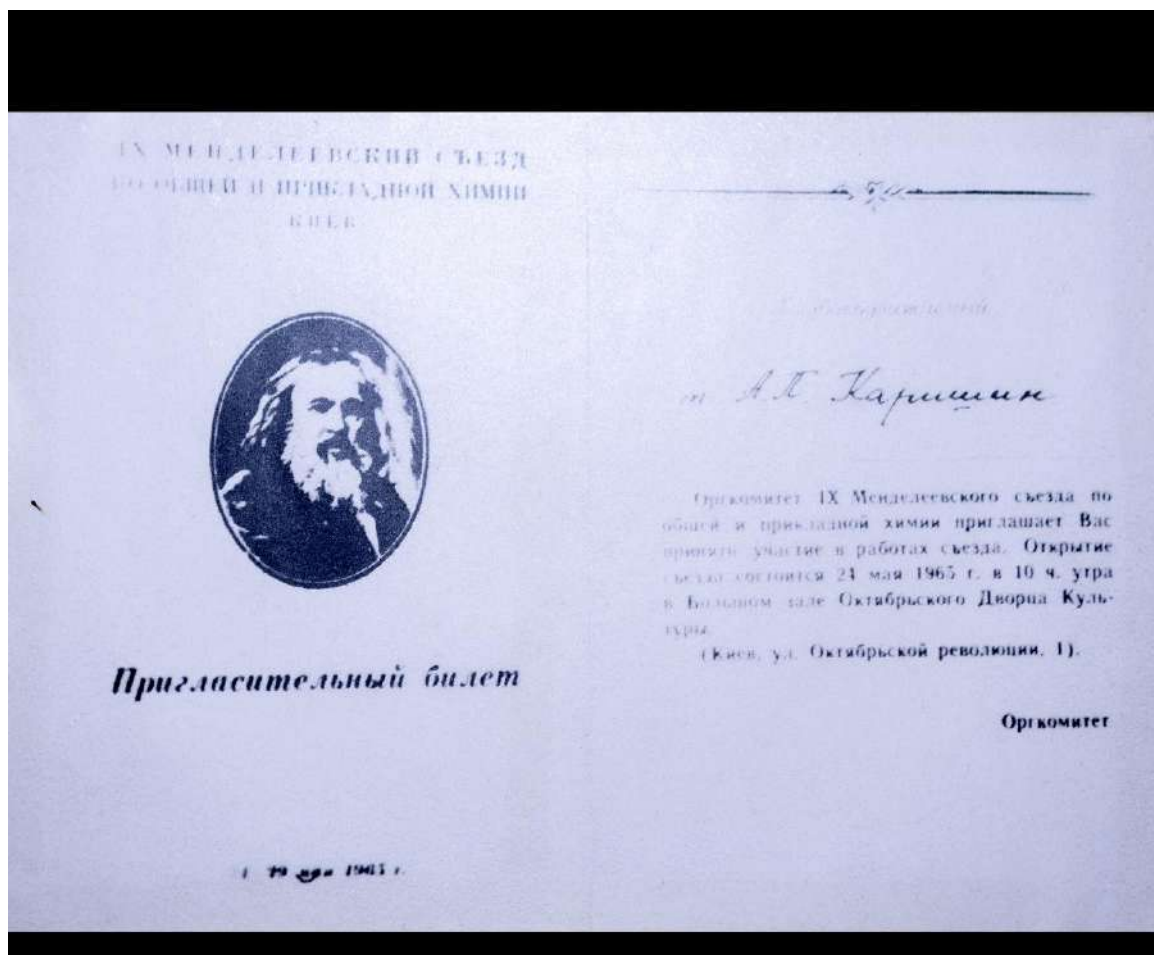
Наша промисловість виробляє антантронові фарбники з нафталіну через ряд проміжних сполук. Процес багатостадійний, затяжний. Це одна незручність. Друга — доводиться використовувати сильнодіючі отруйні речовини. А як уникнути цих незручностей? Над розв'язанням цього завдання і працював довгі роки Андрій Потапович. Як і вихідну речовину він використав аценофтен, що міститься в кам'яновугільній смолі і майже не використовується в промисловості.

Метод розроблений, він уже випробовується... В разі успіху—18—20 тисяч тонн сировини для фарбників дасть сама Україна.

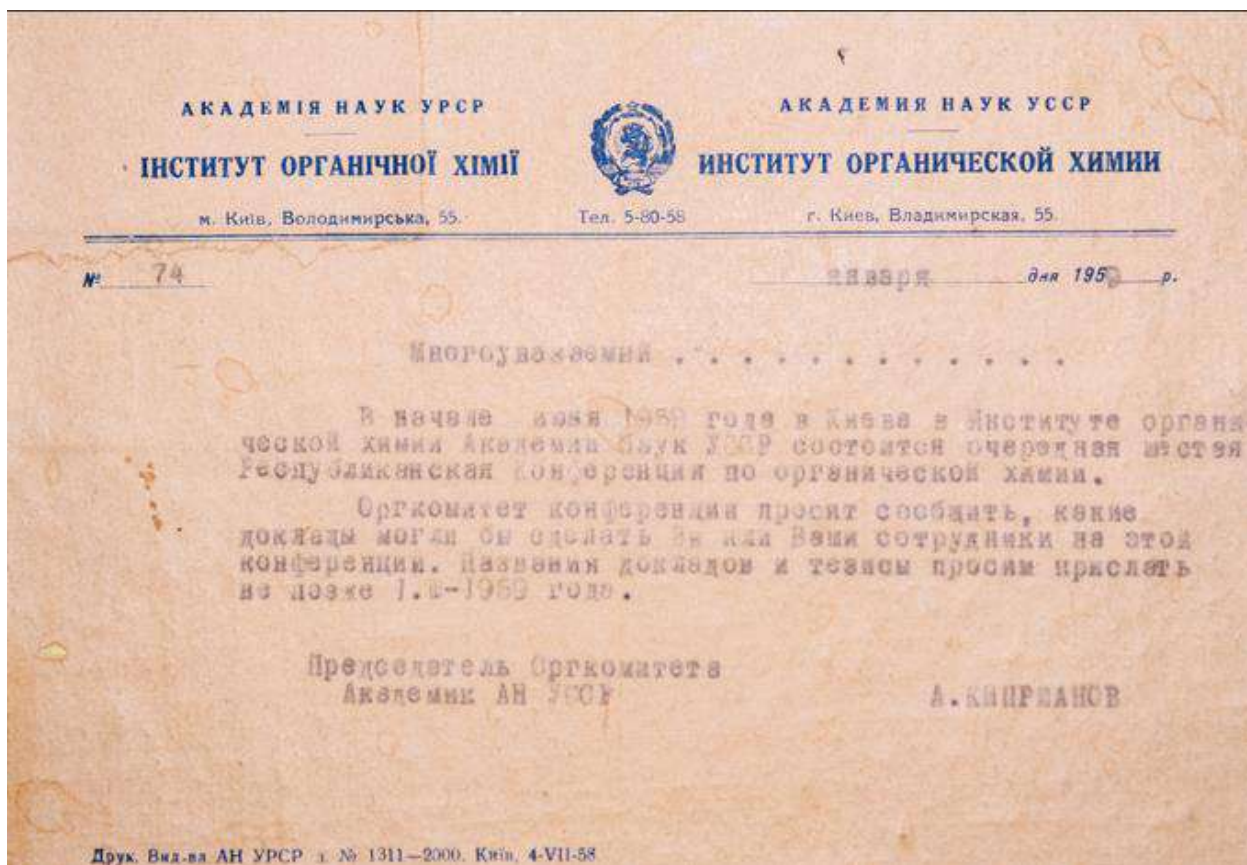

Запрошувальний квиток, 1965. Оргкомітет ІХ Менделєєвського з'їзду
з загальної і прикладної хімії

**Лист-повідомлення № 74. Запрошення на конференцію з органічної хімії.
Академія наук УРСР, Інститут органічної хімії. Київ, 1958.**

Білет учасника XII Менделєєвського з'їзду з загальної і прикладної хімії.
Баку, вересень 1981 р.

**Традиційна посвята студентів-біологів. Урочистий обряд під час
навчально-виховного заходу**

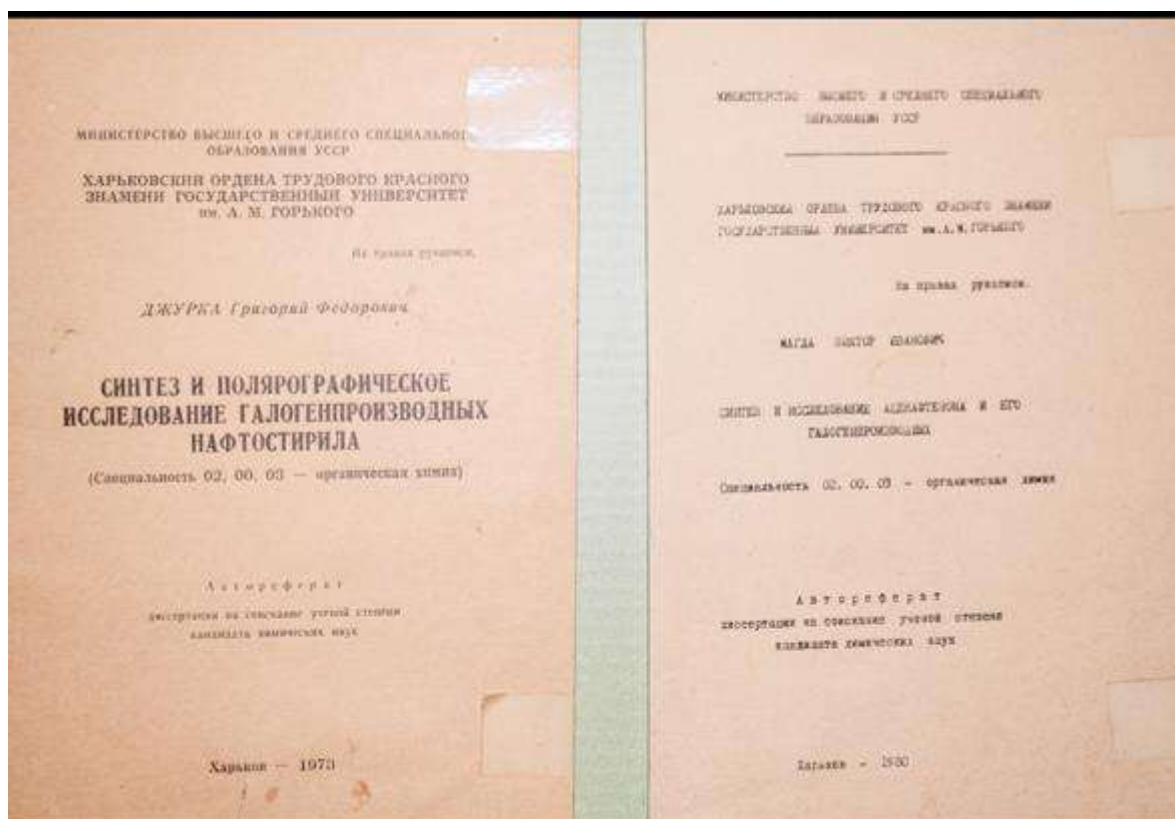

Групове фото А. П. Каришина зі співробітниками. Фотодокумент.

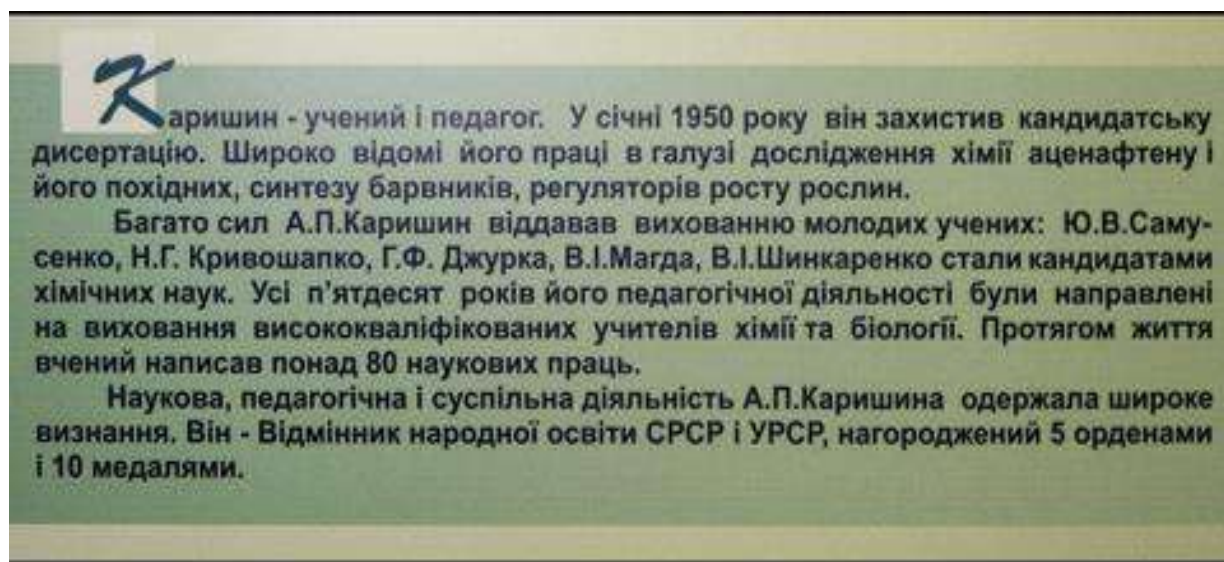

Групове фото А.П. Каришина зі співробітниками. Фотодокумент

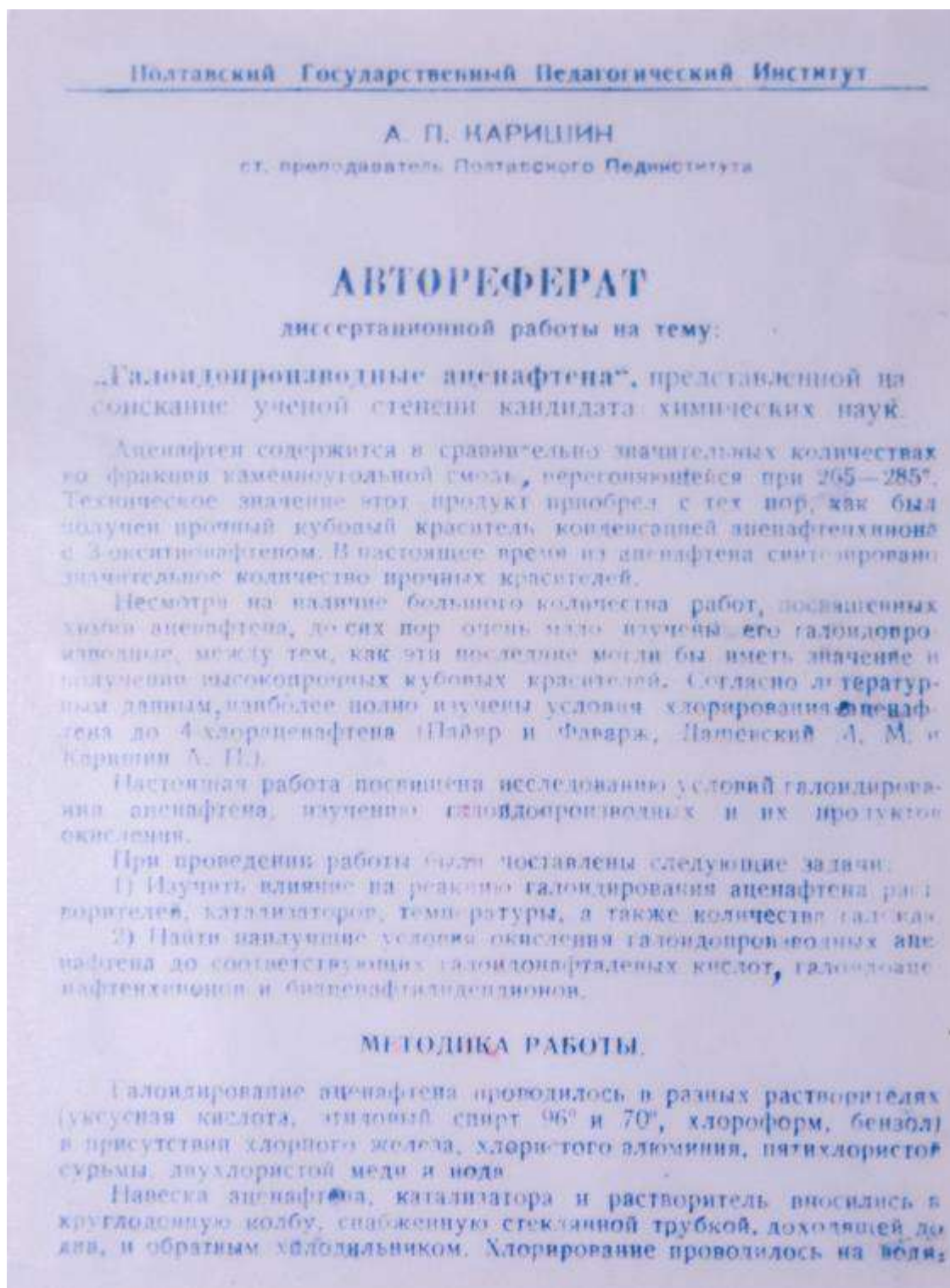
Джурка Г.Ф. Синтез і полярографічне дослідження галогенпохідних нафтостірила: автореф. дис. ... канд. хім. наук : 02.00.03 органічна хімія. Харків, 1973.

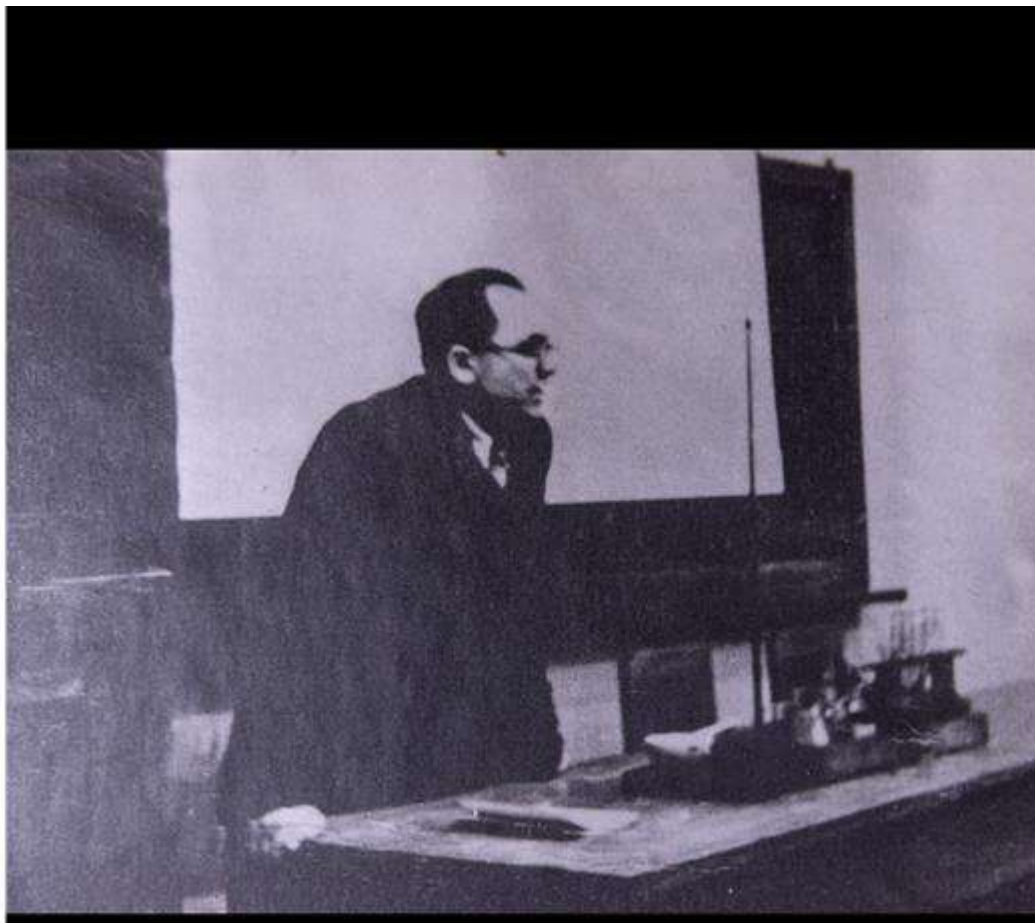

**Біографічна довідка про наукову та педагогічну діяльність
А. П. Каришина. Текстовий інформаційний матеріал.**

Каришин А. П. Галогенпохідні анілнафталіну: представники їх синтезу, спектри і хімічна природа : автореф. дис. ... канд. хім. наук. Фотодокумент.

А.П. Каришин на лекційному занятті

**Відмінник народної освіти УРСР (аверс і реверс) : нагрудний знак /
нагороджений А. П. Каришин. Медаль А. С. Макаренка: пам'ятна
(ювілейна) медаль / нагороджений А. П. Каришин**

Нагороди А. П. Каришина: медаль А. С. Макаренка та нагрудний знак «Відмінник народної освіти УРСР». Фотодокумент.

Посвідчення про нагородження **Медаль А. С. Макаренка** : відомча нагорода в галузі освіти; Міністерство освіти Української РСР.

13 вересня 1972 р.

Додаток АААА

**Посвідчення «Відмінник народної освіти УРСР» : нагрудний знак /
нагороджений Андрій Потапович Каришин; Народний комісаріат освіти
Української РСР. Київ, 1946 р.**

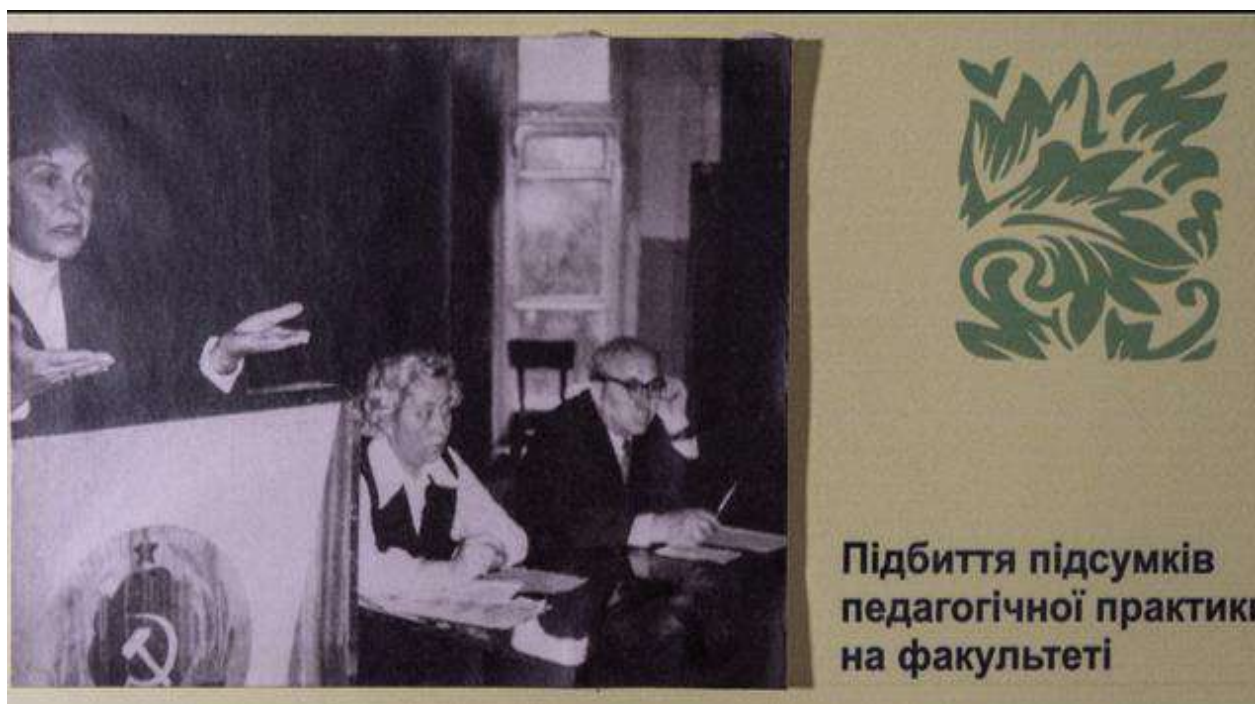
Додаток АААБ

Посвідчення «Відмінник освіти СРСР» / нагороджений Андрій
Потапович Каришин ; Міністерство просвещения СРСР. Москва, 1975

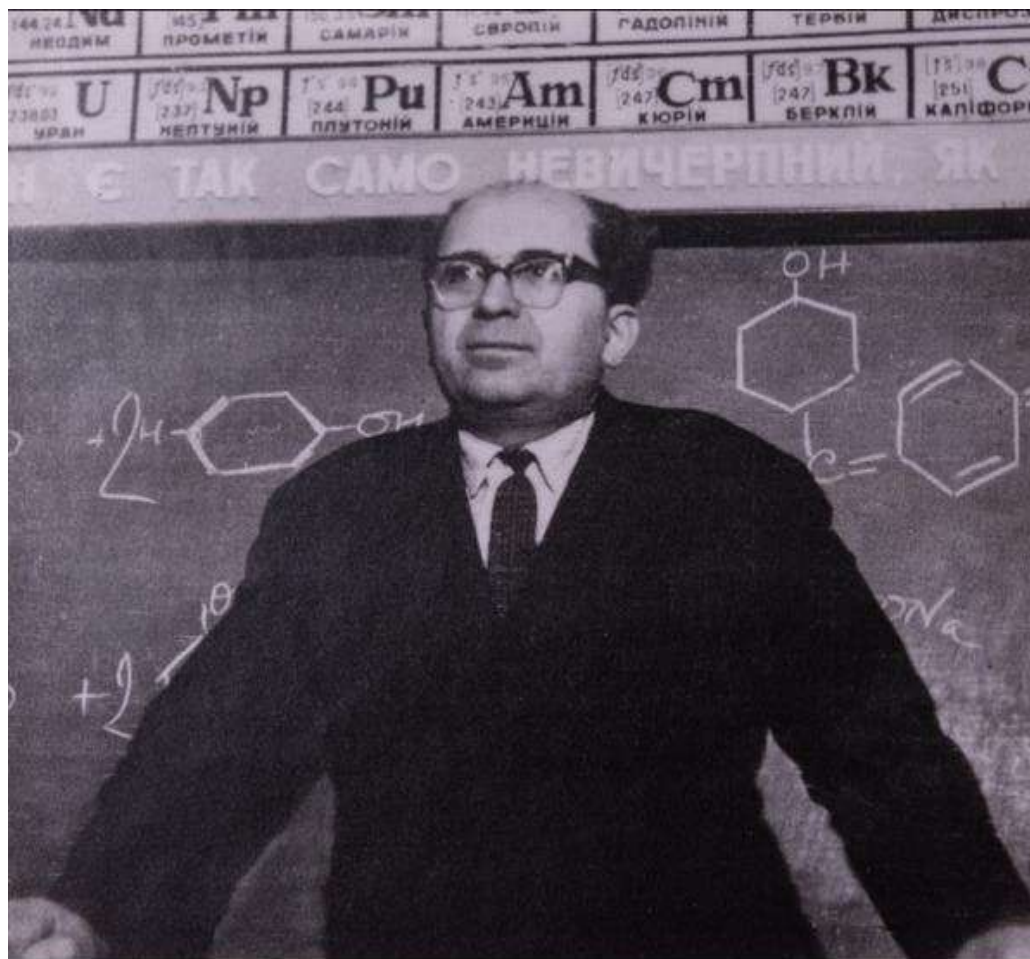

А. П. Каришин на засіданні кафедри. Фотографія

**Підбиття підсумків педагогічної практики на факультеті. Засідання
вченої ради природничого факультету. Фотографія**

А. П. Каришин на занятті з хімії. Навчальна аудиторія Полтавського педагогічного інституту. Фотографія

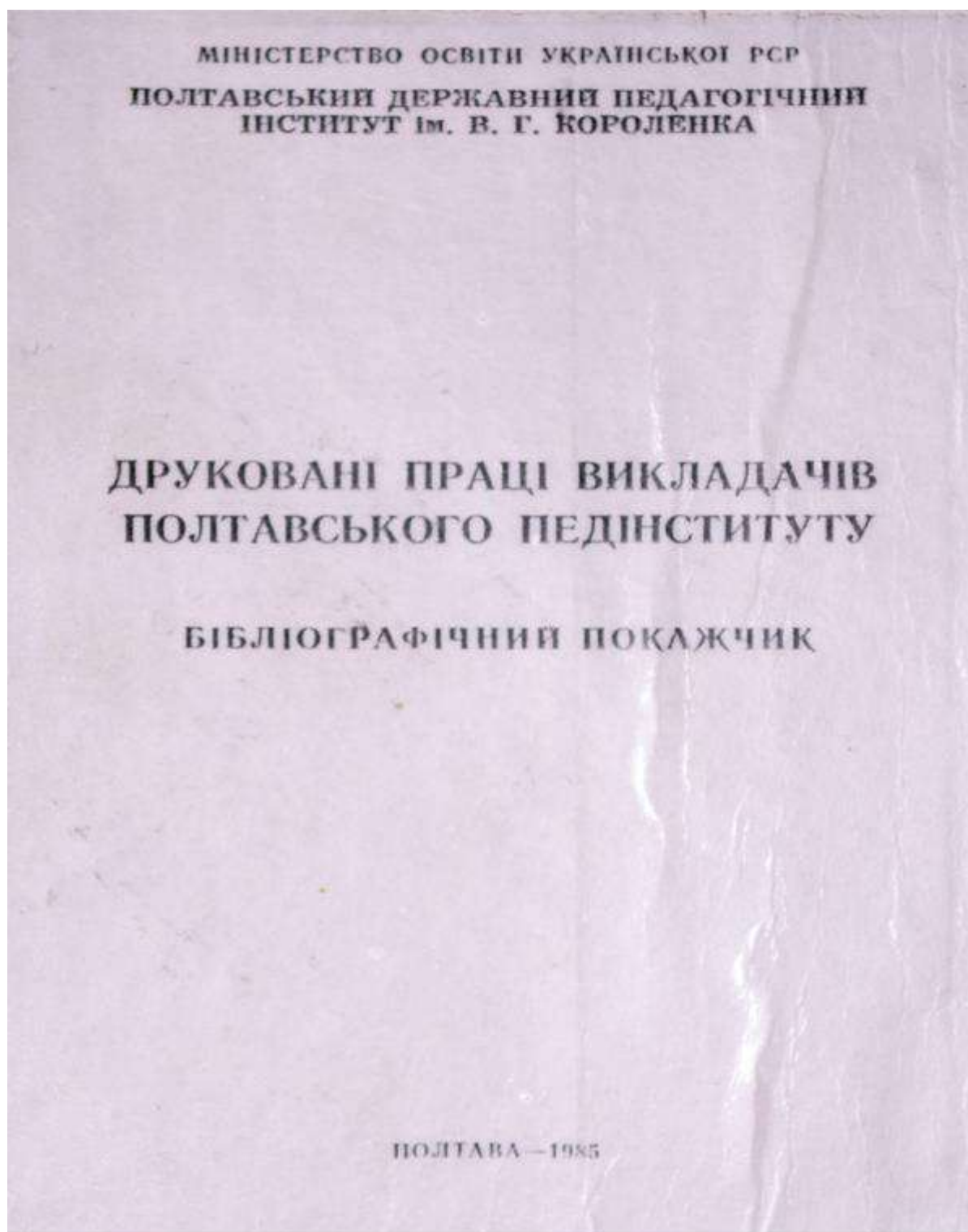
**А. П. Каришин зі студентами у приміщенні навчального корпусу.
Фотографія**

Знайомство учнів з факультетом. Фотографія

**Друковані праці викладачів Полтавського педінституту ім.
В. Г. Короленка. Бібліографічний покажчик**

Друковані праці викладачів Полтавського педінституту ім.
В. Г. Короленка. Бібліографічний покажчик.

Список публікацій А. П. Каришина.

ДРЯНИЦЯ ТЕТЯНА ФЕДОРІВНА

Галогенпроизводные аценафтенхинона. — Укр. хим. журн., 1973, т. 39, вып. 8, с. 802—804. — Соавт.: Кривошапко Н. Г. и др.

КАРИШИН АНДРІЙ ПОТАПОВИЧ

Канд. хім. наук, доц.

Окисление аценафтена в аценафтенхинон. — Пром. орган. химии, 1936, № 12, с. 729—731. — Соавт.: Дашевский М. М.

Галондпроизводные аценафтена. — Пром. орган. химии, 1937, № 14, с. 110—113. — Соавт.: Дашевский М. М.

Галондпроизводные аценафтена: Сообщ. 2. — Пром. орган. химии, 1937, № 20, с. 406—410. — Соавт.: Дашевский М. М.

О галондпроизводных аценафтена. — Пром. орган. химии, 1939, № 9, с. 507—511. — Соавт.: Дашевский М. М.

Галондпроизводные аценафтена: Сообщ. 4. — О полигалондпроизводных. — В кн.: Труды Одесского промышленного университета, Одесса, 1941, вып. 3, с. 19—31. — Соавт.: Дашевский М. М.

Синтез нафталіду з нафталальдегідної кислоти. — Наук. зап. /Полт. пед. ін-т, 1946, т. 6, с. 130—133. — Співавт.: Дашевський М. М., Кустол Д. М.

О некоторых нитропроизводных аценафтенхинона. — Журн. прикл. химии, 1947, № 10, с. 1019—1024. — Соавт.: Дашевский М. М. и др.

Галондпроизводные аценафтенхинона. — Укр. хим. журн., 1952, т. 18, вып. 5, с. 504—512.

О конденсации дигалондаценафтенхинонов с 3-окситионафтенном и его производными. — Укр. хим. журн., 1953, т. 19, вып. 6, с. 631—638.

О конденсации дигалондаценафтенхинонов с 6-диазинами. — Укр. хим. журн., 1955, т. 21, вып. 3, с. 373—376. — Соавт.: Федоренко Т. П.

О конденсации галондаценафтенхинонов с нидоксизом. — Укр. хим. журн., 1956, т. 22, вып. 2, с. 229—231. — Соавт.: Кустол Д. М.

Об окислении аценафтена в серной кислоте до нафталевой кислоты. — Журн. прикл. химии, 1956, т. 29, вып. 6, с. 955. — Соавт.: Федоренко Т. П.

Наукові праці з органічної хімії. Список публікацій А. П. Каришина.

О конденсации дигалондаценафтенхинонов с о-диамминами: Сообщ. 2. — Укр. хим. журн., 1957, т. 23, вып. 5, с. 651—654.

К вопросу о синтезе нафталымидов и его производных. — Журн. общ. химии, 1959, т. 28, вып. 3, с. 692—695. — Соавт.: Кустол Д. М.

Конденсация галондифталевых ангидридов с резорцином. — Журн. общ. химии, 1959, т. 29, вып. 7, с. 2241—2243. — Соавт.: Кустол Д. М.

N-алкильные производные нафталымидов и галондифталымидов. — Журн. общ. химии, 1959, т. 27, вып. 8, с. 3048—3050. — Соавт.: Баклан В. Ф.

О некоторых нитро- и аминопроизводных 4,5-дихлорацетнафта. — Журн. общ. химии, 1959, т. 29, вып. 8, с. 2745—2747. — Соавт.: Кустол Д. М.

Синтез 1,1'-динафтил-8,8'-дикарбоновой кислоты из нафталымидов. — Журн. общ. химии, 1959, т. 29, вып. 6, с. 1928—1929. — Соавт.: Кустол Д. М.

Синтез 4-галопроизводных лактама 1-амино-8-нафтойной кислоты (4-галондифталостирилы) на базе ацетнафта. — Журн. общ. химии, 1961, т. 31, вып. 5, с. 1658—1660. — Соавт.: Кустол Д. М.

О конденсации 5-фторацетнафтенхинона с 3-окситионафтенном и его производными. — Журн. общ. химии, 1962, т. 32, вып. 10, с. 3142—3143. — Соавт.: Кустол Д. М.

О галонд-8-нитро-1-нафтойных кислотах. — Журн. общ. химии, 1963, т. 33, вып. 7, с. 2247—2250.

Галондантантроны. — Журн. общ. химии, 1963, т. 33, вып. 10, с. 3290—3292.

Галондпроизводные лактама 1-амино-8-нафтойной кислоты (галондифталостирилы). — Журн. общ. химии, 1963, т. 33, вып. 7, с. 2250—2251.

О конденсации 5-йодацетнафтенхинона с 3-окситионафтенном и его производными. — Журн. общ. химии, 1963, т. 33, вып. 1, с. 203—204. — Соавт.: Кустол Д. М.

Синтез 5-хлор-6-йодацетнафта и продуктов его окисления. — Журн. общ. химии, 1964, т. 34, вып. 4, с. 924—926. — Соавт.: Кустол Д. М.

Синтез 5,6-дийодацетнафта и его продуктов окисления. — Журн. общ. химии, 1964, т. 34, вып. 3, с. 1000—1004. — Соавт.: Кустол Д. М.

Документи про присудження вченого ступеня кандидата хімічних наук
А. П. Каришину. 1950 р. Фотодокумент.

Атестат доцента, виданий А. П. Каришину. Рішення Вищої атестаційної комісії . (МДА № 16918, Москва, 1950 р.). Фотокопія

Державні нагороди А. П. Каришина: медалі воєнного та ювілейного характеру. Фотодокумент

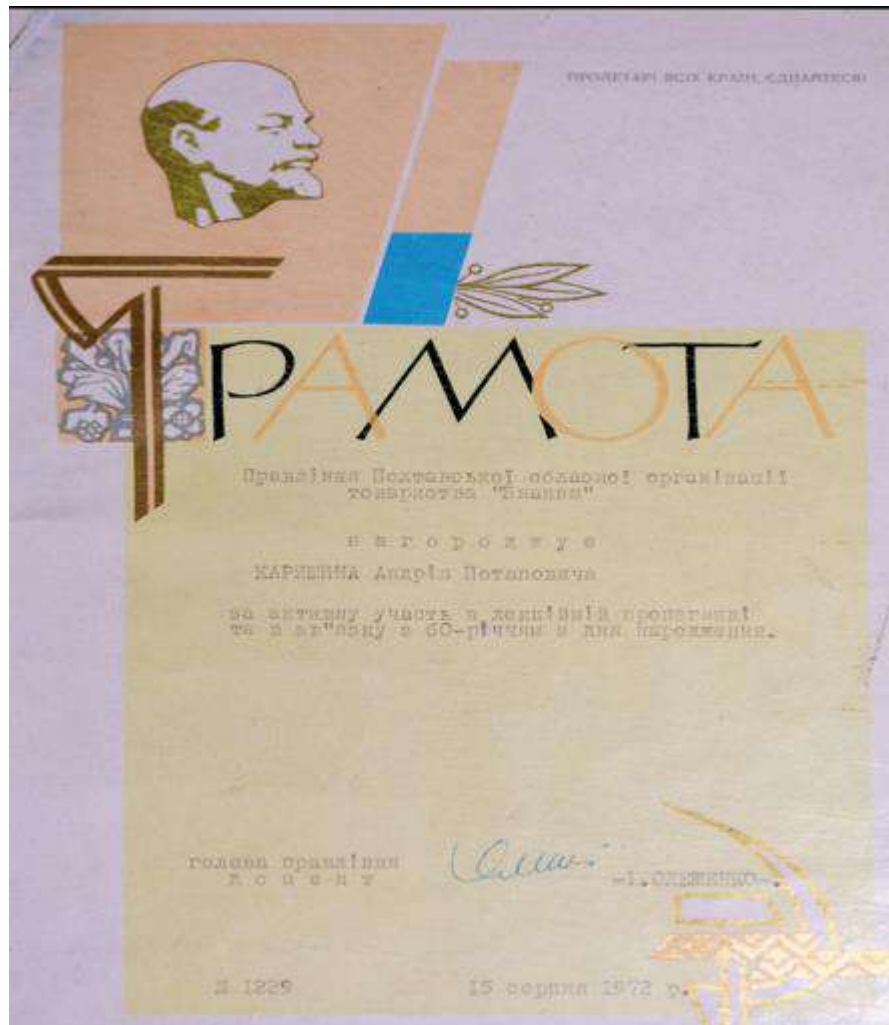

Науково-педагогічна діяльність А. П. Каришина у Полтавському педагогічному інституті. Фотоілюстрації

Додаток АААС

**Грамота Полтавської обласної організації Товариства «Знання», вручена
А. П. Каришину за активну участь у лекційній пропаганді з нагоди
60-річчя. Нагородний документ. Фотокопія**

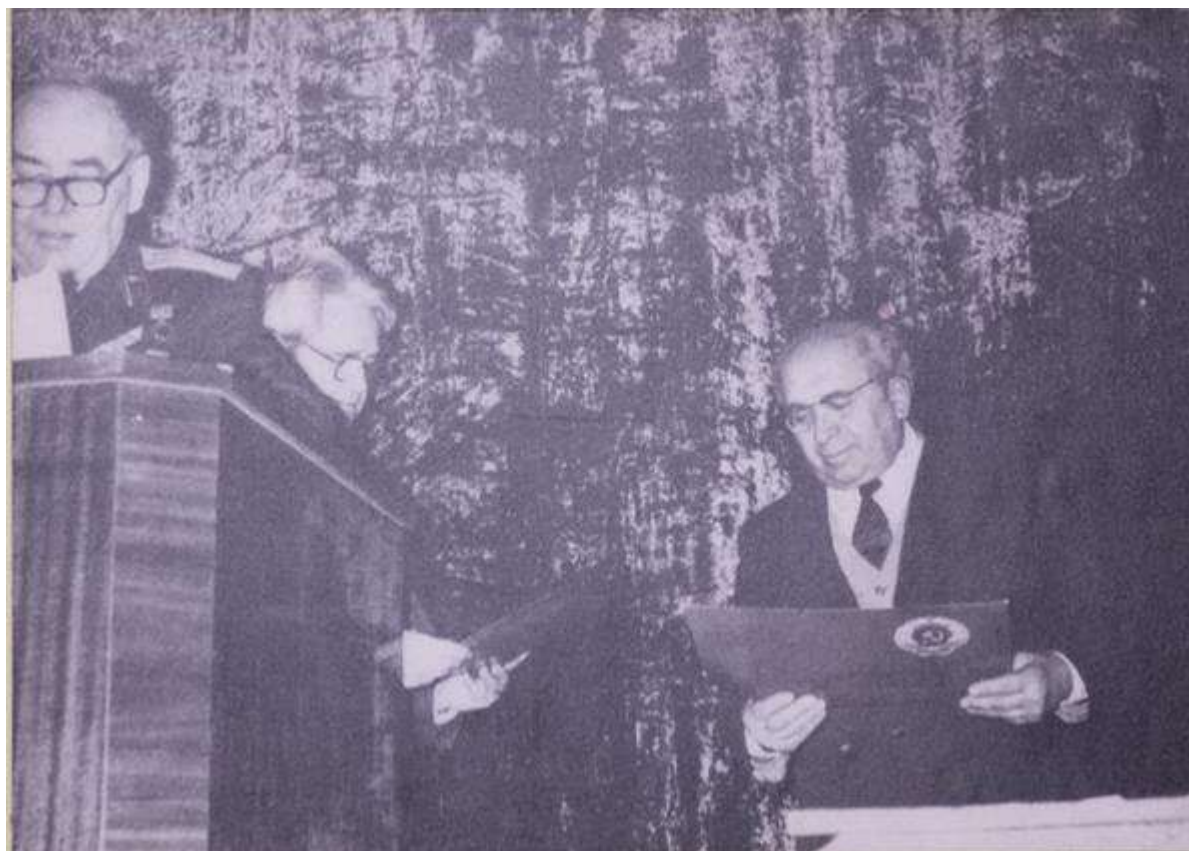
Додаток АААТ

Почесні відзнаки А. П. Каришина: посвідчення про підвищення кваліфікації та посвідчення про нагородження пам'ятним значком ЦК ВЛКСМ. Фото офіційних документів.

Церемонія нагородження студентів. Урочистий захід. Фотографія

Урочиста церемонія вручення почесних грамот. Фотодокумент.

А. П. Каришин у робочому кабінеті Полтавського педагогічного інституту. Фотографія

Фінальна зустріч студентського конкурсу. Члени журі під час підбиття підсумків. Фотографія.

Ознайомлення учнів із навчальним процесом під час дня відкритих дверей в Полтавському педагогічному інституті. Фотографія

Підготовка до спартакіади. А. П. Каришин серед учасників заходу.
Фотографія

**Будівництво більярдної кімнати для організації студентського дозвілля.
Фотографія**

